BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS ŠALTINIAI

SOURCES OF BALTIC RELIGION AND MYTHOLOGY

QUELLEN DER BALTISCHEN RELIGION UND MYTHOLOGIE

IV

18th century
18. Jahrhundert

Compiled by/Zusammenstellung von
Norbertas VĖLIUS

THE SCIENCE AND ENCYCLOPAEDIA PUBLISHING INSTITUTE

BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS ŠALTINIAI

IV

XVIII amžius

Sudarė
Norbertas VĖLIUS

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYBOS INSTITUTAS
VILNIUS 2005

UDK 29(= 88)
Ba318

Tekstų įvadai ir komentarai/Introductions to the texts and commentaries/Einführungen zu den Texten und Kommentare:

Alfredas BUMBLAUSKAS, Vincentas DROTVINAS, Leonas GINEITIS, Rimantas JASAS, Ingė LUKŠAITĖ, Algirdas SABALIAUSKAS, Antanas TYLA, Eugenija ULČINAITĖ

Mitologinės anotacijos/Mythological annotations/Mythologische Kommentare:
Norbertas VĖLIUS

Šaltinių vertimas/Translations of the sources/Übersetzung der Quellen:

Robertas BALČAS, Antanas DAMBRAUSKAS, Rimantas JASAS, Lilija KUDIRKIENĖ, Jurgis LEBEDYS, Marcelinas ROČKA, Romas ŠALŪGA, Alfonsas TEKORIUS, Eugenija ULČINAITĖ, Dominykas URBAS

IV tomo rėmėjas/Sponsor of vol. 4/Unterstütze des 4. Bandes:
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

© Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005

© Sudarymas ir mitologinės anotacijos/Compiling and mythological annotations:
Norbertas VĖLIUS

© Tekstų įvadai ir komentarai/Introductions to the texts and commentaries:

Alfredas Bumblauskas, Vincentas Drotvinas, Leonas Gineitis, Rimantas Jasas, Ingė Lukšaitė, Algirdas Sabaliauskas, Antanas Tyla, Eugenija Ulčinaitė

© Šaltinių vertimas/Translations of the sources:

Robertas Balčas, Antanas Dambrauskas, Rimantas Jasas, Lilija Kudirkienė, Jurgis Lebedys, Marcelinas Ročka, Romas Šalūga, Alfonsas Tekorius, Eugenija Ulčinaitė, Dominykas Urbas

© Rodyklės/Indices:
Gintautas Klimavičius, Teresė Paulauskytė

ISBN 5-420-01579-X (4 tomas)
ISBN 5-420-01487-4 (bendras)

TURINYS

[FRIDRICHAS DANKELMANAS]

(?–prieš 1742)

[FRIEDRICH VON DANCKELMANN]

Apie Fridrichą Dankelmaną žinome vos keletą faktų, problemiškas jo ryšys ir su čia publikuojamu tekstu. Jis buvo išspausdintas leidinyje *Acta Borussica* (Königsberg und Leipzig, 1731, t. 2, p. 637–664, 797–(816) ir nurodyta, jog tai akademinė kalba (*academische Rede, academische oration*), išleista 1708 metais Frankfurte prie Oderio be autoriaus pavardės. Kalba susidėjo iš dviejų dalių: 1) „Apie prūsų tautos kilmę“ (*De origine gentis Borussiae*), 2) „Apie senovės prūsų gyvenimo būdą, išvaizdą, kalbą, papročius ir prigimtį“ (*De habitu, victu, lingua, cultu et indole veterum Borussorum*).

Tuo tarpu leidinyje *Erleutertes Preussen* (Königsberg, 1742, t. 5, p. 427–460) buvo išspausdinta barono Fridricho von Dankelmano disertacija „Apie prūsus ir jų iškilimą“ (*De rebus atque incrementis Prussorum*), apginta 1705 metais Leidene, vadovaujant žymiam istorikui Jokūbui Perizonijui (Jacobus Perizonius). Tai nurodyta publikacijos išnašoje. Ernstas Wermke (1933, 59) šį tekstą irgi priskiria Dankelmanui ir nurodo, jog pirmą sykį jis buvo išspausdintas Leidene 1708 metais ir perspausdintas 1742 metais. Šių trijų skirtingais pavadinimais išlikusių kūrinių palyginimas neduoda pagrindo juos priskirti vienam autoriui. Galima sakyti, jog nežinomo autoriaus dvi akademinės kalbos, vėliau sudariusios vieną bendrą traktatą „Traktatas apie prūsų, visų pirma senųjų, kilmę ir papročius“ (*Tractatus de origine et moribus gentis Borussiae, imprimis veterum*), buvo parašytos ir pasakytos Frankfurto prie Oderio universitete XVIII amžiaus pradžioje. Kalbų panašumas su Dankelmano disertacija ir tas pats jų publikavimo laikas įnešė painiavą, kurią aptinkame Michaelio Lilienthalio, Wermkės, Karolio Estreicherio bibliografijose ir kituose leidiniuose.

Publikuojamas tekstas nepateikia naujų žinių apie prūsų papročius, tikėjimą, apeigas, tačiau jis svarbus paliudijant ilgametę prūsų istoriografijos tradiciją, bandančią pateisinti Prūsijos kolonizavimą.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Žinios apie prūsų papročius ir tikėjimus, kaip nurodo pats autorius, imtos iš Tacito, Adomo Brėmeniečio, Helmoldo, Erazmo Stellos, Martyno Kromerio ir kitų šaltinių. Vestuvių papročiai aprašomi panašiai kaip Jono Malec-

kio-Sandeckio (*BRMŠ*, II, 199–212K), galindų vaikų žudymas – kaip Petro Dusburgiečio (*BRMŠ*, I, 333, 343), baudimas už svetimoteriavimą, būrimas iš žudomo belaisvio kraujo tekėjimo, belaisvių deginimas, kare įgyto grobio dalijimas – kaip Simono Grunau veikaluose (*BRMŠ*, II, 35, 122). Tačiau Dankelmano informacija šiek tiek skiriasi nuo minėtų autorių. Matyt, dauguma žinių imta ne iš pirminių šaltinių arba perpasakojant pakeista. Naujos mitinės informacijos šiame veikale nėra; kaip baltų religijos ir mitologijos šaltinis didesnės reikšmės jis neturi.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Danckelmannus, 1708; 1731.
Tekstas iš: Danckelmannus, 1731, 804–808, 812–816.

DE HABITU, VICTU, LINGUA, CULTU ET INDOLE VETERUM BORUSSORUM
1708

[...] Habitum corporis AEstiorum eundem, quem Suevorum fuisse antiquitus; rarum apud illos ferri, frequentem fustium usum; frumenta ceterosque fructus patientius, quam pro solita Germanorum inertia, laborare *Tacitus* autor est. Verum idem, quod ille de Venetis ait, AEstiis quoque accidisse, multumque eos subsequentibus seculis a Germanis in finitimorum populorum mores degenerasse existimem, Adamus Bremensis atque *Helmoldus* antiquos Borussos coeruleis oculis, rubea facie, crinitosque fuisse referunt. Color oculorum, promissique crines Germanicum originem asseverent, quibus tantam oculorum aciem Galli apud Caesarem tribuunt, ut vix vultum intuitumque eorum se ferre potuisse fateantur. [...] An vero rutilae, aut cujus coloris Borussorum comae fuerint, neuter exprimit; plerique rufas fuisse affirmant, quod omnibus septentrionalibus populis hic color communis atque gentilitius fuerit.

Auri argentique, nec possessione, nec usu delectatos, lintea simplicique veste usos Helmoldus ait, quam pretiosissimis saepe pellibus permutaverint, quamque non laxam, sed strictam, et singulos artus exprimentem fuisse,

recentiores volunt, qualis Germanis a Tacito tribuitur. Viros braccis, Sarmatarum in modum, adversus frigus munitos fuisse, quemadmodum de Sarmatis ac Getis Ovidius:

Pellibus, et sutis arcent mala frigora braccis. [...]

Foeminas annulis, ex aere aut orichalco factis, ornasae collum. Sed haec incerta, neque antiqui cujusdam auctoris verbis confirmata recensere, quam affirmare aut vera contendere malim. Caeterum inopem gentem, mox vestium varietate gavisam, tributi loco finitimis vestimenta imperare solitam, vel illa Conradi Masoviae ducis historia arguit, qui eam hujusmodi donis saepius placasse fertur.

Carnis crudae usus, cruorisque et lactis equini potus Sarmaticos mores indicant; utrumque illis Adamus Bremensis atque Helmoldus tribuunt. De Getis enim Sarmatiae populis Virgilius:

[...] acerque Gelonus
Cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum
Et lac concretum cum sanguine potat equino.

Cromerus lacte ad ebrietatem usque ingurgitare se, ante mulsi inventionem, ebrietatem et crapulam hesternam balneorum usu depellere solitos [...]. Cerevisiae apud eos nullum aut serum demum usum fuisse annales perhibent, quamvis AEstios sine dubio existimemus, olim perinde ac reliquos Germanos, ex hordeo aut frumento potus genus confecisse, quo hodiernum utimur. Vasa sine dubio urorum aliorumque animalium, quorum apud illos magna copia, cornua iisdem dedere, quibus septentrionales populos potare Plinius histor. nat. libr. 2. scribit.

Indulsisse de cetero hospitiis et convictibus, arcuisse a tecto neminem, naufragorum etiam curam suscepisse, ex Helmoldo discimus. Cum terrae ubertate ac felicitate soli, labore ac assiduitate non certasse Stella prodit, quamvis AEstios in haec loca digressos jam cum agros coluisse, et segetem terrae imperasse, ex Tacito aperte constet. Videvutum autem illam agrorum curam suis commendasse rursus, vel tum primum instituisse, quidam autumant, cum Rex factus populo certas leges dedit. Venando autem victum quaesivisse, tum illae omnis generis, quas terra gignit ferae, tum ingentia urorum alciumque corpora persuadent, quorum crebra apud antiquos mentio. [...]

Matrimonia quod attinet; sunt qui velint, Sarmatarum in morem, mixta eorundem connubia, nec una uxore contentos tot duxisse, quot alendis quisque sufficeret. Alii Videvutum lege promulgata jussisse, singulos singulis uxoribus esse contentos; invaluisse tamen mox pristinam consuetudinem, illamque primum devictis, Equitum Teutonicorum virtute, Borussis antiquatam, magnis a Pontifice ei genti privilegiis datis, ut eo facilius quiescerent. Non illis cognationum jura sancta, non ullam conjunctionis necessitudinis-

que verecundiam, vetustum illud privilegium Borussis, a Legato Pontificis, anno millesimo ducentesimo quadragesimo quinto datum, probat. Non uxor marito dotem sed sponsus socero dabat, nec ducebantur conjuges sed rapiebantur; post raptum demum, pretio quasi emptionis, ex arbitrio parentum definito. His ordinatis ridiculo ritu et carmine sponsa foco, laribus, patri, bestiisque etiam, quas aluerat, valedicebat, ductaque demum, fores omnes portasque villae ac domus pulsabat. Non ante illa dicebatur ad Thalamum, genialemque thorum, quam fuste manuque contusa pulsataque largiter esset; nec mulier facta credebatur, aut sertum, quod nuptiarum die sumpserat, ponebat, antequam puerum peperisset. In illa tamen superstitione severa ac praesens adulterii poena; quippe deprehensos ultricibus flammis urebant, sparsis per compita viasque cineribus. Liberis ex adulterio natis ad honores, sacerdotiumque inprimis, aditus patebat nullus. Parentibus liberorum finire numerum, aut natos necare, non illicitum fuisse, illud saevissimum Galindarum factum ostendit, qui laborantes multitudine, suas puellas recens editas necare ab obstetricibus, pueros tolli jusserunt. His imperata non facientibus, uxoribus ubera praescidisse traduntur, si modo non illa fabula potius, quam historia, quam invicem sibi annalium Scriptores tradidere.

Quod vero eorundem colendi rationem attinet, AEstios sedibus domiciliisque ut Germanos usos certum; Borussos autem subsequentium seculorum urbes habitasse, munimenta pro ratione temporum exstruxisse, et iis se suaque defendere, seculo jam decimo solitos, illa cum Boleslao Chrobrii gesta bella testantur, quibus arces, *Racinum, Romove* et *Balgam* cepit vicos et pagos, ut Cromerus refert, disripuit. Oppida enim, ut ille subjungit, pauca, eaque fere natura locorum, non arte munita tunc Prussi habebant. De caetero, ut arma AEstiis fuisse nulla, nisi fustes duratosque igne stipites, rarum ferri usum Tacitus dicit, qualia prima omnium mortalium fuisse constat; sic Borussi etiam postea clavas ferro hinc inde munitas, ad propulsandam vim invenisse primum, mox etiam minoribus usos, quas plumbo repleverant, ut et eminus hostem petere possent, et jactus certior esset, antiqui gentis illius annales tradunt. Inde plerumque, ingruente vi hostili impares, initio armis in latebras inaccessasque paludes se suaque, Germanorum in morem recipere solitos, etiam Polonorum fasti produnt. Invaluit tamen deinde sagittarum, hastarum, gladiorumque etiam usus, finitimorum populorum exemplo atque quasi imitatione assumptus. [...]

Fuit et aliqua apud illos observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorarunt. Ejus enim gentis, cum qua bellum erat, captivo, Sacerdos ante aras Deorum pectus cultro transadigebat et prout sanguis cruorque prolixius aut parcius effluxerat, laetum sinistrumque omen inde duxisse

recentiores ejus gentis Scriptores reliquerunt. Adepta autem victoria, nobilissimum quemque captivorum, gratissimam, uti credebant, Diis victimam, ornatum armatumque, et equo insidentem, ingenti lignorum copia circumdatum cremasse. Ac tandem, ne ingrati erga Deos viderentur, primam illis praedae partem, alteram sacerdotibus, tertiam foederatis dare, quartam sibi servare consuevisse. [...]

APIE SENOVĖS PRŪSŲ GYVENIMO BŪDĄ, IŠVAIZDĄ, KALBĄ, PAPROČIUS IR PRIGIMTĮ
1708

[...] Tacitas rašo, kad aisčių išvaizda tokia, kokią nuo seno turėjo svebai, kad aisčiai retai naudoja geležį ir dažnai vėzdus, kad javus ir kitus pasėlius prižiūri ištvermingiau negu tingūs germanai. Manyčiau, kad tai, ką Tacitas sako apie venetus, tiko ir aisčiams, tačiau jie dauguma papročių vėlesniais amžiais nutolo nuo germanų ir suartėjo su gretimomis tautomis. Ir vis dėlto Adomas Brėmenietis bei Helmoldas tvirtina, kad senovės prūsai buvo mėlynakiai, raudonskruosčiai ir ilgaplaukiai. Akių spalva ir ilgi plaukai patvirtina jų germanišką kilmę, o galai, pasak Cezario, jiems priskiria tokį akių aštrumą, kad prisipažįsta vos įstengdavę atlaikyti jų žvilgsnį. [...] Nė vienas autorius aiškiai nepasako, ar prūsų plaukai buvo gelsvai rausvi, ar kokios kitos spalvos, bet daugelis tvirtina, kad rudi, nes ši spalva yra bendra ir būdinga visoms Šiaurės tautoms.

Helmoldas teigia, kad prūsai nesidžiaugdavę nei turėdami aukso bei sidabro, nei jį naudodami, vilkėję paprastais lininiais drabužiais, kuriuos dažnai išsimainydavę už labai brangius kailius; vėlesnieji autoriai tvirtina, kad jų drabužiai buvo ne platūs, bet siauri, pabrėžiantys kiekvieną kūno liniją, būtent tokius Tacitas priskiria germanams[1]. Vyrai sarmatų papročiu nešiojo kelnes, saugojusias nuo šalčio. Tą patį apie sarmatus ir getus rašo Ovidijus: „Kailiais ir siūtomis kelnėmis apsigina nuo didelių šalčių.“[2] [...] Pasakojama, kad moterys puošia kaklą vario ir žalvario dirbiniais. Tačiau tai netikras dalykas, ir negalėčiau to paliudyti kokio nors senovės autoriaus žodžiais arba patvirtinti, arba įrodyti, kaip buvo iš tikrųjų. Tai neturtinga gentis, neseniai džiaugusis tik drabužių įvairove ir įpratusi vietoj duoklės kaimynams duoti drabužių; sakoma, kad Mazovijos kunigaikštis Konradas[3] labai dažnai buvo pamaloninamas tokiomis dovanomis.

Sarmatiškus papročius rodo tai, kad jie valgo žalią mėsą ir geria arklių kraują bei kumelių pieną. Abu šiuos papročius aisčiams priskiria Adomas Brėmenietis ir Helmoldas. O Vergilijus apie Sarmatijos gentį – getus taip rašo:

[...] ir nuožmūs gelonai;
Kai prie Rodopės gūbrių ir į Getų tyrlaukius traukia,
Gėrimui kraują arklių ir pieną rūgusį ima[4].
(Vertė Antanas Dambrauskas)

Kromeris teigia, kad aisčiai, dar nemokėdami pasidaryti midaus, pasigerdavo nuo pieno ir mėgdavo išsipagirioti bei vakarykštį girtumą nuplauti pirtyse. [...] Metraščiai nurodo, kad aisčiai visai negėrė alaus arba ėmė vartoti jį tik vėlesniais laikais, tačiau mes manome, kad jie, be abejonės, kaip ir kiti germanai, kitados darydavo iš miežių ar kviečių tokį gėrimą, kokį vartojame ir šiandien. Bokalus aisčiams, žinoma, atstojo stumbrų ir daugybės kitokių pas juos besiveisiančių gyvulių ragai, iš kurių geriant Šiaurės gyventojus pastebėjo jau Plinijus *Gamtos istorijos* antrojoje knygoje.

Iš Helmoldo dar sužinome, kad aisčiai buvę malonūs ir svetimšaliams, ir saviesiems, niekam neatsakydavę pastogės ir net pasirūpindavę nelaimingaisiais sudužus laivams. [Erazmas] Stella rašo, kad jie nesistengia pranokti kitų nei žemės dosnumu, nei dirvos derlingumu, nei darbštumu, nei atkaklumu, nors iš Tacito aišku, kad atsikėlę į šias vietas aisčiai jau iš karto arė laukus ir sėjo javus. Tačiau kai kas mano, kad Videvutis žemdirbystę įvedęs tik tada, kai tapęs karaliumi davė liaudžiai tam tikrus įstatymus. O visokiausių žvėrių, kokių tik pasitaiko žemėje, gausumas, milžiniški briedžiai bei stumbrai, dažnai minimi senųjų autorių, perša išvadą, kad aisčiai maistu apsirūpindavo medžiodami. [...]

Ką galima būtų pasakyti apie santuokas? Pasitaiko tarp jų norinčiųjų, kad sarmatų papročiu būtų įteisintos mišrios santuokos, kad nesitenkinantys viena žmona turėtų jų tiek, kiek pajėgia išmaitinti. Kiti sako, kad Videvutis išleido viešą įstatymą, liepiantį kiekvienam pasitenkinti viena žmona. Tačiau po to, kai prūsus nugalėjo narsūs teutonų riteriai ir popiežius suteikė jų genčiai dideles privilegijas, kad ši greičiau nurimtų, veikiai atgimė senasis, jau išgyvendintas paprotys. Nepripažįsta jie nei šventų giminystės įstatymų, nevertina padorumo tarpusavio santykiuose ar bendravimuose, nepaiso tų senų privilegijų, suteiktų popiežiaus legato 1245 metais*.

* Popiežiaus legatas Prūsijoje 1245 metais (vykstant Pirmajam prūsų sukilimui) buvo Meco abatas Opizonas. Inocento IV įgaliotas jis patvirtino anksčiau prūsų diduomenei suteiktas teises ir laisves (turto paveldėjimo, papročių ir kt.), jei šie krikštysis ir paklus Vokiečių ordinui (žr.: E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989, p. 87–88). – *Red. past.*

Ne nuotaka būsimajam vyrui atnešdavo kraitį, o jaunikis – uošviui. Nuotakos buvo ne vedamos, o grobiamos; tik pagrobtosioms tėvai tarsi kokiam pirkiniui nustatydavo kainą. Tai atlikus, nuotaka pagal juokingą paprotį dainuodama atsisveikindavo su namų židiniu, protėvių dvasiomis, tėvais ir gyvuliais, kuriuos iki tol prižiūrėjo. Vedama [pas jaunąjį] belsdavo į visas ūkinių pastatų ir trobos duris bei kiemo vartus. Nuotakos nevesdavo į vestuvinį guolį gerokai neapkūlę lazda ir neapkumščiavę. Kol nepagimdydavo, tol ji nebūdavo laikoma žmona ir negalėdavo nusiimti vainiko, gauto vestuvių dieną. Tačiau ir tokiam prietaringumui viešpataujant, už svetimoteriavimą buvo taikoma rūsti ir neatidėliojama bausmė: pagautuosius nusikaltimo vietoje degindavo, o jų pelenus barstydavo keliuose ir kryžkelėse. Neteisėtiems vaikams buvo užkirstas kelias į aukštas tarnybas, visų pirma į kulto tarnų luomą. Tėvams nebuvo uždrausta riboti vaikų skaičiaus ar gimusius vaikus žudyti; tai rodo šis labai žiaurus galindų paprotys, pagal kurį galindai, ypač neturtingi, liepdavo pribuvėjoms ką tik gimusias mergytes nužudyti, o berniukus [paėmus ant rankų] pakelti aukštyn[5]. Jeigu tik anas pasakojimas, kurį vienas po kito perduoda metraštininkai, yra tikras įvykis, o ne iš piršto išlaužtas prasimanymas, tai, pasakojama, jog nepaklusdavusioms žmonoms perplėšdavo krūtis.

Kai dėl jų gyvenimo būdo, tai neabejotina, kad aisčiai, kaip ir germanai, yra prisirišę prie gimtosios žemės. O karai su Boleslovu Narsiuoju, per kuriuos jis, anot Kromerio, užėmė Radzinio, Romovės ir Balgos pilis ir nusiaubė kaimus bei sodybas, liudija, kad prūsai vėliau, jau dešimtame amžiuje, įprato gyventi miestuose ir statė įtvirtinimus, saugojusius ir juos pačius, ir jų turtą. Bet, kaip priduria Kromeris, miestų tuo metu prūsai turėjo mažai ir tuos pačius saugojo nuo priešo veikiau gamta negu pačių pastatyti įtvirtinimai. Beje, Tacitas rašo, kad aisčiai retai naudojo geležį ir turėjo tik tokius ginklus kaip ir visi pirmykščiai žmonės – vėzdus ir apdegusiais galais baslius. Anos senos genties metraščiai teigia, kad kiek vėliau, kai tik prūsai pastebėjo, jog geležimi apkaustyti vėzdai geriau apgina, tučtuojau ėmė naudoti ir mažesnius, į jų vidurį pripildavo švino, kad priešą galėtų pasiekti iš tolo ir kad smūgis būtų taiklesnis. Lenkų metraščiai irgi tvirtina, kad įsiveržus pranašesniam priešui prūsai [dėl ginkluotės primityvumo] iš pradžių germanų papročiu paprastai su visa savo manta pasitraukdavo į slėptuves ir neprieinamas pelkes, tačiau vėliau, nusižiūrėję į kaimynus, ir jie ėmė naudoti strėles, ietis ir kardus. [...]

[Prūsai] ypač stebėdavo paukščių skridimą, pagal kurį numatydavo sunkių karų baigtį. Genties, su kuria kariaudavo, belaisviui žynys priešais dievų aukurus peiliu perverdavo širdį. Vėlesni tos genties metraštininkai paliko žinių, kad prūsai jiems gera arba bloga žadantį ženklą išsiaiškindavo pagal

tai, kaip tekėdavęs kraujas iš žaizdos – smarkiau ar silpniau. Pasiekę pergalę visus kilmingus belaisvius papuošdavo, apginkluodavo, pasodindavo ant žirgų, apkraudavo didžiule malkų krūva ir sudegindavo kaip dievams maloniausią, jų nuomone, padėkos auką. Pagaliau, kad neatrodytų, jog jie nedėkingi dievams, pagal paprotį pirmąją grobio dalį jiems ir skirdavo. Antroji tekdavo žyniams, trečioji sąjungininkams, o ketvirtąją pasilikdavo sau. [...]

Vertė *ROBERTAS BALČAS*
Peržiūrėjo ir taisė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

KOMENTARAI

1 Drabužių aprašymas beveik žodis žodin sutampa su Tacito *Germanijos* tekstu. Žr. Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai*, iš lotynų k. vertė Dalia Dilytė, Janina Mažiulienė, Vilnius, 1972, p. 14.

2 Ovidijus, *Tristia* („Liūdesio eilės“), kn. 3, 10 elegija.

3 Mazovijos kunigaikštis Konradas kovai su etniniais prūsais 1220 metais pasikvietė iš Palestinos Švč. Mergelės Marijos teutonų ordiną (*Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum*).

4 Vergilijus, *Georgikos*, 3 giesmė, eil. 461–463. Žr. Vergilijus, *Bukolikos*. *Georgikos*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius, 1971, p. 108.

5 Tai iš Antikos einantis paprotys. Tėvas gimusį kūdikį paimdavo ant rankų ir pakeldavo į viršų, šitaip jis pripažindavo jį savu ir šeimos nariu.

EUGENIJA ULČINAITĖ

FRYDERICHAS VILHELMAS HAKAS
1706–1754

FRIEDERICH WILHELM HAACK

Fryderichas Vilhelmas Hakas (*Friederich Wilhelm Haack*) – Mažosios Lietuvos kalbininkas, vertėjas, žodynininkas.

Gimė Kretingalės kunigo Erdmano Hako (*Erdman Haack*) šeimoje, studijavo teologiją Karaliaučiaus universitete, nuo 1727 metų tęsė studijas Halės universitete, 1728–1732 metais buvo šio universiteto Lietuvių kalbos seminaro vedėjas ir docentas. 1733 metais įšventintas kunigu, buvo diakonu Gumbinėje, nuo 1734 metų iki mirties kunigavo Pilkalnyje.

Halės Lietuvių kalbos seminaras rengė pietistinės pakraipos pamokslininkus ir mokytojus lietuviškoms parapijoms Mažojoje Lietuvoje. Hakas parengė ir išleido pirmąjį Prūsijoje spausdintą *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną* (*Vocabvlarium Litthvanico-Germanicvm et Germanico-Litthvanicvm*, Halle, 1730) su gramatikos priedu. Žodynui atrinko žodžius iš Johano Jokūbo Kvanto (*Johann Jakob Quandt*, 1686–1772) *Naujojo Testamento* (Königsberg, 1727), psalmyno *Psalteras Dovido* (Königsberg, 1728) ir greičiausiai iš savo su studentais versto Halės pietisto Justino Anastazijaus Freylinghauzeno (*Justin Anastasius Freylinghausen*) *Ordentliche Lehre des Heyls der Seele* vertimą *Dawadnas mokslas apie Duszios Iszganymą* (Halle, 1729). Žodyne yra 4886 žodžiai. Liaudiškos lietuviškos leksikos nedaug, frazeologinių junginių – vos vienas kitas. Žodynas skirtas siauriems mokymo reikalams. Tačiau, nors ir negausus žodžių, žodynas prisidėjo prie tam tikrų žodžių bei posakių įsigalėjimo bažnytinėje vartosenoje. Juo naudojosi vėlesniųjų žodynų autoriai Pilypas Ruigys ir Jokūbas Brodovskis.

VINCENTAS DROTVINAS

Mitinės lietuvių leksikos žodyne nedaug – tik tiek, kiek jos buvo minėtuose Naujojo Testamento ir Psalmyno vertimuose. Ji reikšminga vien lietuvių mitinei terminijai suprasti. Lietuvių mitologijos tyrinėtojai ja naudojosi nedaug (Vėlius, 1977; 1987).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Haack, 1730.
Literatūra: Ларин, 1957, 124; Falkenhahn, 1964; Sabaliauskas, 1979, 28.
Tekstas iš: Haack, 1730.

VOCABVLARIVM LITTHVANICO-GERMANICVN ET GERMANICO-LITTHVANICVM
1730

LIETUVIŲ–VOKIEČIŲ IR VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS

Balwonas, no ein Gȫtʒe *1 decl. g. m.*
Balwonininkas, ko ein Gȫtʒen=Diener, Abgȫttiſcher *1 decl. g. m.*
Balwonû = Garbinnimas, mo die Abgȫtterey *1 Decl. g. m.*
Balvonû = Garbintojis, jo ein Abgȫtiſcher *1 Decl. Gen. masc.*
Balwonyſte, ês die Abgȫtterey *3 Decl. Gen. foem.* [P. 16–17.]
Burta, tôs das Looß *2 Dec. Gen. foem.*
Burta meſti, looſen, *Praef.* **mettu.** *Pt.* **ćiau.** *F.* **meſſu.** [P. 19]
Diewas, wo Gott *1 D. G. M.*
Diewiſʒkas, ko gȫttlich *g. m.* **ka, kôs** *g. foem.*
Diewiſʒkaſſis, kojo der gȫttliche *G. M.* **koji, koſiês** *foem.* [P. 23.]
Milʒinnis, nio ein Rieſe *1 Decl. gen. maſc.* [P. 62.]
Nelabbis, bjo ein Freveler *1 Decl. gen. maſc.* [P. 66.]
Perkunas, no der Donner *1 Decl. Gen. Maſc.* [P. 95.]
Piktaſis, tojo der Arge, der Bȫſewicht. *g. m.* **toji, toſiês** *g. f.*
Piktybe, ês die Bosheit. *3 d. g. f.* [P. 98.]
Sloga, gôs eine Seuche, eine Plage, *2 D. G. F.*
Sloginti plagen, drȗcken, *Prſ* **nu,** Prt. **nau,** *f.* **giſu.** [P. 117.]
Smákas, ko der Drach, *1 D. G. M.* [P. 118.]
Uʓgawẽnes, nû die Faſten=ʒeit. *3 D. G. F.* [P. 138.]
Uʓʓadẽti ʒaubern, beſchweren, *prſ.* **du,** *prt.* **dẽjau,** *fut.* **dẽſu.**
Uʓʓaddẽtojis, io ein Beſchwerer, ein Ʒauberer, *1 d. g. m.* [P. 140.]
Wélinas, no der Teuffel. *1 D. G. M.*
Wellykos, kû die Oſtern, *2 d. g. f.*
Welniſʒkas, ko teuffeliſch, *g. m.* **ka, kos** *g. f.* [P. 144.]
Ʒ́ynys, nio ein Wahrſager, *1 D. G. M.*
Ʒynyſte, ês die Ʒauberey, *3 D. G. F.* [P. 151.]

JOKŪBAS BRODOVSKIS

apie 1692–1744

JACOB BRODOWSKŸ

Jokūbas Brodovskis (*Jacob Brodowskÿ*) – Rytų Prūsijos lietuvių žodynininkas, tautosakos rinkėjas.

Gimė Geldapėje (Varmijos Mozūrų vaivadija). Mokėsi iš pradžių Karaliaučiaus Senamiesčio gimnazijoje, nuo 1710 metų – universitete. Nuo 1713 metų iki mirties buvo lietuviškos Trempų bažnytinės mokyklos mokytojas (precentorius).

Mykolo Merlino (*Michael Mörlin*) 1706 metų traktato apie literatūrinės kalbos ugdymą remiantis liaudies kalba idėjų veikiamas rinko lietuvių kalbos ir tautosakos medžiagą. Parengė platų vokiečių–lietuvių ir lietuvių–vokiečių kalbų žodyną (*Lexicon Germanico-Lithvanicvm et Lithvanico-Germanicvm*, apie 1740 m.). Mūsų laikus pasiekė tik didesnioji vokiečių–lietuvių kalbų žodyno dalis (p. 39–1050), antrosios dalies (461 p.) rankraščio neišliko.

Brodovskis yra vienas pirmųjų lietuvių tautosakos rinkėjų, o jo žodynas – didžiausias XVIII amžiaus smulkiosios tautosakos rinkinys. Žodyne, be Senojo ir Naujojo Testamento leksikos, paimtos iš Frydricho Pretorijaus (*Friedrich Prätorius*), Fryderiocho Vilhelmo Hako (*Friederich Wilhelm Haack*) žodynų, 1735 metų Biblijos vertimo, sukaupta daug šnekamosios kalbos žodžių ir frazeologijos. Tai kasdieninės vartosenos („namų apyvokos“) žodžiai su sinonimais, apie 1100 lietuviškų patarlių bei priežodžių ir daugiau kaip 100 mįslių bei minklių. Siekdamas atspindėti įvairias gyvenimo sritis, įdėjo į žodyną lietuviškų asmenvardžių, vietovardžių, senovės lietuvių dievų vardų, aprašė kai kuriuos papročius, kurių dalis paimta iš XVII amžiaus pabaigos anoniminio rankraštinio priežodžių ir mįslių rinkinio.

Dėl turinio liaudiškumo, ano meto liaudies gyvenimo atspindėjimo tautosakos pavyzdžiuose Brodovskis laikomas naujosios lietuvių leksikografijos pradininku.

VINCENTAS DROTVINAS

Mitinę leksiką Jokūbas Brodovskis daugiausia ėmė iš Frydricho Pretorijaus žodyno, Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybių*, lietuviškų religinių raštų ir šnekamosios kalbos. Iš Frydricho Pretorijaus žodyno Brodovskis paėmė

daugumą nepaprastų žmonių, mitinių būtybių, kalendorinių bei šeimos švenčių pavadinimų, su likimo lėmimu susijusių sąvokų. Panaudota beveik visa mitinė žodyno leksika, be to, dar gerokai papildyta: pateikta daugiau su mitologija susijusių vokiškų ir lietuviškų žodžių, jau buvusiems vokiškiems žodžiams nurodyta daugiau lietuviškų atitikmenų. Pavyzdžiui, *Gespenst* Brodovskis į lietuvių kalbą verčia ne tik *dvasė pikta*, *Giltinė*, *nakties baidyklė*, *pabludnyčė*, *žebangai* (kaip Frydrichas Pretorijus), bet ir *veluokas*, *pačvora*, *bloznas*, *nebuitis*; *Poltergeist* verčia ne tik *bildūnas*, bet ir *saubykla*, *pačvora*, *grozdūnas*, *metra*, *dvasė siaustaujanti*. Mini ne tik *šermenis*, bet ir *šermenų kvieslį*, *šermenų giesmes*, *šermenų valgį*, ne tik *Velykas*, *velykaičius*, bet ir *Velykų karvojų*, *Velykų ragaišius*, *pyragus*, ne tik *Naujuosius metus*, bet ir *Naujųjų metų dovanas*; ne tik šiaip *burtininką*, *užžadėtoją*, bet ir *žalčių burtininką*. Prie *Perkūno* pateikti mitinę prasmę turintys posakiai: *Perkūno šūvis*, *Perkūno papykimas*, *Perkūno žodis*, *Tu dievaičių rupūže*. Brodovskis dar pamini *klystžvakes* (*paklaidūnas*, *baltvykslė*, *paklydžiburys*), slogučius (*laumę*, *slogintoją*, *morą*, *aitvarą*), būrimą iš žvaigždžių. Prie kai kurių mitinių sąvokų pateikiama jas paaiškinančių patarlių ir priežodžių. Ypač daug patarlių ir priežodžių prie *dievo* ir *velnio*. Nors anuo metu šios sąvokos jau buvo įgavusios krikščionišką prasmę, tačiau kai kurios patarlės ir priežodžiai su šiomis sąvokomis yra išlaikę nemãža senosios ikikrikščioniškos pasaulėjautos reliktų. Daug tokių reliktų yra ir Brodovskio gausiai pateikiamuose keiksmažodžiuose. Patarlės ir priežodžiai, keiksmažodžiai ir didesnė Frydricho Pretorijaus mitinę leksiką papildančių duomenų dalis imta iš šnekamosios kalbos ir yra patikimas šaltinis to meto mitinei liaudies pasaulėjautai suprasti.

Iš Frydricho Pretorijaus Brodovskis perrašė apgėlų (krikštynų) paprotį, o Užgavėnių žaidimą „Trizubais joti“, atrodo, paėmė iš gyvenimo.

Nemažai mitinių duomenų Brodovskis ėmė ir iš Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybių*. Jie neišskaidyti po visą žodyną, o pateikti vienoje vietoje ir pavadinti „Senovės prūsų dievaičiai“. Taip pateikdamas ir pavadindamas Brodovskis juos tarsi atskyrė nuo kitų, iš šnekamosios kalbos paimtų duomenų. Brodovskis Matu Pretorijumi naudojosi labai atsargiai. Visai neperėmė duomenų, Pretorijaus paimtų iš senesniųjų šaltinių (Simono Grunau, *Sūduvių knygelės*, Jono Lasickio), kur buvo išvardijami bei aptariami senovės prūsų ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyventojų garbinti dievai, o naudojosi tik tais duomenimis, kuriuos Pretorijus sakosi paėmęs iš savo meto nadruvių, skalvių, žemaičių ir lietuvių (žr. *BRMŠ*, III, 260). Tačiau ir tuos duomenis Brodovskis ėmė ne ištisai, o kai ką šiek tiek pakeitė. Brodovskis nemini Pretorijaus žalios spalvos dievo Sručio; Žemėpatį apibūdina ne kaip žemės viešpatį *Herr des Erden*, o kaip Vėjo dievą, Baubį ne kaip

Gyvulių, o kaip Piemenų dievą ir vadina jį *Jaučių baubiu*, Bičbirbinį – ne kaip Bičių, o kaip Sodų dievą ir vadina *Bičių* (*Bibčių*) *bobeliu*, Bangpūtį – ne kaip Audrų (*Gott des Sturms*), o kaip Jūros dievą. Pretorijus Gimimo deivę vadina *Leumele* (*Laumelė*? *Laimelė*?), o Brodovskis – *Laume*; Miško dievą Pretorijus vadina *Gyrsčiu*, o Brodovskis – *Girisčiu*; spalvų deivę Pretorijus vadina *Melettette*, o Brodovskis – *Mėlettėle* ir t. t. Apie šiuos pakeitimus jau yra užsiminęs ir Wilhelmas Mannhardtas (Mannhardt, 1936, 610–611). Atrodo, jog Brodovskis kai kuriuos Pretorijaus dievų vardus ir funkcijas šiek tiek tikslino pagal savo meto žmonių supratimą ir jo taisymai yra teisingi.

Prūsų dievaičių sąraše Brodovskis nurodo keletą dievų, kurių Pretorijaus veikale nėra. Tai sniego dievas Blizgulis, kelionės deivė Čužė, javų deivė Javinė, šaltinių ir upių deivės deivaitės, musių dievas Musių birbiks, ugnies dievas Jagaubis, turtingumo dievas Sambarys. Mannhardto nuomone, *Sambarys* (dievas) yra atsiradęs iš Pretorijaus minimos šventės *Sambarios* pavadinimo, *Jagaubis* – iš jaujos demono *Gabjaujo*, Musių birbiks, kaip hebraiškojo Beelzebubo atitikmuo, paimtas iš lietuviško Senojo Testamento vertimo (Mannhardt, 1936, 610–611). Augusto Schleicherio manymu, *Čužė* yra skolinys iš slavų, *Blizgulis* vestinas iš žodžio *blizgėti*, *Javinė* – iš *javas* (Schleicher, 1853, 30).

Nemažai mitinių žodžių, daugiausia reiškiančių žyniavimą, burtininkavimą, likimo lėmimą, krikščioniškąsias ir pagoniškąsias (graikų, romėnų) mitines būtybes, Brodovskis paėmė iš lietuviškojo Biblijos vertimo, kuriame jie pateikiami kaip analogiškų vokiečių, lotynų ar kitų kalbų žodžių atitikmenys. Prie tokių žodžių paprastai yra Biblijos nuorodos. Jų reikšmė senosios lietuvių mitologijos tyrinėjimams, savaime aišku, kur kas menkesnė, negu iš kitų originalių lietuviškų šaltinių paimtos leksikos.

Brodovskio žodynu kaip patikimu šaltiniu rėmėsi daugelis baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojų (Schleicher, 1853; Mannhardt, 1880; Grienberger, 1896; Mierzyński, 1900; Basanavičius, 1921; Slaviūnas, 1947; Biezais, 1954; 1955; Gimbutas, 1958; Balys, Biezais, 1965; Dundulienė, 1969; Иванов, Топоров, 1974; Vėlius, 1977; 1986; 1987; Greimas, 1979 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Schleicher, 1853, 11–13, 19–22; 1857, 55–114; Mannhardt, 1936, 611–614; Lebedys, 1956, 50–499.

Literatūra: Schleicher, 1853, 8–14, 16–30; Mannhardt, 1936, 609–614; Lebedys, 1956, 16–40; Sabaliauskas, 1979, 31–33; Jonynas, 1984, 231–237.

Tekstas iš: Brodowskÿ, 1740.

LEXICON GERMANICO=LITHVANICVM ET LITHVANICO=GERMANICVM
apie 1740

VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ IR LIETUVIŲ–VOKIEČIŲ KALBŲ ŽODYNAS

A

Allmoſen. [...] **Donis, Kalėda, Almuʒnai.** *Germanizanter. Litth*: **Be kaledojam.** Wir bitten umb eine Gabe.

Allmoſen ſamler. **Kaledinink's.**

Allraun. **Kaukas, Kaukelis, Kaukoras.** [P. 69.]

Am beſten. **Geraůſej.** [...] *Prov* Ungegont Brodt ſchmeckt am beſten. **Oʒÿs keikiam's tunka.** [P. 77.]

Der Arge *dicitur 1 diabolus 2 impius et malignus.* **Nelabaſſis.** *Prov* 15, 26. **Piktaſſis** Matth 13, 19. 1 Joh 5, 18. [P. 118.]

Auff. **Ant.** proepoſ: [...] *Prov* Er iſt auff allen Vieren beſchlagen. ſc der Menſch. **Jis Wilko rÿtas ir iſʒſʒiktas.** [P. 126.]

Augen Verblendung. **Monai. Akkiu apſʒelpims.** [P. 156.]

Ausbitten. **Iſʒmélſti** 2 Macc 4, 45. **iſʒpraſʒÿti, iſʒpraſʒinėti.** *Prov* **Keikdams iſʒkeike, méldʒdams iſʒmeldʒe.** Er muß ſich beugen oder brechen. [P. 158.]

Außʒehren. **Iſʒcʒ́erauti. nieko nepriwallÿti** Syr 14, 17. [P. 179.]

B

Bedingen. od Bedingung. **Suderrėjimas, Uʒ́lemimmas.** [P. 199.]

Begehen Bacchi Feſt. **Bakko ſʒwéntę ſʒwéſti** 2 Macc 6, 7. [P. 205.]

Begräbniß Mahl. **ſʒermenes.**

Begräbniß Mahl ausrichten. **ſʒermenes kelti.**

Begräbniß halten. **ſʒermenes laikÿti.**

Begräbniß Lied. **Sʒermenu Gieſme, geddulinga Gieſme. apie kuno Ʒmogaus Palaidojimo Gieſme, apie Smerti ir mirrima Gieſme.**

Ʒum Begräbniß gehen. **į ſʒermenes eiti, Pa-lidėti.** [P. 206.]

Belege am Kleÿd. **Burtai.**

Belials Kinder. **Welino Waikai, Welnukſʒcʒei.** [P. 215.]

Berahmen. **Raką meſti.**

Berahmung. **Rákas.** [P. 218.]

Berg Götter. **Kalnû Diewai** 1 Reg 20, 23. [P. 222.]

Beſcheren. *deſtinare, donare, munerari etc.* **Paſkÿrti** Gen 24, 14, 44. Tob 7, 12. **laimėti** Gen 27, 20. **důti** Gen 33, 5, 11. **Priſkirti** *Prov* 31, 10. **wéliti** Tob: 6, 13. **nudalÿti** Syr 11, 16. **dowanóti** Syr 35, 12. Was Gott beſchert, bleibt unverwert. Was unſer Herr Gott gönt, das kan S Peter nicht wehren. **Tu ne Diew's, ne důſi, tu ne laume, ne lemſi, tur Diew's, ʒada Diew's, buba Deiwis.** [P. 227.]

Beſchließen. **Nulemti** Eſa 14, 27. c 19, 12. Dan 9, 27. c 11, 36. [P. 228.]

Beſchweren *incantare*. **Uʒʒaddėti** Ps. 58, 6. **Priſakÿti** Matth 26, 63. Marc 5, 7. *ſubſt.* **Uʒʒaddėjima's** Exod 7, 11. nicht, beſchweret ne **apmonitas** Jer 8, 17. [P. 230.]

Beſchwerer. **Apʒaddėtojis** Deut 18, 11. **Uʒʒaddėtojis** Ps 58, 6. Act 19, 13. **Apmonitojis** Eſa 47, 9, 12.

Beſchwerer der Schlangen. **Ʒ́alcʒû Burtinink's** Syr 12, 13.

Beſchwerer des Teuffels. **Uʒʒaddėtojis** Ps 58, 6. **Burtinink's.**

Beſeßen od^er Beſeßener **Wélno priſtótas** Matth 9, 32. **necʒyſtos Dwáſes warginnamas.** Marc 1, 23. **Wélnû wárgintas** Marc 5, 1. **apſėſtas.**

Beſeßen, die mein Hertʒ beſeßen haben. **Kurrû mano ſʒirdis pilna buwo** Hiob 17, 11. Der iſt von Teuffel beſeßen **Tai Wélno priſtot's Ʒmógus.** Hat dich der Teuffel beſeßen **Ar Wèlnas tawi priſtójo.** Vom Teuffel beſeßen ſeÿn **Nůg Wélno priſtòtas buti.**

Beſeßener. **Wélno wárgintas** Matth 4, 24. Marc 5, 16, 18. **Wélno priſtótas** Matth 8, 16, 28, 33. c 17, 27. Joh 10, 21. **Dwaſes necʒ́ÿſtos priſtots** Marc 5, 2. **Welno wargintaſis** Luc 8, 36. **Necʒÿſtos Dwáſes wárginnam's** Act 8, 7. [P. 231.]

Beſprechen *Votis defigere, effaſcinare.* **Ap-Uʒʒaddėti, Uʒwarditi.** Beſprechen das Gewehr. **Uʒkalbėti Pucʒka.** od^er Rohr. [P. 233.]

Beſtimmen. **Nulemti** 1 Sam 20, 35. **Cʒėſą ſtatÿti** 2 Sam 20, 5. **Nuſtaibinti, Paſkirti.** Eſth 9, 27.

Beſtim̄ung. **Nulėmimmas.** [P. 238.]

Beʒaubern. **apmoniti** Act 8, 9, 11. Gal 3, 1. **apʒÿnauti.** Beʒauberung. **apmónijimas, apʒÿnáwimas.** [P. 257.]

Bienlein vom faulen Ochsen. **Bittes iſʒ ſupuweſo Jaucʒio atgem.** [P. 259.]

Blauen Dunſt vor die Augen machen. **Wejus pranéſʒti, apmoniti.** [P. 267.]

Blanden die Augen. **apjékinti** 2 Reg 25, 7. Eſa 6, 10. **apaklinu.**

Blanden laßen. **Akis důti kům apmoniti** 1 Sam 12, 3 [...]. [P. 269.]

Bogen. i. e. Regen Bogen. **Dangaus Jůſtas** Gen 9, 13, 14, 16. **Laumes Jůſtas, Oro Jůſtas, Oro Rÿkſʒte, Dangaus Kilpinnis.**

Böhten oder Ʒaubern. **Warditi, ʒÿnauti.**

Böhter. **Wardÿtojis, Ʒaddėtojis, Ʒÿnis, Rágana.** [P. 278.]
Böſe Geſpenſte. **piktas Deiwes** Tob 6, 9. [P. 281.]
Böſe *ſubſt.* **Piktasſis, Nelabbus,** etc. **Piktenÿbe, Ruſtÿbe.** [P. 282.]
Bote. **Páſlas.** [...] Mann darf dem Unglück keinen Boten ſchicken. **Norint cʒe iſʒbėgſi, kittur Wárgas atſitupes tawes lauks.** [P. 283.]
Bruſt. **Krutis** Gen 49, 23. **Krutinne.** *Prov* **Diewo dawims, bloʒno (Naro) Klauſim's Tai labjaus mergu kalba, kadd' kas ſieks pri jos Papu, ſakÿdams: Kas tai? cʒe jos atſaka. Diewo dawims bloʒno (naro) Klauſim's ar neʓinnai ka Pon's Diews Mergom's (moterims) dawe, kagi bloʒne klauſi? Eik po ſʒimta** etc. Es iſt Gottes Gabe u. Geſchenk u. ein Narr hat darnach zufragen, das iſt in ſonderheit der Mägde oder Weiber ihre Antwort, wenn jemand ihre Brüſte betaſten wil. [P. 296.]
Bücher daraus man wahrſaget. **Cʒerknÿges.** [P. 300.]

C

Calende. **Kallėda.**
Calende halten. **Kalledóti.** [P. 306.]
Ceres. **Ʒemÿne, Jawu Deiwe, Ʒemes Patti.** [P. 310.]
Chriſt Tag. **Diena Kalėdu** ſ. **Kalėdas** ſ. **Kaledu ſʒwente ſʒwénte Uʓgimmimo Kriſtaus.** [P. 312.]
Com̃et. **Komėtas, Komet=Ʒwaigʒde, Sʒlůt=Ʒwaigʒde. Ʒwaigʒde ſu ſʒlůta** od^er^ **Udega. Dangaus Rÿkſʒte.** [P. 314.]

D

Dahin beſtim̃en. **Nulemti** 1 Sam 20, 35. [P. 321.]
Dankſagung. **Dėkawójimas** Joh 6, 23 [...] *Prov*. Einem wunderlichen Kopff, kan niemand was ʒu Danck thun. **Ne Saules Dukte negal jam itikti.** [P. 326.]
Daß ichs nicht verruffe **Kadd ne nukerėcʒia.** [P. 340.]
Dick. **Stóras, éſnis, rauſas.** [...] Die Erde wird dick. **Ʒéme nutuks** Eſa 34, 7. [P. 347.]
Doner. **Perkun's** Exod 9, 29, 33, 34 etc: **Deiwaitis.** Aenig: **Toli Ʒirgas ʓwénge, arti Kámanas ſkamba. Deiwaitis** der Doñer. **toli grauj' arti girdi.**
Doñer hat einige ſchlagen. **Twikſterejo, pÿkſʒterejo uʒdege Perkun's.** Daß dich der Doñer ʒuſchlagen möchte. **Kadd' tawę Perkuns uʒ-numuſʒtu** ſ. **uʒ- nutrenktu. Kadd tawe Deiwaitis [uʒ- numuſʒtu** ſ. **uʒ- nutrenktu.]** Du Doñer Kröt. **Tu Deiwaiciu Rupuʒe.**
Doñer ſchlag. **Perkuno trenkimmas** ſ. **ſʒuwis** ſ. **Sʒowimas.** Doñer ſchläge Ʒorn. **Perkúnû Papÿkimmas** Sap. 5, 23.

Doñers Kinder. **Perkuno Waikai** Marc 3, 17.
Doñer Keil. **Perkuno akmů** *ſ*. **kulka.**
Doñer Stein. **Kauſpennis** *ſ*. **Kaukſpennis, Laumes ſpennis.**
Doñer Wort. **Perkuno Źodis.** [P. 355.]
Drach. **Smákas.** Ps 44, 20. etc: Vom Drach ʒu Babel. **Apie ſmáką Ʒemeje.** Babel.
Drachen Bruñ. **Smako Sʒullinÿs.** Neh 2, 13.
Drachen Gifft. **Smaku Nůdai.** Deut 32, 33.
Drachen Wohnung. **Smaku Nammai** Jer 9, 11. c 10, 22, c 49, 33. c 51, 37. [P. 357.]
Dreÿ Könnigstag. **Diena triu Karaliu. Diena iſʒmintinguju. Wankrikſʒtai.** [P. 363.]
Dritte Him̃el. **trecʒas Dangus.** 3-te Herr. **trecʒaſis Wieſʒpats** Dan 5, 7. Biß in den 3ten Him̃el entʒückt. **į trecʒa Dangu paimtas** 2 Cor 12, 2. [P. 366.]

E

Edelmann. **Edelmon's, Wieſʒpats, Kunnigs.**
Edelmon's (*ſc*: **piktas**) **o Sʒů** *alii* **Wélnas, wiena miera.** Ein böſer gottloſer Edelmann und ein Hund *alii* Teuffel iſt gleich viel.
Edelmono Gywénims (*ſc*: **pikto**) **ÿra Péklos Gÿwénim's, jo ilgiaus Edelmono** (*ſc*: **pikto**) **Dware, jis ilgiáus Pekloje pas Welnus.** Edelmans (*ſc*: bösen, gottloſen) Leben iſt Höllen Leben, je länger in eines (böſen) Edelmans Hoffe, je länger in der Hölle unter den Teuffeln. [P. 379.]
Ehre. *Gloria ac Majeſtas DEi et Chriſti*. **Garbe** Deut 32, 3. [...] Mit Ehren ʒu melden. **Nů ſʒwénto Stálo, nů gerru (wieʒlybu) Kunnigu (Ʒmonu) ir nů dieniſʒkos Důnos atſipraſʒant.** [P. 382.]
Erde. **Źéme.** Gen 1, 1 [...] Du Blütte bringende Erde geſeegne unſer Hände Arbeit. **Labindami.** Dieſe Redenſart gebrauchen die Littauer wenn ſie ein Halben Bier trincken und davon auff die Erde gießen. NB auch wenn sie im Chriſtnacht ihre Mahlʒeit halten. **Ʒeminėle Ʒiedkele pakilėk muſu Rankû Darbus.** *Prov.* Vor der Zeit geſchieht nichts. **Aukſʒtas Dangus ne ikopi, druta Ʒéme ne ilendi.** *ſ*. **gÿw's budam's ne galli lÿſt po Ʒeme.** [P. 419.]
Erd Göttin. **Ʒemÿne.**
Erd grufft. **Atſiwerimmas Ʒémês.**
Erdmäñlein. **Kaukai.** [P. 420.]
Ertʒ Proceſſer. **Bieſo rÿtas ir iſʒſʒiktas.** [P. 434.]
Eßen. **Walgiti.** [p. 436.] *Prov.* Eß und lobe Gott, und gedencke nicht an das Hauß. **Wálgik Diewą garbink, Nammu ne minnek.** [P. 437.]

F

Faſt Nacht. **Uʒ́-Gawėnes.**

Faſt Nacht halten. **Uʒ́-Gawėnes laikÿti** *ſ.* **ſʒwęſti.** [P. 453.]

Feind. **Neprietelus.** [...] Der böſe Feind. i.e. Teuffel. **Wélinas, ſʒėtón's.** [P. 460.]

Feld Teuffel. **Lauku Wélnas** Lev 17, 7. **Welnukſʒtis** Deu 32, 17. **Wélinas. Lauko Welnas** 2 Par 11, 15. **medinnis Oʒÿs** Eſa 34, 14. [P. 464.]

Feſten. **Nulemti.** [P. 466.]

Feſt Feſtum **Sʒwénte** Exod 5, 1. **Pataika.**
Weinachten. **Kalėdas. Kaledu ſʒwente.**
Neujahr. **Naujas Mét's.**
H. 3 Konig. **Trÿs Karálei** od[er] das Feſt der Weiſen. **Sʒwénte Iſʒmintinguju.** Diena *ſ.* **Sʒwénte triu Karáliu.** *ſ.* das Feſt der Erſcheinung. **Krikſʒtai. Wankrikſʒtai.** [P. 466.]
Grün Doñerſtag. **Ʒal's Cʒetwerg's.**
Oſtern. **Welykas.**
Johannis. **Joninne.**
Paulbekehrung. **Puſſauʒ́emis.**
Feſt der erſten Erndte. **ſʒwénte pirmóſês Pjutês** Exod 23, 16.
Feſt der Einſam̄lung. **ſʒwénte Sudaggawimo.** Exod 23, 16.
Bacchi Feſt. **Bakko ſʒwénte.** 2 Macc 6, 7. [P. 467.]

Feuer Gott. **Jagaubis, Ugnis ſʒwenta** vid Götʒe[n].

Feuer Schlange. **Ugningas Ʒ́altÿs.**

Feuer Würmlein. **Ugnies Kirmele.** [P. 469.]

Feurig. *igneus.* **Ugningas** Exod 40, 38.

Feurig Drach. **ʒ́[w]ierÿs lekiaſis Smákas.** Eſa 14, 29. [...]

Feurig fliegende Drachen. **Ʒ́erplenteji lekanteji Smakai** Eſa 30, 6. [...]

Feurig Schlange. **Ugningi Ʒalcʒei** Num 21, 6. [P. 470.]

Fliegen. *volare.* **Lėkti.** [...] *Aenig*: **Lėkiau kaip Angel's, půliau kaip Wéln's.** Ŗ Schnee od[er] Regen. [P. 483.]

Fluch. **Keikimas.** Gal 3, 13. **Keikeſtis. Prakeikimmas** Gen 27, 12, 13. Die beÿ den Littauern leÿder gantʒ bei Handte und gewonene (?) Flüche alß:
Gott gebe. **Diewe důk.**
Kadd' tawe Perkun's uʒmuſʒtu *ſ.* **uʒtrenktu. Kadd' tawe ſʒwent's Perkuns uʒmuſʒtu** *ſ.* **uʒtrenktu. Kadd' tawe Deiwaitis uʒmuſʒtu** *ſ.* **uʒtrenktu. Kad tawe ſʒwent's Deiwaitis uʒmuſʒtu** *ſ.* **uʒtrenktu.** Daß dich der Doñer *ſ.* Wetter erſchliege.
Kadd' tawe Wéln's pagriebtu. Daß dich der Teuffel hohlen möchte.
Kadd' tawe Wéln's nunèſʒtu ɨ Padanges. Daß dich der Teuffel in die Luft tragen möchte.

Kadd' tawe Wilk's pagrebtu, ſudraſkÿtu. Daß dich der Wolff hohlen ſ. zerreißen möchte *item* **pagautu** erhaſchen. *item* **papiautu.**
Kadd' tawe Wilk's paſmaugtu.
Kadd tawe Szunnes pagautu ſ. **ſuėſtu.** Daß dich die Hunde freßen möchten.
Kadd' tawe Paukſzczei ſuleſtu. Daß dich die Raubvögel freßen. *Vel* **Kadd' tawe Warnai ſuleſtu.** Daß dich die Rabe freßen möchten.
Kadd' tu pakàrtas butumbei. Kadd' tu ant Galgiu pareitumbei. Daß du an den Galgen komen möchteſt.
Kadd' tu ɨ Buddelio Rankas ateitumbei. Daß du in Büttels Hande komen möchteſt.
Kadd' tu apjektumbei. Daß du blind werden möchteſt.
Kadd' tu Koja paluſztumbei. Daß du dein Fuß brechen möchteſt.
Kadd tawe Uteles ſuėſtu. Daß dich die Läuſe verzehren möchten.
Kadd' tawe Kirmeles ſueſtu. Daß dich die Würme freßen möchten.
Kadd' tu tai ant Pátalo ſuczerautumbei. Daß du das auff dem Bette verzehren möchteſt.
Kadd' tawe ſunki Ligga ſ. **Muka uztrenktu, uzpultu.** Daß dich die ſchwere Noht befallen möchte.
Kadd' tu ſpranda nutruktumbei. Daß du den Hals brechen möchteſt.
Kadd' tu paſpringtumbei. Daß du erſticken möchteſt.
Kadd' aß tawe amzinaÿ ne wardÿczau ſ. **ſawo Akkimis ne matyczau** ſ. **reggėcziau.** Daß ich dich mit meinen Augen nim̃ermehr sehen möchte etc. etc. etc.:
Kadd' tu ſudegtumbei. Daß du verbreñen möchteſt.
Kadd' tu prapultumbei. Daß du verſchwinden möchteſt.
Kadd tawe glóda butu. ſ **Kadd' tu ne paſtóſtumbei.**
Kadd' tu Źémej' ne rimtumbei. Daß du in der Erde nicht Frieden möchſt haben oder keine Ruhe haben.
Kadd' tu nemiſtumbei.
Kadd' tu ſuſmegtumbei. etc. etc. etc. [P. 485.]

Fluchen. **keikti.** [...] *Prov* **Keikdams iſzkeike, melzdams iſzmeldze.** Er muß sich beugen oder brechen.
Keikena neikena, malda pakwóla. Ein unverdienter Fluch trifft nicht.
Keikeſtis pro Burna iſzeit, pro Noſi (Auſi) atlenda. Der Fluch hat einen guten Siñ wo er auſfährt da kehrt er wieder hin. Unverdienter Fluch trifft nicht. [P. 486.]

Fuchs. **Lápe.** [...] *Prov* Hohle ihn der wilde Fuchs. **Imma jɨ bálti Arimmai, imma jɨ magÿlos, imma jɨ ſzaltos dienos.**

Fügen *conjungere, copulare.* **Suraiſzoti** Exod 26, 9. [...] *Prov* **Ka Pon's Diew's ſuwedda, neiwien's zmogus ne tur perſkirti.** Was Gott zuſam̃en füget, ſoll kein Menſch ſcheiden. [P. 505.]

G

[Gebrauch. **Wartójimas. Budas**]. [...] Die Gebräuche der Leichbeſtattung. **Bud's laidojimu.** Gebräuchlich alſo ſeÿn. **Toks Paprotis, taip daroma** *ſ.* **weikiama.** [P. 530.]

Geheftt. **Szerétis, abara, Pridárʒis.** *Prov* Ein Dorff od[er] Geheftt ohne Hunde, *it*: Menſchen Heiſter ohne Schwantʒ, Hauß ohne Fenſter. **Ne Diewe důk! Kurcʒią Kiemą.** *Oder* **Ne Diewe důk! Padwárije be Kánkalo, uʒ́ſpeti Sʒarką be ůdegôs, kurćią Kiemą, áklą Tróbą.** [P. 538.]

Gehen. **waikſʒcʒoti.** [P. 539.] [...] *Aenig*: **Ejau Nakti, pamecʒiau Sakti, rado Mėnů, padawe Saulei** R **Rasſa** der Thau. [P. 540.]

Geil Bock. **Gaſʒlus oʒ́ÿs.** [P. 542.]

Geiſt. **Dwáſe** Gen 1, 2. **Duk's.**

Geiſt der gutte. **gerroji.** Der böſe Geiſt **piktóji Dwáſe. pikta Dwaſe.** [P. 543.]

Geſchick. *Fatum.* **Likkimmas.**

Geſchick Gottes. **Diewo Likkim's** *ſ.* **Diew's taip likkes eſti.** [P. 562.]

Geſpenſt. *Larva dæmonica.* **Deiwe** Prov 23, 7. Sap 17, 3, 6, 15. Tob 6, 9. **Dwaſe** Matth 14, 26. Marc 6, 49. *ſc* **pikta. Giltine. Naktinÿcʒo Deiwe. Nakties Baidÿkle. Welůkas, Pacʒwóra, bloʒnas, Nebuÿtis, Pabludnycʒe, ʒebangai.** [P. 568.]

Geſtalt des Todes. **Smerties ſʒeſʒelis.** [P. 569.]

[Gestirnt **ʒvaigʒdėta**] Ausm Geſtirnerei ſagen. **iſʒ ʒwaigʒ́dʒ́iu burti.** [P. 572.]

Glück. **Palaima.** Deut 23, 6. **Gilukkis. Kwartunas. Cʒeſtis.** *Prov* Poche nicht auf dein Glück. Heute dir, morgen mir *vel* Es weiß noch niemand, wem das Glück wohl wil. **Ne trenk Diewą Médʒóſą, ne ſudurei ſu Diewu Pirſʒtais, kas man ſʒendien', tai taw rÿtoj'.** Glück v. Unglück komt von Gott. **Palaima ir nepalaima iſʒ Diewo ateit'** Syr 11, 14. [P. 591.]

GOTT. **Diew's.** Gen 1. 1.

Gott bewahre, darvor ſeÿ Gott, behütte Gott. **Diewe apſaugok.**

Gott iſt ein reicher Gott, der alte Gott lebt noch. **Dar daugiaus Diew's tur, ne kai' iſʒdawe. Dar Diew's gÿw's ÿra.**

Diewe ne merůk [Diewe] ne roczÿk, [Diewe] ne perleiſk, [Diewe] ne důk.

Gott hat einen großen Vorraht. **Dar Diewo Darʒą nenuganai.**

Haſt noch nicht aller Tage Abend belebt. **Dar ſu Diewu Pirſʒtais ne ſudurei, pamokis Leilios Dienos.**

Gott ſpreche Amen darʒu. **Diewe důk! iß tawo Burnos i Diewo Auſi.**

Ich wil lieber Neÿd als Barmhertʒigkeit. **Diewe důk Pawÿda, ne kai' Nuſkunda.**

Gott seegne es. **Diewe pagirk. Diewe paſkálſÿk. Diewe pérʒegnok. Kadd' Diew's pérʒegnotu.**

Gott gebe Uns ſolches ʒu genießen. **Kadd' Diew's pri Rankos** ***v. g.*** **Ruggius** *etc.* **prineſʒtu.**
Gott wolle es ſeegnen. **Kadd' Diew's paſkalſintu.**
Wenn Gott nur ſeinen Seegen daʒu geben wolte. **Kadd' Diew's tiktaÿ palÿdėtu.**
Wenn Gott Geſundheit gebe. **Kadd' Diew's Sweikátôs ne pawÿdėtu.**
Was Gott ʒuſaget, das hält er. **Kas Diewo ʒaddėta, bus ir attesſėta.**
Was beßer iſt wie ein Lauß, das hebe auff, und trage in dein Hauß. **Ka Diew's dů́s, kiſʒk ɨ ʒáką.**
Gott habe ihn ſeelig. **Kadd' linkſmas Danguj' butu. Rojuj' Duſʒéle.**
Prov Vor Morgen wird Gott ſorgen. **Gim's Diena, gims Dienai Maiſtis** *vel* Komt Zeit, komt rath.
Prov Gott iſt langmühtig aber auch gerecht. **Diew's neweikus alle atmennus.** [P. 594.]
Prov Gott wird keinen verhungern ſ. Gott hat die Zähne gegeben, Gott wird auch Brodt geben. **Diew's dawe Dantis, Diew's dů́s ir Dů́nôs.**
Gott kan die Stunde (ʒeit) ändern. **Diew's ta Stundą werczʒia.**
Mit Gottes Hilffe. **Diewui padėdant. Su Diewo Pagalba.**
Durch Gottes Hilffe. **Per Diewo Pagalba** Act. 26, 22.
Prov Gott gebe daß es möge wahr werden, was geredet wird. **Diewe dů́k iſʒ Oſʒkos Awéle iſʒ Kiaules Kuméle.**
Gott gebe, daß ich ʒu langen Jahren da wohnen, (bleiben) möge. **Diewe dů́k! Kadd' ir Iltɨ iſʒneſʒcʒia.**
Gott gebe! Wenn auch viel Kinder ſind, wenn ſie nur gut ŭnd from̄ ſind, ſo weiß mann nicht, wo ſie in der Welt ſind. Iſt aber nur einer und der ſelbe böß und gottloß, ſo iſt von dem die gantʒe Welt voll. **Diewe dů́k! Kadd' ir pulk's Waikû bus, kadd' gerri bus, neʒinnoti kur Swiete ėſanczʒiu. O kadd' ir wien's, o ne tikkes bus, tai to wieno bus pilnas Swietas.**
Gott gebe! daß die Kinder klein geboren werden, und nachgehends groß wachſen. Gott gebe niedrig gebohren ſeÿn, und hernach groß werden, als groß und vornehm gebohren seÿn und hernach niedrig werden. **Diewe dů́k! maʒu gimt' didʒiu augt'.**
Gott gebe! eines natürlichen und nicht gewaltſahmen Todes ʒu ſterben. **Diewe duk! mirt' o ne praʒut'.**
Der Gaſtgeber liebt mehr den Beutel, als die Kleÿdung des Gaſtes. **Diewe dů́k! wÿʒotu, o pinnigótu.**
Prov Wem Gott gönt, dem gibt ers im Schlaf. **Kieno Dale ir Jaujos Gale.**
Der Gottloſen Gebeht erhört Gott nicht. **Sʒuns Bálſas neit' ɨ Dangų.**

Gott weiß, wen weiß. **Diew's** *ſ.* **Diewai jos ʒinna.**
Gott gebe es. **Diewe důk! Diewe ſutek** ***ſ.*** **róczÿk.**
Gott erbarme ſich. **Diewe ſuſſimilk. Ʒielek Diewe.**
Gott w[o]lle ſich erbarmen. **Diew's noretu ſuſſimilti.**
Gott grüße dich. **padek Diew's. Padeides.**
Nicht Gott geb. **Ne důk Diewe** od^er **Diewe ne důk** ***ſ.*** **Diewe ne perleiſk, Diewe apſaugok. Diewe ne merůk** ***ſ.*** **neroczÿk.**
Das wolt Gott. **Wardana Diewo.**
In Gottes Nahmen. **Wardana Diewo.**
Gott gebe daß. **Te důde Diew's kadd'** etc.
Gott gebe Glück. **Diewe padėk'. Diewe důk Gilluki.**
Umb Gottes Willen. **Del Diewo.** wieder Gottes Willen thun **Diewui prieſʒtarauti.**
Wolte Gott. **Diewe důk. Jeib Diew's norėtu.**
Wils Gott. **Jeÿ Diew's nor. Diewui padedant. Jeÿ Diew's man Sweikata důs.** od^er wo mir Gott Geſundheit ſchenkt od^er wo mich Gott beÿ guten Geſundheit erhält etc.
Umb Gottes Willen. **Dėl' Diewo.**
Gott helffe od^er hilfft Gott. **Diewe padėk.**
Vor Gott und vor die Welt. **Po Diewo ir Swieto (Ʒmonu) Akkimis.**
Gott und die Menſchen verhaſt. **Diew's ir Ʒ́mónes n'apkencʒ.**
Trauen auff Gott. **Nuſſitikkėti ant Pono Diewo.**
Wahrlich, wahrhafftig, gewiß. **Diewoʒigi. Priſėg Diewui.** [P. 595.]
Dievo nėpena. Vielfraß Unerſättlicher Menſch, Freßer, Freßbauch etc.
Diewo pakorót's Ugnele. Der von Gott mit Feuer geſtrafft iſt.
Diewui waktojant ir Ʒmogus tur waktotis.
Priwalgidinnes Diew's Ʒmogu guldinn. Kein Krancker ſtirbt vor Hunger.
Aenig: **Ka Diew's ne tur?** R. **Aukſʒtéſno ſawe arba Wÿréſno.**
Ka Kaſʒéle tur, nei Diew's netur? R. **Grieku** *ſ.* **Peklos.**
Ko wardu Diew's? R **Wallÿs, jis butent praſta ir Karalu ſuwála.** vid. *plura* in Diew's.
Götter. Diewai Dan 2, 47.
Idola. **Balwonai** Gen 31, 30. [P. 596.]
Gotts Pferdchen. **Diewo Jautélis, Ʒirgai, Ʒirgelei, Awiʒes.**
Gotts Schickung, Verhängniß **Diewo Perleidimmas, Diewo Likkimmas** *l.* **Nulemim's.**
Gotts Vorſehung. **Diewo Likkimmas** *l.* **meginnimas.**
Gotts Wetter. **Diewaÿtis.**
Götʒ. **Balwónas** Gen 31, 19 etc. 1 Cor 8, 4 etc. **Abroʒas, Stulpas.**

Götȝen der alten Preußen.
Ceres. Ʒemÿna *ʃ.* **Ʒemes pati.** Göttin des Geträÿds.
Divitiarum. **Gabjauja.**
Vulcanus. **Jagaubis, Ugnis ʃȝwénta.** Feuer Gott.
Fortuna. **Laime.** Glück Göttin.
Lucina. **Laume.** Göttin der Geburt.
Pluviarum Dea. **Deiwaite ʃȝwenta.**
Peʃtis DEa. **Giltine Deiwes.**
Najades. **Deiwaites.** Göttiñen der Brüñen und Flüßen.
Aller Heiligen. **Ilges.** [P. 597.]
Iræ Deus. **Pikuls.**
Cornu copiae. **Skalʃa.**
Alff. **Aitwars.**
Priapus. **Bibcȝiu Bobelis.** Garten Gott.
Pan. **Jaucȝiû Baubis.** Hirten Gott.
DEa partus. **Laimele.**
Sylwanus. **Girriʃtis.** Waldgott.
Aeolus. **Ʒemepatÿs.** der Gott der Winden.
Neptunus. **Bangputtis.** Gott des Meeres.
Jupiter. **Perkuns.**
Schwein Gott. **Kiaulu Kruke.**
Berg Gott. **Kaukarus.**
Farb Göttin. **Mėlettėle.**
Furia. **Magÿla.**
Beelȝebub. **Musʃu Birbiks.**
Erdbeben Gott. **Drebkullÿs.**
Schnee Gott. **Bliȝgulis.**
Stern Gott. **Ʒwaigȝdunk's.**
Pluto **Sambarÿs.** Dem jährlich umb Oʃtern 3 Handvoll von jedweder Saat und von jeder Speiʃe 3 Bißen auff ein weißes Tuch geweÿhet, das Eßen fraßen die Hunde, die Saat wurd auʃgeʃäet und den Alaus gebraun, unde Alus Samberinnis. [Sambarys, kuriam apie Velykas ant baltos skepetaitės būdavo aukojama trys saujos visų rūšių sėklos ir kiekvieno valgio; valgį suėsdavo šunys, o sėkla būdavo pasėjama ir padaroma alaus, sambarių alaus.]
Reiʃe Gott. **Cȝuȝ̌e.**
Göttin des Getreÿdes. **Jawinne.**
Götȝen Altar. **Balwon-Altorus** 1 Macc 5, 68.
Götȝen Dinner. **Balwonu Tarnas.** Eph 5, 5.

Götʒen Dienſt. **Diewaicʓû garbinojims** 1 Sam 15, 23. **Balwónu Sluʓma** 1 Cor 10, 14. [P. 598.]
Grün Doñerſtag. **Ʒál's Cʒetwerg's. Wellu Welÿkas.** [P. 608.]
[Hahn. Gaidys]; [...] [P. 621.]
Weißer Hahn. bálts Gaidÿs. *Prov* **Muſʒk balta Gaidi, kadd' tawe ne nuſtrope, butumbei gawes pirti.** Iſt ein Sprichwort der Jenigen, die einem wütenden oder ʒornigen entlauffen ſind *vel* Du haſt dem Todt ein paar Schuh gekauft. [P. 622.]

H

Hauß Gotʒe. **Namiſʒkis Balwon's. Deiwÿs Nammû.** [P. 647.]
Hexe. **Ʒÿne, Rágana.**
Hexen. **Ʒynauti, Raganauti.**
Hexen Meiſter. **Ʒÿnis.**
Hexereÿ. **Ʒÿnÿſte.** [P. 695.]
Hiṁel. **Dangus.** Gen 1, 1. [...] *Prov* **Kadd' ne Wargai beÿ Bedos, tadd' butu wis Kalledas.** Wenn der Hiṁel iṁer voller Geigen hänge, das war ein Leben. Die böſen Tage machen, daß man der gutten vergieſt. [P. 697.]
Hiṁel Ʒiege. **avis, Oʓélis, Tikuttis, Perkuno Oʓys.** [P. 698.]
Hund Kopf. **ſʒungalwis** *ſ.* **ſʒun's galwa** 2 Sam 3, 8. [P. 732.]

J

[Jahr. **Metas.**] [...] [P. 738.] Neujahrs Tag. **Naujas Mét's.** Neujahrs Geſchenke. **Naujo Méto Dówana.** [P. 739.]
Johanns Feſt. **Joninnu ſʒwente** *ſ.* **Joninnes.**
Johanns Feuer.
Johanns Kraut. **ſʒwento Jono Ʒole** *ſ.* **Kupoles.**
Johanns Kraut gehen. **Kupolu eiti.** [P. 757.]
Irrwiſch*. **Paklaidumas, Baltwÿkſʒle, Paklÿdʒibburÿs.** [P. 760.]
Jupiter. *Deus fictitius.* **Jowas** 2 Macc 6, 2. [P. 765.]

K

Kindes Tauff Mahl. **Krikſʒtÿnos.** *Prov* **Ticʒ tÿloms laikyk Alu Krikſʒtynoms.** Spare deinen Vorrath biß zur nöhtigen Zeit. [P. 783.]

L

Leiche **funus. Lawónas.** Gen 23, 3 etc. Laidotuwes, Numirrelis. Er ſieht wie eine Leiche aus. **Ne numirrelis iſʒʓur.**

* Originale J ir I rašoma tokiu pačiu ženklu. – *Red. past.*

Leich Begängniß. **ſʒermėnes, Pakasſÿlos.** Ʒűr Leiche bitte. **į ſʒermenÿs kwieſti.** Ʒur Leiche Bitter. **Kweſlÿs ſʒermenû.**

Leiche Geſang. **Gieſmes apie Smerti ir numirrim̃a** ſ. **ſʒermenu**

Leich Mahlʒeit. **ſʒermenu Weczere** ſ. **Wálgis, ſʒermenes.** [P. 862.]

Loß. **Sors. Burtas.** Devt 16, 8, 9, 10 etc.

Loßer ſ. Loßwerffer. **Burtininks.** [P. 883.]

Loßwerfen. **Burtą méſti** Devt 16, 8. [P. 884.]

M

Maar. **Laume, Slogintoja, Móra, Aitwarras.** Die Maar drückt. **Laume ſpaudʓ, uʓgul. Aitwaras Plaukus ſuʓindo.** [P. 889.]

Mars. **Karo Deiwe.** [P. 899.]

Meer Drach. **Marinnis Smákas.** Eʒech 32, 2.

Meer Gott Neptunus. **Bangputtis.** [P. 903.]

Meer Wunder. **Maru Dywai.** Jac 3, 7. [P. 904.]

[Mit. **Drauge**]. [...] [P. 916.]

Mit Uhrlaub. **Su Atleidim̃u.** Mit Uhrlaub ʓu melden und mit Ehren ʒu melden. **atſipraſʒus nů Diewo, nů Stálo ir gerru Ʒmonu** etc. [P. 920.]

Montag. **Panedelis, io.** M. *Prov:* **Nedėle Mergû Diena, Pánėdėlis beÿ Utarnink's Raʓbainink's, Serrada gera Ʒmona, Cʒetwerg's Mėſôs Diena, Pėtnÿcʒia Badmirre Diena, Subbata Wainikku Diena.** [P. 922.]

O

[Ober. **wirſʒutinnis, wirſʒui eſas**]. [...] [P. 955.]

Ober Stelle haben. **Po Wyrauſÿbej' ſedėti, Krikſʒta Sůlÿ, Kercʒoj' ſedėti.** [P. 956.]

Oſterfeſt vid. Oſtern. **Wellÿkû ſʒwénte** Marc 15, 6. Luc 2, 41. **Wellÿkos.**

Oſterfladen. **Karwójus, Wellÿku Ragaiſʒei** ſ. **Pirágai.**

Oſtern Eÿ. **Wellÿkaitis. Japlukaicʒei.**

Oſtern halten. **Wellÿkauti, Wellÿkas laikyti** / **ſʒwéſti.** [P. 963.]

P

Pathen Pfenig **Půt-Pinnigai, Kluperas, Apgėlai. At Gentu Gentis, At Kumu Kumai, důk Půtpinnigus.**

NB. Beÿ den alten Littauern iſt vorʒeiten der Gebrauch geweſen, daß wenn ein Neugebohrenes Kind einige Wochen alt worden, ſie von neuem ein Gaſtmahl angeſtellet, auff welchem ſie kein Mans Perſohn, ſondern bloß ein Weib ʒu Gevattern gebehten, dieſes Weib muſte dem Kinde den

Kopf über einer Schlüßel oder Kruß voll Trincken, darüber ein Haaren Tuch oder wie ſie es neñen Nomet geſpreitet war, bekolben, und darauf nach ihrem Vermögen etwas Geld hineinwerfen, Und dieſes Geld neñten ſie Apgėlai, hierauf ʒogen ſie die Nomet aus dem Trincken heraus, und nach dem ſie ſelbige ausgedrückt od[er] ausgewunden, ſo tranck die neue Pathin das Trinken, mit des Kindes Mutter aus. Ein ſolches Kind ſoll, wie es die Littauer ʒu glauben pflegten, künftig hin für Feuer und Waßers= Noth geſichert ſeÿn, daneben auch ein gutes Haar bekommen. Die abgekolbte Haare vergruben ſie letʒlich mit folgendem Wunſch unter eine Hopfen Stange, und ſagten: Lygeÿ kaip Apwÿnei ant Smaigu wÿnojeſi, taip tokſai Kudikis iſʒ wiſſu Wargu iſſiwynoj'. Arba. Lygeÿ kaip Apwÿnei recʒůs, taip ir Plaukai tokio Kudikio recʒas ir traiſʒus ſtoj i. e. Gleich wie der Hopfen ſich an ſeiner Stange windet, ſo windet ſich ein ſolches Kind aus aller Gefahr heraus. Oder. Wie der Hopfen ſich in die Hohe rancket, ſo rancket ſich und wächst auch das Haar eines ſolchen Kindes. Auf dieſe Art nun ʒu Gewattern ſtehen, heißet: Apgėlu, gėlau, gellėſu, gellėti. [P. 967.]

[Kadaise senieji lietuviai turėjo paprotį, naujagimiui sulaukus kelių savaičių, ruošti vaišes, į kurias jie jokio vyro nekviesdavo, o kviesdavo tik vieną moteriškę būti kūma. Ši moteriškė turėjo apkirpti vaikui galvą, laikydama jį ant dubens ar puodo, pilno gėralo, pridengto ašutine skepeta, arba, kaip jie vadina, nuometu, ir pagal išgales įmesti ten kiek pinigų. Tuos pinigus jie vadina apgėlais. Paskui nuometą ištraukdavo iš gėralo, ir, jį išspaudus ar išgręžus, naujoji kūma su kūdikio motina gėralą išgerdavo. Toks vaikas, kaip lietuviai tikėdavę, turėjęs būti apsaugotas ateityje nuo gaisro ir potvynio ir turėjęs gauti gerus plaukus. Nukirptus plaukus jie užkasdavo po apynių virpčiu taip linkėdami ir sakydami: „Lygiai kaip apyniai ant smaigų vyniojasi, taip toksai kūdikis iš visų vargų išsivynij[a]“ arba „Lygiai kaip apyniai riečias, taip ir plaukai tokio kūdikio riečias ir traišūs stoj[a]“, t. y. kaip apynys apie virpstį vyniojas, taip toks vaikas iš visų pavojų išsivynioja, arba kaip apynys į aukštį riečiasi, taip raitosi ir auga tokio vaiko plaukai. Tokia kūmystė ir nusakoma žodžiu apgėlėti. *Vertė Jurgis Lebedys.*]

Plage. 1 **afflictio** 2 **morbus** 3 **cura, ſolicitudo** etc. **Sloga** Gen 12, 17. Exod 9, 14. **Kancʒa** Job 9, 29. **Wargas** Ps 32, 10. [...]

Plager. **Sloginnas.** Sap 18, 22. **Slogintojas, Mucʒitojas, Wargintojas.** [P. 980.]

Polter Geiſt **Bildunas, Saubÿkla, Pacʒwora, Groʒdunas, Metra, Dwasſe Sauſtaujenti.** [P. 983.]

R

Regenbogen. **Dangaus Kilpinis. Oro Rÿkſʒte. Dangaus Jůſta** Eʒech 1, 28. Apoc 4, 3 etc. 10, 1. **Laumes Jůſta** Syr 43, 12 etc. 50, 7. [P. 1007.]

Rieſe. **Milʓÿn's.** Gen 14, 5. Num 13, 34. Job. 26, 5 etc. Ricėrus. [P. 1018.]

Ringel Stechen oder reiten. **Triʒubais jůti.**

NB. Triʒubai iſt ein gewißes Spiel oder Wette, welche einige Littauer in Faſtnachten anʒuſtellen pflegen und ʒwar auf dieſe Art: Es setʒen sich 2 gutte ſtarke Kerdels ein jeder auf ein abſonderliches gutes Pferdt, und nimbt ein jeder eine lange Stange, auf welcher einem Ende ein rundes Brett einer Scheibe oder Teller groß aufgeſchlagen. Die Beÿde reiten nun gegen einander, und ſtoſt einer den andern ʒugleich mit dieſer Stange an die Bruſt, biß einer von den Beÿden vom Pferde herabfält, der jenige der vom Pferde herabfält, verſpielt, und muß dem andern mit allem ſeinem Beÿſtand die Wette erſtatten, gemeiniglich eine gantʒe Tonne Bier ʒum Beſten geben. Ʒu wißen aber iſt, daß nicht etwa nur die Beÿden wetten, die miteinander kämpften, ſondern ein jeder hat ſeinen Anhang, welche ihm den ſo wohl beÿm gewiñen als verſpielen ʒu Hülfe kom̃en. Der da verſpielt, der muß mit allem ſeinen Anhang die Toñe Bier beʒahlen, dahingegen der, der da gewint die Ʒeche mit allem ſeinem Anhang freÿ hat, nichtſ deſtoweniger trincken ſo wohl die Gewiñer als Verſpieler von der Toñe Bier ʒuſam̃en. Und ſolcher Kampf geſchicht ʒu dreÿn unterſchiedenen Mahlen, wenn aber nach dieſen dreÿen Mahlen einer den andern vom Pferde nicht herunter ſtoſt, ſo bleibt von beÿden Seiten gleich. Durch dieſes Spiel aber bekomt mancher auch den Todt, und mag dieſes Spiel mit Fug und recht geneñet werden ein verfluchtes, teuffeliſches Spiel. [P. 1018.]

[Trizubai yra toks žaidimas, arba lažybos, kurias per Užgavėnes kai kurie lietuviai paprastai ruošia šitokiu būdu: du žaliūkai sėda ant gerų arklių ir kiekvienas pasiima po ilgą kartį, kurios viename gale yra prikalta ritinio ar lėkštės dydžio apskrita lentelė. Abu joja priešpriešiais ir tuo pačiu metu stumia vienas kitą, įrėmę tą kartį į krūtinę, kol vienas nukrinta nuo arklio. Kuris nuo arklio nukrinta, tas pralaimi ir turi antrajam su visais jo šalininkais atsilyginti – pastatyti alaus statinę. Žinotina, kad ne tik abu kovotojai eina lažybų, bet kievienas turi savo šalininkų, kurie jam tiek laimėjus, tiek pralaimėjus padeda. Pralaimėjusysis turi su visais savo šalininkais užmokėti už alaus statinę, o laimėjusysis su visais savo šalininkais nemokamai geria. Tačiau tą alaus statinę geria tiek laimėjusieji, tiek pralaimėjusieji. Taip rungiamasi tris kartus. Jei per tuos tris kartus vienas kito nenustumia nuo arklio, abu lieka lygūs. Šis žaidimas yra ne vieno mirties priežastis ir todėl vertai gali būti vadinamas prakeiktu, velnišku žaidimu. *Vertė Jurgis Lebedys.*]

VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ (VAD. KRAUZĖS) ŽODYNAS

XVIII a. I pusė

Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje saugomas anoniminis vokiečių–lietuvių kalbų žodyno rankraštis (666 p.), be antraštinio lapo, autoriaus pavardės ir parašymo metų. Dėl įrašo pirmojo lapo (viršelio) vidinėje pusėje „Krause Pfarrer in Niebudzien“ žodynas vienų laikomas Andrejaus Krauzės darbu, kitų – tik jo nuosavybe.

Esama nuomonių (Jurgis Lebedys ir kt.), kad šį žodyną parašęs Andrejus Krauzė (1585 ar 1588–1655), vienas aktyvesniųjų ano meto Rytų Prūsijos lietuviškų parapijų kunigų. Jeigu tai tiesa, turėtume XVII amžiaus vidurio leksikografijos veikalą. Bet nėra amžininkų atsiliepimų, kad Krauzė būtų rašęs žodyną. Kalbamojo žodyno popieriaus vandenženklių analizė rodo, kad žodyno popierius yra Finkeno popieriaus dirbtuvės, kurioje 1720–1749 metais meistru dirbo Johanas Vilhelmas Šteinmecas (*Johann Wilhelm Steinmetz*). Taigi žodynas negali priklausyti 1655 metais mirusiam Andrejui Krauzei. Greičiausiai įrašas ne Andrejaus Krauzės. Mat gretimoje Katniavos parapijoje (už 12 km nuo Nybudžių) iki 1726 metų kunigavo kitas Krauzė – Johanas Gabrielius. Tik reikėtų nustatyti, kodėl prie pavardės nurodyta ne Katniavos parapija.

Kol kas žodynas laikytinas anoniminiu. Taip pat neaišku, ar šis rankraštis žodyno originalas, ar nuorašas.

VINCENTAS DROTVINAS

Krauzės žodyne yra minima daugelis tų pačių nepaprastų žmonių, mitinių būtybių, kalendorinių ir šeimos švenčių, su likimo lėmimu susijusių žodžių, kaip ir XVII amžiaus rankraštiniuose žodynuose (*Lexicon*, *Clavis*). Vokiški žodžiai neretai aiškinami tais pačiais lietuviškais atitikmenimis, išdėstytais net tokia pat tvarka. Pavyzdžiui, *Berahmen* – raką mesti, nulemti; *Donner* – Perkūnas Dievaitis; *Teufel* – velinas, čartas, bėsas ir kt. Tai rodo, kad Krauzės žodyno sudarytojas naudojosi anais žodynais ir didesnę mitinės leksikos dalį nurašė iš jų. Tačiau yra ir naujų duomenų. Čia minimas Kaukaras (vok. *Allraun*), Laimos rykštė, Ilgės (vok. *Allerheiligen*), nurodoma daugiau romėnų dievų vardų ir jų vertimų į lietuvių kalbą (*Aeolus* – Vėjo die-

vas; *Vulcanus* – Ugnies dievas). Tikriniai romėnų dievų vardai į lietuvių kalbą verčiami bendriniais žodžiais, o lietuviški atitikmenys nenurodomi, matyt, žodynų sudarytojams analogiški lietuviški dievai nebuvo žinomi.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lebedys, 1956, 520–523 (smulkioji tautosaka).
Literatūra: Specht, 1935, 36–53; Lebedys, 1956, 506; Korsakas, 1961; Balašaitis, 1984; Drotvinas, 1984, 163–167.
Tekstas iš: Krauzė, XVIII a.

DEUTSCH-LITAUISCHES WÖRTERBUCH VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS

XVIII a. I pusė

A

Abgott – Balwonas.
Abgöttereÿ – Balwonyſte.
Abgöttiſch – Balwoniſz[k]as. [P. 5.]
Affterreden – Apkalbeti. Apźodzůti. [P. 19.]
Ahnen – kerreti. muhtmaß lemti. [P. 20.]
Alp – Aitwaras.
Allerheiligen – Ilges. [P. 21.]
Allraun – Kaukaras. [P. 22.]
Anreitʒer – Pakuſſa. [P. 33.]
Anſegen – Nulemti. [P. 35.]
Aeolus – Wėjo Diewas. [P. 38.]
Auflage […] unter der Preß – Sloga. [P. 47.]
Augen=Verblendung – Monai. [P. 53.]

B

Berahmen – Rakameſti. Nulemti.
Berahmung – Rakas. [P. 78.]
Beſchwer – Slogas.
Beſchweren – Sloginti. Apſunkinti. Apſlekti.
Beſchweren – Uźźadeti.
Beſchwerer – Uźźadetojis. [P. 83.]
Beſtimen – Nulem̃ti.
Beſtimung – Nulemimas. [P. 85.]
Beyſteur – Kalleda. [P. 90.]
Beʒauberer – Apmonininkas. Uzzawetininks.
Beʒaubern – Apmoniti. Uzzaweti.
Beʒauberung – Apmonijimas. [P. 91.]

C

Ceres – Diewo Jawu. [P. 110.]
Chriſtag – Kalledos. [P. 111.]

D
Diana – Diewe medzioklis. [P. 121.]
Doñer – Perkunas Diewaitis.
Doñerkeil – Perkuną kulka.
Doñern – Grauti.
Doñerſchlag – Perkuną Szu[w]is.
Doñerſtein – Kaukſpennys.
Doñerſtrahl – Perkuną stulpas.
Doñerwort – Perkuną zůdis. [P. 125.]
Drache – Smakas.
Drachen Wurtʒel – Szaknis Smaka. [P. 126.]

E
Erdgöttin – Zemyñe. [P. 159.]

F
Faſtnacht – Uzgawenes. [P. 175.]
Faſtʒeit – Gawenes. [P. 176.]
Feſt der Erſcheinũng – Krikſztai. [P. 180.]

G
Gauklereÿ – Monai. [P. 206.]
Geſpenſt – Baidykle. [P. 219.]
Gott – Diewas. [P. 229.]
Gottheit – Diewyſte.
Göttin – Diewe.
Göttlich – Diewiſzkas. [P. 230.]
Götʒe(n) – Balwonas.
Götʒen=diener – Balwonu Tarnas.
Götʒen dienſt – Balwonu Szluzba.
Götʒen=Hauß – Balwonu Nammai. [P. 231.]
Gründoñerſtag – Wellu=Welykos. [P. 235.]

H
Hauß=Götʒe – Balwonas. [P. 247.]
Hexe – Ragana.
Hexen – Zynauti. [P. 264.]
Himels=Kugel – Dangaus kulka. [P. 266.]
Hundskopf – Szungalwis. [P. 280.]

J
Johañs Feur – Jono=ugnis.
Johans Kraut – Kupoles. [P. 286.]
Johañs Tag – Joninnes. [P. 287.]

K
Kindelbier – Krikſztinos. [P. 296.]

L
Leichbegängnüß – Szermenys. [P. 323.]
Löſer – Burtininkas. [P. 331.]

M
Mars – Karo=Diewas. [P. 339.]
Meere Wunder – Juru diwes. [P. 342.]
Mitfaſten – Puſſaugawenes. [P. 347.]

O
Oſtern – Wellykos.
Oſtern halten – Wellykauti.
Oſter Eÿer – Wellykaitis. [P. 377.]

P
Patenpfeñig – Apgelai. [P. 380.]
Plage – Sloga. [P. 390.]
Planet – Dangaus=zenklas.
Planetenſeher – Dangus=zenkla=weizdetojis. [P. 390.]
Polter Geiſt – Bildunas. [P. 392.]

R
Regen Bogen – Laumes jůſta. Dangaus Rykſzte. [P. 409.]
Rieſe – Milzinis. [P. 416.]

S
Sathan – Szetonas. [P. 430.]
Schaumʃeher – Putweizda. [P. 439.]
Scheuʃel – Baidykle. [P. 443.]
Schwartʒkunʃt – Zinyʃte.
Schwartʒkünʃtler – Zinys. [P. 470.]
Seegen Sprecher – Wardininkas. [P. 480.]
Sterndeuter – Zwaizdżú=Iʃzguldito-jis. [P. 506.]

T
Teuffel – Welinas. Czartas. Bieʃas.
Teuffeliʃch – Welniʃzkas.
Teuffelsdreck – Welnu-Szudas. [P. 520.]
Todt – Smertis. Giltine. [P. 525.]

V
Verhängen – Nulemti.
Verhängnüß – Likkimas. [P. 549.]
Verruffen – Nukkereti. [P. 557.]
Verwŭnderŭng – Dywas. Stebbuk-klas. [P. 566.]
Verʒehren – Suczerauti. [P. 567.]
Ungeheur – Baidykle. Wallacuge. Nebreka. [P. 578.]
Unhold – Ragana. Czerauninke. [P. 581.]
Vulcanus – Ugnies Diewas. [P. 601.]

W
Wahrʃagen – Burti.
Wahrʃager – Burtininkas.
Wahrʃagerin – Burtininke.
Wahr Wolff – Wilktakkys. [P. 604.]
Weÿnachten – Kalledos. [P. 618.]
Wŭnder – Dywas. Stebbuklas.
Wŭnderbahr – Dywnas. Stebbuk-lingas.
Wŭnderbahrlich – Dywnay. Steb-buklingay. [P. 631.]
Wunderthier – Dywo paukʃztis. [P. 631.]
WunʃchRŭthe – Laimos-Rykʃzte. [P. 632.]

Z
Ʒaŭberer – Zinys.
Ʒaŭbereÿ – Zinyʃte.
Ʒauberin – Zine.
Ʒaŭberiʃch – Ziniʃzkas.
Ʒaŭbern – Zinauti. [P. 637.]
Ʒiemlich – Lemtas. [P. 644.]

PILYPAS RUIGYS
1675–1749

PHILIPP RUHIG

Pilypas Ruigys (*Philipp Ruhig*), Rytų Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas, kalbininkas, pirmasis lietuvių liaudies dainų skelbėjas.

Ruigys gimė Katniavoje, augo lietuviškoje aplinkoje, gerai mokėjo lietuvių kalbą. Nuo 1692 metų studijavo Karaliaučiaus universitete teologiją, kelerius metus (apie 1695–1698) gyveno Kaune. Nuo 1708 metų iki mirties buvo Valtarkiemio lietuvių kunigas, ten ir mirė.

Ruigys – vienas aktyviausių vertėjų: buvo pagrindinis *Naujojo Testamento* (1727) vertėjas, talkino rengiant Kvanto-Bėrento giesmyną (1732) ir Bibliją (1735). Pritarė Mykolo Merlino (*Michael Mörlin*) principui remtis gyvąja kalba ir tautosaka. Parašė lotyniškai kalbinį darbą *Lietuvių kalbos meletema* (*Meletema sistems lingvam*, prieš 1708), kurio neišspausdino, bet 1745 metais išleido jo vokišką variantą *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas* (*Betrachtung der littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften*, Königsberg, 1745), kur įdėjo 3 liaudies dainas, taip pat patarlių, priežodžių, mįslių ir apie 100 retesnių posakių.

1747 metais išleido dviejų dalių *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną* (*Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon*), beveik dvigubai didesnį už Frydericho Vilhelmo Hako (*Friederich Wilhelm Haack*) žodyną. Jam parengti naudojo ne tik savo surinktą medžiagą, bet ir Hako, ir Konstantino Sirvydo (1677) žodynus. Ruigio žodynas skirtas ne tik mokykloms, bet ir platesnei visuomenei (pirmojoje dalyje (190 p.) yra apie 8000, antrojoje (442 p.) apie 20 000 žodžių).

Ruigio žodynas – pirmasis spausdintas lietuvių kalbos žodynas, kuriame panaudota tautosaka (apie 40 priežodžių, patarlių ir vaizdingų posakių).

VINCENTAS DROTVINAS

Pilypas Ruigys naudojosi kai kuriais tais pačiais šaltiniais kaip ir Jokūbas Brodovskis (lietuviškais religiniais raštais, Frydericho Vilhelmo Hako žodynu, Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybėmis*), todėl dalis šio žodyno mitinių duomenų yra tokie patys kaip ir Brodovskio. Tačiau Ruigio žodyne jų

gerokai mažiau. Čia beveik nėra keiksmažodžių, papročių aprašų, nedaug smulkiosios mitinės tautosakos. Nemažai mitologinių duomenų paimta iš Pretorijaus *Prūsijos įdomybių* (IV knygos IX skyriaus 23 paragrafas). Iš Pretorijaus paimti duomenys, kaip ir Brodovskio žodyne, šiek tiek skiriasi nuo pirminio šaltinio. Keista panašia linkme, kaip ir Brodovskio žodyne, Ruigio ir Brodovskio žodynų mitinius duomenis jau yra gretinęs Wilhelmas Manhardtas (Mannhardt, 1936, 609–613). Ruigys irgi nemini žalios spalvos dievo *Sručio*; Pretorijaus gyvulių dievas *Baubis*, panašiai kaip ir Brodovskio žodyne, apibūdinamas kaip piemenų dievas ir vadinamas *Jaučiubobiu*; *Bangpūtys* apibūdinamas ne kaip audrų, o kaip jūros dievas; *Kaukarą* abu žodynininkai vadina kalno dievu. Aitvarą Ruigys, kaip ir Brodovskis, laiko vokiškojo *Maar* atitikmeniu ir pateikia tą patį posakį „Aitvars jo plaukus sužindo“; prie vokiškojo *Gespenst* kaip atitikmenis pateikia tuos pačius žodžius *deivė, dvasė, nebuitė, naktinyčia*. Sunku patikėti, kad tokie panašūs pakeitimai abiejų žodynininkų būtų buvę padaryti savarankiškai, matyt, yra nusižiūrėti iš vienas kito. Gali būti, kad Ruigys naudojosi Brodovskio žodynu, tačiau kūrybiškai ir kai kuriuos dievus bei mitines būtybes apibūdino kiek kitaip. Kitaip Ruigys, atrodo, kai ką apibūdino remdamasis savo meto tikėjimais. Jis nemini Brodovskio žodyne esančio *Žemėpačio, Bi[b]čių bobelio, Blizgulio, Javinės*, kurių tikriausiai nerado žmonių kalboje. Prie vokiškojo *Gespenst* nemini *giltinės, veluoko, pačvaros, blozno, pablūdnyčios, žebangų*.

Ruigio žodyno mitiniai duomenys patikimi ir svariai papildo kitus XVIII amžiaus mitologijos šaltinius. Jais naudojosi daugelis rašiusiųjų apie lietuvių mitologiją (Vėlius, 1977).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Ruhig, 1747; Mannhardt, 1936, 611–627; Lebedys, 1956, 580–605 (smulkioji tautosaka).

Literatūra: Mannhardt, 1936, 609–611; Lebedys, 1956, 514–515; *LLI*, 1957, 229–232; Sabaliauskas, 1979, 28–29; Jonynas, 1984, 240–248.

Tekstas iš: Ruhig, 1747.

LITTAUISCH-DEUTSCHES UND DEUTSCH-LITTAUISCHES LEXICON
1747

[LIETUVIŲ–VOKIEČIŲ IR VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS]

Des Littauiſchen Wörterbuchs Erſter und Analytiſcher Theil.

A

Aitwaras, **aro**, *M.* 1. der Alf, 2. der Maar in den Háaren. **Aitwar's jo Pláukus ſuȝindo**, **ſuwėlė**, der Maar hat ihm ſeine Haare ȝuſammen geȝogen. [P. 3.]

B

Balwónas, **óno**, *m.* ein Gößȝe, Gößȝenbild.
Balwonyſte, **ês**, *f.* Abgötterey, *in ſpecie* mit Bildern.
Balwónininkas, **ko**, *m.* ein Abgötter, Gößȝendiener oder Macher.
Balwónû Gárbintojis, ein Gößȝendiener.

[**Bangà***, **ôs**, *f.* eine Woge, Welle, 2. Menge.]
Bang=puttys, der Seegott Neptunus. [P. 12.]

Bẽſas, **ẽſo**, *m.* der Teufel, *à* baiſùs, grauſam. [P. 15.]

Burrù, ich böte, ȝaubere, **au**, **ſu**, **ti.**
Burtininkas, **kẽ**, *ſubſt. mob.* ein Böter, Ȝauberer.

Burtas, **to**, *m.* 1. das Loos, 2. ein Ȝeichen; *in ſpecie*, das die Warthe aus der Art ſchneiden.
Burtą meſti, das Loos werfen. [P. 19.]

C

Cȝarnáknygẽs, **giû**, *f. pl.* ein Ȝauberbuch. *è pol*[onizmas] [P. 20.]

D

Diewas, **wo**, *m.* GOtt.
Deiwẽ, **ês**, *f.* Göttin Peſtgöttin.
Diewaitis, **aičio**, *m.* der Donnergott, Jupiter. Diewaitis gráuja, es donnert.
Diewyſtẽ, **ês**, *f.* die Gottheit.
Diewe důk! Wollte GOtt! GOtt gebe! [P. 26.]

[**Drebù**, ich zittere, **bẽjau**, **ẽſu**, **ẽti**.]
Drebkullys, **lio**, *m.* des Erdbebens Gott. *antiqv.* [P. 27.]

* Čia ir toliau pagrindinis lizdo žodis, jei pats nėra mitologema ir Sudarytojo nebuvo įtrauktas, rašomas laužtiniuose skliaustuose. – *Red. past.*

G

Gabjauja, **ôs**, *f.* die Gőttin des Reichthums. *antiqv.* [P. 34.]

[**Gawjù**, **Gawẽju**, ich faste, **ẽjau**, **ẽʃu**, **ẽti**, ʃonst **Paʃtninkauju**, **awau**, **ʃu**, **ti**.]
Gawinẽ, **ês**, *f.* die Faʃtenȝeit, auch **Gawẽnês**, **êniu**, *f. pl.*
Uȝgawẽnẽs, **eniu**, *f. pl.* Faʃtnachten.
Puʃʃáugawẽnês, **ẽniu**, *f. pl.* Mitfaʃten. [P. 37.]

Giltinẽ, **ês**, *f.* der Tod, die Peʃtgőttin der Heyden.

[**Girrẽ**, **ês**, *f.* der Wald, auch **Girre**, **ôs**.]
Girryʃtis, **ʃćio**, *m.* der Waldgott der Heyden, Faunus, Satyrus. [P. 40.]

Guźẽ, **ês**, *f.* die Reiʃegőttin der Heyden. [P. 45.]

J

Jagaubis, **bjo**, *m.* Vulcanus der Heyden. [P. 46.]

[**Jáutis**, **ćio**, *m.* ein Ochse.]
Jaućiûbobis, **bobjo**, *m.* der Hirtengott der Heyden. [P. 47.]

Ilgês*, **giû**, *f. pl.* das Allerheiligenfeʃt.

[**Jónas**, **óno**, *m.* Johann.]
Joninnês, **nû**, *f. pl.* das Johannsfeʃt.
Jonin ȝólês, *f. pl.* Johannskraut. [P. 48.]

K

Kallẽdôs, **ẽdû**, *f. pl.* Weyhnachten.
Kallẽda, **ẽdôs**, *f.* ein (Weyhnachts=) Geʃchenk.
Kallẽdóju, ich ʃuche eine Gabe, (Weyhnachts) Geʃchenk. [P. 52.]

Kaukas, **ko**, *m.* ein unterirdiʃch Månnchen. [P. 56.]

[**Kaukûra**, **ôs**, *f.* ein Hůgel, Hőhe.]
Kaukarus, **araus**, *m.* ein Berggott.

[**Kiaulẽ**, **ês**, *f.* das Schwein, die Sau.]
Kiauliû Krukkẽ der Saugott der Heyden. [P. 57.]

Kierù, **Nùkierù**, ich verrufe (abergłåubiʃch), **rẽjau**, **rẽʃu**, **rẽti**. [P. 60.]

L

[**Laimù**, ich gewinne, habe Glůck, **ẽjau**, **ʃu**, **ti**.]
Láima, **ôs** *f.* die Geburts=Glůcks=Lebensgőttin der Heyden. **Taip láima lẽmẽ**.
Lémju, ich beʃtimme veʃt (von GOTT geredet,) **lémjau**, **lémʃu**, **lémtj**.
Nulémju, *idem.*
Lémtas, **ta**, recht gut, groß. *adj.* 2. *term.*
Nelémtas, **ta**, bőʃe, ungerathen *adj.* 2. *term.*
Láimẽ, **Láimélẽ**, ês *f.* die Glůcksgőttin der Heyden.
Laumẽ, **ês**, *f.* eine Erdgőttin der Heyden, ein Geʃpenʃt, welches, wenn man am Donnerstage ʃpinnet, in der Nacht nachʃpinnen ʃoll, und drauf Unglůck machen.
Laumês Jůʃta, der Regenbogen.
Laumês Pápas, ein kleiner brauner etwas holer Donnerʃtein, an den Sandbergen. [P. 73.]
Paláima, **ôs**, *f.* das Glůck in der Arbeit.
Paláimingas, **ga**, glůcklich, *adj.* 2. *term.* [P. 74.]

* Originale J ir I rašoma tokiu pačiu ženklu. – *Red. past.*

M

Maggilà, **ôs**, *f.* die Zorngỏttin der Heyden. [P. 81.]

[**Márês**, **ariû**, *m.* das Meer, das Haff.]

Máriu-Dywas, ein Meerwunder. [P. 83.]

[**Melletà**, **ôs**, *f.* der grůne Specht, ein Vogel, der die Bienen und Honig ausfrißet.]

Melletẽlẽ, **ês**, *f.* die Farbgỏttin der Heyden. [P. 86.]

Milʒinis, **ino**, *m.* eine Rieſe. [P. 88.]

Mónas, **ono**, *M.* Verblendung der Augen, Zauberey.

Apmoniju, ich mache Augenverblendniß, bezaubere, **ijau**, **iſu**, **iti**. [P. 90.]

P

Perkûnas, **ûno**, *m.* 1. der Donner, 2. der Donnergott der Heyden.

Perkûnas gráuja, oder nur **gráuja**, es donnert. [P. 105.]

Prakorimas, **imo**, *m.* der Anbruch, *in ſpecie* des Honigs. [P. 111.]

[**Pykſtù**, ich bin, werde zornig, **pykaù**, **pykſu**, **pykti**. *S.* **Peikiù**.]

Pikullus, **lio**, *m.* der Zorngott der Heyden. [P. 116.]

S

Skalſà, **ſôs**, *f.* das Glůck, gute Gedeyen, 2. das Cornu Copiǻ. [P. 131.]

[**Su**, mit *Praepos. c. Ablat in compos etiàm* zu, vor, auf.]

Sukiſʒu, ich ſtecke zuſammen. **Dâr ſu Diewù Pirſʒta ne ſukiſʒai**, du haſt noch nicht aller Tage Abend erlebet. [P. 143.]

Sʒẽtonas, **óno**, *m.* der Satan, Teufel. [P. 150.]

[**Sʒů**, der Hund, *G.* **Sʒuns** oder **Sʒunnẽs**, *m.*]

Sʒun-Gàlwis, **wjo**, *m.* ein Hundskopf. [P. 154.]

W

[**Waidas**, **do**, *m.* der Strect, Zank.]

Waidinôs, ich ſtreite, 2. ich erſcheine. **Numirrelei waidinnaſ**, die Todten laßen ſich sehen. [P. 170.]

[**Wẽjas**, **jo**, *m.* der Wind.]

Wẽſuls, **lo**, *m.* ein Wirbelwind.

Wẽjo Ummaras, *idem.* [P. 175.]

[**Wéidas**, **do**, *m.* das Gesicht, Angesicht.]

Waidinoſ', ich laße mich ſehen, **dinaus**, **dyſos**, **dytis**. **Náktij' Nébuitẽs waidinnaſ'.** [P. 175.]

[**Wéik**, bald, *adv.*]

ịwykstu, ich treffe bald, gewiß ein, **ykau**, **ykſu**, **ykti. Nelábas Sápnas ịwykſta.** [P. 175.]

Wélnas, **no**, *m.* der Teufel.

Wélniſʒkas, **ka**, *adj.* 2. *term.* teufeliſch.

Welnûkſʒtis, **ſʒćio**, *M.* ein junger Teufel.

Welykos, **kû**, *f. pl.* die Oſtern, *è pol.* [P. 176.]

Ž

Ʒadù, ich verheiße, verſpreche, 2. ich nehme mir vor, 3. vom abergl̊aubiſchen Bỏthen, **dẽjau**, **dẽſu**, **dẽti**.

Ʒadẽjimas, **Paʒadẽjimas**, **mo**, *M.* die Verheißung, das Verſprechen.

Ʒ́adẽtójis, **ojo**, *m.* Bo̊ther, aberglåubiſcher Geſundmacher.
Użʒadù, ich beſchwo̊re.
Użʒadẽtojis, **ojo**, *m.* ein Beſchwo̊rer. [P. 184.]
[**Ʒ́iéme**, **ês**, *f.* die Erde.]
Ʒ́iémina, **Ʒ́émpati**, *M.* die Erdgo̊ttin der Heyden.
Ʒ́embarys, **rio**, *m.* der Erdgott der Heyden, Pluto.
Ʒ́emberinnis Allùs, Bier, welches auf dieſes Abgottes Feſt gebrauen wurde, von allerley Getråyde, ſo zu drey Hånde voll zuſammen geſchůttet. [P. 186.]
[**Ʒ́waigʒdẽ**, **ês**, *f.* ein Stern. P. 190.]
Ʒ́waigʒdʒukas, **ùko**, *M.* der Sterngott der Heyden. [P. 191.]
Ʒ́ynẽ, **ês**, *f.* eine Hexe, Zauberin. *ſ.* **ʒinnaù**.
Ʒ́ynauju, ich zaubere, **awau**, **auſu**, **auti**.
Apʒynauju, ich bezaubere.
Ʒ́ynáwimas, **mo**, *m.* die Zauberey.
Ʒ́ynyſtẽ, **ês** *idem.* [P. 192.]

Des Littauiſchen Wo̊rterbuchs Zweyter und Synthetiſcher Theil

F

Fůgung GOTTes, **Diẽwo Leidimmas**, **mo**, *m.*
Fůgung des Glůckes, *Ethnicè*. **Taip Láima lėmė.** [P. 151.]

H

Hexe, **Ʒ́ynẽ**, **ês**, *f.* **Rágana**, **ôs**, *f.*
Hexer, **Ʒ́ynys**, **nio**, *M.* *ſ.* Zauberer.
Hexerey, **Ʒ́ynyſtẽ**, **ês**, *f.* **Ʒ́ynáwimas**, **mo**, *m.* [P. 203.]

I

Irrwiſch **Ʒ́alt-wykßlẽ**, **ês**, *f.* **Klyſt-Ugnis**. [P. 216.]

L

Lagerhaftigkeit, **Pálẽgis gio**, *m. Proverb.* **Diẽwe důk Páwargį, ne Pálẽgį**. [P. 236.]

P

Plage, **Slóga**, **gôs**, *f.* Gen. XII. 17.
Priẽſpauda, **dôs**, *f.*
Plagegeiſt, **Cʒartas**, **to**, *m.* [P. 279.]
Poltergeiſt, Geſpenſt, **Saubyklà**, **ôs**, *f.* **Bildukkas ko** *m.*, **Gróʒdanos**, **nû**, *f. pl.* **Pacʒworà**, **rôs**. *F.* [P. 281.]

JOHANAS HEINRICHAS KUNCMANAS
1707–1755

JOHANN HEINRICH KUN(T)ZMANN

Johanas Heinrichas Kuncmanas (Kuncmonas) (*Johann Heinrich Kun(t)zmann, Kunstmann*) kilęs iš Prūsijos. Studijavo Karaliaučiaus universitete, 1732 metais (pasak Vaclovo Biržiškos – 1730 metais) įšventintas ir paskirtas Karaliaučiaus lietuvių bažnyčios kunigu, kur išdirbo iki 1745 metų, vėliau 1745–1749 metais kunigavo Kraupiške, o nuo 1749 metų iki mirties – Stalupėnuose.

Parašė vokiečių–lietuvių kalbų žodyną „Ištraukos iš pono Kunigo Kuncmono žodyno, skirto Ruigio žodynui papildyti“ („Auszüge aus Herrn Pfarrer Kunzmanns geschriebenen Lexicon zu Completirung dsj. von Ruhigs“; 265 p. rankraštis laikomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute). Šie žodyno papildymai surašyti tarp 1747 ir 1755 metų, vadinasi, kai dar nebuvo išėjęs Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas.

VINCENTAS DROTVINAS

Beveik visa Johano Heinricho Kuncmano žodyno mitinė leksika paimta iš Frydricho Pretorijaus žodyno: tiek vokiški žodžiai, tiek lietuviški jų atitikmenys. Kai vokiški žodžiai aiškinami keliais lietuviškais žodžiais, sutampa net jų išdėstymo tvarka, pavyzdžiui: *Berahmen. Raką méſti. Nulémti* (Clavis, I, 1680, 282) – *Berahmen. Râką mésti. Nulémti* (Kunzmann, 1747–1755, 42); *Beȝauberung. Apȝ̌ynawimas, ô. M. Apmonijimas, ô. M.* (Clavis, I, 1680, 347) – *Beȝauberung. Apȝ̌ynâwims. Apmônijimas* (Kunzmann, 1747–1755, 48) ir kt. Pasitaiko vienas kitas jau ir Pilypo Ruigio paminėtas vokiškas mitinis žodis (pvz., *Polter=geiſt, Geſpenſt*), tačiau lietuviški atitikmenys imti ne iš Ruigio, o iš Pretorijaus žodyno. Naujų, iš kasdienės kalbos paimtų mitinių duomenų žodyne nepastebėta.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Kunzmann, 1747–1755.
Literatūra: Lebedys, 1956, 503–505; Arnoldt, 1777; Biržiška, 1963.
Tekstas iš: Kunzmann, 1747–1755.

LEXICON
apie 1747–1755

[ŽODYNAS]

A
Ahnen. vid. Lex. kerrù, êjau, esu, êti. [P. 13.]

B
Berahmen. Râką mesti. Nulémti.
Berahmung. Râkas. [P. 42.]
Beſchlůßen (Schluß faßen). nulemju, êjau. [P. 43.]
Beſchweren. Użʒadu, ejau, vom Beſchwerer (?).
Beſchwerer. Użʒaddêtojis. Burtininks. [P. 44.]
Beʒauberung. Apżynâwims. Apmônijimas.
[Beʒaube]rer. Apmônininks. [P. 48.]

C
Calend halten. kaledôti, rankioti. Ant Rankiaus etc. [P. 56.]

D
[Donner]ſtein. Kaukspennis. Laumês Spennys. [P. 60.]
Dunſt blauen machen. apmônyti, Mônai, û. [P. 62.]

F
Faſtnacht. Gawênê, ês.
[Faſtnach]ten Ʒeit. Vżgawênes, û. [P. 79.]
[Feſt] der Erſcheinung. Kriksʒtai. Wankrikſʒtai. [P. 82.]

G
Geſpenſt. vid. Lex. Giltinê. Pakleidunas. Ʒebangai. Baidykle Naktiês. Pabludnycʒia. Welůkas. [P. 98.]
Geſtalt, Todtes. Smertiês Sʒesʒêlis. [P. 99.]
Gottesvorſehung. Laimês lemtas, Diewo [duotas; siųstas] Likkimas.
Göſʒene. vid. Lex. Deiwillas, sudumotas, pramanytas D. [P. 102.]

H
Hexen. żynauti, raganauti. [P. 110.]
[Hunds]kopf. Sʒun=galwis. [P. 115.]

L
Lebenſ=ʒiel. Amżio Rakas. Lìkkimmas. [P. 129.]

N
Nacht=Geſicht. Nakties Waidinímas. [P. 142.]

O
Oſterflad[en]. Karwojus.
[Oſter] Ey. Wellikaitis.
[Oſter] halten. Wellikauju. [P. 149.]

P
Pahten=Pfeñig. Apgêlai.
[Pahten Pfeñig] geben. apgellu, êjau. [P. 150.]
Polter=Geiſt. Bildunas. [P. 155.]

S

Schaum=Seher. Putweiʒdis, dʒio. da, ôs. [P. 171.]

Schickung. Diewo Likkim̃as. [P. 173.]

Seuche. Lykawa. Pawietra. [P. 185.]

T

Teufels=Beʃchwerer. Welno Uʓkalbêtojis. [P. 197.]

Tod, mit dem [Tod] ringen. Su Smertimi imtis. [P. 198.]

V

Verhåͤngen. nulemmu, mjau.

Verhåͤngniß. Likkim̃as. [P. 211.]

U

Unbeʃchworen. Neapʓaddêtas. [P. 222.]

Ungetaufte Kinder. Kaukai. [P. 225.]

Unhold. Ragana. Ʒ́ynê. Cʒerauninke. [P. 226.]

W

Wahrsagen. isz Rankû Iʃʓurȇjimo praneszti. [P. 235.]

Z

Zauberer. Moninìnkas. Cʒeraunininkas. [P. 250.]

JOHANAS RICHTERIS*
1705–1754

JOHANN RICHTER

Johanas Richteris (*Johann Richter*) gimė Klaipėdoje, pirklio šeimoje. 1722 metais įstojo į Karaliaučiaus universitetą. Įsteigus Halės universitete Lietuvių kalbos seminarą, 1727–1728 metais buvo jo pirmasis lietuvių kalbos dėstytojas. Nuo 1728 metų iki mirties kunigavo Katyčių (Šilutės raj.) ir Klaipėdos parapijose.

Iš Lietuvių kalbos seminaro laikų Halės Francke's fundacijos (*Franckeschen Stiftungen*) bibliotekoje yra anoniminis rankraštinis vokiečių–lietuvių kalbų žodynas be autoriaus pavardės ir antraštinio puslapio (300 p., apie 10 000 žodžių), baigtas 1725 metų birželio 18 dieną. Jo autoriumi kai kas laiko Johaną Richterį. Kitų nuomone, tai nežinomo autoriaus vokiečių–lietuvių kalbų žodyno, gauto iš Karaliaučiaus, nuorašas, kurį Richteris parūpino lietuvių kalbos mokymo reikalu ir kuris buvo seminare naudojamas iki išspausdinus Fryderich Vilhelmo Hako *Vocabvlarivm…* (Halle, 1730). Žodynas nėra savarankiškas, jo leksikografinis šaltinis gali būti XVII amžiaus žodynas, kurio vienas variantas yra išlikęs, rankraštinis vokiečių–lietuvių kalbų *Lexicon Lithuanicum.*

VINCENTAS DROTVINAS

Publikacija: Hallesches Wörterbuch, 1728.

[VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS]
1728

A
Abgott Balwonas, o
Abgötterey Balwonÿste, é
Abgöttiſcher Balwoniſzkas, o
Abgrund Bedugnis, io. Properſzas, Duburÿs, io, Lekmene, es. [P. 3.]
Ahnen Kerreti Tikketiſi [P. 9.]
Anſetȝen Nulemti [P. 15.]

* Johanui Richteriui priskiriamo rankraštinio žodyno tarp Norberto Vėliaus atrinktų tekstų nebuvo, jis pateikiamas prof. Vincento Drotvino siūlymu. – *Red. past.*

Augen Verblendung Monai [P. 23.]
Auszehren Iſzczėrauti [P. 29.]

B

Begrübniß Palaidojimas, Szermenÿs *Germ.* (Zárm.) Kappinnes, u [P. 33.]
Berahmen Raką meſti Nulemti
Berahmung Rakas [P. 36.]
Beſchweren Uzzadėti
Beſchwerer Uzzadetojis
Beſprechen Apzadėti **Beſprechen So. eine Treme bier**, apſakyti, ſulygti [P. 38.]
Beſtimmen Nulemti, Nurakoti
Beſtimmung Nulemimas [P. 39.]
Beÿſteur Kálleda
Bezaubern Apmoniti. Apozlineti
Bezauberer Apmonininkas
Bezauberung Apmonijimas [P. 42.]
Bogen Kilpinis [P. 46.]

C

Ceres Diewe Jawu
Chriſttag Kalledos [P. 53.]

D

Donner Perkunas. Diewaitis. Growi-m̃as
Donnern Grauti
Donnerſtein Kaukſpenÿs
Drache Smakas [P. 60.]
Dunſt Garas

E

Einſiedler Wenſedis. Lindiks. Szwents Puſzizonis [P. 71.]

F

Faſtnacht Uzgawėnes [P. 85.]
Faſtnacht halten Gawėnės
[Faſt] Zeit Gawėnės
Feſt der Erſcheinung Krikſztai
[Feſt] endigen Perſzwęsti, Perleisti [P. 87.]

G

Gauckeln
Gauckel Gaukeleÿ Monai [P. 98.]
Geſetz Zokonas Zokane
Geſpenſt Giltine, Blaſnas Bieſos, Monas [P. 103.]
Geſtalt Gimis. Weidas. Paſtatis. Aſſaba
Gott Diewas [P. 104.]
Göttin Diewe
Götz Balwonas
[Götz]=Diener Balwonu tarnas
[Götz]=Dienſt Balwonu Szluzba
[Götzen]=Hauß Balwonu Nummai [P. 108.]
[Grün] donnerſtag Wellu wellykos [P. 110.]

H

Hexe Ragana. Zine. Zawetininke
Hexen Zÿnauti [P. 123.]
[Hund]=Kopf Szungalwis

J

Johannis Tag Joninnes [P. 130.]
Johannis Kraut Kupoles [P. 134.]

K

[Kind]bier Krikſztinos [P. 138.]

L

[Lebens] Ziel Rakas amzio
Leben abſtrechen giwata nuſakÿti (nubila[ti]?) [P. 149.]
[Leich]begängnis Szermenÿs [P. 150.]
Loß Burta
Loſen Burts
[Loß]Leſer Burtininkas [P. 154.]

KRISTIJONAS DONELAITIS
1714–1780

Kristijonas Donelaitis (*Donalitius*, *Donaleitis*) – grožinės lietuvių literatūros pradininkas, pasakėtininkas, klasikinės poemos *Metai* autorius gimė Lazdynėlių kaime, už 5 km į rytus nuo Gumbinės. Vidurinį mokslą ėjo Karaliaučiuje, o 1736–1740 metais studijavo Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete. Išmoko graikų, lotynų, hebrajų, vokiečių, prancūzų kalbų (Rhesa, 1818); lankė universiteto Lietuvių kalbos seminarą. Porą metų padirbėjęs kantoriumi (muzikos mokytoju ir mokinių choro vedėju) Stalupėnuose 1743 metais buvo paskirtas Tolminkiemio kunigu ir šias pareigas ėjo iki mirties.

Kūrybinį kelią, manoma, Donelaitis pradėjo pasakėčiomis, iš kurių mus pasiekė 6; tai pirmieji originalūs šio žanro kūriniai lietuvių literatūroje. Paskui parašė „Pričkaus pasaką apie lietuvišką svodbą“, galiausiai aprašė keturis metų laikus, kuriuos pirmasis leidėjas Liudvikas Rėza pavadino „Metais“.

„Metų“ atsiradimą ir pobūdį lėmė asmeninė poeto patirtis, nuolatinis ryšys su religine raštija bei kasdienis darbas, antikinės literatūros įtaka, nauja kaimo, gamtos tematika šviečiamojoje Europos bei vokiečių literatūroje, vietinės literatūros tradicijos (Simon Dach, Robert Roberthin).

Metuose nugulė tam tikras senosios literatūrinės tradicijos klodas, tačiau kartu barokinės išraiškos elementai peraugo į realistinį tikrovės vaizdavimą.

LEONAS GINEITIS

Sunku išskirti ir aptarti Kristijono Donelaičio kūryboje esančią mitinę informaciją, nes ne visada aiškios ribos tarp šios informacijos ir poetinės išmonės. Kaip poetą Donelaitį veikė visa europietiškoji ano meto poetinė tradicija, kuri skatino domėtis antikinio pasaulio menu ir pasaulėjauta. O šiai pasaulėjautai dar buvo būdingas mitinis žmogaus ir aplinkos suvokimas. Mitinis poetinis antikos pasaulio supratimas negalėjo neveikti ir Donelaičio. Todėl dabar nelengva nustatyti, kurie jo vaizdai yra inspiruoti senosios lietuvių pasaulėjautos ir kurie – antikinės tradicijos. Tai visų pirma liečia bendriausią Donelaičio pasaulėjautą – požiūrį į gamtą, jos kaitą, žmogaus gyvenimą ir mirtį. Prie tokių problemiškų vaizdų priklauso žemės ir saulės sužmoginimas (žemė pavasarį savo „nuogą nugarą rėdo“, o rudenį „mūsų ratai jos išplautą nugarą drasko“; saulė „ant dangaus išgaidrito sedėdama

žaidžia"), kasmetinės augmenijos kaitos kaip mirimo ir iš numirusiųjų prisikėlimo supratimas (pavasarį drungni orai žoleles *„iš numirusių šaukė"*, rudenį „krūmus ir gires linksmas jau *Giltinė suka*"), žemės ir žmogaus kūno sugretinimas (žemė pavasarį žolelėmis, krūmais, šilais puošiasi, žiemą apsisiaučia skranda, o žmonės puošiasi marškiniais, buksvomis, trinyčiais), žmogaus amžiaus lyginimas su metų ciklu (jaunystė – pavasaris, senatvė – ruduo). Su kasmetinės augmenijos kaitos kaip gimimo ir mirimo samprata susijęs šienpjūtės vaizdavimas kaip savotiško karo ir mirties. Mitologiškas ir pavasario bei rudens kaip švenčių, įrėminančių vasaros darbus, supratimas.

Donelaitis buvo susipažinęs su antikine mitologija ir ją panaudojo savo vokiečių kalba rašytoje poezijoje ir net laiškuose (minimas Jupiteris, Flora). Tačiau rašydamas lietuviškai lietuvių skaitytojui, atrodo, sąmoningai vengė naudotis antikos motyvais. Todėl galima manyti, kad ir minėti bendrieji Donelaičio mitinės pasaulėjautos bruožai yra nulemti lietuviškos, o ne antikinės tradicijos. Juo labiau kad lietuvių tautosakoje šitoks pasaulio supratimas yra gan įprastas. Todėl, kad ir su išlygomis, juos galima priskirti prie mitinės lietuvių pasaulėjautos šaltinių.

Mažiau abejonių kelia tos Donelaičio kūrybos vietos, kur minimos konkrečios lietuvių mitinės būtybės (Perkūnas, Giltinė, velnias, deivės, bildukas), papročiai (Joninių, rugiapjūtės pabaigtuvių, vestuvių ir kt.). Tačiau ir čia senieji mitiniai įvaizdžiai jau yra sumišę su krikščioniškaisiais, priderinti prie viso kūrinio poetinio audinio. Ypač didelį vėlesniųjų laikų poveikį yra patyrę velnio ir deivių vaizdiniai. Velnias dažniausiai vaizduojamas kaip krikščionių piktoji dvasia. Piktosiomis dvasiomis, vaiduokliais laikomos ir deivės, kurios, atrodo, dar gerokai yra ir suliteratūrintos (tautosakoje, etnografinėje medžiagoje neaptikta, kad jos būtų įsivaizduojamos su *margais* ragais). Lietuviams taip pat nebūdinga vogtus pinigus nešantį aitvarą vadinti bilduku, juo labiau vaizduoti, kaip jis vagia ar nori pavogti pinigus. Perkūnas irgi ne be krikščionybės įtakos tapo krikščioniškojo Dievo valios vykdytoju. Antra vertus, Donelaičio pavaizduotos mitinės būtybės turi nemažai ir joms būdingų tradicinių bruožų (Perkūnas – stragus nusikaltėlių baudėjas, Giltinė žmones ne tik kerta dalgiu, bet ir *smaugia*, velniai vaizduojami ne tik pavieniui, bet ir ištisomis kaimenėmis, deivės kaip kokios slogutės „baukština" miegančiuosius, vėjai įsivaizduojami gyveną visose pasaulio šalyse ir pan.). Nors šventės Donelaičio vaizduojamos gana šykščiai, tačiau ir čia daug senąją mitinę pasaulėjautą atspindinčių detalių (plonio nešimas, dainavimas, laistymasis vandeniu per rugiapjūtės pabaigtuves; vestuvių kėlimas rudenį, baigus visus darbus, kvieslio siuntimas, besaikis valgymas ir gėrimas per vestuves, dainavimas, šokimas, gaidžio reikšmė

ir kt.). Donelaičio kūryboje yra ir daugiau su senąja mitine pasaulėžiūra susijusių epizodų (ligų gydymas užkalbėjimais, pasakų sekimo tradicijos siejimas su žiema ir kt.). Jo panaudotus mitinius įvaizdžius yra apžvelgęs Zenonas Slaviūnas (1965); lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojai retai kada jais naudojosi (Balys, 1929; Slaviūnas, 1938).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Rhesa, 1818 (orig. ir vok. k.); 1824; Schleicher, 1865; Nesselmann, 1869 (orig. ir vok. k.); Stanevičius, Donelaitis, 1829; Donelaitis, 1897; 1909; 1914; 1977; Biržiška, 1927; Passarge, 1894 (vok. k.).

Literatūra: Rhesa, 1818, V–XXI; Nesselmann, 1869, III–XIV; Aleksandrow, 1886; Passarge, 1894, 1–26; Tetzner, 1914; Biržiška, 1918 (1921), 1927; Gineitis, 1954; 1964; 1966; 1972, 109–207; Buch, 1961; Lebedienė, 1964; Kabelka, 1964; Buddensieg, 1965; Lebedys, 1977, 194–316; Kuzmickas, 1983.

Tekstas iš: Donelaitis, 1977.

PASAKĖČIA
XVIII a. I pusė

ÁUŹŮLS GYRPELNÝS.

[…] Sztaì, szis gyrpelnýs[1], tokią silpnýbę̆ mătýdams,
Ó săwę̆ wëną tìkt per drútą̆ lăikýdams,
Néndrei taìp bĕsĭklóniojant tikt jůkiăs tĭkt jůkias.
Bèt kaip jaù perdaùg tasaì raspústĭnĭnks[2] lószo[3],
Ìr nei dàngui jaù nei géro nèdăwẽ̇ żódzo,
Ìsz wisú szaliú păsĭkėlė ùmărŭ[4] wėjei,
Ìr szį kĕtsprandį taip smàrkey wìsą̆ sŭdráskė,
Kád, bemìrsztant jaù, isz wìso dìdĕliŏ pìlwo
Jám wĭdŭreì wisì ir żárnos wìsŏs ĭszlìndo.
[…] Wëns kaip kóks baisus erélis swëtĕ lĕkiója,
Ó kitsaì, kaip żwìrblis kóks, po stógŭ gўwéna.
Bèt kas perauksztaý į jůdus débĕsiŭs kópa,
Tám daugsýk Perkúns żaibůdams lëpiă sŭgrįszti. […]

„METŲ“ FRAGMENTAI

PRÌCZKAUS[5] PÁSAKA APË LËTÙWISZKĄ SWÓDBĄ.[6]

[…] Bèt jus nèprĕ̃tẽlei, taip daùg turėdămĭ géro,
Wìs kasdën skaneý wisókį ėsdămĭ wàlgį,
Ir brangiáusį, kaìp tikt nórit, rýdămĭ wýną,
Dëwo ìr dangaùs wisaý minėtĭ păliówėt?
Àr nĕsĭbìjotės użsprìngt, kad ìmătĕ kąsnį,
Ìr isz kélnorės[7] lėbaù̀t wadìnătĕ wýną?
    Taìp saw mìslyjęs pălĭkaù jůs smárwę̆ bĕėdant
Ìr ju gėrĭmą̆, jëms taip gàrdų, rìnczŭ[8] bĕrýjant.
Nės pabúgau, kàd Perkúns tůjaùs păsĭkėlęs
Nèprĕ̃tẽliu tokiú namùs į pléntą̆[9] sŭplészkįs.
Tódėl, kaìp į̆mănìaù, iszbėgau átrăszą̆ gáwęs. […]

METAI
1765–1775

PAWASARIO LINKSMYBĖS

    Iau Sauléle wėl atkópdămă buddĭnŏ Swieta,
Ir З́iemôs ʃʒaltôs Truʃùs pargráudămă jůkės.
Sʒalcʒû Prámonės[10] ʃŭ Lĕdaìs ʃugaìʃʒtĭ păgáwo;
Ir puttódam’s Snieg’s wiʃʃùr į Nieką̆ păwirto.
Tů Laukùs Oraì drungnì gaiwįdămĭ glóʃtė,
Ir З́ŏlĕlės wiʃʃókias iʃʒ Numirrŭʃŭ ʃʒaùkė.
Krúmus ʃù Sʒillaìs wiʃʃaìs ĭʃʃĭbuddĭnŏ kéltiʃ’
O Laukû Kalnaì ʃù Klóneis pàmĕtĕ Skrándas. […]
    […] Dikʃas[11], ans З́ôplys, Mieʃtè diddey păʃĭpútęs,
Ir ʃù Rûbais bliʒgancʒeis kasdien ĭʃʃĭrėdęs,
Néy Diewaitis kôks tarp Búrû Skiautŭrę̆ ródo;

O kàd kartais més jo glúpą girdĭmĕ Kalbą,
Tai ir Bûr's[12] tùr ſpjáudit', ir diddey nŭſĭdywit';
Ypăczĕy, kàd Apjékėlis tôks niekĭnă Diewą,
Ir bĕſĭſzypſodams, kaip Pôn's, Glupummą́ păródo. […]
[…] Sztai wien's Pón's puikey redyt's (tikt Gėdă ſăkyti)
Miſlik tikt, aukſzczáuſû Pónû wiens prĭſĭėdęs,
Ir wiſſókiû Ringzwyniû[13] ſwĕtĭmû prĭſĭkóſzęs,
Wólojôſ' ant Áſlôs ìr prăſĭkéidams rėkė:
Nės jis Wélnus, ir Welnúkſzczû Kaimĕnę̆ wiſſą,
Diewą bluznidams[14], taip baiſſey ſzauktĭ păgáwo,
Kàd wiſſà Peklà dėl to nŭſĭgandŭſĭ rûko,
Irgĭ Bĕdugnei jôs bey Pámotos prăſĭwėrė.
Ʒ́innôm' juk wiſſi, kaip Pónai kéikdămĭ rėkia;
Bèt ir Bûrai jau nů jû mokìnnăſĭ rėkaut'. […]
[…] Wey źurėkim' tikt! jau wèl, ſŭ Pădėjĭmŭ Diewo,
Wáſărą̆ ſú ſziltôm's Dienélem's jauczămĕ gryſztant.
Wey! kaip Ʒ́émé jau ſăwŏ nůgą Nuggărą̆ rėdo,
Ir kaip kóźnas Daikt's atgydams pràdĕdă dźaugtiſ'
Ant! Paukſztélei po Dangùm', Pulkaìs ſŭſĭlėkę,
Linkſmĭnăſ', ir ſŭmĭſzày wiſſùr ſkraidydămĭ jůkiaſ';
O kellì tarp jû Pautùs rokůdămĭ déda. […]
[…] Tódėl tùr kiekviens Szwentès Pawáſăriŏ ſzwéſdams,
Kàs ant cźielo Méto reik', taipo păſĭrúpįt,
Kàd koźnà Dienà, nusikándus' ſàwŏ Dălyką,
Dâr ir ſèkanczei n'uźmirſztu Reikălą̆ ſkálſįt' […]
[…] Iùk raddaù gannà tokiû, kurrios nĕſĭgėdi,
Kàd jôms kartais mérdedams wôs ſukkăſĭ Windas[15].
Nės, kàd werpt' reik', jos taip daugel Páſăkŭ wápa,
Kàd jau ir Rankà Kůdélį pèſzt' ŭſſĭmirſzta,
Ir bĕſĭjůkiant Kójė Windą ſùkt păſĭliáuja.
Taip Szûtkàs[16] betaiſant ſztai Ʒ́iemà păſĭbaigia, […]
[…] Allĕ nĕ wéngkit dâr daugiàus, kaip reik' păſĭpurtit'.
Ant Darźû Păſzălei Darbéliû lúkŭriă júſu.
Taigĭ pădėkit' jaù Windéliû wiſſă Klăpátą[17],
Ir Staklès, ĭkĭ wėl reikės, į Páſzălį̆ kiſzkit'!
Ogĭ Năgàn Spătĕliùs greitùs bey Lópĕtăs imkit'!
Wey! kaip Kurmjei ſzén ir tén wartydămĭ Ʒ́émę,

Iùs darʒ́ówę ſėt' į Darʒ́ą rágĭnă bėgti.
Rŏds, Tiĕſà! wiſſaip reik' Pilwui Reikălą prówit?
Iâm nĕ gănà, kàd tikt iſʒ Wirſʒaus jį dăbĭnėjam'.
Bet ir iſʒ Widdaùs jìs nôr kasdien păſĭlinksmįt.
Tódėl jums Pilwaì nůgì diddèy păſĭklónos,
Kàd jŭſŭ Mylyſta jůs wėl apdengt' nĕ pătingot',
Ir Trĭnĭczʒùs naujùs, Bukswàs[18] bèy Márſʒkĭnŭs áudėt';
Bèt daugiù daugiaùs jie gárbys júſŭ Mălónę,
Kàd jie ſù naujù Rėdù Cʒeſnij'[19] ſŭſĭſėdę,
Láſʒĭnŭs ir Deſʒràs ſù júſu Wirrălŭ wálgys. […]

WASARÒS DARBAÌ

Sweik's Swietéli márg's! Sʒwentès Pawáſăriŏ ſʒwentęs;
Sweik's ir tù Ʒ́mogaù! ſuláukęs Wáſărą mielą;
Sweik's Kwietkélėmis păſĭdʒaugęs, ſweik's prĭſĭůſtęs;
Sweik's, Dĭewĕ důk! ſuláuk dâr daug Pawáſăriŏ Sʒwenczʒu,
Irgĭ ſŭláukęs jas, wiſſ ſweik's ir drût's păſĭlinksmįk. […]
[…] Wey! kaip wėl aukſʒtyn Saulélė kôptĭ păliówė,
Ir aukſʒcʒiáus ſăwŏ ʒ́ėrintį nùrittŭſĭ Rátą,
Ant Dangaus iſʒgaidrito ſėdėdămă ʒaidʒia.
Wey! kaip jôs Skaiſtumm's, kuréndams Ʒ́ibbŭrį kárſʒtą,
Ʒ́émės Wainikkùs pămăʒ́ì jau pràdĕdă wytįt,
Ir Groʒ́ybęs jû puikiàs, ſù Páſʒărŭ maiſʒo –
Ak! kaip túla múſŭ Ʒ́ŏlélu taip nŭſĭrėdė,
Kad néy Bóba jaù diddey ſukróſʒŭſĭ kumpſo. […]
[…] O kiekſyk', linksmay ſʒŏkĭnėjánt ir bĕſĭſpárdant,
Giltĭnĕ ſù Rauplėm's piktôm's atſʒókŭſĭ ſmáugia;
Ar ſù Karſʒtlĭgĕ dâr tikt mácką[20] pàſŭkă biedʒų.
Bėt ir Klápams[21] ir Mergôms jì gátăwą Dalgį
Aſʒtrĭnă wiſſ, ir jáuno jû n'atbódămă Wéido,
Kirſtĕriă taip aklay, kàd Káſos irgĭ Kĕpurrės,
Sù Groʒ́ybėmis wiſſóm's į Nieką păwirſta.
Taĭgĭ mătaì, kaip ʒmógiſʒkas trumpintĕlĭs Ámʒis
Ʒ́ydinczʒôms ir krintanczʒôms prilygſtă Ʒ́ôlėlėms –

Taip bĕſîpáſăkŏjant, ſʒtai Wákmiſtras[22] păſīródė,
Ir bĕſiſpárdidam's taip baiſey kéiktĭ păgáwo,
Kàd Swiet's wiſſas ſù wiſſaìs Daiktaìs pădrĕbėjo.
„Kàd Perkûn's, kàd Wélnas – ay Ʒ́mogaù păſĭmiſlyk!
Kâm dûkſtì taipo, kâm kéiki taip ĭſſĭʒójęs?
Ar tăwę̆ pátį jau Sʒėtón's padùkĭnŏ wiſſą? […]
[…] Ant kurriû Lieʒ́ùwjo wiſſ Welnai ſʒŏkĭnėja.
Tûl's Apjékėlis ſuláukęs Rytmĕtį mielą,
Pótĕrŭ jau nĕ mŏkėdam's ar ſkaityt' ne nŏrĕ̌dam's,
Sù Perkúnais ir Welnais iſʒ Pátălŏ kópa.
O paſkuy, jis taip ſăwŏ Námą wiſſą̆ prăkéikęs,
Sù wiſſais Welnais Sʒeìmyną rágĭnă dirbti. […]
[…] Kàd pilwôt's kôks Pónpălăikis taipo prăſĭkéikia,
Tai jau nè Dywai, nès Wélnui jis păſĭdáwęs,
Pótĕrŭ gėdiſ', ir Dangaus pămĭnėdams jůkiaſ';
Ir kaip mûſŭ glŭpì Galwijai ſtipt' ŭſſĭgeidęs,
Kiaulėms ant Garbės wiſſ kiauliſʒkay ſʒŭdĭnėja. […]
[…] Iùk ir aſʒ kelliàs Naktìs miegôt' nĕgălėjau,
Ir daug Áſʒărŭ rietancʒu néy kóſʒtĕ păkóſʒiau.
Ey kiekſyk! Deiwju baukſʒtįt's iſʒ Pátălŏ ſʒókau,
Kàd mân jôs Tamſój' ſŭ Răgaìs margaìs păſīródė,
Irgĭ prăryt' mănŏ Dúſʒę wiſ į Pátălą̆ ſiekė;
Tódėl iſʒ Bėdôs nŭsĭpirkęs diddĕlĕ Púcʒką[23],
Irgĭ paprówijęs[24] ję, po Galwu păſĭdėjau.
Sʒtai! potâm mănĕ jau daugiaus nè gandĭnŏ Deiwės,
Ir aſʒ Náktij' rėkaut ir durnůt păſĭlówjau. […]
[…] Waikai ſkubbĭ̆kĭtės, ant Wákar's jau prĭſĭartin';
O rytôj reikės pămă̆ʒ̆ì Dalgiųs păſĭprówit'.
Ar nè girdit', kaip ſʒienáut jaù Putpĕlă ſʒaukia
Ir kàs Ʒ́iemai reik's ſukráut' į Kúppĕtą̆ liepja
Ak ir Cʒėſas bùs; Ioninnu diddĕlę̆ Sʒwentę,
Kaìp kiekwien's ʒinnaì, poryt wieſʒėdămĭ ſʒwéſim';
O n'ilgay po to Laukû Truſùs nuſitwérſim' – […]
[…] Kriʒʒui[25] taip bĕſĭſkundʒant, ſʒtai Pulkai ſŭſĭbėgo,
Ir wiſſùr Rėksmaì: ſʒôk, kirſk, grėbk, kráuk păſĭdárė.
Tů Laukai, kaip Skruſdėlyn's kribʒdėtĭ păgáwo,
Ir Găſpădórei ſù Bernais ſʒienáudămĭ ſpárdėſ'.

Ródėʃ' mân, kàd wìʃʃas Swiet's kowót ʃŭʃĭbėgęs,
Kárdus ir Sʒoblès į márgas nùnĕʃʒĕ Piewas.
Sʒtai tůjaùs wiʃʃùr ĭʃʃĭʃʒiepŭʃĭ Giltĭnĕ ʃmáugė,
Ir wiʃʃôms Lankélėms Ráudą diddę̆ pădárė.
Nės dâr daùg ʒiedû tikt wôs ʒydėtĭ prădėjo,
Ir Daugumm's jû wôs ʃăwŏ blógą Pumpŭrą̆ ródė.
Daugel dâr wiʃʃùr néy Búrû Kúdĭkĕi ʓáidė;
O kittì jaù ʃù ʓillôm's Barʒdôms ʃwĭrĭnėjo.
Giltĭnė ʃù Dalgiù, néy ʃéną grémʓdămă Barʒdą,
Bûrams tů wiʃʃiems wiʃʃùr iʃʒtuʃʒtĭnŏ Piewąs;
Tikt Plaucʒúno wieno dâr nè kruttĭnŏ Sklypą. [...]
[...] Taip bĕdŭmójant mân, ʃʒtai wėl Nukimm's păʃĭdárė.
Ródėʃ' mân iʃʒtieʃ', kàd Iáucʒû Kaimĕnĕ blówė
O ʃʒtai Waikpălăikei Plaucʒúno pàrnĕʃʒĕ Plónį[26].
Ʒ́innot' jùk kaip mûʃŭ Lĭetuwninkai prĭʃĭrėkia,
Kàd jie po Iŏkŭbinnu jaù Ruggiùs nŭkăpóję,
Plóni néʃʒam', búriʃʒkay ʃʒŏkĭnėdami ʃůkia.
Taip ir Waikpălăikei Plaucʒúno ʃawŏ Tĕtácʒui
Garbę ʃù Sʒaudû Kuliù pădărydămĭ rėkė;
Nės Grŭdĕliùs Laukè jaù Wėjai bùwŏ nŭdauʒę,
Taip kàd tikt Sʒaudaì į Mėʃʒlą mèʃt' păʃĭlikko;
O ʃʒtaì dâr Raʃpùʃtą[27] jie pădăryt prăʃĭmánė.
Mercʒus[28] ʃù Laurù Mergàs į Wándĕnį wilko;
O Păkŭliene ʃù Lauriene tů, păʃĭtieʃʒit'[29],
Wyrus ir Waikùs ʃù pilna Milʃʒtŭwĕ plówė. [...]
[...] Kaip pirmto Lietùw'ninkai dâr bùwŏ Păgónai,
Ir ʃăwŏ Diewaicʒùs iʃʒ Strampû[30] ʃâw păʃĭdáre,
Ir po Médʓeis ant Wirwju păʃĭkórę gyrė:
Taì jie rôds dâr taìp, kaìp més nĕpăʓydămĭ Diewą,
Daùg neʃʒwánkû ir durnû Daiktû prăʃĭmánė.
Ogĭ dăbàr jaù més Krikʃʒcʒonim's búdămĭ Prúʃai,
Més Lietùw'ninkai taip baiʃey ryt' nĕʃĭgėdim',
Kàd ir Wókiecʒei glupóki[31] tùr nŭʃĭdywit' – [...]

RÙDENIO GERÝBĖS.

Ànt, saulélė wėl nu mús' atstódămă ritas,
Ìrgĭ pălìkŭsĭ mùs greità wăkăróp nŭsĭléidza.
Weì, kasdën daugiaùs ji mùms săwŏ spìndŭlį̆ slépia;
Ó szeszėlei wìs ilgýn kasdën ĭssĭtësia.
Wėjai sù sparnaìs pămăžì jau pràdĕdă múdraut,
Ìr szĭlŭmós atstànkas[32] iszbaidýdămĭ szlàmszcza. […]
    […] Žémė sù wisaìs păszăleìs įmùrŭsĭ wèrkia,
Kàd mŭsŭ rátai jós iszpláutą nùgărą̆ drásko. […]
[…] Taìp laukaì păsĭlìko mùms wisùr gĕdŭlìngi,
Ìrgĭ grŏżýbės jú nei kápas séns păsĭródo.
    Krúmus ir girès linksmàs jau Gìltĭnĕ sùka,
Ìr grożýbes jú gaiszìn draskýdămă wėtra. […]
    […] Dóczui taìp bĕsĭlaìżant ìr dideý bĕsĭdzaùgiant,
Sztaì, kwëslýs puikeý rėdýts ir raìts păsĭródė,
Ìr wisùs swodbón ateìt pas Krìzą̆ păprászė.
Swótu kóżnas wëns, tůjaùs kepùrę̆ nŭwóżdams,
Ìr uż gàrbę tą dideý, kaip reìk', dĕkăwódams,
Krìżą̆ păgárbįt ìr swodbón ateìt păżădėjo. […]
    […] Taìpgĭ bĕwálgant jaù ir búriszkay bĕsĭdzaùgiant,
Krìzas szúktĕrĕjo; sztai, tů tarnaì păsĭródė,
Ìr alaùs macnaùs[33] su drógais[34] àtnĕszĕ báczką;
Ó kwëslèi su krágais[35] swódbiszkais sŭsĭbėgę,
Pýwo[36] sùdrumsto malkùs[37] tikt kósziă tĭkt kószia.
Nės tirsztóks alùs perdėm per gómŭrį̆ plaùkdams
Ìr tirsztì malkaì weikiaùs prisótĭnă skìlwį.
    Sztaì, wisì swotélei sù păsĭmėgĭmŭ wálgę
Ìr tirsztú malkéliu jaù dosnaý prĭsĭsùrbę,
Pótĕriŭ, kaìp krikszczónims reìk', skaitýt ŭssĭmirszo,
Ìr kaip kiaùlės álmono[38] – tikt gėdă săkýti –
Kiaùliszkas dainàs dainůt ir żwëgt ŭssĭmánė. […]
[…] Tós klastórkos[39] tů potám kampè sŭsĭlìndo,
Ìr păkăwótą sáw brangwýno dìdĕlę̆ plėczką[40]
Sù keleìs malkaìs slaptóms isztùsztĭnŏ wìsą,
Ó paskùy nĕkùs wisókius plústĭ prădėjo,
Ìr kitóms wërnóms[41] kamýnkoms gėdą pădárė.

Bàrbė sù Pimè[42] dainávo pászŭkŭ daìną
Ó Laurënė su Păkŭlëne gárbĭnŏ gaìdį. […]
[…] Taìp bĕsĭpásăkŏjant, sztaì, szpëlmonai[43] sŭsĭbėgo,
Ìr săwŏ búriszkus ant szókio skàmbĭnŏ żáislus.
Plýckius[44] cimbolùs o Kùbas[45] czìrszkĭnŏ smùiką,
Bèt Żnairiùks[46] zubùs[47] isztèmpęs bìrbĭnŏ wàmzdį.
Sztaì, tůjaùs Enskýs[48], mergàs kruwón sŭwădìnęs,
Sù puikeìs kaimýnu klápais rágĭnŏ szókti.
Klìszis[49] sù biaureìs sopágais[50] Pìmę̆ nŭtwėrė,
O Kairiùks[51], aps'áwęs kùrpes, Tùszę̆[52] păgrëbė,
Ìr lëtùwiszkay ant áslos szókdămĭ spárdės.
Bèt kitì, su wyżomìs tyczóms ĭssĭrėdę,
Àr basì, rubùs nŭsĭwìlkę, sztùką pădárė. […]
[…] Àk, tărě̆ jám Enskýs, isztráukęs dìdĕlį̆ peilį,
Màns broliaù szirdìngs, kam spárdais taìp sŭsĭraùkęs?
Jùk ir mán taipjaù kaip táw wisaý păsĭdárė.
Sztaì, brëdkriaùnis szìs, ant szálto preìkălŏ káltas,
Ródos, tìkt żiurėk, jau neì iszdìlŭsĭ dèlcze,
Àr kaip baìsey kóks nukùmpęs wánăgŏ snápas.
Kàd asz tai pămătaù, tůjaùs man Gìltĭnė̆ ródos,
Kaìp ję mólorius[53] rankà mŏlăwódămă rászo
Ìr su jós dalgiù kumpù nugàndĭnă swëtą. […]
[…] Pìmė, jó mŏtĕrìszkė, sù kitóms mŏtĕrìszkėms
Dzaùgės ìr Doczùką sù gătăwaìs tĕpălėleis
Móstyt tů ir jó żaizdàs aptwért sŭsĭrìnko;
Bèt Păkŭlënė jį żadėt pas pátălą stójos.
Sztaì, Doczýs tůjaùs, tĕpălú smarkùmą sŭůdęs,
Ìr żynáwĭmŏ bóbiszko baisùmą păjùtęs,
Sù sykiù nei kóks Perkúns isz pátălŏ szóko,
Ìr, isz pápykio nŭsĭtwėręs dìdĕlį̆ stràmpą,
Bóbas sù wisókeis bóbiszkais tĕpălėleis
Ìsz stubós prismìrdįtos tů ìszmŭszė̆ laùkan. […]
[…] Nùgĭ dăbàr, jau skìrkĭmĕ̆s ìr wapėtĭ păliáukim!
Ó Dëwĕ důk mums, kàd, szwentès wisàs nŭlÿdėję
Irgĭ sŭláukę naùjmëtį beì szwentaý păsĭdzaùgę,
Wėl sŭsĭkwëstumbim, kaimýniszkay păsĭswéikįt.

ŻĖMÓS RÚPESCZEI

[…] Bèt dumczùks[54] jo, kùrs kasdën jam pátălą̆ klója,
Ìr kasnákts, kad kóżnas jaù saw mëgt į̆sĭgúsztęs,
Skárbus[55] sérgėt tùr, penkiàs liktìs[56] ŭssĭdégęs,
Sáko, kàd jo póns daugsýk dideý nŭsĭgàndęs
Ìrgĭ drĕbėdams prësz gaidzùs isz pátălŏ szóka.
Nės prësz gaìdgystę wis jám Bildùks păsĭródo,
Ìr jo skrýnę sù skarbaìs į kámĭną̆ wèlka. […]
 […] Més surùkę dëdai, mésgĭ kŭprótĭ năbágai[57],
Més taipjaù kaip jús ant úlyczu[58] szŏkĭnėjom,
Ìr taipjaù kaip jús săwŏ jáuną wásără̆ szwèntėm.
Àr tikėjomės, suláukę rùdĕnį̆ kùmpą,
Taìp umaý nŭsĭdówyt[59] ìrgĭ păblógt taip greìtay?
Àk, kaip wéikey żmógiszkos nudýlă dĕ̈néles!
 Kóżnas wëns żmogùs, taip póns kaip búrs, prăsĭdėdams
Ìr wargìngay ùżgimdams tikt pùmpŭrą̆ ródo,
Ìk potám tikraý, kaip dúszei[60] reìk', prĭsĭżìndęs
Augă bĕ rúpesczu, kasdën isz pùmpŭrŏ kópdams.
Àlĕ̈ sŭ wënă dĕnà, żëdélis dár nĕsĭródo,
Bèt reik' daùg dĕnú, ik pùmpurs jó prăsĭlùksztin,
Ìr săwŏ pàslėptą grożýbę wìsą̆ păródo.
Ó wei, sìlpnas daìkts wos wós żydėtĭ prădėjo,
Sztaì, jau ìr wargaì tŭ̊jaùs jį pràdĕdă stùmdyt.
Żìnom jùk wisì, kaip mùms bëdnëms păsĭdárė,
Kaìp mes, waìkesczeis glupaìs dar búdămĭ żáidėm.
Ak, kur dìngot, àk, jus jáunos músŭ dĕnélės!
Rùdĕnĭs ìr żëmà grożýbes júsŭ sŭdàrkė,
Ó mums dëdams jaù wainìką żìlą̆ nŭpýnė. […]
 […] Taìpgĭ dăbàr jau rùdĕnį̆ sù swodbóms nŭlýdėję
Ìr kaimýniszkay bei wëżlibay[61] păsĭdzaùgę,
Rúpį̆kĭmės zopóstą[62] dár păsĭlìkŭsį̆ czėdyt[63],
Ìr, kad ką gardzeý păsĭkèpsim àr ĭssĭwìrsim,
Wìs rytójaus ìr kitú dënú pămĭnėkim. […]

KOMENTARAI

Neaiškūs teksto žodžiai aiškinami pagal Donelaitis, 1977, 314–330.

1 *gyrpelnỹs* – pagyrūnas, garbėtroška
2 *raspùstininkas* (sl.) – išdykėlis, pasileidėlis
3 *lõšti* – išdykauti, dūkti, šėlti, žaisti
4 *ùmaru* – staigiai, smarkiai
5 *Prìčkus* – tikrinis vyro vardas (iš *Fricas, Fridrichas*)
6 *svodbà* (sl.) – vestuvės
7 *kélnorė* (germ.) – rūsys
8 *riñčius* (hibr.) – rinčvynis
9 *į pléntą* – iš pašaknų, visiškai (plg. vok. *pläntern* – kirsti mišką)
10 *prãmonė* – išmonė, darbas, kūrinys
11 *Dìksas* – tikrinis vyro vardas (iš *Benediktas*? – plg. *Benediksas*)
12 *bū̃ras* (germ.) – valstietis, sodietis
13 *riñčvynis* (germ.) – Reino krašto vynas (*Rheinwein*)
14 *blùznyti* (sl.) – keikti, piktžodžiauti
15 *viñdas, vindė̃lis* (germ.) – verpimo ratelis
16 *šutkà, štukà* (sl.) – juokai, pokštas
17 *klapatà* (sl.) – rūpestis, vargas
18 *bùksvos* (germ.) – kelnės
19 *čėsnìs* (sl.) – vaišės, pokylis
20 *mãčkas* (sl.) – mažas
21 *klãpas* (sl.) – vaikinas, berniokas, bernas
22 *vãkmistras* (germ.) – policijos valdininkas, policininkas
23 *pučkà* (sl.) – šautuvas
24 *próvyti* (sl.) – ruošti, rengti; užtaisyti (šaunamąjį ginklą)
25 *Krìzas* – tikrinis vyro vardas (iš *Kristijonas*)
26 *plõnis* – pabaigtuvių vainikas
27 *raspustà* (sl.) – išdaiga, išdykumas, pasileidimas; nusižengimas
28 *Meřčius, Merčiùkas* – tikrinis vyro vardas (iš *Martynas*)
29 *pasitiė̃šyti* (sl.) – pasistiprinti, atsigaivinti, atsiteisti
30 *strampas* – lazda, pagalys
31 *glū̃pas* (sl.) – kvailas, paikas
32 *atstánka* (sl.) – liekana, likutis
33 *macnùs* (sl.) – smarkus, stiprus
34 *drõgai* (germ.) – neštuvai
35 *krãgas* (germ.) – ąsotis, geriamasis indas
36 *pỹvas* (sl.) – pirktinis alus
37 *mal̃kas* – gurkšnis, maukas
38 *álmonas* (germ.) – dvariškis, pieno nuomininkas, pienininkas
39 *klastorkà* (hibr.) – apgavikė
40 *plė̃čkà* (sl.) – butelis
41 *vieřnas* (sl.) – ištikimas, doras, sąžiningas
42 *Pìmė* – tikrinis moters vardas (iš *Efemija*?)
43 *špíelmonas* (germ.) – muzikantas
44 *Plỹckius* – pravardė (pagal *plyckas* – sl. paplotis, sklindis, blynas)
45 *Kùbas* – tikrinis vyro vardas (iš *Jokūbas*)
46 *Žnairiùkas* – pravardė (pagal *žnairas*)
47 *zū̃bai* (sl.) – lūpos, burna
48 *Enskỹs* – tikrinis vyro vardas iš vok. *Hänschen* (Jonelis)
49 *Klìšis* – pravardė (pagal *klišas* – kreivakojis, raišas)
50 *sopãgas* (sl.) – aulinis batas
51 *Kairiùkas* – pravardė (pagal *kairys, kairiarankis*)
52 *Tùšė* – tikrinis moters vardas (iš *Darata*?)
53 *mõliorius* (sl.) – tapytojas, dažytojas
54 *dum̃čius* (sl.) – patarėjas, aukštas valdininkas, prievaizdas
55 *skar̃bas* (sl.) – lobis, turtas
56 *liktìs* (germ.) – žvakė
57 *nabãgas* (sl.) – vargšas, nelaimingasis, pasigailėtinas
58 *ū̃lyčia* (sl.) – kaimo gatvė
59 *nusidõvyti* (sl.) – nusikankinti, sunykti
60 *dūšià* (sl.) – dvasia, vėlė; širdis, jausmai
61 *viẽžlybas* (sl.) – mandagus, garbingas, padorus, taurus
62 *zopõstas* (sl.) – atsarga
63 *čė̃dyti* (sl.) – taupyti, tausoti

GOTFRIDAS OSTERMEJERIS
1716–1800

GOTTFRIED OSTERMEYER

Gotfridas Ostermejeris (*Gottfried Ostermeyer*) – vokiečių kilmės Rytų Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Gimė 1716 metų balandžio 20 dieną Marienburge (dab. Malborkas, Lenkija). Baigęs Torunės gimnaziją, 1737–1740 metais studijavo Karaliaučiaus universitete. Čia lankė ir Lietuvių kalbos seminarą, vėliau lietuvių kalbos įgūdžius gilino dirbdamas lietuviškoje aplinkoje namų mokytoju. Nuo 1744 metų – Trempų parapinės mokyklos mokytojas, o nuo 1752 metų iki mirties – šios parapijos kunigas. Mirė 1800 metų kovo 13 dieną Trempuose.

Ostermejeris gerai mokėjo lietuvių kalbą, gynė lietuvių teises, net ir jo šeima, atrodo, buvo gerokai sulietuvėjusi.

Domėjosi ir senovės prūsų religija (*Kritiškos pastabos apie senovės prūsų religijos istoriją* – *Kritischer Beytrag zur altpreussischen Religionsgeschichte*, Marienwerder, 1775). Parašė lietuvių kalbos gramatiką, kurioje yra platus sintaksės skyrius, nagrinėjami lietuvių eilėdaros klausimai (*Nauja lietuvių kalbos gramatika* – *Neue littauische Grammatik*, Königsberg, 1791). Jo *Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija* (*Erste littauische Liedergeschichte*, Königsberg, 1793) – pirmasis veikalas, kuriame pradėti nagrinėti lietuvių literatūros istorijos klausimai.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Kaip matyti iš įžangos, Gotfrydas Ostermejeris *Kritiškose pastabose apie senovės prūsų religijos istoriją* naujų duomenų apie senąją prūsų religiją bei mitologiją nepateikė, o tik peržiūrėjo kitų pateiktas žinias, jas koregavo ir papildė. Daugiausia informacijos jis ėmė iš rankraštinių bei spausdintų žodynų (ypač Jokūbo Brodovskio, Pilypo Ruigio ir Christophoro Hartknocho knygos *Senoji ir Naujoji Prūsija*. Kadangi šiuose (ypač Hartknocho) veikaluose buvo panaudoti beveik visi senieji prūsų religijos bei mitologijos šaltiniai, tai ir Ostermejerio atkurtas jos vaizdas gan išsamus ir detalus. Senųjų šaltinių žinias autorius neretai tikrino pagal gyvosios kalbos duomenis (etimologizavo dievų ir kitų mitinių personažų vardus). Dažnai skirtingus žodžius Ostermejeris siejo remdamasis tik išoriniu jų panašumu, nors pasitaiko ir teisingų spėjimų (pvz., *Giltinės* vardo siejimas su žodžiu *gilti*, *Krivio* – su *krivūlė* ir kt.). Naujos

mitinės informacijos Ostermejerio veikale nedaug. Pirmiausia tai užuominos apie lietuvių pasitikėjimą likimu, prietaringumą, burtininkavimą, užkalbėjimą, apie tikėjimą Jagaubio, Magilos, laumių buvimu ir jų įsivaizdavimą taip, kaip juos yra aprašęs Ostermejeris, apie šventos ugnies garbinimo tradiciją, krivūlės paprotį. Įdomūs ir Ostermejerio samprotavimai apie prūsų tautos, kalbos ir religijos kilmę. Nors jie daugiau pagrįsti loginiais paties autoriaus sprendimais, o ne gyvąja tradicija, vis dėlto iš dalies atspindi ir bendrą ano meto Prūsijos gyventojų nuomonę, kad prūsų tauta yra iš kažkur atėjusi. Antra vertus, autorius teisingai pastebėjo prūsų, kuršių, lenkų, čekų ir kitų kalbų panašumą, nors ir netiksliai jas vadino venedų (vendų) arba slavų kalbomis ir manė, kad jos visos yra kilusios iš skitų kalbos.

Ostermejerio veikalu yra rėmęsis ne vienas senovės baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojas (Voigt, 1827; Narbutt; 1835; *Gotesidee*, 1870; Mannhardt, 1880; Mierzyński, 1900; Basanavičius, 1921; Slaviūnas, 1947; Biezais, 1955; Balys, Biezais, 1965; Vėlius, 1977; 1986; Greimas, 1979 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Ostermeyer, 1775; Ostermejeris, 1996.

Literatūra: *LLI*, I; Vanagas, 1961, 395–432; Gineitis, 1962; Lebedys, 1977; Sabaliauskas, 1979, 18–19.

Tekstas iš: Ostermeyer, 1775.

KRITISCHER BEYTRAG ZUR ALTPREUSSISCHEN RELIGIONSGESCHICHTE
1775

Erstes Kapitel.

Von dem Ursprunge dieser Religion.
§ 1.

Der deutsche Orden hat bey seiner Ankunft nach Preussen ein Wendisch[a] Volk in diesem Lande angetroffen. Die Sprache dieses Volks, welche sich bis jetzo auf der Curischen Nehrung und in den littauischen Aemtern erhalten, läßt daran keinen Zweifel übrig: es ist dieselbe ganz wendisch.

[a] Man kann es auch slavisch, oder sarmatisch, nennen: die Sache ist einerley.

§ 2.

Aller Wahrscheinlichkeit nach ist dieses Volk das einzige gewesen, so je in Preussen gewohnet hat. [...]

§ 3.

Die alten Preussen sind, wie alle Wenden, ein sarmatisches Volk gewesen. Die Sprache setzt das wieder außer Zweifel. Wer im Stande ist, die heutige littauische Sprache mit der curischen, rußischen, polnischen, böhmischen u. s. f. zu vergleichen, wird bald finden, daß dieses alles einer Mutter Kinder, und daß die Völker, so diese Sprache reden, von einem Stamme seyn müssen. Es ist also sicher, daß die ersten Einwohner unsers Landes ein abgerissener Zweig der benannten Völker gewesen und etwa durch das heutige Podlachien, so damals ein Theil von Reussen war, hier herauf gezogen.

§ 4.

Die Einwohner, so sich zuerst in Preussen nieder gelassen, haben gewiß eine Religion mitgebracht; und zwar muthmaßlich die Religion des Volks, von welchem sie ausgezogen. Dieses waren die Scythen, als die Stammväter aller sarmatischen Völker, mit deren Religion also die Religion der alten Preussen sehr nahe muß verwandt gewesen seyn.

Das zweyte Kapitel.

Von den altpreußischen Göttern.

§ 6.

III. Nun sind noch übrig die unterirdischen Götter, deren weniger als der vorigen sind. Als:

1. *Pykullus* auch Pekullus, nicht aber Pocollus, noch weniger Potoll, der Zorngott, auch der Gott der Höllen und der Finsterniß; von *pykti* zürnen und dem altpreußischen Wort Pekollis[k] die Hölle, dafür unsere Littauer *Pekla* sagen. Ist der Pluto oder Orcus der Alten und der Vornehmste unter den *diis inferis*.

[k] Pekollis stehet im altpreußischen Katechismo. Art. 2. Symb. Apost.

2. *Magila*(l) die Zorngöttin, des vorigen Eheweib, oder wenigstens das unter den weiblichen Gottheiten, was Pykullus unter den männlichen ist. Vermuthlich haben die Mogillen oder der Littauer Begräbnißörter im freyen Felde davon den Namen.

3. *Giltine*(m) die Würge- und Pestgöttin, von gilti stechen wie eine Biene, oder Schlange. *Kad tawę Giltine nuſmaugtu* daß dich die Todesgöttin erwürge, ist annoch ein Fluch unter den Littauern; Giltine ne weizd Dantû, der Tod frägt nicht, wie alt, ein Sprichwort.

4. *Jagaubis*(n), der Gott des Feuers; der *Vulcanus*.

5. *Drebkullys*(o), der Gott des Erdbebens, von drebėti, beben und kulti schlagen.

6. *Laumė*(p) eine Furie, Plagegöttin, vor der unsere Littauer noch große Angst haben. Ihrentwegen spinnen sie Donnerstags Abends nicht, weil sie sonst auf die Nacht kommt und nachspinnt, auch im Hause Schaden anrichtet. Diese Göttin nimmt auch die kleinen Kinder aus der Wiege und legt andere in die Stelle: dahero ein Wechselbalg *Łaumês apmainytas* heißt, das ist, ein Kind, das die Laume umgewechselt hat. Der Regenbogen ist der Gürtel dieser Göttin, der daher *Laumės Jůſta* heißt, und die kleinen Donnersteine, die man an den Sandufern der Flüsse findet, sind ihre Zitzen, die man deswegen *Laumės Papus* nennet.

7. *Kaukas*(q) ein unterirdisch Männchen. Sind in der mehrern Zahl vorhanden und der *Laume* Kinder oder Diener. [...]

§ 8.

Das Geschäfte und Departement einer jeden Gottheit ist völlig zuverläßig. Die Namen sind größtentheils Bürge davor, als die nicht willkührlich, sondern von der Verrichtung, die man dem Götzen beygeleget, entlehnet und im Grunde Appellativa sind. Wo die Etymologie ungewiß, oder gar unbekannt, da ersetzt die Tradition den Mangel. Also darf niemand zweifeln, daß der Jagaubis, die Magila und Laume das gewesen, wofür sie oben ausgegeben worden, da dieselbe noch immer dafür gehalten werden.

(l) Ruhig S. 81. Brodowski.
(m) Ruhig pag. 40. Brodowski.
(n) Ruhig pag. 46. Brodowski.
(o) Ruhig pag. 27. Brodowski.
(p) Ruhig pag. 73. Brodowski.
(q) Ruhig pag. 56.

Das dritte Kapitel.

Von der Verehrung der Götter.

§ 8.

Von dem ewigen Feuer, das den Göttern, sonderlich dem Perkun zu Ehren auf einem eigenen Altar erhalten worden, ist die Sage bis auf uns gekommen. Unsere Littauer nennen es Ugeis [=ugnis] szwenta, das heilige Feuer.

§ 10.

Von den Religionsgebräuchen der alten Preussen finden sich noch manche Spuren unter unsern Littauern. Sie lassen fleißig in der Kirche für sich bitten, auch wohl in mehrern zugleich; thun häufige Gelübde, zum öftern über Kleinigkeiten und unerhebliche Begegnisse, halten sie aber gleichwohl steif und fest: opfern den Kirchen und Priestern nicht nur zu gewissen Zeiten Geld, sondern auch Brodt, Butter, Käse, Fische, Fleisch u. f. bezechen sich gerne an den Festtagen und glauben die nicht recht gefeyert zu haben, wenn sie sich an Bier und Brandtwein was abgehen lassen. Welches alles ursprünglich noch aus dem Heydenthum herrühret.

Das vierte Kapitel.

Von den gottesdienstlichen Personen.

§ 1.

Hier herrscht dieselbe Dunkelheit, wie bey den Gottheiten: aber die Sprache thut auch gleich gute Dienste und steckt dasselbe Licht auf. Sie führt auf Spuren, auf die man sonst nimmer kommen würde, und läßt errathen, wo unsere Geschichtschreiber entweder nichts, oder nicht gnug sagen.

§ 2.

Kriwe, nach dem littauischen Dialekt *Kriwas*, der oberste Priester der alten Preussen, hat seinen Namen ohne Zweifel von dem krummen Stabe erhalten, den er in seinem Hause gehabt, auch wohl bey feyerlichen Gele-

genheiten in der Hand geführet, und der sein eigenthümliches Ehren- und Amtszeichen gewesen[k]. *Kreiwas* heißt krumm, und *Kreiwa Lazda*, auch *Kriwa* und *Kriwule* ein Stab, der oben einwerts gebogen; mithin *Kriwas*, der diesen Stab führet.

§ 3.

Die *Kriwulē* ist das *pedum* der alten Lateiner, das, wie bekannt, anfangs das Amtszeichen der Hirten, nach der Hand aber auch der Regenten, Richter, Feldherren und Priester gewesen; um der Aehnlichkeit willen, die alle diese Personen mit einem Hirten haben.

§ 4.

Es hat sich ein solcher krummer Stab bis diese Stunde in unserm Littauen, als ein Amtszeichen erhalten. Es wird ein junger Stamm aus der Erde gegraben, beputzt und der Wipfel so weit weggeschnitten, daß er die gewöhnliche Länge eines Handstabes behält. Die Hauptwurzel läßt man ihm; und je krummer die gewachsen ist, desto angenehmer ist er. Diese macht seinen Obertheil aus, und der ganze Stab, der nun *Kriwulė* heißt, sieht just so aus, wie ein Bischofsstab.

§ 5.

Einen solchen Stab hat jeder Schulz in seinem Hause, und wenn er die Dorfschaft zusammen berufen will, so schickt er ihn zum nächsten Nachbar, und dieser schickt ihn weiter, und das so fort bis zu dem letzten, der ihn dahin schickt, wo er hergekommen. Hierauf muß sich sogleich ein jeder zum Schulzen verfügen und es steht keinem zu rathen, wegzubleiben. Daher kommen die Redensarten *į kriwûlę* eiti in den krummen Stab gehen, isz kriwulês eiti aus dem krummen Stabe gehen; das ist so viel, als, ins Schulzenamt, und wieder von da weggehen[l].

[k] Hartknoch A[lt] und N[eues] Pr[eussen] S. 148. aus dem Düsburg: (Kriwas) tantae fuit auctoritatis, vt non solum ipse, vel aliquis de sanguine suo, verum et nuncius cum baculo suo, vel alio Signo noto in magna reverentia haberetur.

[l] Praetorius beym Hartknoch pag. 147. ist hier auf einer guten Spur: nur irret er sich darinn, daß er die *Kriwulė* überhaupt für ein Zeichen der richterlichen Gewalt hält und daraus schließt, daß Kriwas einen Richter bedeute, da es vielmehr einen Vorsteher und Befehlshaber anzeigt.

§ 6.

Dieser Gebrauch der ohne Zweifel sehr alt ist, giebt zu erkennen, wie es die Befehlshaber aller Arten ehemals in Preussen gehalten haben: nemlich, sie schickten ihren Amtsstab hin, wenn etwas geschehen sollte, und das galt so viel, als wenn sie selbst da waren. Und daraus empfängt die Stelle des Düsburgs das nöthige Licht: *nuncius cum baculo suo* (*eius*) *in magna reverentia erat*. Auch wird nun daraus klar, woher das Wort *Kriwas*(m) gekommen.

§ 10.

Aus Hartknochs A[lt] und N[eues] Preussen S. 153. b. ersieht man, wie Matth[eus] Prätorius einen Theil dieser Priester zuerst ans Licht gebracht, und zwar dadurch, daß er aufmerksam gewesen auf das, was noch zu seiner Zeit im Lande vorgegangen. Es muß dieses die Sache nicht verdächtig machen: vielmehr ist das just der rechte Weg hinter die Wahrheit zu kommen. Es giebt z. E, in Littauen noch Leute, die sich mit Rathen, wie mans nennt, mit Segensprechen, Wachsgießen, Schaumsehen und andern dergleichen Zeugs abgeben, auch davon eigene Namen führen. Hier wird nun ein jeder Nachdenker bald einsehen, daß ein solches Geschmeiß alles aus dem Heydenthum herkomme und dort schon unter denselben Namen bekannt gewesen.

Das sechste Kapitel.

Von einigen Religionsmeinungen der alten Preussen.

§ 1.

Alle Religionen sind aus der gesunden Patriarchalischen entstanden. Daher ists kein Wunder, daß darinn noch immer was Wahres zu finden. Wenn aber die Menschen durch Stolz, Eigendünkel, Liebe zum Wunderbaren,

(m) Man kann hieraus dasjenige beurtheilen, was Herr Prof. Thunmann von diesen Worte l. c. pag. 78. u. f. schreibt. Er leitet es aus dem Gothischen her und hält es für einerley mit dem auch in Deutschland bekannten Wort Grewe: allein auch dieses Wort bedeutet keinen Richter sondern einen Vorsteher, Aufseher; als, Salz-Grewe, Teich-Grewe u. s. w. heißt der Aufseher über die Salzwerke und Teiche. Uebrigens scheint das deutsche Grewe wohl wenig Gemeinschaft mit dem littauischen Kriwas zu haben, so viel Aehnlichkeit auch der Laut hat.

Hang am Sinnlichen u. s. w. angetrieben, die alte Religion nach und nach verlassen und ihren Einfällen gefolget; so ist wieder nichts natürlicher, als daß die Wahrheit sehr viel von ihrer Reinigkeit muß verlohren und dagegen ganz falsche Meinungen in die Religionssysteme sich eingeschlichen haben.

§ 2.

So findet sichs bey den heydnischen Preussen. Richtig glaubten sie die Unsterblichkeit der Seelen und nach diesem ein ander Leben; fälschlich mischten sie in dieses letztere sehr viel Sinnliches ein. Richtig erkannten sie manche Laster, als Laster, und bestraften sie; irrig duldeten sie andere und vertheidigten sie, so unmenschlich sie auch immer seyn mochten.

§ 3.

Unter den falschen Meinungen mochte die von einem unvermeidlichen Schicksal bey ihnen eine nicht der geringsten seyn. Ihre Laima bestimmte die guten und widrigen Begegnisse der Menschen ganz willkührlich, und Niemand konnte dem entgehen, was ihm zuerkannt war. Taip *Laima lėmė*, so hats die Laima beschlossen ist ein Sprichwort, so sich bis auf den heutigen Tag erhalten[g]. Und so denkt man noch. Kein Volk ist dem Fatalismo wohl mehr zugethan, als unsere Littauer.

§ 4.

So müssen die alten Preussen auch vor andern nordischen Völkern, wie ehemals die Athenienser vor andern Griechen[h] im Aberglauben ersoffen gewesen seyn. Es zeigt das nicht nur die große Menge der Gaukler und Wahrsager, von denen sie sich äffen lassen: sondern auch das Verhalten ihrer Nachkommen, als die wohl das abergläubigste Volk in der Christenheit sind[i] und das so hartnäckig, daß alle Vorstellungen dagegen ohne Wirkung sind.

[g] Ein ähnliches Sprichwort ist: Tai jau jo Likkim's dem hat er nicht entgehen können.
[h] Apostelgesch. 17, 16.
[i] Gleiche Klage führt Herr M[agistr] Tetsch über die jetzigen Curländer. Kirchengesch. Theil I. pag. 23. auch sonst an andern Orten.

KRITIŠKOS PASTABOS APIE SENOVĖS PRŪSŲ RELIGIJOS ISTORIJĄ
1775

Pirmas skyrius

Apie tos religijos kilmę

§ 1.

Vokiečių ordinas, atvykęs į Prūsiją, rado šiame krašte gyvenančią vendų[1] tautą. Tos tautos kalba, išlikusi Kuršių nerijoje ir lietuviškose apskrityse, nepalieka jokių abejonių: ji tikrai yra vendiška.

§ 2.

Tikriausiai ši tauta yra vienintelė, gyvenusi Prūsijoje nuo amžių. [...]

§ 3.

Senovės prūsai, kaip ir visi vendai, buvo sarmatų tauta. Tuo abejoti neleidžia jų kalba. Kas išgali dabartinę lietuvių kalbą lyginti su kuršių, rusų, lenkų, čekų ir kt. kalbomis, tas bemat įsitikina, kad jos visos yra vienos motinos vaikai ir kad tautos, vartojančios tas kalbas, turi būti kilusios iš vieno kamieno. Todėl yra tikra, kad pirmieji mūsų krašto gyventojai yra buvę atskilusi minėtų tautų šeimos šaka ir atsikraustė čionai galbūt per Palenkę, kuri anuomet buvo Rusios dalis.

§ 4.

Gyventojai, kurie pirmieji Prūsijoje įsikūrė, be abejo, atsinešė savo religiją; tikriausiai tai buvo religija tos tautos, iš kurios jie atvyko. Toji tauta buvo skitai, visų sarmatiškųjų tautų protėviai, su kurių religija senovės prūsų religija buvo artima giminaitė.

[1] Galima ją vadinti ir slavų, arba sarmatų, tauta – tai vis tiek.

Antras skyrius

Apie senovės prūsų dievus
§ 6.

III. Dabar belieka požemio dievai, kurių yra mažiau negu pirmiau minėtųjų [dangaus ir žemės. – *Red. past*.], kaip antai:

1. Pikulas (*Pykulus*), taip pat Pekulas (*Pekullus*), bet ne Pokulas (*Pocollus*), juoba ne Patulas (*Potoll*), rūstybės dievas, taip pat pragarų ir tamsybių dievas, nuo *pykti* ir senovės prūsų žodžio *Pekollis*[1] – „pragaras“, kurį lietuviai vadina pekla (*Pekla*). Tai senovės Plutas (*Pluto*) arba Orkus (*Orcus*) ir iškiliausias iš požemio dievų.

2. Magila (*Magilá*)[2], rūstybės deivė, pirmojo žmona ar bent tas pats tarp moteriškųjų dievybių, kas Pikulas (*Pykullus*) tarp vyriškųjų. Tikriausiai iš to kilo lietuvių laidojimo vietų atviruose laukuose, arba mogilų (*Mogillen*), pavadinimas.

3. Giltinė (*Giltine*)[3], žudymo ir maro deivė, iš *gilti* – „smeigti gylį kaip bitė ar geluonį kaip gyvatė“. *Kad tawę Giltine nuſmaugtu* – lietuviai dar tebeturi tokį keiksmą. *Giltine neweiʒd Dantû* – giltinė neklausia metų, patarlė.

4. Jagaubis (*Jagaubis*)[4], ugnies dievas, Vulkanas (*Vulcanus*). [...]

5. Drebkulys (*Drebkullys*), žemės drebėjimo dievas, nuo „drebėti“ arba „kulti“.

6. Laumė (*Laumé*)[5], furija, deivė kankintoja, kurios mūsų lietuviai dar labai bijo. Dėl jos ketvirtadienio vakarais neverpia, nes tą naktį ji ateinanti ir verpianti, taip pat padaranti žalos namams. Be to, deivė dar išimanti iš lopšio vaikelius ir į jų vietą paguldanti kitus; toks vaikas vadinasi *Laumês apmainytas*, t. y. laumės pakeistas. Vaivorykštė yra šios deivės juosta, užtat ir vadinama laumės juosta (*Laumês Jůſta*), o maži fulguritai, randami smėlėtose upių pakrantėse, esą jos speniai, kurie vadinami laumės papais (*Laumês Papus*).

7. Kaukas (*Kaukas*)[6], požemio nykštukas. Jų yra daug; tai – laumės vaikai arba tarnai. [...]

[1] Pekollis minimas *Senovės prūsų katekizme*, II skirsnis; Apaštalų darbai.
[2] Ruhig, p. 81; Brodowskÿ.
[3] Ruhig, p. 40; Brodowskÿ.
[4] Ruhig, p. 46; Brodowskÿ.
[5] Ruhig, p. 73; Brodowskÿ.
[6] Ruhig, p. 56.

§ 8.

Kiekvienos dievybės veiklos sritis yra visiškai žinoma. Dažniausiai tai rodo patys vardai, kurie yra ne atsitiktiniai, o duoti pagal funkcijas, kokias kuris dievas atlikinėja, ir iš esmės yra bendriniai daiktavardžiai. Kur etimologija neaiški ar visai nežinoma, ten gelbsti tradicija. Tad niekas tegul neabejoja, kad *Jagaubis*, *Magila* ir *Laumė* buvo tokie, kaip aukščiau apibūdinti, nes ir dabar žmonės juos tokiais tebelaiko.

Trečias skyrius

Apie dievų garbinimą

§ 8.

Padavimas apie amžinąją ugnį, kuri buvo kūrenama specialiame aukure dievų, ypač Perkūno (*Perkun*), garbei, yra išlikęs iki mūsų dienų. Mūsų lietuviai ją vadina *Ugeis** *ſzventa*.

§ 10.

Senovės prūsų religinių papročių pėdsakų dar yra išlikę mūsų lietuvių gyvenime. Jie uoliai rūpinasi, kad už juos būtų meldžiamasi bažnyčioje, ir ne vienoje, o bent keliose vienu metu; daro daug apžadų, dažniausiai dėl menkniekių ar nereikšmingų įvykių, bet jų laikosi griežtai ir tvirtai; aukoja bažnyčioms ir kunigams ne tik pinigų tam tikru metu, bet ir duonos, sviesto, sūrio, žuvų, mėsos ir kt.; šventadieniais mėgsta nusigerti ir mano, kad šventės buvo prastos, jei stigo alaus ir degtinės. Visa tai atėję iš senųjų laikų pagonybės.

Ketvirtas skyrius

Apie dievams tarnaujančius asmenis

§ 1.

Juos, kaip ir dievybes, gaubia tokia pat tamsa; tačiau ir šiuo atveju puikiai padeda bei suteikia aiškumo kalba. Ji užveda ant kelio, kurio šiaip niekad neaptiktume, ir leidžia įminti tas mįsles, apie kurias mūsų istorikai arba visiškai tyli, arba šneka labai mažai.

* Tikriausiai korektūros klaida: *Ugnis*. – *N. V.*

§ 2.

Krivis (*Kriwe*), lietuvių tarme *Kriwas*, vyriausiasis senovės prūsų kunigas, sau vardą, be abejo, yra gavęs nuo kreivos lazdos, kurią laikė savo namuose, o per iškilmes nešiojo rankose ir kuri buvo savotiškas jo orumo ir pareigybės ženklas[1]. *Kreiwas* – reiškia „užriestas“, ir *Kreiwa Laȝda* arba *Kriwa* ir krivulė (*Kriwule*) – lazda, kurios viršutinis galas užriestas; iš čia krivis (*Kriwas*) – tas, kuris šitą lazdą nešioja.

§ 3.

Krivūlė (*Kriwulē*) yra senovės lotynų *pedum* (piemens lazda), tai, kaip žinome, iš pradžių buvo piemenų pareigybės ženklas, bet pagal aplinkybes – ir valdovų, teisėjų, karvedžių bei kunigų ženklas, dėl [jų veiklos] panašumo, kurio visi šie asmenys turi su piemenimis.

§ 4.

Tokia kreiva lazda mūsų Lietuvoje ligi pat šiol yra pareigybės ženklas. Jaunas medelis iškasamas iš žemės, nugenimas ir nupjaunama viršūnė, kad išeitų įprasto ilgio lazda pasiramsčiuoti. Stambiausioji šaknis paliekama, ir juo kreiviau ji išaugusi, juo geriau. Toji kreivė tampa viršutiniu galu, ir visa lazda, kuri dabar vadinama krivūle (*Kriwulē*), atrodo beveik kaip vyskupo lazda.

§ 5.

Tokią lazdą savo namuose turi kiekvienas seniūnas, ir kai nori sušaukti kaimo sueigą, pasiunčia ją artimiausiam kaimynui, šis siunčia toliau, kol ji apeina visus ir grįžta pas tą, kas išsiuntė. Po to kiekvienas turi tuojau drožti pas seniūną ir niekam nepatartina likti nenuėjus. Iš to atsirado posakiai *į kriwûlę eiti*, *iſȝ kriwulês eiti*; tatai reiškia eiti pas seniūną arba iš ten grįžti[2].

[1] Hartknoch, A[lt-] u[nd] N[eues] Pr[eussen] p. 148 iš [Petro] Dusburgiečio: (*Kriwas*) tantae fuit auctoritatis, vt non folum ipse, vel aliquis de sanguine suo, verum et nuncius cum baculo suo, vel alio Signo noto in magna reverentia heberetur. (Toks didelis buvo jo autoritetas, kad ne tik jis pats, ne tik jo gentainiai, bet ir jo pasiuntinys, su jo krivūle ar kokiu kitu žinomu ženklu sulaukdavo didžios pagarbos. – *Vertė* Leonas Valkūnas.)

[2] Pretorijus (Hartknoch, [1684], S. 147) šiuo klausimu eina teisingu keliu; tik klysta, kad krivūlę (*Kriwûlē*) laiko apskritai teisėjo valdžios ženklu ir iš to daro išvadą, kad krivis (*Kriwas*) reiškiąs „teisėjas“, tuo tarpu šis žodis daugiau reiškia „viršininkas“ ar „valdytojas“.

§ 6.

Šis, be abejo, labai senas paprotys rodo, kaip visokie viršininkai kitados Prūsuose viršininkavo, būtent: jei iškildavo reikalas, jie siūsdavo gyventojams savo valdžios ženklą ir tai reiškė tiek pat, kaip kad jie patys ten eitų. Tatai žinant aiškesnė pasidaro ši [Petro] Dusburgiečio kronikos vieta: *nuntius cum baculo suo (eius) in magna reverentia erat**. Čia taip pat paaiškėja, iš kur atsirado žodis „krivis“ (*Kriwas*)[3].

§ 10.

Iš Hartknocho *S[enoji] ir N[aujoji] Prūsija*, p. 153 matyti, kaip Mat[as] Pretorijus pirmasis dalį tų kunigų iškėlė į šviesą, ir būtent todėl, kad buvo atidus tam, kas jo laikais šiame krašte dar vyko. Dėl to neturėtų kilti jokių įtarimų, atvirkščiai, tai yra kaip tik teisingas kelias rasti tiesą. Sakysim, Lietuvoje dar yra žmonių, kurie užsiiminėja vadinamaisiais spėjimais, užkalbėjimais, vaško liejimu, putų žiūrėjimu ir kitais panašiais dalykais, iš to turi savo vardus. Kiekvienas mąstantis žmogus lengvai supras, kad visa ta bjaurastis ateina iš pagonybės laikų ir jau tada buvo vadinama tais pačiais vardais.

Šeštas skyrius

Apie kai kurias religines senovės prūsų pažiūras

§ 1.

Visos religijos yra kilusios iš vieno sveiko kamieno. Užtat nenuostabu, kad jose visuomet randame dar šį tą teisinga. Tačiau kai žmonės dėl savo puikybės, pasipūtimo, keistybių pamėgimo, prisirišimo prie kūniškų dalykų ir t. t. senąją religiją vis labiau ir labiau apleido ir atsidavė savo užmačioms, tai vėlgi natūraliausia, kad tiesa prarado labai daug tyrumo ir į visas religijų sistemas įsibrovė visiškai klaidingų pažiūrų.

* (Pasiuntinys su savo (jo) krivūle buvo didžiai gerbiamas. – *Vertė* Leonas Valkūnas).

3 Dabar galima įvertinti tai, ką ponas prof. Thunmannas apie šį žodį rašo min. veik., p. 78 ir toliau [Thunmann, 1772]. Jis kildina tą žodį iš gotų kalbos ir tapatina su Vokietijoje žinomu žodžiu *Grewe*; tačiau ir šis žodis reiškia ne teisėją, o viršininką, prižiūrėtoją; sakoma: *Salz-Grewe*, *Reich-Grewe* ir t. t.; tai reiškia „druskos gavybos prižiūrėtojas“, „tvenkinių prižiūrėtojas“. Kita vertus, vokiečių *Grewe* atrodo tikrai maža ką bendro turįs su lietuvių kriviu (*Kriwas*), nors skamba labai panašiai.

§ 2.

Taip buvo ir su pagonimis prūsais. Jie teisingai tikėjo sielos nemirtingumu ir pomirtiniu gyvenimu, tačiau klydo, į jį įpainiodami labai daug kūniškumo. Kai kurias nedorybes teisingai laikė nedorybėmis ir už jas baudė, bet klydo pakęsdami ir pateisindami kitas, net ir nežmoniškiausias.

§ 3.

Iš klaidingų jų pažiūrų ne pati menkiausia buvo tikėjimas likimo neišvengiamumu. Jų Laima (*Laima*) lėmė ir geruosius, ir bjauriausius žmonių poelgius visai savavališkai, ir niekas negalėjo išsisukti nuo to, kas jam buvo skirta. *Taip Laima lẽme* – jų priežodis, išlikęs ligi pat šių dienų[1]. Ir dabar jie taip mano. Nė viena tauta nėra labiau pasidavusi fatalizmui kaip mūsų lietuviai.

§ 4.

Atrodo, kad senovės prūsai labiausiai iš visų Šiaurės tautų, lyg kitados atėniečiai iš kitų graikų[2], skendėjo prietaruose. Tą rodo ne tik daugybė apgavikų ir burtininkų, kuriems jie duodasi mulkinami, bet ir jų palikuonių elgesys – tai prietaringiausia tauta iš visų krikščionių[3]; jie tokie atkaklūs, jog jokios poveikio priemonės neduoda vaisių.

Vertė *DOMINYKAS URBAS*

[1] Panašus priežodis yra: Tai jau jo *likimas* (Likkim's), kurio neįmanoma išvengti.

[2] Apaštalų darbai, [39] 17, 16.

[3] Panašiai dabartiniais kuršiais skundžiasi ponas M[agistras] C. L. Tetschas [*Curlaendische*] *Kirchengesch[ichte]*, Th. 1, Riga, 1767, p. 23 ir kt.

KRISTIJONAS GOTLYBAS MILKUS
1733–1807

CHRISTIAN GOTTLIEB MIELCKE

Kristijonas Gotlybas Milkus (vok. *Christian Gottlieb Mielcke*) – Mažosios Lietuvos raštijos darbuotojas, lietuvių kalbos gramatikos ir žodyno autorius.

Gimė lietuviškos orientacijos šeimoje. Tėvas ir broliai buvo Prūsijos valdžios įsakų, lietuviškų giesmių ir Biblijos vertėjai. Kristijonas Gotlybas studijavo Karaliaučiaus universitete, bet greičiausiai teologijos studijų nebaigė. 1762 metais paskirtas Pilkalnio bažnyčios kantoriumi, ten ir mirė.

Apie 1797 metus parengė dviejų dalių (lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių) žodyną (*Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch*), Königsberg, 1800). Milkaus žodyno pagrindas yra Pilypo Ruigio žodynas (1747), kurį Milkus gerokai praplėtė: Ruigio žodynas yra 616, o Milkaus – 928 to paties formato puslapių. Žodynas papildytas naujais žodžiais ir paties surinktais žodžių junginiais. Apie 300 priežodžių ir patarlių paimta iš Jokūbo Brodovskio žodyno, taip pat įdėta Kristijono Donelaičio pavienių žodžių ir vaizdingų posakių. Žodyne daugiau šnekamosios kalbos leksikos.

Žodynui išpopuliarėti padėjo prakalbos, kurias parašė Berlyno universiteto profesorius Danielius Jenischas ir Karaliaučiaus universiteto profesoriai Christophas Friedrichas Heilsbergas, ir filosofas Immanuelis Kantas. Jose aukštinamas lietuvių tautinis savitumas, kalbos žodingumas, jos panašumas į graikų ir lotynų kalbas, nors prasikiša ir pastangos pateisinti germanizacinę Prūsijos valdžios politiką. Vis dėlto prakalbos vertinamos kaip lietuvių tautos ir kalbos gynimo deklaracija.

VINCENTAS DROTVINAS

Svarbiausias Kristijono Gotlybo Milkaus mitinės leksikos šaltinis – Pilypo Ruigio žodynas. Milkus paėmė beveik visą Ruigio žodyne esančią mitinę medžiagą, mažai ją tekeisdamas, tik kai kur šiek tiek papildydamas. Pavyzdžiui, prie aitvaro jis pateikia posakį „Aitvars jam visas gėrybes suneša“, iš kurio matyti svarbiausioji aitvaro funkcija – nešti žmonėms įvairias gėrybes; prie laumės – posakį „Laumės apmainytas“, iš kurio matyti, kad laumės neva keičiančios vaikus. Prie dievo *Kiaulių Krukė* nurodoma, kad anuo metu šis žodžių junginys buvo vartojamas tik kaip keiksmažodis. *Magila* apibūdinama ne kaip pykčio, o kaip mirties deivė. Kai kur koreguo-

jama rašyba (vietoj Žiemyna rašoma Žemyna, vietoj Jaučiubobis – Jaučių bobis ir pan.). Šie, kad ir nedideli, papildymai, koregavimai rodo gerą Milkaus mitinę nuojautą; jie padaryti įsigilinus į lietuvių kalbą ir mitologiją.

Mitinės leksikos Milkaus žodyne daugiau negu Ruigio. Kitas Milkaus mitinės leksikos šaltinis buvo Jokūbo Brodovskio žodynas. Iš šio žodyno paimtos kai kurios mitinę prasmę turinčios patarlės, apgėlų aptarimas, mitiniai Blizgulio, dievaitės šventos, Žemynėlės ir kiti vaizdiniai.

Papildydamas ir tikslindamas minėtų žodynų mitinę leksiką, Milkus šiek tiek naudojosi ir gyvosios kalbos faktais. Jo žodynas, kaip ir anksčiau aptartieji, yra vertingas ir patikimas XVIII amžiaus pabaigos lietuvių mitologijos šaltinis. Juo naudojosi daugelis lietuvių mitologijos tyrinėtojų (Schleicher, 1853; Grienberger, 1896; Usener, 1896; Klimas, 1919; Basanavičius, 1921; Ivinskis, 1938; Slaviūnas, 1947; Poška, 1959; Balys, Biezais, 1965; Stanevičius, 1967; Dundulienė, 1969; Vėlius, 1977; 1987 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mielcke, 1800; Lebedys 1956 (smulkioji tautosaka).
Literatūra: *LLI*, I, 243–248; Lebedys, 1956, 516–517; 1977, Sabaliauskas, 1984, 29; Drotvinas, 2000.
Tekstas iš: Mielcke, 1800.

LITTAUISCH=DEUTSCHES UND DEUTSCH=LITTAUISCHES WÖRTER=BUCH 1800

LIETUVIŲ–VOKIEČIŲ IR VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS

A

Aitwaras, ro, *m.* der Alf, der Maar in den Haaren. **Aitwar's jàm wiſſàs Gẽrybes ſuneſʒa,** der Alf bringt ihm alles Vermögen. **Aitwar's jo Plaúkus ſûʒindo, ſuwẽlẽ,** der Maar hat ihm ſeine Haare ʒuſammen geʒogen. [P. 2.]

Apdumimmas Akiû, der Staar im Auge.

Apgẽlai, lû, *m. pl.* ein gewiſſes Geld, ſo ehemals nach heidniſchem Gebrauch den neugebohrnen Kindern geſchenkt wurde, wenn ihnen vorher die Haare abgeſchnitten und vergraben waren.

Apgẽlu, ẽjau, ẽſu, ẽti, ich bin bey der Ceremonie des Abſchneidens ʒugegen. [P. 7.]

B

Baltwykßlẽ, З́altwykßlẽ, ês, *f.* ein Irrwiſch. Beyde nicht aller Orten gebråuchlich. [P. 19.]

Balwónas, no, *m.* ein Gỏtʒe, ein Gỏtʒenbild. Ein ausgeſtopftes Bild einer Auerhenne, um die Auerhåhne ʒu ſchießen.

Balwonyſtẽ, ês, *f.* die Abgỏtterey, insbeſondere mit Bildern.

Balwonû Garbintojis, jo, *m.* ein Gỏtʒen=Diener. [P. 20.]

Bangputtys, cʒio, *m.* der. See=Gott der heidniſchen Littauer. [P. 20.]

Barʒdukkai, û, *m.* unterirdiſche Leute, von denen geſagt wird, daß ſie ſehr klein, aber einen langen Bart haben. [P. 21.]

[**Baubju, jau, bſu, bti,** ich brůlle wie ein Ochs.]*

Jaucʒiû Baubis, der Gott des Wiehes, der Pan. [P. 22.]

Bildʒiuk's, Bildukkas, Bildunas, o, *m.* ein Polter=Geiſt. [P. 24.]

Bẽſas, ſo, *m.* der Teufel, ein Ungeheuer. *a.* **baiſus,** grauſam. [P. 25.]

Bliʒgullis, Bliʒgẽlis, lio, *m.* der Gott des Schnees. [P. 29.]

Bóju, ójau, óſu, óti. Atbóju, ich achte worauf. **Diew's ne atbója ney ſʒokio ney tokio З́mogaus,** bey Gott gilt kein Anſehen der Perſon. [P. 30.]

Burru, rau, ſu, ti, ich ʒaubere, ʒantʒele.

Burtininkas, ko, *m.* Зauberer.

Burtas, to, *m.* das Loos, ein Зeichen, das der Unterfỏrſter aus der Axt ſchneidet.

Burtą meſti, das Loos werfen. [P. 36.]

C

Cʒẽráuju, awau, áuſu, áuti ich ʒehre.

Pracʒẽráuju, Sucʒẽráuju, ich verʒehre. [P. 38.]

D

Diewas, wo, *m.* Gott. **Su Diewù,** mit Gott, Adjeu. **Su Diewu negalli bártiſ,** mit Gott kann man nicht rechten. **Wiſſas Diewo pakwẽptas ʒmogus,** eines jeden Зeit ſtehet in Gottes Hand. **Kad Diew's tiktay palydẽtu,** wenn Gott nur mit uns wåre. **Po Diewu ẽſant wiſſaip tropijaſ,** bey Gott muß man Glůck und Unglůck vorlieb nehmen.

Deiwẽ, wês, *f.* eine Gỏttin, Peſtgỏttin, ein Geſpenſt.

Diewaitis, cʒio, *m.* der Gott des Donners. **Diewaitis gráuja,** es donnert.

Diewáitis jį numuſʒe, der Donner hat ihn erſchlagen.

* Čia ir toliau pagrindinis lizdo žodis, jei pats nėra mitologema ir Sudarytojo nebuvo įtrauktas, rašomas laužtiniuose skliaustuose. – *Red. past.*

Diewaite ſʒwenta, die Gŏttin des Regens der alten Littauer.
Diewyſtẽ, ſtês, *f.* die Gottheit. [P. 50.]
[**Drẽbu, ẽjau, ẽsu, ẽti,** ich ʒittere.]
Drebkullys, lio, *m.* der Gott des Erdbebens. [P. 54.]

G

Gabjáuja, jôs, *f.* die Gŏttin des Reichthums der alten Littauer. [P. 68.]
[**Gawju, Gawẽju, ẽjau, ẽsu, ẽti,** ich. faste.]
Gawinẽ, ês, *f.* und **Gawẽnẽs, nû,** *f.* Faſtenʒeit.
Uʑgawẽnẽs, nû, *f.* Faſtnachten. [P. 75.]
[**Gendu, Pagendu, ẽdau, ęsu, ęsti,** ich gehe entzweh [...].
Negandà, dôs, *f.* das Unglŭck, der Unfall. **Negandà ſuſiremja Ragais,** ein Unglŭck kommt ŭbers andre. [P. 78.]
Giltinẽ, ês, *f.* der Tod, die Peſtgŏttin der Heyden. Giltinẽ ne wéiʒd Dantû, der Tod' frăgt nichts darnach, wie alt man iſt. Kad tawę Giltinẽ paſmáugtu, daß dich der Tod wŭrge. (ein bekannter Fluch.) [P. 81.]
[**Girrẽ, ês,** und **ôs,** *f.* der Wald [...]
Girryſtis, cʒio, *m.* der Waldgott der Heyden. [P. 82.]
Guʑẽ, ês, *f.* die Reiſegŏttin der Heyden. [P. 91.]

J

Jagaubis, bjo, *m.* der Gott des Feuers der Heiden. [P. 93.]
Jaucʒiû Bobis, *m.* der Hirtengott der Heiden. [P. 94.]
Ilgẽs, giû, *f.* das Feſt aller Heiligen. [P. 96.]
[**Immu, emiau, imsu, imti,** ich nehme.]
Imma jį Welnai, **Imma jį Magilos**, **Imma jį Diewai**, hohl ihn das Unglŭck. (Bekannte Flŭche.)
Joninnẽs, nû, *f.* das Johannisfeſt. **Per Joninnẽs,** auf Johann.
Joninʒolès, û, *f.* Johanns=Kraut.
Jôſta, ſtôs, *f.* ein wollener Gŭrtel. **Laumẽs Jôſta,** beſſer **Dangaus Jôſta,** der Regen=Bogen. [P. 97.]

K

Kallẽdos, dû, *f.* Weynachten.
Kallẽdû Sʒwentẽ, das Weynachts=Feſt.
Kallẽdas, do, *m.* **Kallẽda, dôs,** *f.* die Callende, ein Weynachts=Geſchenk.
Kallẽdóju, ójau, óſu, óti, ich ſuche eine Gabe, ein Geſchenk.
Kallẽdininkas, ko, *m.* einer der Geſchenke, Gaben ſammlet. [P. 104.]
Kaukas, ko, *m.* ein unterirdiſch Mănnchen.

Kaukarus, aus, *m.* der Berge Gott. [P. 111.]
Kiaulû Krukkẽ, *m.* der Sau=Gott der Heyden, nun ein Schimpfwort auf einen Schweins=Jungen. [P. 112.]
Kirmẽlinnẽ, ês, *f.* auch **Kirmelû Diena**, Pauli Bekehrung. [P. 119.]
Kucos, cû, *f.* ein abergl̊aubiſches Abendeſſen im Weynachten. [P. 133.]
Kupólẽs, lû, *f.* Johannis=Kraut. [P. 136.]

L

[**Laimu, ẽjau, ẽſu, ẽti,** ich gewinne, habe Gl̊uck.]
Láima, ôs, *f.* die Geburts=Gl̊ucks=Lebens=G̊ottin der alten Litthauiſchen Heiden. **Taip Láima lẽmẽ,** ſo hat das Gl̊uck es mir beſtimmt.
Lémju, ẽmjau, émſu, émti, und **Nulémju,** ich beſtimme feſt (wird von Gott geſagt).
Lémtas, tà, recht gut, groß. **Lémti Ruggei,** erẘunſchtes Korn.
Nelémtas, tà, b̊oſe, ungerathen.
Láimẽ, ês, Láimélẽ, ês, *f.* die Gl̊ucks=G̊ottin der alten Heiden.
Laumẽ, ês, *f.* die Erd=G̊ottin der Heiden, der Maar.
Laumês apmainytas, ein Wechſelbalg.
Laumês Joſtà, der Regenbogen.
Laumês Papas, ein Donnerkeil, ein brauner etwas holer Stein an den Sandbergen.
Paláima, ôs, *f.* das Gl̊uck, beſonders in der Arbeit. [P. 141.]
Likimmas, mo, *f.* das unvermeidliche Schickſal, der Tod. **Tai jau jo Likim's,** das iſt ſchon eine Beſtimmung, ſein Tod geweſen. [P. 146.]

M

Magilà, lôs, *f.* die Peſt=G̊ottin der Heiden. Siehe **Immù.** [P. 156.]
Mariû Dywas, ein Meerwunder. [P. 158.]
Melletẽlẽ, ês, *f.* die Farbg̊ottin der ehemaligen Littauiſchen Heiden. [P. 163.]
Milʒin's, o, Milʒinis, nio, *m.* ein Rieſe. [P. 169.]

O

Oʒys, ʒio, *m.* ein Ʒiegen=Bock [...] **Oʒys kéikiamas tunka,** ungeg̊onnt Brodt gedeyt am beſten. [P. 186.]

P

[**Peklà, lôs,** *f.* die H̊olle.]
Pykulas, lo, *m.* der H̊ollen=oder Ʒorn=Gott der Heiden. [P. 193.]

Perkúnas, no, *m.* der Donner, der Donnersgott der Heiden.
Perkun's gráuja, es donnert.
Perkunija, jôs, *f.* ein Ungewitter. [P. 196.]

R

Rágana, nôs, *f.* eine Hexe. [P. 216.]
Ragánus aus, *m.* ein Hexen=Meiſter. [P. 216.]
Rodynos, nû, *f.* das Kindes Geburts=Ʒeit, das Kindbett, der Schmaus beym Kindtaufen. **Rodynos iſʒdillo,** aus dem Kindtaufs=Schmaus iſt nichts geworden. [P. 227.]

S

Sáulẽ, lês, *f.* die Sonne. [...] **Ney Sáulẽs Dukte jam ne gal ɨtikti,** ihm kanns keiner recht machen. [P. 234.]
Skalſa, ôs, *f.* der Segen, das Glůck, Gedeyen.
Skalſinu, Paſkalſinu [...] Kad Diew's paſkalſitu, wenn Gott das Gedeyen geben mộchte. [P. 240.]
Smákas, ko, *m.* der Drache. [P. 248.]
Smertis, cʒio, *m.* **tiês,** *f.* der Tod. [...] **Ne Dienû láukia Smertis,** der Tod wartet nicht bis man alt wird. [P. 249.]
Sʒẽtonas, no, *m.* der Teufel, Satan. [P. 275.]
Sʒungalwis, jo, *m.* ein Hundskopf. [P. 281.]

T

Tarpſʒwentẽs, cʒiû, *f.* die Ʒeit von Weihnachten bis heil. drey Kộnige, die Ʒwộlften. [P. 285.]

W

Wélẽs, lû, *f.* die Geſtalten der Verſtorbenen. [P. 321.]
Wélnas, no, *m.* der Teufel. **Tai Wélno Darb's,** das iſt eine teufeliſche Sache.
Welniſʒkas, kà, teufeliſch.
Welnukſʒtis, cʒio, *m.* ein junger Teufel.
Welnuwà, wôs, *f.* Teufels=Werk. [P. 322.]

Ž

Ʒ́adu, ẽjau, ẽſu, ẽti, ich verheiße, verſpreche, nehme vor; beſpreche aberglåubiſch.
Ʒadẽjimas, Paʒ́adẽjimas, mo, *m.* das Verſprechen.
Ʒ́adẽtojis, jo, *m.* ein. Beſprecher, aberglåubiſcher Geſundmacher.

Użżadu, Apżadu, ich beſchwöre.

Użżadētojis, jo, *m.* ein Beſchwörer. [P. 336.]

Ʒ́emyna, nôs, Ʒ́empatti, cʒiôs, *f.* die Erdgöttin der Heiden.

Ʒ́emynēlē, lês, *m. idem. Dimin.* **Ʒ́emynēlē żiedéklē! pakylėk muſû Rankû Darbus,** du blůthbringende Erde, ſegne das Werk unſerer Hånde. War ehemals der Wunſch oder das Gebet der heidniſchen Littauer, wenn ſie Bier tranken, auch davon etwas auf die Erde goſſen.

Ʒ́embarys, rio, *m.* der Erd=Gott der Heiden.

Ʒ́emberinnis Alus, Bier, welches ehemals auf dieſes Abgottes Feſt gebrauen wurde von allerley Getraide, ʒu drey Hånde voll ʒuſammen geſchůttet. [P. 341.]

Ʒ́inau, ójau, óſu, óti, ich weiß. **Eik, moki Ʒ́odį, żinai Kélą,** geh', du verſtehſt die Sprache, und weiſt den Weg. **Ʒ́ina jį ſʒaltos Dienos, (Magylos,) (Bēdos,) (Welnai,) (Diewai,)** das Unglůck weiß, wo er iſt. [P. 344.]

Ʒ́waigżdʒiukas, ko, *m.* der Sterngott der Heiden. [P. 349.]

Ʒ́ynē, ês, *f.* eine Hexe, Ʒauberin, ſiehe Ʒ́innau.

Ʒ́ynys, nio, *m.* ein Hexen=Meiſter.

Ʒ́ynáuju, awau, áuſu, áuti, ich ʒaubere.

Apżynáuju, ich beʒaubere.

Ʒ́ynawimas, mo, *m.* **Ʒ́ynyſtē, ſtês,** *f.* die Ʒauberey. [P. 352.]

RAGANŲ TEISMAI LIETUVOJE
XVIII a.

XVIII amžiaus pradžioje šviesesnieji Katalikų bažnyčios veikėjai dėjo pastangų riboti susidorojimus su tariamais raganiais. Kaip ir XVII amžiaus paskutinį ketvirtį, tos pastangos tebesirėmė viduramžių demonologija ir jos teiginiais apie velnio ir raganų bei raganių sąjungą. Vyskupai stengėsi sugrąžinti raganų bylas iš pasaulietinių teismų į savo jurisdikciją, kaip tai yra buvę iki Reformacijos laikų. Buvo remiamasi XVII amžiaus popiežių bulėmis raganų baudimo klausimais ir 1543 metais Lenkijos seimo nutarimu, jog raganų bylos priklauso bažnytiniams teismams. Tuo remdamasis Kujavijos vyskupas Stanisławas Szembekas 1703 metų gegužės 5 dieną išsirūpino karaliaus Augusto II raštą, kuriuo Vloclaveko ir Pamario vyskupijos miestų ir kaimų teisėjams buvo uždrausta nagrinėti raganų bylas (*Synodus Mednicensis*, 1752, 211–212). Šiuo raštu pasinaudojo ir kai kurie kiti vyskupai. 1710 metais Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis ganytojišku laišku įpareigojo savo padėjėją, parapijų dekanus ir klebonus neleisti pasauliečiams nagrinėti raganų bylų (Brzostowski, 1710, 47). 1717 metais tas pat pakartota Vilniaus vyskupijos sinodo nutarime: „[...] taip pat raginame sielų ganytojus, kad per pamokslus ir katekizmo mokymą atkalbinėtų ir baidytų nuo šito pražūtingo susidėjimo su šėtonu ir kad jokiu būdu neleistų pasauliečiams nagrinėti raganų bylų, kadangi jos priklauso mums ir mūsų teismui“. Motyvuojama tuo, kad pasauliečių sudaromi teismai raganoms teisti, ypač „netašytų kaimiečių sambūriai“, kuriems labai trūksta teisės žinių ir patyrimo, pridaro daugybę klaidų ir nusikaltimų (*Decreta*, 1717, 77–78). Galimas daiktas, kad su Bažnyčios pastangomis susigrąžinti raganų bylas į savo jurisdikciją yra susiję 1726 metų LDK Vyriausiojo Tribunolo nuostatai, pagal kuriuos raganavimu apkaltintų bajorų bylos pagal apeliaciją galėjo būti sprendžiamos ir Dvasiniame tribunole (vad. *judicium compositum*), kurį sudarė vienodas dvasininkų ir pasauliečių teisėjų skaičius. Šio teismo nagrinėtų raganų bylų sprendimai iki šiol nežinomi.

Bene pats konkrečiausias draudimas pasauliečiams teisti raganas be dvasininkų žinios Vilniaus vyskupijoje buvo 1744 metų tos vyskupijos dvasininkų sinodo nutarimas. Jame sakoma: „Kadangi dar mūsų laikais pasitaiko, kad dažnai remiantis lengvabūdiškais spėliojimais praktikuojama raganavimu apkaltintas moteris arba vyrus išmėginti plukdymu vandenyje, prieštaraujančiu tiek kanonų, tiek civilinei teisei, taip pat jie teisiami perduoti pasauliečiams

asmenims, ne tik neišmanantiems įstatymų, statutų, bet ir nemokantiems rašyti, be jokios mūsų (t. y. vyskupų) arba mūsų įstaigos žinios, net nepasiklausus klebonų, todėl dar griežčiau uždrausdami, suprantama, baudžiant ekskomunikavimo bausme, šią perdėm pražūtingą dažniausiai nekaltiems artimiesiems praktiką ir neteisėtą teismo vykdymo teisės uzurpavimą, įpareigojame, apeliuodami į sąžinę, tiek visus pasauliečius, tiek dvasininkus – sielų ganytojus, – idant jie, pamatę ar išgirdę, kad kas nors, nekaltai įskųstas dėl raganavimo, yra suimtas, idant kaltintojus arba teisėjus, ypač nemokšas, remdamiesi šiais nuostatais, nedelsdami perspėtų nesikišti su aukščiau aprašytu išmėginimu (t. y. plukdymu), juo labiau į tų asmenų teisimą, kol neištardys klebonas arba kitas mūsų paskirtas dvasininkas. Nepaisantieji jų įspėjimų bus pašaukti į mūsų (t. y. vyskupo) teismą, kuriam pagal šventuosius kanonus ir karalystės [Lenkijos] 1543 [metų seimo] nutarimą tokios bylos pirmiausia priklauso (*Synodus Vilnensis*, 1744, 4–5).

Žemaičių vyskupijoje privačius raganų teismus 1737 metais ganytojišku laišku pasmerkė vyskupas Juozapas Mykolas Karpis (1679–1739). Tai buvo jo pirmasis ganytojiškas laiškas, paskelbtas atvykus į Varnius eiti Žemaičių vyskupo pareigų (*Epistola pastoralis*, 1737, 14–15). Čia sakoma: „Ne be didelio mūsų sielos skausmo sužinojome, kad šioje mūsų Žemaičių vyskupijoje kai kurie bajorai, neturėdami visiškai jokios teisdarystės galios, o dar neišmanėliai ir bemoksliai, vadovaudamiesi menku, netgi menkiausiu arba visiškai tuščiu spėjimu, nesivaržo moteris, savo pačių įtartas raganaujančias, tikrinti plukdymu vandenyje, pagaliau kankinti baisiausiais kankinimais, netgi, kas [dar] blogiau, neprisipažinusias, be kokios nors aiškiai įrodytos raganavimo kaltės gyvas sudeginti ugnyje arba kitu būdu nužudyti, taigi nesigėdija pralieti nekaltą kraują, besišaukiantį dangaus keršto“.

Žemaičių vyskupijos kunigams įsakoma skelbti per pamokslus, kad tariamas raganas plukdyti, kankinti ir be įrodytos kaltės pasmerkti miriop privatiems asmenims, t. y. pasauliečiams, yra sunki ir mirtina nuodėmė. Tokios bylos pagal kanonų teisę, Karalystės statutus ir ypač pagal 1543 metų Lenkijos seimo nutarimą priklausančios dvasiniam (bažnytiniam) teismui. Todėl klebonai įpareigojami nepaklusnių pasauliečių atžvilgiu taikyti bažnytines bausmes (neduoti nuodėmių išrišimo), pranešti apie juos vyskupui.

Vyskupo Karpio 1737 metų draudimą pakartojo naujasis Žemaičių vyskupijos sinodas, kurį 1752 metais sušaukė vyskupas Antanas Tiškevičius. Šio sinodo nutarimu (*Synodus Samogitiensis*, 1752, 89–91) pasauliečiams, drįstantiems nagrinėti raganų bylas, grasinama ekskomunikavimu (atskyrimu nuo Bažnyčios), draudžiama tas bylas nagrinėti, kol vyskupas atsiųs dvasininkus teologus – teisės ir medicinos žinovus, – kurie patys perduos

bylą oficialiam pasaulietiniam teismui, jeigu ras tam pakankamą pagrindą. Apie visus šiuos draudimus rašo ir Motiejus Valančius (1848, II, 192–195). Minimame šio sinodo nutarime yra ir duomenų apie raganų teisimo papročius Lietuvoje XVIII amžiaus pirmojoje pusėje. Skelbtuose dokumentuose apie tai beveik neužsimenama. Suimtos raganos būdavo surištomis už nugaros rankomis kišamos į statines, paskui tris dienas budelio kankinamos kasdien po 3 kartus, prideginamos, paskui vėl kišamos į tas pačias statines surištomis už nugaros rankomis ir užrištomis akimis. Po kankinimų pripažintosios nekaltomis išplakamos ir išvaromos iš gyvenamosios vietos, o „kaltosios" žiauriai sudeginamos. „Be to, daugeliui žmonių užtraukiama negarbė apšaukiant juos raganavimu, įtartųjų bendrininkais. Dėl to susikaupia ne tik gyvųjų neapykanta, bet ir mirusiųjų nekaltas kraujas šaukiasi iš žemės keršto" (*Ten pat*; cit. pagal: Lebedys, 1976, 201–202; Jablonskis, Jasas, 1987, 17).

XVIII amžiaus pirmosios pusės Lietuvos vyskupų draudimai pasauliečiams bajorams nagrinėti raganavimu įtartų žmonių bylas neabejotinai buvo nukreipti visų pirma prieš vadinamuosius „kviestinių bičiulių" teismus, gerai žinomus iš XVII amžiaus dokumentų. Tokių dokumentų, iš kurių būtų matyti tų draudimų teigiamas poveikis, kol kas nerasta, bet apskritai mažesnis rastų XVIII amžiaus bylų skaičius (palyginti su XVII a.) ir jų turinys rodo raganų persekiojimą tolydžio nykstant, ypač nuo XVIII amžiaus ketvirtojo dešimtmečio. Paskutinė žinia apie raganos sudeginimą pagal dabar žinomus ir skelbtus dokumentus yra iš 1731 metų, bet ta data gali būti atsitiktinė, nes, kaip matyti iš skelbtuose dokumentuose esamų užuominų, tipiški raganų tardymai su plukdymais ir kankinimais (veikiausiai „kviestinių bičiulių" teismuose) Lietuvoje truko bent iki XVIII amžiaus aštuntojo dešimtmečio (žinoma, nebe tokiu mastu kaip XVII a.). Raganų bylų teisinė procedūra privačiuose ir oficialiuose teismuose, matyt, išliko tokia pat kaip XVII amžiuje. Vis dėlto nuo XVIII amžiaus vidurio, pakilus kultūros lygiui, pasikeitus Bažnyčios hierarchų požiūriui į raganavimo reiškinį, plintant pažangioms Švečiamojo amžiaus idėjoms, raganų ieškojimo ir persekiojimo banga atslūgo. Jos nebedeginamos, o baudžiamos kalėjimu, išvaromos iš dvaro. Įvedamos baudos už pravardžiavimą raganomis. Bent tokį įspūdį sudaro žinomi XVIII amžiaus bylų nagrinėjimo atvejai Šiaulių ekonomijos Joniškio ir Žagarės dvarų teismuose.

Lemiamą reikšmę raganų teismams panaikinti, matyt, turėjo 1776 metų Abiejų Tautų Respublikos seimo nutarimas. Juo buvo uždrausta taikyti kankinimą, kaip kvotos metodą, kriminalinėse ir raganų bylose ir bausti raganas mirties bausme (*Konwikcye*, 1860, 546–547). Dingstis priimti šį nutarimą buvo

garsus įvykis Lenkijoje: 1775 metais Dorochove buvo nukankinta ir teismo sprendimu sudeginta 14 moterų, neva kerais įvariusių „kaltūno“ ligą savo dvarininkui (*Przyjaciel ludu*, 1835). Liaudyje tikėjimas raganomis išliko ir XIX amžiaus net iki XX amžiaus. Valančiaus duomenimis, Žemaitijoje paskutinį kartą ragana oficialiam (apskrities) teismui apskųsta 1848 metais, bet teismas kaltinamąją paleidęs ir bylos nenagrinėjęs (Valančius, 1848, II, 195).

RIMANTAS JASAS

XVIII amžiaus (kaip ir XVI–XVII a.) raganų bylose iškeliami kenkėjiški raganų ir burtininkų veiksmai – kenkimas žmonėms, gyvuliams ir visai gamtai. Tačiau šio amžiaus bylose labiau jaučiama rašytinės religinės literatūros įtaka: dažniau kalbama apie raganų santykius su velniais (jos „užsirašo“ velniui, išsižada Dievo, puotauja su velniais, kurie vaišina vynu, o kartais smaugia, dusina, paima mirusios raganos sielą), jų bendrijas ir viršininkus, skraidymus į susirinkimus. Nors pasitaiko ir tradicinių užkalbėjimų, tikėjimų, burtų (nešimas ugnies iš lauko į namus per šv. Jono žaidynes, susargdinimas alumi ir trimis anglimis, būrimas iš seilių, tikėjimas aitvarais ir kt.). Kai kurie raganavimu įtariamiems asmenims priskiriami būrimai (pvz., avižų trynimas, liepų lapų kepimas į duoną) iš tikrųjų buvo ne būrimai, o buitinės paskirties veiksmai. Daugelis XVIII amžiaus bylose raganoms ir burtininkams priskiriamų bruožų yra tie patys kaip ir lietuvių liaudies mitologinėse sakmėse (Vėlius, 1977, 218–256), o panašiai buriama buvo iki pat XIX–XX amžiaus.

XVIII amžiaus, kaip ir ankstesnių laikotarpių, raganų bylos yra sinkretinio pobūdžio šaltinis. Senosios liaudies pasaulėžiūros reliktai jose susipynę su krikščioniškaisiais, tradiciniai tikėjimai ir būrimai – su pramanytaisiais.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Jucewicz, 1842, 195–202; Jucevičius, 1959, 486–491; Jablonskis, Jasas, 1987, 313–384.

Literatūra: Valančius, 1848, II, 178–182, 192–198 (Valančius, 1972, II, 340–342); Karłowicz, 1887; Wolter, 1899; Гуковская, 1900; Довнар-Запольский, 1909, 214–231; Tumas, 1921; Šinkūnas, 1930; Kiela, 1935; Jablonskis, 1939; Baranowski, 1952; Poška, 1959, 374–377; 1966; Vėlius, 1977, 199–218; Jurginis, 1984; 1987.

Tekstas iš: Jucewicz, 1842, 195–196, 201–202; Jucevičius, 1959, 486–487, 491; Jablonskis, Jasas, 1987, 313–316, 336–337, 340–342; 345–347, 351–355, 360–361, 362, 363, 365–369, 374, 381.

Iš Liudviko Jucevičiaus kn. vertė Dominykas Urbas, iš Konstantino Jablonskio ir Rimanto Jaso parengtos kn. – Rimantas Jasas.

1701.VII.6. [Skarga włościanina wsi Dowmonciów ekonomii Szawelskiej o zamierzonym oczarowaniu jego bydła. Z księgi sądowej administratora ekonomii Szawelskiej.]

Czynił opowiadanie Matyasz Martinaytis z sioła Dowmonciów Wójtowstwa P. Palewicza, y przekładał żałobną skargę na Grzegorza Kasperuycia i żonę jego, iż ona *pro futuro venturo malo, hac intentione* szczególnie, aby zaszkodziła domowi żałującego, laskę między wrotami, przy której lasce szeląg y nici lazurowe, *vulgo melie* porzuciwszy, sama odeszła jako *in facto ipso* widział Stanisław Gryguitis pastuch, a potym drugiego gospodarza pastuch Ławnika Eliasz, gdy tę laskę i rzeczy odjoł, tedy syn obżałowanéj Kazimierz począł narzekać na niego, że on wziął tą laskę, powiadając, że darmo wzioleś, gdyż to matka moja na zło temu domowi uczyniła, powiadając, iż bydło będzie w waszym domu zdychało, co miało w tamtym domie żałującego zdychać, co jest wpisano przy bytności Ławnika, Aktora i tych dwóch pastuchów, a żałujący *inquantum* by jaka szkoda stała, lub na samych osobie lub na bydle, chcąc *ex ea occasione* na niéj dochodzić i na męża onéj, dał te opowiadanie wpisać do Ksiąg.

1701.VII.6. [Šiaulių ekonomijos Domantų kaimo valstiečio skundas dėl kėsinimosi apkerėti jo gyvulius. Iš Šiaulių ekonomijos administratoriaus teismo knygos.]

Mataušas Martynaitis iš Domantų sodžiaus, p. Palevičiaus vaitystės, padarė pareiškimą ir pateikė skundą ant Grigaliaus Kasperuičio ir jo žmonos, jog ji, turėdama tikslą, kad ištiktų nelaimė, ypač norėdama pakenkti skundėjo namams, lazdą tarp vartų, prie tos lazdos šilingą ir mėlynus siūlus, liaudiškai tariant mėlius, pametusi pati nuėjo; o tai pačiu darymo metu matė Stanislovas Griguitis, piemuo, ir dar kito gaspadoriaus, suolininko piemuo Elijošius, kai tą lazdą ir daiktus paėmė; tada kaltinamosios sūnus Kazimieras ėmė jį barti, kam jis paėmęs tą lazdą, sakydamas: „Be reikalo paėmei, nes mano motina ant pykčio tiems namams padarė sakydama, kad gyvuliai jūsų namuose dvės“; taigi turėjo jo, skundėjo, namuose dvėsti; šitai yra įrašyta dalyvaujant suolininkui, skundėjui ir tiems dviem piemenims, o skundėjas tuo atveju, jeigu kas bloga pasidarytų ar žmonėms, ar gyvuliams, norėdamas dėl to kelti bylą jai ir jos vyrui, davė šį pareiškimą įrašyti į knygas.

1707.IX.16. [Wyrok namiestnika Janiskiego ekonomii Szawelskiej, skazującej czarownicę Jagnieszkę Martynajciową na śmierć przez spalenie.]

Na Urzędzie dworu J. K. M. Janiskiego agitowała się sprawa mężów sioła Melniów Wojtowstwa P. Walentego Grycewicza, Aktorów, z Jagnieszką Łukaszową Martinayciową o czarodziejstwo obwinioną. Ponieważ sprawa zaczęta

Aktorów mężów sioła Melniów, od terminów dalszych kończyć się ma dzisia, to jest: dnia szesnastego 7bra podług zasługi odbierać ma *poenam mortis* jako czarownica według prawa Statutowego ogniem spalona ma bydź za instigowaniem całego sioła Melniów Wojtowstwa P. Walentego Grycewicza, stosiując się do prawa pospolitego deciduję przysięgę trzem mężom Antoniemu Maciowi, Symonowi Romanowskiemu, Stefanowi Bicinowi na tym, jako Jagnieszka Łukaszowa Martinayciowa *mere* czarownica jest podług protestacyi od nich zaniesionych dawniejszych i terazniéjszéj, jako im zboża w polu czarowała, żyto związała, owies rękami scierała, powiadała, że ten owies miała z lipowym liściem chleb piec, jako podczas igrzyska S. Jańskiego necko niosła ogień z pola, że te wszystkie Akcye do czarodziejstwa zażywała. Poprzysięgamy cię za czarownicę tak nam Panie Boże dopomoż i jego Swięta męka! – Po wykonanéj przysiędze trzeciego dnia ma bydż zpałona na miejscu zwyczajnym gdzie czarowników palą, dzieci którzy podejrzani o czarodziejstwo mają bydź religowani z Wioski. Mąż zaś Łukasz Martinaytis z drugiemi dziećmi niepodejrzanemi przy domie i gruncie ostawać powinien. Przed śmiercią Aktorowie powini dopuścić Sakramentami świętemi *ob armari*.

1707.IX.16. [Šiaulių ekonomijos Joniškio dvaro administratoriaus nuosprendis sudeginti raganą Jogniešką Martynaitienę.]

Joniškio Jo Malonybės karaliaus dvaro teisme buvo nagrinėjama pono Valento Gricevičiaus vaitystės Melnių sodžiaus vyrų kaipo skundėjų byla su Jognieška Lukošiene Martynaitiene, kaltinama raganavimu. Kadangi byla, pradėta skundėjų – Melnių sodžiaus vyrų – jau seniai, turi baigtis šiandien, tai yra rugsėjo šešioliktą dieną, ir pagal nuopelnus ji turi gauti mirties bausmę kaip ragana, pagal Statuto teisę turi būti sudeginta, to reikalaujant pono Valento Gricevičiaus vaitystės Melnių sodžiaus vyrams, remdamasis visuotiniu teisynu, nusprendžiu, kad turi prisiekti trys vyrai – Antanas Macys, Simanas Ramanauskas, Steponas Bitinas, – jog Jognieška Lukošienė Martynaitienė yra tikra ragana pagal jų senesnius ir dabartinius pareiškimus, jog jų javus laukuose kerėjo, rugius mezgiojo, avižas rankomis trynė, kalbėjo, kad tas avižas turinti su liepų lapais į duoną kepti, jog per švento Jono žaidynes gelda nešė ugnį iš lauko, jog tuos visus veiksmus raganavimui naudojo. „Prisiekiame, jog tu esi ragana, taip mums padėk, pone Dieve ir jo šventoji kančia!“ Davus jiems priesaiką, į trečią dieną turi būti sudeginta įprastoje vietoje, kur visos raganos deginamos; vaikai, kurie įtariami raganavimu, turi būti ištremti iš sodžiaus, o vyras Lukošius Martynaitis su visais vaikais, neįtariamais, prie namų ir žemės likti privalo. Prieš mirtį skundėjai privalo leisti juos šventais sakramentais aprūpinti.

1712.X.22. [Wyjatęk z oświadczenia mieszczanina olickiego, oskarzonego o czarodziejstwo.]

Załował [...] u xiąg radzieckich miasta jego k. msci Olity uczciwy Jan Kuniewicza y z małzonką swoią na uczciwego Stanisława Butowicza y na małzonkę onego o to y takowym sposobem, iz [...] rzekł Stanisław Butowicz na p. Jana Kuniewicza y małzonkę onego, ze „ty, kiedy idziesz do prawa, to zarna obracasz".

Tedy prosił p. Wawrzynca Krupskiego, zeby obaczył, czy odwrocone zarna.

Ktory, tam bywszy, znalazł według zwyczaiu zarna stoiące.[...]

1712.X.22. [Ištrauka iš Alytaus miestiečio Jono Kunevičiaus skundo dėl kerėjimo.]

Miestietis Jonas Kunevičius su savo žmona stoję prie Jo Malonybės Karaliaus Alytaus miesto tarėjų [teismo] knygų, skundė [...] miestietį Stanislovą Butavičių ir jo žmoną dėl to, kad [...] Stanislovas Butavičius apie poną Joną Kunevičių ir jo žmoną sakęs: „Tu, eidamas į teismą, apverti girnas".

Tada [kaltinamasis] prašė poną Lauryną Krupskį, kad pažiūrėtų, ar girnos apverstos.

Apsilankęs tenai, pastarasis rado girnas stovinčias kaip įprasta. [...]

1713.III.31. [Wiadomość o wywołaniu choroby poprzez zczarowane piwo. Ze skargi żmudzkiego szlachcica Jana Ganiprowskiego na swego poddanego Iwana.]

[...] w roku tysiąc siedmsetnym dwunastym pomieniony chłop, na imie Iwan, dziecie zydowskie, a potym y chłopca załuiących, na imie Jana Micewicza, oczarował.

Daley tedy wykonywaiąc niesłychaną, bezbozną impreze swą, w tymże roku zaprosiwszy do siebie na wesele samego załuiącego, a chcąc onego haniebną pokonac smiercią, czaruiąc trzy węgle wrzuciwszy do kufla y piwem nalawszy, do wypicia załuiącemu j. m. podał. Ktore piwo gdy protestant, nie spodziewaiąc się takowey niezyczliwosci od chłopa swego, wypił, tedy przez kilka dni cięszko chorował, a potym za słusznym dowodem, jako się wszczeła o nim mowa, że te niezboznę akcyę czarodzieyskie umie, tedy, z tegoż samego kufla dawszy załuiącemu pic, od takowego paroxizmu ratował. [...]

1713.III.31. [Žinia apie susargdinimą užkerėtu alumi. Iš Žemaičių bajoro Jono Ganiprausko kaltinimo savo valstiečiui Ivanui.]

[...] tūkstantis septyni šimtai dvyliktais metais minėtasis kaimietis, vardu Ivanas, suraganavo žydų vaikus, o paskui ir skundėjo samdinį berniuką, vardu Jonas Micevičius.

O toliau, tais pačiais metais, įgyvendindamas negirdėtą bedievišką savo sumanymą, pasikvietė patį skundėją pas save į vestuves ir, norėdamas jį nugalabyti niekinga mirtimi, kad apkerėtų įmetė į bokalą trejetą anglių ir, užpylęs alumi, padavė jo malonybei skundėjui, kad išgertų. Kai skundėjas, nesitikėdamas iš savo valstiečio tokio priešiškumo, išgėrė, tai keletą dienų sunkiai sirgo, paskui, tikrai įrodžius, kai apie jį pradėjo kalbėti, kad mokąs bedieviškojo raganavimo, [Ivanas] gelbėjo nuo tokio prietykio, davęs skundėjui gerti iš to paties bokalo. [...]

1725.XI. 17. [Badanie kobiet, oskarżonych przez ciwuna birżynianskiego Antoniego Zaborowskiego o praktyki czarodziejskie.]

[...] Confesata czarownikow *wielmoznego* j. msci pana Antoniego Zaborowskiego, ciwuna birzynianskiego, in praesentia ich mc pp. przyiaciol od j. msci uproszonych.

Primo Łunkiewiczowa bez zadney confesaty sama libere zeznała się, ze ją Tychanowa namawiała na czarodzieystwo, zalecaiąc oney, ze mamy tu pana dobrego, trzeba się onemu zapisac, a potym tak uczynisz, ze cały dwor panski y dzieci pomrą.

Tąz samą Łonkiewiczowną dla lepszego dokumętu pławioną, ktura jako kaczka po wierzchu pływała. Po ktorey inne pławioną. Cichanowa stara pływała po wierzchu; Marysieczka pływała; Cichanowa młoda pływała; Kiecarka z Rosien pływała y na tarturach spała; Putelowa, corka Kazimierzowey, pływała; Braziukowa pływała; Kazimierzowa głowę coraz zanurzała, chcąc się zatopic, ale zadną miarą zatopic się nie mogła, pływała; Filipowa pływała; Filipowa corka, Cichan pływał; Kanon pływał.

Po takowym pławieniu wzięto na tortury Cichanową, ktora zeznawała, ze Łunkiewiczowa z Marysieczką zamowili. Przyznała, ze Kazimierzowa czarownica. Takze zeznała, ze Braziukowa czarowała samych ich mc.

Secundo Marysieczka zeznawała. Libere zeznała, ze się diabłu zapisała (u Cichana był w postacyj niemieckiey), ze ją uczyła Cichanowa y Filipowa, zeby j. m. pana Ignacego ciwunowicza zrania slinę brała y tą zyły mazała, y ona tak czyniła. Po dobrowolnym zeznaniu zeznawała z tortur, ze Markowski zamowił, zeby drugich czarownic nie wydała. To tylko zeznała, ze Mosiewi-

czowa – czarownica, Szyszkowska w Bordziach, Szaltenia zona, Kiecarzowa zczarowała Marcyanę. Takze zeznała, ze latała z Markowskim na Łysą gurę. Kiecarzowa zadała Maryannie, w piwie podała ziele takie, jak mak.

Iterum zeznała taze Marianna, ze dwa razy na Lyse gurę latali Cichan, Filip, Łunkiewiczowa, Filipowa, Cichanowa stara, Markowski latali, w ktorey y ona sama wespoł z nimi latała. Dawała masc Cichanowa, kturą namazawszy się, tam leciała wespoł z nimi. Tam się rozni pokazywali rozni panowie w roznych wozach – w karetach, w kolasach; bankietowali, pili, traktowali piwem. Tamze latała y Braziukowa, y ci wszyscy.

Ta cofessata jest expediowana w roku tysiąc siedmsetnym dwudziestym piątym, dnia siedmnastego nowębra. In praesentia nizey wyrazonych ich m.

1725.XI.17. [Biržinėnų tijūno Antano Zabarausko apkaltintų raganavimu moterų tardymas.]

Biržinėnų tijūno jo malonybės dauggalio pono Antano Zabarausko raganų tardymas dalyvaujant jo malonybės kviestiems jų malonybėms ponams bičiuliams.

Pirma. Lankevičienė be kūniško tardymo pati laisva valia prisipažino, kad kerėti ją įkalbėjo Tichonienė patarusi: „Čia turime gerą poną, reikia jam užsirašyti, o paskui galėsi taip padaryti, kad mirtų ponas su vaikais ir visu dvaru“.

Ta pati Lankevičienė dėl didesnio patikimumo buvo plukdoma: ji plaukė paviršiumi kaip antis. Po jos plukdė kitas. Senė Tichonienė plaukė paviršiumi; Marytė plaukė; jaunoji Tichonienė plaukė; Kecorienė iš Raseinių plaukė ir kankinama miegojo [buvo praradusi sąmonę]; Putelienė, Kazimierienės duktė, plaukė; Kazimierienė vis panerdavo galvą norėdama nusiskandinti, bet jokiu būdu negalėjo, plaukė; Pilypienė plaukė; Pilypienės duktė, Tichonas plaukė; Kanonas plaukė.

Po tokio plukdymo ėmė kankinti Tichonienę. Ji prisipažino, kad Lankevičienė su Maryte užkalbinėjusios. Prisipažino, kad Kazimierienė – ragana. Taip pat prisipažino, kad Braziukienė apraganavo pačius jų malonybes.

Antra. Parodymus davė Marytė. Laisva valia prisipažino, kad yra užsirašiusi velniui (pas Tichoną velnias buvęs pasivertęs vokiečiu), kad Tichonienė ir Pilypienė ją pamokiusios rytą paimti jo malonybės pono tijūnaičio Ignoto seilių ir jomis paseilėti gyslas, ir ji taip padariusi.

Po prisipažinimo laisva valia prisipažino kankinama, kad Markauskas įsakė neišdavinėti kitų raganų. Tik tiek prisipažino, kad Masevičienė – ragana; Šiškauskienė Barzdžiuose; Šaltenio žmona; Kecorienė apraganavusi

Marcijoną. Taip pat prisipažino, kad su Markausku skrido į Plikąjį kalną. Kecorienė apkerėjusi Marijoną, davusi su alumi tokių žolių, kaip aguonų.

Antrą kartą toji pati Marijona prisipažino, kad du kartus skrido į Plikąjį kalną Tichonas, Pilypas, Lankevičienė, senė Tichonienė, Markauskas; į tą kalną ji ir pati su kitais skraidžiusi. Tepalo duodavusi Tichonienė; juo išsitepusi lėkdavo ten kartu su kitais. Tenai atvažiuodavo visokių ponų su visokiais vežimais – su karietomis, ratais; puotaudavo, gerdavo, vaišindavo alumi. Ten pat skrisdavo ir Braziukienė, ir tie visi.

Tas tardymas buvo tūkstantis septyni šimtai dvidešimt penktų metų lapkričio septynioliktą dieną dalyvaujant žemiau pasirašiusiems jų malonybėms.

1725.XII.18. [Zeznania o praktykach czarodziejskich Krystyny Lotewki, dziewki dwornej majętności Odachowa.

[...] Za tym wzięta w areszt y examinowana, na dniu siedmnastym praesentis dobrowolnie zeznała, ze Janova Czepowa nauczała, przyiąwszy komunią nie pozywac, ale w ręku zetrzec. In simili Kałszowa kazała, jakoz ich motivo raz na Swiątki, drugi raz podczas jubileuszu anno tysiąc siedmset dwudziestego czwartego w kosciele parafialnym Niemokszczanskim uczyniła y ztarła.

Mianowana Janowa Czepowa naypierwiey namowiła y zaprowadziła na compactum z diabłem, mieniąc do pana swego. Tandem wyznała, ze w jednym pułku było ich trzydziescie, jako to Pryzginowa Czarna, Pipelowa Frąckowa, Szymaitis z zoną czestował, piwo nosł; Hryszkowa, Kasciowa, Balsiewiczowa, Kirpis; Kieykarowa z tymze Kirpiem zerwale ziele jakowes oczarowac pana Jakubowskiego y małzonkę jego. Imion innych czarownic nie pamiętała. Mieniła tez młodzienca swego – złego ducha, nazywaiącego się Kazelis.

Dwor ich, kędy się zbieraią, jeden za mostem pod Odachowem, na błocie; drugi pod Gilwiczami na bagnie; tamze y młyn – kwiat zytny zbierany mleli; trzeci dwor za j. m. panem Pluszczewskim na brodzie.

Latac z innemi czarownikami nie znaszała się, ale ją prowadzili pieszą, zalecaiąc pana y młodzienca.

Po kublem osadzoną zły duch // częstokroc nagabywał, przez piec y dno kubła do tey Krystyny Łotewki przystępował, z wiązow rozwiązował y grożąc, ze będzie wielce karana, zadusic się kazał.

W wiosce Pawtyszkach *wielmoznego* j. mci pana pisarza grodzkiego zmudskiego krowy wszytkie wydoili o Swiętym Janie. Z aresztu tego y warty mieniła sposobną byc, by uciec y spiących zostawic, ale xiądz mocą boską nie pozwala wycnodzic. Na dniu zas dzisieyszym, to jest osminastym pra-

esentis, pomieniona Krystyna Łotewka znała się, ze Woyciechowa, bywsza mamka w°. j. mci pana pisarza, z innemi czarowniki na bagnie pod Gilwiczami zbierali się, a tę Krystynę, spiącą miedzy innemi dziewkami w odrynie, Pryzginowa, Fronckowa y z innemi po Swiętym Pietrze cicho do pułku wyprowadzili.

Tegoz dnia o godzienie dziesiątej pomieniona Krystyna Łotewka, duszona przez diabła, ledwie orzezwiała. [...]

Na ostatek, desuper mianowana Krystyna in ordine probationis wzięta y przez mistrza examinowana corporaliter, referuiąc się do pierwszego dobrowolnego toties zeznania, przydała, ze na gurę Szatryhy latac nie mogła, ale ją lecąc na powrozku niesli Czepowa, Frąckowa y Kałszowa. [...]

Ytem w dalszym pytaniu, jesli wszytkich wydała z pułku czarodzieyskiego, y aby nikogo nie powoływała ze złosci, boiazni, na to, oswiadczaiąc się bogiem y sumnieniem, deposuit, iz urzednik widuklewski Markowski y pani jedna niedaleko wsi Sugint, nie prętko przypomniawszy powiedziała, Michałowa Słowaczynska na Szatryey za jedno była y koło pana siedzieli na starszym mieyscu, y tym się swiadczyła, choc ją stracą, jezeli tych wszytkich nie potracą, tedy będą szkodzili ludziom. [...]

1725.XII.18. [Adakavo dvaro mergos Kristinos Latvės prisipažinimai dėl raganavimų.]

[...] Po to paimta į areštą ir tardoma šio mėnesio septynioliktą dieną laisva valia prisipažino, kad Jonienė Čepienė mokė, priėmus Komuniją, nenuryti, o sutrinti delne. Panašiai sakė Kalšienė. Tad jų pakurstyta [taip ir] padarė ir sutrynė – kartą per Sekmines, antrą kartą tūkstantis septyni šimtai dvidešimt ketvirtaisiais metais per jubiliejų Nemakščių parapijos bažnyčioje.

Minėtoji Jonienė Čepienė pirmiausia prikalbino ir atvedė į susitikimą su velniu, vadindama jį savo ponu. Toliau prisipažino, kad viename pulke jų buvę trys dešimtys, kaip antai Pryžginienė Juodoji, Pypelienė Pranckienė; Šimaitis su žmona vaišino, alų nešiojo; Griškienė; Kastienė; Balsevičienė; Kirpis; Kaikarienė su tuo pačiu Kirpiu rinko kažkokias žoles ponui Jokūbauskui ir jo žmonai apkerėti. Kitų raganų vardų neprisiminė. Sakė apie piktąją dvasią – savo jaunikaitį, vardu Kazelis.

Vienas jų dvaras, kur rinkdavosi, pelkėje prie Adakavo, už tilto; ten pat ir malūnas – [jame] maldavo žydinčių rugių [varpas]; antras pelkėje prie Gilvyčių; trečias dvaras brastoje už jo malonybės pono Pliuščiausko.

Skristi su kitais kerėtojais nesitardavo, bet ją vesdavo pėsčią, piršdavo jai poną ir jaunikį.

Apvožtą kubilu [ją] ne vieną kartą graibstė piktoji dvasia; lindo prie tos Kristinos Latvės per kaminą ir kubilo dugną, atraišiodavo virves ir grasindavo, kad būsianti baisiai nubausta; reikalaudavo pasismaugti.

Jo malonybės dauggalio pono Žemaičių pilies [teismo] raštininko Pautiškių kaime raganos apie Šventą Joną išmelžusios visas karves. Sakė, kad sugebėtų pabėgti iš šio arešto, palikusi sargus bemiegančius, bet kunigas Dievo galia neleidžiąs išeiti.

O šiandien, t. y. šio mėnesio aštuonioliktą dieną, minėtoji Kristina, latvė, prisipažino, kad su Vaitiekiene, buvusia jo malonybės dauggalio pono raštininko žindyve, su kitais raganiais rinkdavosi pelkėje prie Gilvyčių. O tą Kristiną, miegojusią daržinėje tarp kitų mergų, į raganų pulką nemačiom po Švento Petro įvedė Pryžginienė, Pranckienė su kitomis.

Tą pačią dieną, apie dešimtą valandą, minimą Kristiną Latvę smaugė velnias, vos atsigavo. [...]

Pagaliau aukščiau minėtoji Kristina, paimta išbandymui ir budelio kūniškai kankinama, pakartojusi tą pirmąjį savanorišką prisipažinimą, pridūrė, kad į Šatrijos kalną negalėjusi skraidyti, o ją pririštą už virvagalio skrisdamos nunešdavusios Čepienė ir Kalšienė. [...]

Be to, toliau klausinėjama, ar [jau] išdavusi visus iš raganaujančiųjų pulko, ar nieko neapskundusi iš piktumo [ar] baimės, atsakė, prisiekdama Dievu ir sąžine, kad Viduklės urėdas Markauskas ir viena ponia netoli nuo Sugintčių kaimo – ne iš karto prisiminusi pasakė, kad Mykolienė Slovačinskienė – buvusi kartu ant Šatrijos, ir sėdėję vyresniųjų vietose šalia pono [velnio]. Šitą tvirtino, nors ją nugalabytų. Jeigu visų šių neišnaikinsią, tai darysią žalą žmonėms. [...]

1726.VI.12. [Oskarzenia przeciwko Józefowi Szarce i jego żonie, mieszkańcom miasteczka Dorsuniszek, podejrzanym o czarownictwo.]

[...] Przede mną, Bogusławem z Kozielska Oginskim, marszalkiem powiatu Kowienskiego, starostą dorsuniskim, za uproszeniem ode mnie ichm. p. panow przyiaciol na sądzenie pokazanego się czarodzieystwa we dworze Dorsuniskim po trzykroc razy.

Gdy te czary były exorcizmowane przez kaplana, w prędkim czasie złoczyncę tych czarow o pulnocy sami dobrowolnie do dworu się dostali, wymislaiąc sobie okazye rozne przyiscia swego. Za ktorym przysciem do dworu, jako niesłusznym dowodem y nieporo pod bramę, onych pobrano do turmy, wprzod samą Jozefową Szarkowę, potym samego Jozefa Szarkę. Ktore to złoczynce, będąc oboie w turmie, zaraz Szarkowa mowiła do męza

swego: „Po coz ty przychodzil? Było tobie domu y bydła pilnowac! Niech bym ja tu jedna była!"

Więc to marszalek kowienski, widząc takowe podeyscie przez czary y rozpustny swiat, a zapamiętalosc boiazni bozey, posłałem po mistrza. Za przybyciem ktorego kazałem całe miasto Dorsuniskie pławic, y pomienionego Szarkę, y zonę onego. Ktorzy Szarkowie za uznaniem mistrza byli godni konfessaty. Na ktorą gdy naypierwey samą Szarkową mistrz wziąwszy według zwycziu, nalazł we włosach na głowie jey srocze piora z ogona y przyniosł na stoł sądowy, kędy konfessata była.

Tudzierz nie poiednokrotnie o nieznoszne szkody jako my, marszalkowi, y inni ludzie, maiąc wielki uszczerbek na zdrowiu y wszelkim dobytku swoim przez pomienionego, a zdawna obwinionego Jozefa Szarkę y zonę onego, jako to uczynił pochwalkę na Ludkiewicza, organistę dorsuniskiego, ze „roku nie do-czekasz!" Jakosz y stało się: odumarł, ciężko choruiąc. A odumieraiąc uskarzał się na Szarkę y zonę onego, mowiąc, ze „z rąk ich idę". W czym się zeznał y Szarka na konfessacie, „zem mowił".

Eliaszowa zas Bykowska, woytowa dorsuniska, z tego swiata zchodząc, takze mowiła na pomienionego Szarkę y zonę onego, ze „z rąk onych idę".

Jakoz y inne dokumenta pokazały się od roku tysiąc siedmsetnego dwudziestego trzeciego, to jest, jak był Szarko w plebaniy Dorsuniskiey, tam dawszy okazyą panu Rozanskiemu, wyszedłszy za wrota, biegł do domu swego; wrociwszy się ku wrotom plebanskim, jayko zgniłe jakowes przyniosłszy, zbił we wrotach plebanskich. A gdy p. Rozanski, usłyszawszy o tym, zgromadził ludzie, mowiąc, jako Szarko czyni takowe złosci, y pytaiąc u Szarki, „jakim ty sposobem jayko zbił pod wrotami plebanskiemi?" Szarko na to odpowiedział, ze „maiąc jayko zanadro, rostarłem y porzuczyłem". Gdy p. Rozanski postrzegaiąc, aby jakowego upadku nie było, w plebaniy siermięgę odparał, probuiąc powiesc onego przy ludziach, jezeli jest prawdziwa rzecz, ze jayko starł za siermięgą. Gdy przyszło do takowey proby, az znayduią koszulę suchą od owego to jayka, y siermięga takze sucha.

Roku 1726 dnia 8 aprilis jadąc do Poswiętupia ze dworu, wstąpili do Poszaka, garczarza, pan Mickiewicz y pan Rozanski. Nie bawiąc przyszedł Szarko z zięciem swoim Filipem do tego garcarza. W tym razie p. Mickiewicz pyta u Szarki: „Za co twoia zona wczora w kosciele omdłała y obumarła" Odpowiedział na to Szarko: „Za co xiądz dał drugim piroga, a zenie moiey nie dał. Y sam xiądz nie długo będzie jadł!" Pan Mickiewicz odpowiedział na to: „Chłopie, czy tak ty poczeiwy jestes, jak zona twoia?" Odpowiedział Szarko: „Czy poczciwy, czy nie, tobie co do tego! Nie jeden poszedł z rąk moich, a ty mi nic. Lutkiewicz chciał coz ze mną wyrabiac; mowiłem jemu, ze „nie wyzyiesz roku. On teraz ziemię gryzie, a ja chleb jem!"

Jak to wyrzekł Szarko, za tę pochwalkę p. Mickiewicz uderzył tego Szarkę pięścią w nos, aby krew poszła. Krew gdy się nie pokazała, krzykneli ludzie, tam na ten czas będące, nawet sam zięc Filip: „Mospanie, uderz was [za] milosc więcey, zeby krew poszła!“ A tak p. Mickiewicz onych posłuchawszy, kilkanascie razy uderzył, i to ledwo kropla krwi poszła z nosa. Z tym sie rozeszli od Posaka, garcarza.

Tenze p. Mickiewicz zaraz skarzył się na tego Szarkę jego mci xiędzu Ryzgiewiczowi, donosząc, ze Szarko takie pochwalki czyni na was, pana, y na nas. [...]

1726.VI.12. [Įtariamų raganavimu Darsūniškio miestelio gyventojų Juozapo Šarkos ir jo žmonos apkaltinimas.]

Mano, Boguslovo Oginskio iš Kozelsko, Kauno apskrities maršalo, Darsūniškio seniūno, ir jų malonybių ponų bičiulių, mano sukviestų teisti raganavimo, tris kartus pasireiškusio Darsūniškio dvare, akivaizdoje.

Kai kunigas egzorcizmais užkeikė tuos kerus, neilgai trukus vidurnaktį piktadariai kerėtojai patys laisva valia prisistatė į dvarą prasimanydami įvairių savo atėjimo priežasčių. Kadangi atėjo prie dvaro vartų be tikros priežasties ir ne laiku, buvo paimti į kalėjimą: pirma pati Juozapienė Šarkienė, po to pats Juozapas Šarka. Ir iš šių piktadarių, sėdinčių kalėjime, Šarkienė tuojau užsipuolė savo vyrą: „Ko tau reikėjo ateiti? reikjėo namų ir gyvulių žiūrėti! Tegul būčiau viena pati čia sėdėjus!“

Tad [aš], Kauno [apskrities] maršalas, matydamas tokį klastingą kerėjimą bei žmonių pasileidimą ir Dievo baimės užmiršimą, nusiunčiau budelio. Jam atvykus, įsakiau plukdyti visą Darsūniškio miestą, ir minėtą Šarką, ir jo žmoną. Budelis pripažino, kad tie Šarkos verti tardymo su kankinimu. Paėmęs tardymui pirmiausia pačią Šarkienę, budelis pagal paprotį jos galvoje, plaukuose, rado plunksnų iš šarkos uodegos ir padėjo ant teisėjų stalo [kambaryje], kur vyko tardymas.

Be to, dėl nepakeliamų nuostolių, [padarytų] tiek man, maršalui, [tiek] ir kiti žmonės ne vieną kartą [skundėsi], kad minėtas ir jau seniai apkaltintas Juozapas Šarka ir jo žmona daro didelę žalą jų sveikatai ir nuostolį visam jų turtui; kaip antai, grasino Liutkevičiui, Darsūniškio vargonininkui, kad „neišgyvensiąs nė metų“. Taip ir buvo: sunkiai susirgęs mirė. O mirdamas kaltino Šarką ir jo žmoną, sakė, kad „žūstąs nuo jų rankų“. Apie tai ir Šarka prisipažino per tardymą, kad sakęs.

O Elijošienė Bikauskienė, Darsūniškio vaito žmona, atsisveikindama su šiuo pasauliu, taip pat sakė apie minėtąjį Šarką ir jo žmoną: „Žūstu nuo jų rankų“.

Nuo tūkstantis septyni šimtai dvidešimt trečiųjų metų atsirado ir kitų įrodymų. Būtent, kaip Šarka Darsūniškio klebonijoje susikivirčijo su ponu Rožansku; išėjęs už vartų bėgo į savo namus, grįžęs prie klebono vartų, sudaužė į juos atsineštą kažkokį supuvusį kiaušinį. O kai ponas Rožanskas, išgirdęs apie tai, sušaukė žmones ir sakė, kad Šarka daro tokias piktadarybes, ir [kai] klausė Šarką, „kokiu būdu jis sudaužęs kiaušinį prie klebono vartų", Šarka į tai atsakęs, kad „kiaušinį turėjęs užantyje, sutrynęs ir numetęs". Ponas Rožanskas, saugodamasis, kad neatsitiktų kokios žalos, klebonijoje atlapojo sermėgą, ketindamas prie žmonių įrodyti, kad tai neteisybė, jog kiaušinį sutrynęs po sermėga. Kai buvo prieita prie tokio bandymo, atrado, kad nuo to kiaušinio marškiniai sausi ir sermėga taip pat sausa.

1726 metų balandžio 8 dieną, važiuodami iš dvaro į Pašventupį, ponai Mickevičius su Rožansku užvažiavo pas puodžių Pašoką. Netrukus pas tą puodžių atėjo Šarka su savo žentu Pilypu. Ponas Mickevičius klausia Šarką: „Ko tavo žmona vakar bažnyčioje nualpo ir apmirė?" Šarka į tai atsakė: „O kodėl kunigas kitoms davė pyrago, o mano žmonai nedavė? Ir pats kunigas neilgai valgys!" Ponas Mickevičius į tai tarė: „Mužike, bene ir tu [toks] doras, kaip tavo žmona?" Šarka atsakė: „Ar doras, ar ne, kas tau darbo! Ne vienas gavo galą iš mano rankų, ir tu man niekis. Liutkevičius norėjo man blogo – pasakiau jam, kad „negyvensiąs nė metų! Jis dabar žemę ryja, o aš duoną valgau!"

Kai tik Šarka šitaip pasakė, ponas Mickevičius už tą grasinimą smogė tam Šarkai kumščiu į nosį, kad krauju apsipiltų. O kai kraujas nepasirodė, žmonės, tuo metu ten buvę, net pats žentas Pilypas ėmė šaukti: „Jūsų malonybe, maloningasis pone, duok dar, kad kraujas bėgtų!" Paklausęs jų, ponas Mickevičius smogė keliolika kartų, ir tai iš nosies ištekėjo vos lašelis kraujo. Taip ir išsiskirstė iš puodžiaus Pašoko.

Tas pats ponas Mickevičius tuojau pasiskundė kunigui Rizgevičiui ant to Šarkos, pranešė, kad Šarka šitaip grasina jums, ponui, ir mums. [...]

1731.V.30–VI.28. [Protokół przesłuchania członkow rodziny Kazimierza Szymkusa (Szymkajcia), włościanina wsi Szerkszniany majętnosci Kietunskiej, należącej do Krożskiego Kollegium jezuickiego, oskarzonych o czarodziejstwo.]

Roku 1731 miesiąca maja 30 dnia.

Franciszek Auksakelis stawał z tym, że dnia 29 maja pochwalał się chłopiec Stephan Szymkelis, syn Kazimierza Szymka, ze „umiem lod zrobic".

Tenze Franciszek Auksakelis nazaiutrz pytał się u niego: „Czy zrobisz lod?" Odpowiedział: „Nie mam tego ziela, matka schowała".

Tenze sam Auksakelis pytał się u niego: „Czy mozesz jakie bydle oczarowac?" Odpowiedział: „Umiem".

Tenze Auksakelis mowi, ze jest tu koziołek: „Czy oczaruiesz tego koziołka?“ Odpowiedział: „Oczaruię!“ Poszedł zaraz do tego koziołka, pogłaskał y cos mowił. Ktore pogłaskanie widział pomieniony Auksakelis y dziewczynka, na imie Katarzyna Gielzynowna.

Napotym pytali się u niego, czy pren[t]ko zdechnie y czy zapędzim do domu. Odpowiedział: „Nie, dzis wieczor niebawiąc zdechnie“.

Wkrotce do tego wszyscy poszli, do tego koziołka, az znalezli zdechłego. Y z tego się ten chłopiec cieszył przed Auksakelem y tą dziewczyną: „Patrzcie, czy nie umiem ja czarowac!“ Potym tego koziołka wziowszy niezywego przyniosł Auksakelis dla lica do Dawida Miltinia. Dawid Miltinis nazaiutrz rano biegł do Kietun opowiadaiąc to j. msci panu starośćie. J. msc pan starosta, ziachawszy do Szerksznian, zebrał męzow pocicho do domu ławnickiego y politycznym sposobem pomienionego chłopca Stefana Szymkela zprowadzili do numy Miltinia. Kiedy się poczęli pytac, do tego wszystkiego dobrowolnie przyznawał się, co przed Auksakelem y Gelzinowną mowił y co zrobił.

Kiedy się pytano u niego: „Kto ciebie nauczył?“ – odpowiedział: „Oyciec, y matka, y Kazimierz“, brat onego, „a naybarziey siostra Barbara. Zaiedno lataią“.

Kiedy pytano się, dokąt lataio, odpowiedział: „Przez staw na gorę jakąs wielką“.

Daley pytano się: „Co wy tam robicie“? Odpowiedział: Bankietuiemy“.

Pytano się: „Czy daią co tam jeść?“ Odpowiedział: „Daią, naybarziey miod, ktory łyszkami srebnemi jemy“.

Pytano się: „Czy daią tam pieniędzy?“ Odpowiedział: „Mnie y matce nie daią, tylko oycowi y bratu“.

Pytano się: „Jak ty tam lecisz?“ Odpowiedział: „Matka przywiązuie do swego skrzydła y tam mnie zanosi“.

Pyta[no]: „Czy dawno się nauczył czarowac?“ Odpowiedział: „Tak rok, jeszcze wszystkiego nie nauczyłem się“.

Tegoz dnia przyiachał młynarz do Miltinia s pieskiem. Powiada młynarz: „Oczaruy tego pieska“. [Odpowiedział]: „Nie mogę pieska oczarowac, bo sobie naydzie ziele“.

Potym męzowie y Miltinis dali mu koziołka – zaraz oczarował, y zdech koziołek. To sie działo przy męzach, kturych było ze dwadzieśćia, godnych wiary. [...]

Anno 1731. Miesiąca junij 16 dnia.

Zeznawała dobrowolnie Barbara Simkuciowna, corka Kazimierza Szymkucia, pod kubłem siedząc, iz oyciec y matka ją jeszcze malenką poczęli uczyc czarowac, tandem powoli doskonale nauczyli tak, iz moze wszystkich

kunsztow czarodzieyskich dokazywac, jako to lody robic, ognie puszczac w obłoki, azeby dzdzu nie było, y co chcąc zczarowac.

Powiadała tez, ze czaruią jako słowy, tak zadawaniem roznych rzeczy. Lecą wyzey obłokow. Przyleciawszy na gurę, // czestuie ich diabeł winem, pokazuie pieniądze, lecz nie wszystkim daie.

Tez zeznawała, iz matka oney kazała: „Kiedy przyimiesz nayswiętszy sakrament, nie połykay, ale z gęby wyiąwszy mnie oddaway". Tak czyni y sama matka. Potym zaszywa w szkaplerz. Na co to czynią, nie powiadała.

Tez zeznawała, ze siostra jey Kasia narzuciła na Bogu wielebnego j. m. xiędza plebana tyrkszlewskiego febrę.

Sama ona sczarowała Kazimierza Łupeykę, ktury juz nie zy[i]e.

Item krowę Dawida Miltinia zczarowała, ktura wraz zdechła.

Taz oprocz wprzody powiadanych y zapisanych czarownic takze umie czarowac zona Dawida Norgiły, podwoyskiego szerksznianskiego, doskonale.

Taz Barbar Szymkuciowna przyznała się, ze diabłu zapisała się, pana Boga sakramentow swiętych wyrzekła się y ze pieczęc ma na grzbiecie swoim przycisnioną.

Anno 1731. Miesiąca junij 18 dnia.

Dobrowolne zeznanie Kazimierza Szymkutaycia, ktury uprosiwszy j. m. pana Jozefa Krzyzewicza, porucznika powiatu Telszewskiego, przyznał się byc czarownikiem, nauczonym od matki swoiey, ktura y oyca jego wielką klotnią nauczyła.

Wraz się przyznał, ze latał na gurę Szatrę trzy razy, powiadaiąc, ze we snie leciał, ciało zostawiwszy, jednak tam stawał w całey substancyi y ciele. Lecą pomazawszy się masciami. Tam znayduią przyleciawszy pana swego w barwie czerwoney niemieckiey y w kapeluszu czerwonym. Widzi nogi czasem jak u kura. Czasem po niemiecku bywa, czasem w psiey postaci, czasem w wilczey. Głaszcze swoich ogonem, poi miodem, karmi pieczeniami, dawa pieniądze. Jakoz y jemu dał raz garsc pieniędzy tynfami, szostakami y innemi, ktore potym zniknęły.

Tenze zeznawał, ze Badawkiowa z corką swoią starszą prawdziwą czarownicą. Stefanowa Jawgowa, Dawidowa Nargielowa, podwoyskiego zona, Jakubowa Zydowka, bywsza arendarka szerksznianska.

Tenze zeznawał, ze siostry jego Kasia y Barbara takze są czarownicami, jak y on.

Tenze przyznał się, ze zczarował syna Jerzego Gieryka, imieniem Barthłomieia, na suchoty, ktury tez umarł wkrotce.

Tenze przyznał się, ze na Jakuba Romana matka jego puściła febrę z rankoru.

Tenze zeznawał, ze wiencey czaruią y czarowac mogą z pokusy, nizeli z rankoru.

Tenze przyznał, ze się wyrzekł pana boga, wszystkich swiętych y świętych sakramentow y juz miał bydz pieczętowanym teraz koło swiętego Jana. Tenze po małey chwili przyznał się, ze juz jest pieczętowanym pod samym sercem. Jakoz pokazał męzom wiary godnym przy przytomnosci j. mc. pana porucznika znaczek nieiakis pieszęci.

Tenze przyznał się, ze Dawida Miltinowicza, ławnika, klacz zczarował, ktura zaraz zdechła.

Anno 1731. Miesiąca junij 21 dnia.

Wyzey opisany Kazimierz Szymkaytis dobrowolnie antedicta stwierdzał. Tenze y to twierdził, iz siostry jego Kasia y Barbara doskonałe są czarownice, nauczone od rodzicow, wyzey wyrazonych.

Tenze powiadał, ze y temi blisko przeszłemi nocami dwakroc // u nego diabeł był narzekaiąc, ze wydawa czarodzieystwa, y pokazuie się w czerwoney barwie, jak y przedtym.

Co zeznawał na dobrowolnym examinie przed ichm. panami sędziami.

Tegoz dnia.

Barbara Szymkuciowna przed ichmosciami panami sędziam na dobrowolnym examinie zeznawała, iz oczarowała Kazimierza Łupeykę, w miasteczku Tyrkszlewskim mieszkaiącego, za to, ze woł j. m. xiędza plebana tyrkszlewskiego, u kturego ona tego roku służyła, zabiegł za krowmi Łupeyki; za co pomieniony Łupeyko tą dziewczynę łaiał. Ona rozgniewawszy się oczarowała przez słowo „ungure“. Ktury, niemały czas chorowawszy, odumarł.

Taz zeznawała, ze jey siostra Kasia, służąc u j. mci xiędza plebana tyrkszlewskie[go], napusciła febrę na pana swego przez słowo „moretyne“.

Taz przyznała się, ze wyrzekła się pana boga y ze ma pieczęc od diabła, niebarzo gorącym zelazem przycisnioną na grzbiecie. Y na kturym mieyscu, ręką swoią pokazywała.

Taz przyznała się, ze matka miasto pacierzy codziennych takowe słowa kazała mowic: *inotnere, unguro, morytyne, ulere, guretyne, kielmene, molene, olene, golene, gurene, ulrio, lurna, dursna*.

Taz zenawała, iz w tym roku robiły lody z matką na rzece Szerksni podle młynu, na brodzie, y ze matka ma taki kamyk, kturym lody robi, bez kturego ona nie moze zrobic lodu.

Taz przyznała się: „Zeby mnie pozwolono, wraz bym zczarowała człowieka!“

Taz zeznawała, ze wespoł na gurę leciały Badawkiowa z corką Maryanną, Andrzeiowa Giełziniowa, Nargielowa, podwoyskiego szerkszniansklego zona, Stefanowa Jawgowa, Jakubowa Zydkowka, // arendarka szerkszniańska. [...]

1731.V.30.–VI.28. [Kražių jėzuitų kolegijos Ketūnų dvaro Šerkšnėnų kaimo valstiečio Kazimiero Šimkaus (Šimkaičio) šeimos, apkaltintos raganavimu, tardymo protokolas.]

1731 metų gegužės mėnesio 30 dieną.

Pranciškus Auksakelis stojęs [pareiškė], kad gegužės 29 dieną vaikis Steponas Šimkelis, Kazimiero Šimkaus sūnus, gyrėsi, jog mokąs daryti ledą.

Rytojaus dieną tas pats Pranciškus Auksakelis klausė jo: „Ar padarytum ledą?“. Atsakė: „Neturiu tos žolės, motina paslėpė“.

Tas pats Auksakelis klausė jį: „Ar gali apkerėti kokį nors gyvulį?“. Atsakė: „Galiu“.

Tas pats Auksakelis sako: „Čia yra ožiukas, ar apkerėtum tą ožiuką?“. Atsakė: „Apkerėčiau“. Tuojau priėjo prie to ožiuko, paglostė ir kažką sakė. Tą paglostymą matė minėtasis Auksakelis ir mergaitė, vardu Kotryna Gelžinytė.

Po to jį klausė, ar greitai nudvės ir ar parvaryti namo. Atsakė: „Ne, padvės greitai, šios dienos vakare“.

Netrukus visi nuėjo prie to ožiuko ir rado padvėsusį. O tas vaikis, Auksakeliui ir tai mergaitei matant, džiaugėsi dėl to: „Žiūrėkite, ar aš nemoku kerėti!“

Po to Auksakelis, paėmęs tą negyvą ožiuką, atnešė pas Dovydą Miltinį kaip daiktinį įrodymą. Rytdienos rytą Dovydas Miltinis nubėgo į Ketūnus apsakyti šito jo malonybei ponui seniūnui. Jo malonybė ponas seniūnas, atvykęs į Šerkšnėnus, paslapčiomis sušaukė vyrus į suolininko namus ir diplomatiškai įviliojo minėtą vaikį Steponą Šimkelį į Miltinio numą. Kai ėmė klausinėti, laisva valia prisipažino, ką buvo sakęs Auksakeliui ir Gelžinytei ir ką padaręs.

Kai jį klausė: „Kas tave pamokė?“ – atsakė: „Tėvas ir motina, ir Kazimieras“, brolis, „o užvis daugiau sesuo Barbora. Visi kartu skraido“.

Kai buvo klausiamas, į kur skraido, atsakė: „Per tvenkinį į kažkokį didelį kalną“.

Toliau klausė: „Ką jūs ten darote?“ Atsakė: „Puotaujame!“

Buvo klausiamas: „Ar ten duoda kokio valgio?“. Atsakė: „Duoda, daugiausia medaus, kurį valgome sidabriniais šaukštais“.

Buvo klausiamas: „Ar ten duoda pinigų?“ Atsakė: „Man ir motinai neduoda, tik tėvui ir broliui“.

Buvo klausiamas: „Kaip tu ten leki?“ Atsakė: „Motina prisiriša prie savo sparno ir ten mane užneša“.

Buvo klausiamas: „Ar seniai išmokai kerėti?“. Atsakė: „Maždaug prieš metus, dar visko neišmokau“.

Tą pačią dieną pas Miltinį atvažiavo malūnininkas su šuniuku. Malūnininkas sako: „Apkerėk tą šuniuką!“. – „Šuniuko negaliu apkerėti, nes susiras žolę“.

Po to vyrai ir Miltinis davė jam ožiuką – tuojau apkerėjo, ir ožiukas nudvėsė. Tai vyko matant vyrams, kurių buvo bent dvi dešimtys, vertų pasitikėjimo. [...]

1731 metų birželio mėnesio 16 dieną.

Barbora Šimkutytė, Kazimiero Šimkučio duktė, pavožta po kubilu laisva valia prisipažino, kad tėvas ir motina ją dar mažą ėmė mokyti kerėjimo, kol pamažu taip puikiai išmokė, kad ji galinti iškrėsti bet kokį raganišką pokštą – sušaldyti ledą, paleisti ugnį į debesis, kad nelytų, ir bet ką apkerėti.

Be to, sakė, kad [raganos] kerinčios tiek užkalbėjimais, tiek visokiais daiktais. Skraidančios virš debesų. Kai atskrendančios ant kalno, velnias jas vaišinąs vynu, rodąs pinigus, bet duodąs ne visoms.

Toji pati prisipažino, kad motina jai liepusi: „Kai priimsi Švenčiausiąjį Sakramentą, nenuryk, o išėmusi iš burnos atiduok man!“. Motina ir pati taip daranti. Po to [paplotėlį] ji įsiuvanti į škaplierių. Kam tą daranti, nepasakė.

[Ji] taip pat prisipažino, kad jos sesuo Kastutė primetė karštligę dievobaimingajam jo malonybei Tirkšlių klebonui.

Pati ji apkerėjusi Kazimierą Lupeiką, kurio jau nebėra gyvo.

Taip pat apkerėjusi Dovydo Miltinio karvę, kuri tuoj pat padvėsusi.

Toji pati pasakė, kad be pradžioje išvardytų ir užrašytų raganų dar puikiai mokanti kerėti Šerkšnėnų pavaičio Dovydo Norgėlos žmona.

Toji pati Barbora Šimkutytė prisipažino, kad yra užsirašiusi velniui, atsisakiusi pono Dievo, šventųjų sakramentų, ir kad turinti antspaudą, įspaustą ant nugaros.

1731 metų birželio mėnesio 18 dieną.

Savanoriškas prisipažinimas Kazimiero Šimkaičio, kuris, prisiprašęs jo malonybę poną Juozapą Kryževičių, Telšių apskrities poručiką, prisipažino esąs raganius, išmokytas savo motinos, kuri per didelius barnius išmokiusi ir jo tėvą.

Kartu [jis] prisipažino, kad tris kartus skridęs į Šatrijos kalną; sakė, kad skridęs sapne, kūną palikęs, tačiau tenai atsiradęs su visa substancija ir kūnu. Skrendą išsitepę tepalais. Tenai nuskridę randą savo poną, apsirengusį raudonais vokiškais drabužiais ir raudona skrybėle. Kartais matąs kojas kaip gaidžio. Kartais būnąs apsirengęs vokiškai, kartais šuns pavidalo, kartais vilko. Saviškius glostąs uodega, girdąs midumi, vaišinąs kepsniais, duodąs pinigų. Taip ir jam kartą davęs saują pinigų timpomis, šeštokais ir kitokiais, kurie paskui išnykę.

Tas pats prisipažino, kad Badaukienė su savo vyresniąja dukterimi esančios tikros raganos, [taip pat] Steponienė Jaugienė, Dovydienė Norgėlienė, pavaičio žmona, žydė Jokūbienė, buvusi Šerkšnėnų smuklininkė.

Tas pats prisipažino, kad jo seserys Kastutė ir Barbora taip pat esančios raganos, kaip ir jis.

Tas pats prisipažino, kad suraganavęs Jurgio Gėriko sūnų, vardu Baltramiejus, kad susirgtų džiova; netrukus jis ir miręs.

Tas pats prisipažino, kad jo motina iš pykčio užleidusi karštligę ant Jokūbo Ramono.

Tas pats prisipažino, kad [raganos] labiau kerinčios ir [labiau] galinčios apkerėti iš pagundos negu iš pykčio.

Tas pats prisipažino, kad išsižadėjęs pono Dievo, visų šventųjų ir šventų sakramentų, ir dabar, apie Šventą Joną, jau turėjęs būti antspauduotas po pačia širdimi. Tas pats po trumpos pertraukėlės prisipažino, kad jau turįs antspaudą po pačia širdimi. Ir parodė kažkokį anstpaudo ženklelį vertiems vyrams, dalyvaujant jo malonybei ponui poručikui.

Tas pats prisipažino, kad suraganavęs tarėjo Dovydo Miltinio kumelę, kuri tuojau nudvėsusi.

1731 metų birželio 21 dieną.

Aukščiau aprašytas Kazimieras Šimkaitis laisva valia patvirtino anksčiau sakyta. Tas pats dar patvirtino, kad jo seserys Kastutė ir Barbora esančios puikiausios raganos, aukščiau minėtų tėvų puikiai išmokytos.

Tas pats sakė, kad ir pastarosiomis naktimis pas jį du kartus lankėsi velnias; prikaišiojo, kam išduodąs raganavimus. Pasirodė apsirengęs raudonais drabužiais, kaip ir prieš tai.

[Visa] tai prisipažino per tardymą savo noru jų malonybių ponų teisėjų akivaizdoje.

Tą pačią dieną.

Barbora Šimkutytė per tardymą jų malonybių ponų teisėjų akivaizdoje laisva valia prisipažino, kad apkerėjusi Kazimierą Lupeiką, gyvenantį Tirkšlių miestelyje, už tai, kad jo malonybės Tirkšlių kunigo klebono, pas kurį ji tais metais mergavusi, bulius lindęs Lupeikos karvių; už tai minėtasis Lupeika baręs tą mergą. Užpykusi ji apkerėjo [Lupeiką] žodžiu „ungure“. Neilgai sirgęs, jis pasimirė.

Toji pati sakė, kad jos sesuo Kastutė, tarnaudama pas jo malonybę Tirkšlių kleboną, žodžiu „moretyne“ užleidusi ant savo pono [klebono] karštligę.

Toji pati prisipažino, kad išsižadėjusi Viešpaties Dievo ir kad turinti velnio antspaudą ant nugaros, įspaustą neperdaug karšta geležimi. Ir savo ranka parodė, kurioje vietoje.

Taip pat prisipažino, kad motina vieton kasdieninių poterių liepdavusi sakyti tokius žodžius: *inotnere, unguro, morytyne, ulere, guretyne, kielmene, molene, olene, golene, gurene, ulrio, lurna, dursna*.

Toji pati prisipažino, kad šiais metais su motina dariusi ledą Šerkšnės upėje šalia malūno, brastoje, ir kad motina turinti tokį akmenuką, kuriuo sušaldanti ledą, be jo negalinti ledo padaryti.

Toji pati prisipažino: „Jeigu man leistų, tuojau apkerėčiau žmogų!“.

Toji pati prisipažino, kad į kalną kartu lėkė Badaukienė su dukterimi Marijona, Andriejienė Gelžinienė, Norgėlienė, Šerkšnėnų pavaičio žmona, Steponienė Jaugienė, žydė Jokūbienė, Šerkšnėnų smuklininkė. [...]

1731.VII.3. [Skazanie na śmierć czarownicy Anny Szymkowej, włościanki wsi Szerksznian, majetności Kietunskiej. Z dekretu sędziów powołanych przez rektora Krożskiego Kollegium jezuickiego Księdza Jerzego Smołłoka.]

[...] A że y z korporalnego examinu Anna Szymkowa od syna Kazimierza jako pierwiey, tak y na ostatnim stopniu powołaniem ztwierdzona y od młodszych dzieci oney Barbarki y Stefanka, przez niąż samą do czarow nalożone, jako o tym w konfessacie obszernie expressum, wyznana, nie przyznawała się do żadnych dzieł y kompaktow z szatanem, a w dzieciach jey jawne znaki w wyuczonych nieiakowyści nieznaiomych nam słowach ku szkodzeniu na zdrowiu ludziom, zbożu y żywiołom gospodarskim na widok jawią się (ktore są w konfesacie wyrażone), niemniey instyguiących mężw szerkszniansk ich bacząc niepojednokrotne krzywdy y szkodę przez rozne oney szkodzenie dzieiące się, podług ich dowodow przy zabieraniu się onych do juramentu, jako za prawdziwą twierdzących czarownicę, i my, wysadzeni sędziowie, pomienioną Annę Szymkowę, nie zważaiąc na jey zaka[mie]niałe nieprzyznawanie się, ex eo ipso sądząc y uznawaiąc za winną, ze od wiary swiętey chwalenia y wyznawania Boga prawdziwego dzieci swe oderwała, jako złosnicę y przeciwnicę honoru boskiego na spalenie przez mistrza decyduiemy. [...]

1731.VII.3. [Ketūnų dvaro Šerkšnėnų kaimo valstietės raganos Onos Šimkienės (Šimkaitienės) nuteisimas mirti. Iš Kraštų jėzuitų kolegijos rektoriaus Jurgio Smalakio kviestų teisėjų nuosprendžio.]

[...] O kadangi Ona Šimkienė [savo] sūnaus Kazimiero tiek anksčiau, tiek ant paskutinio laipto buvo apšaukta [raganaujant], ir jaunesnieji jos vaikai Barborytė ir Stepukas, jos pačios Pripratinti prie kerėjimo, [tą patvirtino] kaip tai išsamiai aprašyta kankinamojo tardymo [protokole], bet nė per kūno

kankinamąjį tardymą apie jokius reikalus ir sutartis su šėtonu neprisipažino. O jos vaikai aiškiai yra išmokę kažkokių nesuprantamų mums žodžių žmonėms, valstiečių javams ir gyvuliams pakenkti. Taip pat ir kaltintojai – Šerkšnėnų vyrai, – matydami ne vieną kartą padarytą skriaudą ir žalą, patiriamą dėl visokio jos kenkimo, pateikdami savo įrodymus, tvirtina ir pasirengę prisiekti, kad ji yra tikra ragana. Ir mes, iškeltieji teisėjai, nepaisydami Onos Šimkienės užkietėjusio neprisipažinimo, tuo pačiu laikydami ir pripažindami ją kalta, kad savo vaikus atitraukė nuo šventojo tikėjimo [ir] tikrojo Dievo garbinimo ir išpažinimo, priimame sprendimą, kad ją, kaip piktadarę ir Dievo šlovės priešininkę, budelis sudegintų. [...]

1740.VII.27. [Zeznania Jana Kołyszki, oskarzonego o czarownictwo. Fragment protokółu przesłuchania.]

[...] Zeznanie Jan Kołyszki podczas korporalney confessaty onego roku 1740, miesiąca julij dnia 27.

1-mo. Zeznał, ze Gierszen, arędarz feydanski, w czarodzieystwie jest pułkownikiem.

2-do. Sam się zeznał pomieniony Kołyszko, ze zona jego Katharzyna Kołyszkowa czarowac nauczyła w Pokisiu, nad rzeczką.

3-tio. Zeznał, ze zona jego latac umie.

4-to. Zeznał, ze chłop xięzy, na imie Zwakia, pod Łowkowem, jest czarownikiem.

5-to, Zydowka sama arendarka w Siawciłach jest czarownicą.

6-to. Na siebie zeznał, ze tylko tego roku od zony został czarownikiem.

1740. VII.27. [Apkaltinto raganavimu Jono Kolyškos prisipažinimai. Iš tardymo protokolo.]

[...] Jono Kolyškos prisipažinimai per jo kūno kankinimą 1740 metų liepos 27 dieną.

Pirma. Prisipažino, kad Kvėdarnos smuklininkas Geršonas yra raganautojų pulkininkas.

Antra. Minėtas Kolyška pats prisipažino, kad kerėti jį išmokiusi jo žmona Kotryna Kolyškienė Pakisyje, prie upelio.

Trečia. Prisipažino, kad jo žmona mokanti skraidyti.

Ketvirta. Prisipažino, kad kunigų ūkininkas prie Laukuvos, pavarde Žvakė, yra raganius.

Penkta. Šiaulyčių smuklininkė žydė pati yra ragana.

Šešta. Apie save prisipažino, kad tik šiais metais žmonos pamokytas tapo raganiumi.

1741.XI.21. [Zapis w księdze sądowej namiestnika traktu Żagorskiego ekonomii Szawelskiej w sprawie Jana Jezierzynskiego z Szymonem Narwoyszem o pomówienie czarodziejstwem oraz trzymaniem latawca.]

[...] W przypadłey spra[wie Jana Je]zierzynskiego z Sy[monem N[arwoyszem o pomowienie c[z]ar[odzie]ystwem niesłusznie, ze latawca ma, inter partes staneła ugoda, ktorzy miedzy sie o wczęcie takich mow winy miedzy się kop 12 załozyli, z ktorych połowa na urzęd, druga parti injuriatae.

1741. XI.21. [Užrašas Šiaulių ekonomijos Žagarės trakto vietininko teismo knygoje apie Jono Ežerinsko ir Simano Norvaišos bylą dėl kerėjimo ir aitvaro laikymo.]

[...] Nagrinėtoje Jono Ežerinsko ir Simano Norvaišos byloje dėl nepagrįsto apkaltinimo raganavimu, aitvaro laikymu, byla baigta šalių sutarimu: šalys sutarė nustatyti 12 kapų [grašių] baudą tam, kuris pradės tokias apkalbas; pusė baudos teismui, kita pusė – įžeistai šaliai.

1742.VIII.28. [Zapis o decyzji namiestnika traktu Żagorskiego w sprawie Elżbiety Wistolitownej, oskarzonej o przyczynienie szkody bydłu Piotra Tollota poprzez poklęcie.]

[...] Po odkładzie dnia 28 augusta anno 1742 in kontinuatione przypadłey sprawy decisum, azeby Elzbieta Wist[o]litowna za poklęcia załuiącego dellatora, od czego podswinkow osiem zdechło, siedziała w turmie do dania paręki, ze więcey na dobytku szkodowac nie ma, y expensu prawnego tynfow 4 zapłaciła. A po paręcę ma byc uwolniona. [...]

1742.VIII.28. [Užrašas apie Žagarės trakto vietininko sprendimą dėl Elžbietos Vištuolytės, kuri prakeikimu pakenkusi Petro Taleto gyvuliams.]

[...] 1742 metų rugpjūčio 28 dieną tęsiant atidėtos bylos nagrinėjimą priimtas sprendimas, kad Elžbieta Vištuolytė už skundžiančiojo ieškovo prakeikimą, dėl kurio padvėsė aštuoni pusparšiai, atsėdėtų kalėjime, kol pristatys laiduotojus, jog [ieškovas] daugiau nepatirs turto žalos, ir kad sumokėtų 4 timpas teismo išlaidų. O pristačiusi laiduotojus turi būti paleista. [...]

1746.VII.8. [Zeznania Jana Stejżysa w sprawie praktyk czarodziejskich swojej matki oraz swoich własnych we wsi Czawidzach, majętności Mirabelskiej.]

[...] Indagacya czarownika.

Roku 1746, dnia 8 julii zeznał syn Stejżowej Jan, który wzięty z matką o czarodziejstwo we wsi Czawidzach przez Adama Garszwę i Jerzego Balczuna.

Zeznał, że matka onego prowadziła o pólnocy do cegielni Mirabelskiej, i, tam przyprowadziwszy, kazała onemu skłonić się. Który pan tam był i z nim niemało asystencyi było. A jak się skłonił, to go pogłaskał i kazał onemu wyrzec się wszystkich świętych i przyjaciół swoich, Boga najwyższego, Jezusa Zbawiciela, Maryi Pany. Takoż i uczynił, tylo zeznawał, żem „tylo dwa razy skłonił się, tom się wyrzekł wszystkich świętych, Boga, przyjaciół j Jezusa Chrystusa. A gdybym trzeci raz skłonił, to już bym i Najświętszej Panny był bym odrzekł się.

Zeznał, że matka bydło mirabelskie zczarowała, wodą kropiąc bydło, a wiadro wody szatan nios, a matka z lekarstwem szła. Jak do obory przyszli, to szatan lekarstwo dawał, a matka wodą kropiła. I które wodą skrapiała, to robaki znajdują się. I to powiadał, że dwie krowy zimą zdechły, a dwie na wiosnę. Cielęta nie wszystkie sczarowane, tylo 14, a drugie rodzą się, to i te wewnątrz zczarowane, będą zdychać, jakoż i zdychają.

Zeznał, że Żyda mirabelskiego wielie krów było, to wszystkie cielęta zczarowała matka, oprócz co on tylo jedne zczarował, i jedne żywe zostawił.

Zeznał, że on umie wodę ciekącą zatrzymać, tylo jeszcze nie wcale, a to takim to sposobem: stanowszy nad rzeką, mówiąc trzy razy te słowa: „Jak ta woda rwe i ciecze, niech moja tak dusza w piekle wre, a ty, wodo, stój!"

Zeznał, że ludzie umie czarować, a nie może odchwycić, a matka oczaruje i odczaruje, i gdyby onych nie pobrano przed świętym Janem, to by drugą pieczęć miał i „byłbym doskonały, bo tylo teraz jedną mam pod językiem"; jakoż pokazywał. „Raz tylo byłem jeden na dembie Sławenciskim, co dwa demby są przy drodze, a gdybym na święty Jan był drugi raz, to bym ludzi czterech oczarował, bo mi matka uczyła i powiedziała: pierwszego Piotra Jurena z Czawidz, to ten żylby do swiętego Macieja; *secundo* Stanisława Dundula z Kosan; ten żyłby przez zimę aż do wiosny; *tertio* z Pupan w. j. p. Puzyny Macieja Szyknela ze wsi Pupan. Czwartego ze wsi Weżel, Skopiskiej włości. Tylo tego nie powiedziała matka przezwiska, tylo mię miała pozwolić na będę".

Zeznał, że matka oczarowała w. j. p. Szrejdersa strażnika na lat dwie, gdyby chleba nie miał, a teraz już te lata kończą się, to na przyszły rok będzie chleba miał.

Zeznał, że skrzydła matki onego są w stawie Sławenciskim, a jego samego w rzece Ska[r]dupis pod w. j. p. strażnikiem, w głębini, niedaleko od brodu p. Piotrowskiego, który tam mieszka ku rzece.

Zeznał, że matka mleko ze swirna mirabelskiego nosiła, który jest zamczysty, i onemu dawała. Pytano onego, jako by miała przez zamek wejść? – „Czemu nie? Bo sługom i chłopcom matki nicht nie może zamknąć. Gdzie chce, to pójdzie, i wlezie, i co [chce], weźmie. I krowy mirabelskie doila“.

Zeznał, że szatan odstąpił, jak go do jabłoni uwiązywano do ćwiczenia, i powiedział onemu: „Kręć się do piekła, ja ciebie odstępuję. A dopiero stoi z daleka, ale go już nie widzę, tego przeklętego“.

Zeznał, że Garszwę matka onego oczarowała, że trzeci snop srogo wybiera.

Zeznał, że Jana Jurena matka oczarowała, a to za to, że oną czarownicą nazwał. Jan Jurenas nieboszczyk, bo wprzódy na lat pięć odebrała chleb, to jest spor i syć, a jak ulicą szedł do dworu na robotę do j. m. p. strażnika, to na ulicy idącego oczarowała, i na łące zachorował i z tego umarł.

Pytano onego, czemu matka pod kubłem nie jadła przez kilka dni. Odpowiedział, że szatan potrawy swe dawał.

Zeznał, że ciele Jerzego Balczuna on oczarował.

Zeznał: na córkę Garszwy nasłala szatanów matka onego, a to za to, że bydło mirabelskie pod wioską paszywała.

Zeznał: „Jeżeli matkę rózgami będą ćwiczyć, to jutro szatan głowę skręci i nieżywą najdziecie, bo tylo moja matka żyłaby lat dwie, to by szatani wzięli“. Choć ją będziecie pytali, to nie powie nic, aż przy ostatniem ciągnieniu na torturach“.

1746.VII.8 [Jono Steižio parodymai apie jo motinos ir jo paties ragnavimą Mirabelio dvaro Čiovydžių kaime.]

Raganiaus tardymas.

1746 metų liepos 8 dieną parodymus davė Steižienės sūnus Jonas, kurį Adomas Garšva ir Jurgis Balčiūnas suėmė Čiovydžių kaime kartu su motina dėl raganavimo.

Prisipažino, kad motina vidurnaktį nuvedė jį į Mirabelio plytinę, ir, ten nuvedusi, liepė jam nusilenkti. O ten buvo ponas ir su juo nemažai palydovų. O kai jis nusilenkė, tai [ponas] jį paglostė ir liepė jam išsižadėti visų šventųjų ir savo draugų, aukščiausiojo Dievo, Išganytojo Jėzaus, Mergelės Marijos. [Jis] taip ir padaręs, bet prisipažino: „Nusilenkiau tik du kartus, tai tuo išsižadėjau visų šventųjų, Dievo, draugų ir Jėzaus Kristaus. O jeigu būčiau nusilenkęs trečią kartą, tai jau būčiau išsižadėjęs ir Švenčiausiosios Mergelės [Marijos]“.

Paliudijo, kad [jo] motina apkerėjusi Mirabelio [dvaro] gyvulius šlakstydama vandeniu, o vandens kibirą šėtonas nešęs, o motina su vaistais ėjusi. Kai atėję į tvartą, tai šėtonas davęs vaistų, o motina šlaksčiusi vandeniu. Ir kuriuos vandeniu pašlakstęs, tai [tiems] atsiradę kirminų. Dar sakė, kad dvi karvės nudvėsusios žiemą, o dvi pavasariop. Veršeliai ne visi esą apkerėti, tik 14, o kiti, [kurie] gimsta, tai ir tie viduje apkerėti, dvėsią, o jau ir dvesią.

Prisipažino, kad Mirabelio [dvaro] žydas turėjęs daug karvių, tai [jo] motina apkerėjusi visus veršelius, išskyrus vieną, kurį jis apkerėjęs, o vieną palikęs gyvą.

Prisipažino, kad mokąs sulaikyti tekantį vandenį, tik dar ne visai, o tai [darąs] šitokiu būdu: atsistojęs prie upės, tris kartus pasakęs tokius žodžius: „Kaip tas vanduo verda ir teka, tegul taip mano siela verda pragare, o tu, vandenie, sustok!“.

Prisipažino, kad moka apkerėti žmones, bet nemoka atkerėti, o jo motina apkeri ir atkeri, ir jeigu juos nebūtų suėmę prieš Šventą Joną, tai jis turėtų [ir] antrą antspaudą ir būtų tobulas, nes dar turi tik vieną po liežuviu“; [tą antspaudą] rodė. „Buvau tik vieną kartą ant Slavinčiškio ąžuolo, kur prie kelio auga du ąžuolai, o jeigu per Šventą Joną būčiau buvęs antrą kartą, tai būčiau apkerėjęs keturis žmones, nes mane motina mokė ir sakė: pirmą Petrą Jurėną iš Čiovydžių, kad tas gyventų [tik] iki Švento Motiejaus; antrą Stanislovą Dundulį iš Kuosėnų, [kad] tas išgyventų per žiemą iki pavasario; trečią Motiejų Šiknelį iš jo malonybės dauggalio pono Puzino Puponių kaimo; ketvirtą iš Skapiškio valsčiaus Vėželių kaimo. Motina nepasakė jo pavardės, tik man turėjo leisti [turėti] bandą[1].

Paliudijo, kad motina apkerėjusi jo malonybę dauggalį poną Šreidersą, sargybinį, dvejiems metams, kad neaugtų javai, o dabar tie metai baigiasi, tai ateinančiais metais duonos turės.

Prisipažino, kad jo motinos sparnai esą Slavinčiškio tvenkinyje, o jo paties – Skardupio upėje, gelmėje, jo malonybės dauggalio pono sargybinio [Šreiderso] žemėje, netoli nuo pono Petrausko brastos, kuris ten prie upės gyvena.

Paliudijo, kad motina atnešdavo ir jam duodavo pieno iš Mirabelio [dvaro] svirno, kuris užrakinamas spyna. Buvo klausiamas, kaip [ji] galėjo įeiti į užrakintą. – „Kodėl gi ne? Tarnams ir motinos vaikams niekas neuždarys: kur norės, ten įeis, ir įlįs, ir ką norės – paims. Ir Mirabelio [dvaro] karves melžė“.

Prisipažino, kad šėtonas pasitraukęs, kai jį pririšęs plakimui prie obels, ir jam pasakęs: „Grįžk sau į pragarą, aš tavęs atsisakau“. O dabar stovįs toli, ir jau to prakeiktojo nebematąs.

[1] Sakinio prasmė ne visai aiški.

Paliudijo, kad motina apkerėjusi Garšvą, nes jis žiauriai atima trečią pėdą.

Paliudijo, kad jo motina apkerėjo Joną Jurėną, kam ją pavadinęs ragana, velionį Joną Jurėną, nes iš jo pirmiausia penkeriems metams atėmė duoną, tai yra [paliko] skalses[2], kai ėjo [kaimo] gatve į lažą dirbti pas jo malonybę poną sargybinį, apkerėjo einantį gatve, ir [jis] pievoje susirgo ir nuo to mirė.

Buvo klausiamas, kodėl [jo] motina, [pavožta] po kubilu, kelias dienas nevalgė. Atsakė, kad šėtonas davinėja [jai] savo valgių.

Prisipažino, kad apkerėjęs Jurgio Balčiūno veršiuką.

Paliudijo, kad jo motina užsiundžiusi šėtonus ant Garšvos dukters todėl, kad prie pat kaimo ganiusi Mirabelio [dvaro] gyvulius.

Pasakė: „Jeigu motina rykštėmis bus plakama, tai rytoj šėtonas nusuks [jai] galvą ir rasite nebegyvą, nes mano motina gyventų tik dvejus metus, [paskui] paimtų velniai. Nors ją klausinėsite, bet iki pat paskutinio ištempimo per tortūras neiko nepasakys“. [...]

1746.XI.8. [Oskarzenie o trzymanie latawca. Z pozwu sądu miejskiego miasta Olity obżałowanemu Kazimierzowi Krawickiemu, pozwanemu o znieważenie mieszkańca tegoż miasta Tomasza Połozieja oraz jego małżonki.]

[...] Gdy bywszy na pewnym mieyscu na piwie, a w. msc idących do domu nocnym sposobem zadałes słowa nieuczciwie y niesłuszne. Pierwiey samey załuiącey Połozeiowey mowiłes te słowa: „Ty pani jestes, czemu ciebie na bankiety proszą, zkąd wam staie? Z diabłem wy zyiecie y latawiec wam nosi; juz y z mego swirna ze trzy czwierci do twego swirna poszło“.

Item sama małzonka w. msci mowiła: „Nie chcemy was rozgniewac, zeby reszty naszego dobra nie wynosil!“

Y u Zyda Borucha wzięła małzonka w. msci Tomaszową Połozeiową lzyc, sromocic nieuczciwemi słowy, mowiąc: „Ty, salwe honorae swinia, chłopowna, nic poczciwego!“

Y to z domu waszmosciow wyszła mowa niesłuszna y honorowi szkodząca, jakoby latawiec na piekarni, jednym kozuchem posłany, drugim nakryty. A gdy parobek chce na piekarnią isc, to w. msc nie puszczacie, y jakoby załuiące parobka zbili, wszytkiego siniego zostawili. [...]

[2] Originale – *spor i syc*. Gali būti klaida, arba klaidingai perskaitytas žodis *sporysz* (lenk. skalsės).

1746.XI.8. [Kaltinimas dėl aitvaro laikymo. Iš Alytaus miesto teismo šaukimo atsakovui Kazimierui Kravickui, apšmeižusiam to paties miesto gyventoją, ieškovą Tamošių Palaziejų su žmona.]

[...] Kai [ieškovai], vienoje vietoje pagėrę alaus, naktį ėjo namo, tamstos malonybė įžeidei juos negarbingais ir nepagrįstais kaltinimais. Pirmiausia pačiai ieškovei Palaziejienei sakei tokius žodžius: „Ar tu ponia, kodėl tave kviečia į pokylius? Iš kur jūs tokie turtingi? Su velniu gyvenate, ir aitvaras jums neša; jau ir iš mano klėties trys ketvirtadaliai į tavo klėtį nukeliavo“.

Taip pat ir tamstos malonybės žmona sakė: „Nenorime jūsų supykdyti, kad mūsų paskutinio turto neišneštų!“

Ir pas žydą Baruchą tamstos malonybės žmona pradėjo begėdiškai plūsti Tamošienę Palaziejienę nepadoriais žodžiais sakydama: „Tu nepažeistos nekaltybės kiaulė, mužiko merga, nė trupinio sąžinės!“

Ir tai iš jūsų malonybių namo pasklido nepagrįsta ir garbę įžeidžianti kalba, kad esą aitvaras [gyvenąs] kepykloje vienais kailiniais paklotas, kitais užklotas. O kai bernas norįs įeiti į kepyklą, tai jūsų malonybės neleidžiate, ir neva ieškovai primušę berną, palikę visą mėlyną. [...]

1757.VI.18. [Zeznania Anny Kidelowej, obwinionej o czarodziejstwo. Z protokółu przesłuchania.]

[...] 1-mo. Za pytaniem j. m. pana Jerzego Syrutowicza obwiniona Gabrielowa Kidelowa wyznała, iz panią Syrutowiczową czaruiąc, w poscielie, pod poduszakami worek położyła, w ktorym worku [na lne] robaki czerwone. Z czego smiertelnie niedziel ośiem y z gurą chorowała.

2-do. Za pytaniem j. m. pana Andrzeia Jassewicza przyznała sie, iż panią Roże Żylewiczownę Jassewiczową, małżonkę j. m., tez Kidelowa szczerowała, y była powariowana oraz kołtuny wywili.

3-tio. In simili za inkwirowaniem tegoż j. m. pana Jassowicza zeznała przerzeczona Kidelowa, że swini pana Jassowicza pliewami szczerowała. In simili za inkwirowaniem tego j. m. zeznała, że zesłemu j. m. Tehodorowi Żylewiczowi owca zczerowała. [...]

1757.VI.18. [Kaltinamos raganavimu Onos Kidelienės prisipažinimai. Iš tardymo protokolo.]

[...] Pirma. Į jo malonybės pono Jurgio Sirutavičiaus klausimą kaltinamoji Gabrielienė Kidelienė prisipažino, kad kerėdama ponią Sirutavičienę [jos] patale po pagalvėmis padėjusi maišelį, kuriame buvo raudonų kirminų. Nuo jų daugiau kaip aštuonias savaites mirtinai sirgusi.

Antra. Į jo malonybės pono Andriaus Jasevičiaus klausimą toji pati Kidelienė prisipažino, kad apkerėjusi ponią Rožę Žilevičiūtę-Jasevičienę, jo malonybės pono [Jasevičiaus] žmoną, ir [ji] pamišusi, [plaukai] susivėlę į kaltūnus.

Trečia. Taip pat to paties jo malonybės pono Jasevičiaus klausinėjama sakytoji Kidelienė prisipažino, kad pono Jasevičiaus kiaules apkerėjo pelais. Taip pat to paties jo malonybės klausinėjama prisipažino, kad apkerėjusi jo malonybės pono Teodoro Žilevičiaus avis. [...]

1771.VI.26. [Wiadomość o nauczaniu czarować. Wyjątek ze świadectwa szlachty powiatu Rosieńskiego o przesłuchaniu pastuszki-podpalaczki Magdaleny Brzozowskiej, poddanej klasztoru dominikanów rosieńskich.]

[...] w roku teraźńieyszym tyśiąc śiedmset śiedmdźieśiąt pierwszym, junii dwudźiestego czwartego dnia przed nami oczewiśćie ustnie taż Brzożowska dźiewczyna po kilka króć mówiła y wyznawała, mówiąc w te słowa, iż mńie Anna Rugieńiowa, w Arszkayńiach mieszkaiąca, uczyła szkodźić y czarować chuchaiąc, czyli z ust wiatr wypuszczaiąc na ludźi, y tak dysponowała, abym we wszystkim pańicza szatana słuchała. Y to zaś namawiała, abym kommuńikant po komunii z gęby wyrzućiła. [...]

1771.VI.26. [Žinia apie mokymą raganauti. Iš Raseinių bajorų liudijimo apie Raseinių dominikonų vienuolyno piemenės-padegėjos Magdalenos Brazauskaitės tardymą.]

[...] Šiais tūkstantis septyni šimtai septyniasdešimt pirmaisiais metais birželio dvidešimt ketvirtą dieną mūsų akivaizdoje [stojusi] toji Brazauskaitė, merga, kelis kartus sakė ir prisipažino šiais žodžiais: „Ona Ruginienė, gyvenanti Arškainiuose, mane mokė kenkti ir kerėti iškvėpimu, arba burna pučiant orą į žmones“. Ir taip ją ruošusi, kad visur kur klausytų savo ponaičio – šėtono. Ir dar įkalbinėjusi, kad priėmusi Komuniją paplotėlį išspjautų. [...]

VILNIAUS JĖZUITŲ AKADEMINĖS KOLEGIJOS GANYTOJIŠKOS VEIKLOS DIENORAŠTIS
1711–1773

Liber fructuum spiritualium Collegii Academici Vilnensis Societatis Jesu – rankraštis, saugomas VUB Rankraščių skyriuje. Tai jėzuitų misijų veiklos dienoraštis, kuriame išsamiai aprašyti jų nuveikti darbai Lietuvoje ir Žemaitijoje, tarsi tęsinys vadinamųjų *Metinių ataskaitų* (*Annuae litterae*), kurios XVI amžiuje–XVII amžiaus pirmojoje pusėje buvo spausdinamos, o vėliau rašytosios liko rankraščiais. Kai kurie XVIII amžiaus ataskaitų nuorašai saugomi jėzuitų archyve Romoje bei Krokuvoje. Vilniaus akademijos jėzuitų metinėmis ataskaitomis naudojosi Stanisławas Rostowskis rašydamas *Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją* (*Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima*, Vilnae, 1768). Jomis rėmėsi ir kiti jėzuitų istorijos tyrėjai, Vilniaus universiteto istorikai Johannas Preuschhoffas, Mykolas Balinskis, Ludwikas Piechnikas, Paulius Rabikauskas.

Šiek tiek žinių apie ataskaitas rašiusius asmenis pateikia archyviniai jėzuitų dokumentai: trumpieji katalogai (*Catalogi breves*), nekrologai (*Necrologia*), Jono Pašakausko (Jan Poszakowski) rankraštis *Apie įžymius Lietuvos provincijos jėzuitus* (*De viris illustribus provinciae Lithuaniae*), kurie saugomi jėzuitų archyve Krokuvoje.

Vilniaus jėzuitų akademinės kolegijos ganytojiškos veiklos dienoraštis teikia daug vertingos informacijos, reikšmingos Vilniaus universiteto, Lietuvos kultūros, Katalikų bažnyčios istorijai, išryškinančios kai kuriuos XVIII amžiaus tikybinius bei socialinius klausimus.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Nors Vilniaus jėzuitų dienoraštis rašytas visu šimtu metų vėliau negu metinės ataskaitos, tačiau jame yra panašios mitinės informacijos. Čia irgi kalbama apie Saulės ir Mėnulio garbinimą, pagirnius, žalčius, mirusiųjų vėlėms skirtas vaišes. Šios žinios pateiktos Igno Ostrovskio ataskaitose, kuris, kaip matyti iš tų pačių ataskaitų, neblogai buvo susipažinęs su senąja lietuvių religija. Jam galėjo būti žinomos ir anksčiau toje pačioje kolegijoje dirbusių jėzuitų metinės ataskaitos, kurios kaip tik galėjo paskatinti

teirautis tų pačių senųjų tikėjimų liekanų. Ostrovskis pateikė daug naujų detalių, iš kurių matyti, kad informacija užrašyta iš žmonių, o ne nurašyta iš metinių ataskaitų. Pavyzdžiui, jis užsimena, kad vaišės, per kurias, jo žodžiais tariant, skaniau vaišinamas pilvas, demonai ir mirusiųjų vėlės, vadinamos „kėlimai stalų“, kad garbindami Saulę ir Mėnulį žmonės jų vardu gydę ligas, kad deiviai pagirniai pasirodą žalčių pavidalu, ir pateikia net kelis pasakojimus apie juos. Matyt, tokie tikėjimai dar buvo gyvi ano meto žmonėse, ir Ostrovskis, dirbęs panašiose vietose kaip ir jo pirmtakai, juos pakartotinai vėl užrašė.

Dienoraštyje yra ir visai naujos informacijos apie būrimą raugių sėklomis, apie pelkėse esančio akmens garbinimą, sueigas prie jo kiekvieną sekmadienį per jaunatį, apie tradiciją, mirus tėvui, pjauti jautį, motinai – karvę, o sūnui ar dukteriai – veršį ar avį, kad būtų pasotinta mirusiojo vėlė, apie velnio turgelius, švenčiamus tuoj po Petrinių ir kt. Užsimenama, kad tarp kitų dievaičių (Saulės, Mėnulio, Žaibo, Ugnies) pagarbiai minima ir Duona. Nors sunku patikėti, kad duona anuo metu būtų buvusi laikoma dievaičiu, tačiau matyti, kad ji buvo labai gerbiama. Ši pagarba išliko iki pat šių dienų.

Dienoraštyje pasitaiko ir sinkretinio pobūdžio informacijos, kurioje senieji tikėjimai jau sumišę su krikščioniškaisiais: dažnos užuominos apie demonų varginamas moteris, kartais ir vyrus, sutartį su velniu raudonais vokiečio drabužiais, įsitikinimas, kad garbinamame akmenyje esanti įspausta Marijos pėda ir kt.

Senovės baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojai šiuo šaltiniu dar menkai tėra pasinaudoję.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lebedys, 1976, 208–213 (fragm.)
Literatūra: Lebedys, 1976; Jurginis, 1976, 55–57.
Tekstas iš: *Liber*, 1711–1773, 3, 34, 37, 39, 58, 60, 69–70, 76, 77 (VUB RS, f. 2, DC 5).

LIBER FRUCTUUM SPIRITUALIUM COLLEGII ACADEMICI VILNENSIS SOCIETATIS JESU
(1711–1773)

A. D. 1718. [Ignatius Ostrowski. Missio Żagelliana]

[…] Laboratum est insuper, ut eradicaretur superstitio inveterata, dicta *Kielimey Stału* id est Mensarum Solemnia, qvae in Veteri deducta Ethnicismo, huiusque invariabiliter apud Christianum plebem in non nullis locis perseverant, ubi statis anni temporibus dum lautius pascunt ventrem, simul pascunt daemonem, et animas defunctorum cibo nutriunt consumptibili. Et qvidem animas ad epulas consveta sibi invitant oratione; daemonem vero nec invitatum saginant, dum ex omnibus dapibus primum dolum sub mensam aut super mensam projiciendo, primum cochlear similiter ex omni ferculo effundendo, primumque haustum ex omni scypho; illum videntur Ethnicum retinere morem, qvo olim serpentes pro dijs colens, in serpentibus latentes daemones Litvana tractabat Antiquitas. Nec facile ij superstitioni epulatores plerumque se flecti sinunt ob gravia impendentia infortunia, si qvando dictam neglexerint superstitionem; daemone forsitan id conante, ne inter Veri Numinis cultores, cultus evanescat daemonis; interea tamen dum nostra in auribus, Divina Vox in eorum sonuisset cordibus, integrae domus undecim, serio ethnicae resignarunt superstitioni. […]

Inventi, qvi Solem et Lunam adorabant morbosque par in vocationem Solis et Lunae curabant. In posterum id facere prohibiti, aliquot Cathechesis in pluribus locis pueris instillata. Pietas et poenitentia commendata per conciones fere cotidianas in spatio hebdomadum 12 sub tempus missionis Żagellianae.

A. 1718–1719

[…] A primis diebus mensis Julii anni 1718 ad diem 30 Julii anni 1719 Missio Żagelliana integro anno vix non in continuo constituta cursu ternas potissimum fecit excursiones in provincias uti inter se dissitas, sic etiam moribus et superstitionibus adeo diversas.

In prima earum aestivas inter fruges densa superstitionum reperit Zizania, ex illa prognata semente, qvam sparsim per domos agricolarum disseminarunt veneficae ex avernalis genij informatione edoctae, docentesque per probationem certorum verborum, aut positionem qvorundam signorum, qvomodo medendum vulneribus, morbis varijs, morsibus serpentum, qvo-

modo divinandum etc. Haec infelix superstitionis herba, hoc ex[s]ecrandae divinationis solium, ut eradicaretur, atque in toro sacramentalis paenitentiae combureretur, et concionatoria exedra, et sacrae exhomologesi destinata, eo eventu insudavit cathedra, ut ij divinatores, et diabolicae medicinae doctores resipuerint circa 500.

In aliam demum Lituaniae partem autumnales inter maturos hortorum fructus nostra excurrens missio non contemnendum hunc carpsit fructum qvod adhuc vigere ethnicismum in septentrione rescivisset. Adhuc enim cum prono sui nominis cultu in agricolarum ore qvinque resonant deastri: Sol scilicet, Luna, Fulmen, Ignis et Panis dij (vulgo *Diewaytiey*) passim a rudibus nominantur. Adhuc igni superstitioso ritu praestantur libamina. Ethnicis sacrificijs adhuc colitur tellus, similiterque penates dij. Ad epulas solent invitari et tractari defunctorum animas; qvod veluti rationi dissonum, ita ethnicismo propriam eliminare cum insudaremus, in hyeme ac in autumno hic fuit laboris fructus, qvod ex parte christiani, ac simul ex aliqva parte pagani ethnicos suos ritus damnaverint, ac in confessionibus eiuraverint homines plus qvam mille. Tertio denique ad missionem cum proficisceremur mense Martio […], qvando non tantum cum operibus diaboli, sed etiam cum ipsis daemonibus nobis pugnandum fuit. Namque 300 circiter domus incubos aut succubos habentes daemones, tum intra confessionem, tum extra illam implorabant a nobis contra eos auxilium, qvos ut propulsaremus. Domorum instituta benedictio, grana s. Joannae praestita, atque salutaria in hunc finem adhibita monita, qveis instructi, ne pauci a suis domibus avernales eliminaverunt hostes. Ex ijs faemina una in Parochia Utenensi, qvae acceptis granis S. Joannae, post absolutam rite confessionem et peractam domus suae benedictionem, audivit seqvente una et altera nocte ad ianuam adstare daemonem incubum, qvi faeminam acerbe obiurgans, tam fortiter occlusas concutiebat ianuas, ut omnes domesticos e somno excitaverit, qvi in duas partes ianuas scisas invenientes, deo optimo persolverunt gratias, qvod iam diabolus ad saerio paenitentem mulierem ingredi non valeret, qvam multoties antea violarat. Ad alios similiter rite confessos cum veniret cacodaemon, qvi prius fuerat intimus, ab eis consistebat remotus accedere non audendo ac dolenter expostulando: Cur id dixissent sacerdotibus? Taliter in trinis procedendo excursionibus, dum in prima consumpsissemus menses duos, in altera tres menses, in tertia menses qvatuor, duplici methodo institutae fuere missiones, aliter nimirum in templis, et aliter in villis. In templis namque factae sunt in universum 27 missiones ad dies 12 […] cum qvotidianis geminis concionibus matutinis, Litvanica scilicet et Polonica, cum cathechesi pomeridiana, cum expositione V. sacramenti in dies, cum qvotidianis processionibus, supplicationibus, missis cantatis, et vesperis. In villis

vero fuerant missiones 12 cum qvotidiana Litvanica exhortatione sola mane; a prandijs vero ad noctem instruetabant* ad capienda mysteria fidei, et ad discendas preces in unum vicum, ex pluribus vicis collecti pueri rudes. [...] Hoc anno suscepimus ad confessionem plus qvam triginta milia. [...]

Inter sacrilegos illa etiam fuerat mulier, qvae cum adhuc esset minorennis, in assistentia multorum milium daemonum cum duobus daemonibus contraxit matrimonium, saepe illis matrimoniale debitum reddens tanqvam maritis, sub curta et miranda statura, scilicet cum canis capite, et gallinae pedibus, saepe numero comparentibus. Sed tandem post multos annos illa etiam resipuit, serioque daemones eiuravit, qvibus iuraverat. A bestialitate deterriti, absolutique plus quam 200.

A. 1723

[...] plerique in tumbas mortuorum potum et cibum animabus ad sustentationem conjiciebant; alique qvotannis ad tumulos defunctorum cibum deferebant; aliqui umbras mortuorum, ut pascerent, iam palam, iam in somnis se (non dubium daemone ita monente) admonitos fuisse dicebant etc. [...]

Ethnizantem regionem unam ab impio averti ritu, qvae inter medias paludes grandem lapidem colebat modis. Neglecta domo Dei ad hoc saxum qvavis dominica die in novilunium incidente ingens undique confluebat populi multitudo iam pronam adorationem, iam genuflexionem, iam panes, lanam, linum, pecunias lapidi offerentes in venerationem. Vel maximo vero deaster ille colebatur baccillis, qvos relinqvebant illi omnes, qvicunque ex voto ad lapidem iter pedestres confecissent cum baccillo. Dicebatur ad lapidem illum colendum a tempore immemorabili aliqvos rudes per somnia monitos; hinc ad sanitatem recuperandam undique, aegri iam pedum, iam oculorum, iam manuum aegrotantium valetudinem per multiplicia vota praestolabantur. Etsi forte alicui conduxisset illa devotio, non ideo tamen laudanda, qvandoqvidem multae cum evidenti prodigio sanitates ex superstitiosis evidenter procedant actionibus, uti rumbi** fusione et alia multimoda susurratione. Planta B[eatis]simae Virginis initi iactabatur, cum nullam plantae Virgineae similitudinem fovea in illo informis referret saxo, et magis plantae caninae figura in lapidis illius pateret latere. Qvi ergo propior huic lapidi populus in unum congregati ferme trecenti, ab illa pietate impiae superstitionis avocati; inducti sunt caeteris qvoque distantioribus, voti implendi causa longa hoc instituere soliti itinera, ut amoverent virtutis christianae ofendiculum. Unanimi iam igitur consensu lapis erutus, et ne in

* Turėtų būti: *instituebant*. – *E. U.*

** Turėtų būti *rhombi*. – *E. U.*

posterum in eum humana impingerat caecitas, hyemali tempore sub glaciem in profundissimam missus paludem. […]

Praeter ordinariam ubique per amplum MD Litvaniae tractum usitatam in populo plebeio superstitionem, qvam mortuos ad mensas vocant, pascuntque non semel tantum in annum sed et saepius, hoc anno inventa regio, qvae pro piaculo habet, defuncto patri bovem, matri vaccam, filio autem aut filiae patrumfamilias mortuae si vitulum non mactet aut ovem. Hi ritus vulgo vocantur *Ritimey*, qui qvamdiu peracti non fuerint pax nulla domi; dum tamdiu illae dicuntur angulos oberrare defunctorum animae, donec cum superstiossimis ethnico olim populo consuetis saginentur ceremonijs. Contra hos ita serio qvotidiano pugnatum labore, qvoad in pluribus domibus plus quam 100 ethnica expugnaretur superstitio. […]

A. 1724

[…] Item non praetereo hic sub tempus missionis multis in locis aliquot centena variarum superstitionum sublata. Et quidem in primis in vico Okaynie lapis rotundus ab indigenis impositum sibi habens nomen „Szora“, de qvo lapide perhibebatur, qvod is ab antiqvo in monte inter geminas arbores collocatus ab ethnicis colebatur pro deastro, nunc in bivio viarum positus, vario cultu superstisioso ruricolarum non carebat, ut pote clarus multis miraculis ex commento plebis eum iactaretur. Illum ergo, qvi dicebatur sui contemptores igne cum integris domibus absumpsisse, in ignem nostra coniecit missio, timente interea populo, ne ignis in eos verteretur aut portentum aliquod insuetum ex ipsis flammis enasceretur. Et certe hic ignis non fuit absque prodigio; prodigio enim simile visum est, qvod spe citius in pulverem grandis lapidea redacta moles. Non defuerunt atque postea rusticorum fabulae, qvibus disseminarent, nos, postquam ex eo loco alio issemus, pro exusto hoc lapide ambos mox punitos fuisse: unumque intemporaliter extinctum fato, alterum in formam rotundi illius lapidis convolutum miserabiliter volutari. Qvi rumor a rudibus etiam pererrabat inter nobiles. Non postremae notae unus nobilium ex illo climate viam agens hanc ibi etiam sparsit fabulam, ubi nos actu missionem instituebamus. Sed cum eam ij repellerent, qui nos in dies vivos et sanos spectaverant; ille autem rem a se certo auditam asserens pertinaciter, tunc non nisi falsam esse credidit, cum nos ipse templo vidit.

Alio in loco ad fluvium Jodzia in sylvis in colle modicum eminente post Festum S. Petri incrastinum ingens Populi fiebat concursus, qvi vocabatur: Litvanico idiomate *Wialnio Turgialis*, id est Daemonis nundinae, aliter hic concursus dicebatur eodem sermone. *Źaysle* hoc est ludi, in qvibus utriusque sexus plebs promiscua diem integrum cum geminis noctibus, ut ebrie-

tati impenderet, superstitiosissime curabat. Interim in ijs ludis cuncti viri tenebantur adesse cum securibus, qveis primum ludos, tandem cruentam exercebant caedem, ita ut qvovis anno, cum multo sangvinis profluvio, rarissime sine homicidio ex illo loco dilaberentur. Hi cruenti, insani ab Ethnicismo profecti ludi, ut ultra profectum non sumerent, in Ecclesia et in villis exhortationibus deterriti, confessionibus ad praepositum ut eos frequentarent inducti, plus quam 100 gravi cum labore nostrorum missionariorum radicitus extirpati ac sublati sunt. […]

Inventi sunt in Parochia Remigolensi, qvi deos penates hucusque adhuc colebant, nutriebantque ritu ethnico, qvos vulgo appellant *Deywiey Pagirniey*. Hi ex duobus locis eiecti. Ab incubo liberatae persone duae. Unus fuit, qvi ab annis 14, eiurato deo, iuravit daemoni ad illius obseqvium his initiatus caeremonijs: primo ter retro gradum facere iussus; tandem integras preces iussus sic recitare: Nec in nomine Patris, nec Filii, nec Spiritus Sancti […] Grato animo hoc iuramentum ab eo suscepit diabolus, apparenter totum hunc exercens actum in viarum bivio obscura nocte accensam piceam ipse manu praeferens facem, facie horrida, in vestitu Germanico coloris rubri, galero tectus.

A. 1725–1726

[…] Ab ethnico deyviorum cultu reducti inpauci. Sunt enim in confine Curlandiae de ethnicismo residui *Deiviey Pagirney*, id est dij, qui interdum sub specie anguium de angulis suis egrediuntur, sed frequenter degunt invisibiles, sic tamquam frusto terrae impacti, ut in angulis annuli inclusi. Terra illa observari solet in olis argilareis aut vasis ligneis, aut sine vase sub assere. Cui terrae an daemoni nisi certus praestaretur cultus, certus interitus. Colit autem potissimum primitivis cibi et potus.

In Wadocle vico faemina in matrimonium ducta de alia villa, ignorans numina (?) deorum, dum summo mane accessit do Žarn, wąž wkolo žarn okręciwszy się poty iey do žarn nie dopuścil, až poki mąki garść ex instructione vetustae pod żarna in domagium deastri nie podsypała.

In alia villa Balte Hołonty [?] unus agricola deyvios colere insvetus cum conduxisset agrum ab d[omi]ne deyvis devoto, ex eo seminato illatae in horreum fruges innumeris plenae serpentibus fuere. Dum causam insoliti portenti qvaerit, discit a deiwiorum famulo eam causam esse, quod terram, sub quam seminaverint, debito non coluerit munere; qui etiam iussus esse de segete horreo illata modicum per agros spargere. Qvod ubi fecit, serpentes evanuerunt. Ubi enim hi deyvi in frusto terrae coluntur, sciendum esse, quod omnes ibi agri vocantur *Žiame Meldžiama*, id est Terra orabilis. In qva ne daemon amplius oraretur, sex pagirnios deyvios ax angulis protractos in aqvas aut ignem relegavi. Tales similesque his plus quam 100 superstitiones extirpatae. […]

A. 1725 [Casimirus Ginkiewicz]

Deywiey Pagirniey in angulis adorati ritu ethnico, vel sicubi latentes non adorarentur, qui infantes plerique in locis infocabant pro neglecto sui cultu, iumentis nocebant, si quis eos temere tetigerat, ei alibi manus contracta, alibi asefacta. In Pajodziey quod deyvium ovis pependelisse*, subito narabitur extincta. Ij deatri plus qvam 10 in varjs vicis e domibus eiecti. In aliquot villis Solem, fulmen, Lunam, Ignem etc. Deyvios id est deos nuncupare soliti; ne in postremo nominando ethnicassent, instructi. Igni certis temporibus solita fieri Ethnica oblatio; per exhortationes et per scrutinium in confessionibus in aliquot villis abrogata fuit. Plebeius unus de capitaneatu Vobolnicensi, qui non erubescebat publice depraedicare daemonem nomine *Pan Drukiel*, inquiens quod, si is simul cum deo invocetur, impericulosissimo traiectu per flumina commodissime citra ullum transferat periculum; idem homo cum fratre suo insufflando in potum per invocationem diaboli sub nomine *Rundonelis Akmianelis*, id est rotundus lapillus interne caesis mederi solitus, uterque Rundonelum, prior autem tam Raudonelum qvam Drukielum, qvem multities sibi opitulatum iactabat, magno et forti animo eiuravit.

Quercus duae appellatae deunculi, nempe *Użołay Dewayciay* superstitiose cultae et ob vana prodigia ore populi rudis nimium depraedicatae excissae et combustae. […]

VILNIAUS JĖZUITŲ AKADEMINĖS KOLEGIJOS GANYTOJIŠKOS VEIKLOS DIENORAŠTIS 1711–1773

[Žagelio misija[1], Igno Ostrovskio[2] ataskaitos.] 1718 metai

„[…] buvo darbuotasi, norint pašalinti įsisenėjusį prietarą, vadinamą „Kėlimai stalų“ (*Kielimey Stalu*), t. y. „Stalų iškilmės“, perėjusį iš senosios pagonybės; ligi šiol jis išliko kai kuriose vietose tarp krikščionių: kai tam tikru metų laiku skaniau vaišina savo pilvą, drauge valgomu maistu vaišina demoną; lygiai taip pat jie maitina ir mirusiųjų vėles. Nuo seno įprasta malda pakviečia vėles į puotą. Demoną ir nekviestą peni: bet kokiose vaišėse pirmąjį kąsnį meta po stalu ar ant stalo, taip pat išpila pirmąjį šaukštą kiek-

* Turėtų būti *pependisset*. – *E. U.*

vieno patiekalo ar pirmąjį gurkšnį iš kiekvienos taurės. Atrodo, tas paprotys jiems liko iš pagonybės laikų, kai kadaise senieji lietuviai, garbindami žalčius kaip dievus, manė žalčiuose slypint demonus. Tie puotautojai yra giliai prietaringi: jie yra įsitikinę, jog ištiktų didelės nelaimės, jei kartais jie paniekintų tą prietarą; jas tikriausiai sukeltų demonai stengdamiesi, kad įsigalėjus tikrosios dievybės garbinimui jų kultas neišnyktų. Bet kai mūsų balsas suskambėjo jų ausyse, o Dievo balsas jų širdyse, net vienuolika namų nuoširdžiai atsisakė pagoniškų prietarų. […] [31]

[…] Buvo rasta žmonių, kurie garbino Saulę ir Mėnulį bei ligas gydė šaukdamiesi Saulės ir Mėnulio. Tačiau toliau taip daryti užkirstas kelias. Daugelyje vietų vaikams buvo dėstoma kai kurie katekizmo dalykai. Per Žagelio [įsteigtas] misijas beveik 12-a savaičių vos ne kasdien per pamokslus buvo raginama melstis ir atgailauti.

1718–1719 metai

[…] Nuo 1718 metų liepos mėnesio pirmųjų dienų iki 1719 metų liepos 30 dienos Žagelio misija, veikdama ištisus metus, padarė tris pagrindines išvykas į provincijas, esančias gan tolokai viena nuo kitos, kurios laikosi labai skirtingų papročių bei prietarų. Pirmojoje išvykoje [misionieriai susidūrė su tokiu prietaru]: pragaro dvasios pamokytos kerėtojos visur po žemdirbių namus pribarstė vasarą tarp javų gausiai augančių raugių sėklų pamokydamos, kaip, ištarus tam tikrus žodžius ar uždėjus tam tikrus burtaženklius, reikia gydyti žaizdas, įvairias ligas, gyvačių įgėlimus, kaip spėti ateitį ir kt. Kad toji nelaimingoji prietarų žolė, ta prakeiktos pranašystės raugė būtų išrauta ir atgailos sakramento sudeginta, pamokslininkai ir išpažinčių klausytojai taip uoliai pasidarbavo, kad atsipeikėjo apie 500 kerėtojų ir velniškos medicinos daktarų. Paskui mūsų misija, išvykusi į kitą Lietuvos kraštą, prinokus rudens sodų vaisiams, nuraškė nemenką derlių, nes buvo sužinojusi, jog pagonybė dar gyva šiaurėje. Mat dar ligi šiol kaimiečių lūpomis pagarbiai tariami penkių dievybių vardai, būtent: Saulė, Mėnulis, Žaibas, Ugnis ir Duona: jie visur tamsių žmonių vadinami dievais (paprastai kalbant dievaičiais – *Diewaytiey*). Dar ir dabar ugniai prietaringu būdu teikiamos aukos. Pagoniškais aukojimais dar ligi šiol tebegarbinama žemė, panašiai – ir namų dievai. Į puotas paprastai kviečiamos ir vaišinamos mirusiųjų vėlės. Kadangi tai nesiderina su protu ir yra artima pagonybei, ėmėmės žygių tam dalykui pašalinti ir žiemą bei rudenį sulaukėme darbo vaisių: dalis krikščionių bei dalis pagonių – daugiau kaip tūkstantis žmonių – tas pagoniškas apeigas pasmerkė ir per išpažintis jų atsižadėjo. Pagaliau, kai į misiją išvykome trečią kartą – kovo mėnesį, […] ne tik su velnio darbais mums teko kovoti, bet ir su pačiais demonais. Mat apie tris šimtus šeimų, turinčių na-

muose įsimetusius vyriškus ir moteriškus demonus, ir per išpažintį, ir po jos prašė pagalbos prieš demonus ir juos išvaryti. Pašventinus namus, padėjus šv. Joanos grūdų ir pasakius išganingus žodžius, taigi visa tai panaudojus, labai daugelis žmonių išvarė iš savo namų tuos pragaro svečius.

Iš jų viena moteris Utenos parapijoje, paėmusi šv. Joanos grūdų, deramai atlikusi išpažintį ir pašventinusi savo namą, rytojaus ir dar kitą naktį išgirdo, kad prie namų durų stovi vyriškas demonas, kuris, moterį piktai bardamas, taip smarkiai daužė uždarytas duris, kad prikėlė visus namiškius: nors ir rado į dvi dalis suskilusias duris, tačiau dėkojo Aukščiausiajam Dievui, kad velnias jau nebegali įeiti pas nuoširdžiai atgailaujančią moterį, kurią anksčiau tiek daug kartų buvo išniekinęs. Panašiai ir pas kitus asmenis, deramai atlikusius išpažintį, piktoji dvasia, kuri anksčiau nuolatos lankydavosi, dabar, norėdama ateiti, sustodavo toliau nuo jų, nedrįsdama prisiartinti ir tik skausmingai klausdavo, kodėl visa tai jie pasakę kunigams. Taip padarėme trijose išvykose: pirmojoje išbuvome du mėnesius, antrojoje – tris mėnesius, trečiojoje – keturis mėnesius. Misijos buvo rengiamos dvejopos, tai yra: bažnyčiose ir kaimuose. Bažnyčiose per 12 dienų buvo atliktos iš viso 27 misijos. […] Kiekvienoje misijoje buvo du rytiniai pamokslai, t. y. lietuviškas ir lenkiškas, po pietų katekizmas, dieną Švenčiausiojo Sakramento išstatymas, kasdieninės procesijos, maldos, giedamosios mišios ir mišparai. Kaimuose buvo atlikta 12 misijų. Čia kasdien buvo sakomi vien lietuviški pamokslai rytą; nuo pusryčių iki nakties buvo mokomi tikėjimo tiesų ir maldų nežinantys vaikai, surinkti iš daugelio kaimų į vieną. […] Šiais metais išpažinties priėjo daugiau kaip trys tūstančiai žmonių. […]

Tarp šventvagyste nusikaltusiųjų buvo ir toji moteris, kuri, dar maža būdama, daugybės demonų akivaizdoje su dviem demonais sudarė santuoką, dažnai jiems kaip vyrams atiduodama moterystės prievolę: dažnai jie pasirodydavo bjaurios ir keistos išvaizdos – šuns galva ir vištos kojomis. Bet pagaliau po daugelio metų ir ji atsipeikėjo, nuoširdžiai išsižadėjo demonų, kuriems buvo davusi priesaiką. Nuo gyvuliško elgesio buvo atbauginta ir gavo išrišimą daugiau kaip 200 žmonių. […]

1723 metai

[…] daugelis žmonių į mirusiųjų kapus dėdavo gėrimo ir valgio sieloms pasistiprinti, kiti kiekvienais metais nešdavo maisto prie mirusiųjų kapų; kai kurie sakė, kad taip daryti kartais per miegą juos raginę (be abejo, skatinant demonui) mirusiųjų šešėliai ir kt. […]

Vieną labai pagonišką kraštą atitraukiau nuo nedoro tikėjimo; tas kraštas viduryje pelkių garbino didžiulį akmenį. Paniekinusi Dievo namus, didelė

daugybė žmonių kiekvieną sekmadienį per jaunatį iš visur suplaukdavo prie to akmens, jį garbindavo arba jam nusilenkdavo, arba klaupdavosi, arba aukodavo tam akmeniui duonos, vilnų, linų, pinigų. Tačiau daugiausia ši dievybė būdavo garbinama lazdomis, kurias jai palikdavo visi tie, kurie pagal įžadą ateidavo prie to akmens pėsti su lazdomis. Buvo kalbama, kad tą akmenį garbinti kai kurie kaimiečiai per miegą buvo paraginti dar neatmenamais laikais; dėl to ligoniai, darydami įvarius įžadus, iš visur atvykę tikėdavosi atgauti sveikatą: tai skaudamų kojų, tai akių, tai rankų stiprybę. Jeigu atsitiktinai kam nors toks įžadas buvo ir pagelbėjęs, tai jis vis tiek nėra girtinas dėl to, kad dažnai sveikata stebuklingu būdu atsiranda iš aiškiai prietaringų veiksmų: pavyzdžiui, paleidus magiškąjį suktuką bei po daugybės magiškų šnibždėjimų. Jie vis sakydavo, neva ten esanti įspausta Švenčiausiosios Mergelės pėda, nors beformė duobutė tame akmenyje neturi jokio panašumo į Mergelės pėdą ir primena veikiau šuns pėdos atspaudą. Taigi žmonės, gyveną netoliese to akmens – jų beveik trys šimtai, – buvo sušaukti į vieną vietą, atkalbėti nuo to bjauraus ir prietaringo pamaldumo bei paraginti nuversti tą krikščioniškosios dorybės kliuvinį ir [pašalinti] nuo kelio kitų, toliau gyvenančiųjų, kurie, vykdydami įžadus, paprastai čion keliaudavo. Taigi, vieningai visiems pritariant, akmuo buvo išverstas ir, kad ateityje už jo neužkliūtų žmonių aklumas, žiemą buvo nustumtas po ledu į giliausią pelkę.

[…] Be įprastinių, visur po plačią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją tarp paprastų žmonių pasklidusių prietarų kviesti mirusiuosius prie stalo ir vaišinti ne tik vieną kartą per metus, bet ir dažniau, šiais metais buvo aptiktas ir toks kraštas, kuriame kaip permaldavimo auka buvo skiriama – mirus tėvui – jautis, motinai – karvė, o mirus šeimos sūnui ar dukteriai paprastai pjaunamas veršis ar avis. Šios apeigos paprastų žmonių vadinamos „ritimais“ (*Ritimey*): jie sako, kad tol nebūsią namams ramybės, kol nebūsią atlikti „ritimai“, nes tos mirusiųjų vėlės tol slankiojančios pakampiais, kol didžiai prietaringomis, kadaise pagonims įprastomis apeigomis nebūsiančios pasotintos. Prieš tas apeigas kasdien buvo taip rimtai kovojama, kad daugelyje namų buvo įveikta per 100 pagoniškų prietarų. […]

1724 metai

[…] Taip pat nepraleidžiu nepaminėjęs, kad per misijas keletoje vietų buvo išnaikinta šimtai įvairių prietarų. Visų pirma Okainių kaime (*Okaynie*) pašalintas apvalus akmuo, vietos gyventojų pavadintas *Szora*; apie tą akmenį buvo pasakojama, kad jis, ant kalno tarp dviejų medžių paguldytas, nuo seno pagonių buvo garbinamas kaip dievybė; dabar padėtą kryžkelėje

jį tebegarbina prietaringi kaimiečiai; kaip žmonės aiškina, jis ypač garsus daugeliu stebuklų, savo paniekintojus ugnimi naikinęs su visais namais. Tą akmenį mūsų misija įmetė į ugnį, tuo tarpu žmonės būgštavo, kad ugnis į juos neatsigręžtų arba kokia kita pabaisa iš tų liepsnų neiškiltų. Ir iš tikrųjų toji ugnis buvo tarsi stebuklinga: mat panašu į stebuklą visiems pasirodė, kai greičiau negu buvo tikimasi didelė akmens masė pavirto pelenais. Tačiau ir po šio įvykio nesiliovė kaimiečių pasakos, skleidžiančios gandus, esą kai tik mes abu iš tos vietos išėjome, netrukus už akmens sudeginimą buvome nubausti: vienas per anksti miręs, kitas esąs skaudžiai susuktas, panašiai kaip anas apvalusis akmuo. Tas gandas, tamsių žmonių paskleistas, pasiekė ir kilminguosius: vienas gana žinomas to krašto kilmingasis keliaudamas šią pasaką pasakojo ir ten, kur rengėme naują misiją. Kai tą jo pasaką paneigė tie, kurie kasdien mus gyvus ir sveikus matė, jis atkakliai tvirtino, jog tą žinią tikrai girdėjęs. Tik tada, kai pats mus pamatė bažnyčioje, patikėjo, jog tai netiesa.

Kitoje vietoje, prie Jodės (*Jodzia*) upės[3], miškuose, vidutinio aukščio kalnelyje rytojaus dieną po Šv. Petro šventės vykdavo didžiulis žmonių susirinkimas, lietuviškai vadinamas „Velnio turgelis“ (*Wialnio Turgialis*); kitaip tas susibūrimas buvo vadinamas „Žaislė“ (*Žaysle*) [t. y. žaidimai – *E. U.*]. Abiejų lyčių žmonės prietaringai tikėdami girtuokliaudavo ištisą dieną ir dvi naktis. Visiems vyrams buvo privalu tuose žaidimuose turėti kirvį; jais iš pradžių žaisdavo, o paskui pradėdavo kruvinas žudynes, ir kiekvienais metais jie skirstydavosi iš tos vietos pralieję daug kraujo ir net įvykdę žmogžudystę. Kad tie kruvini, neprotingi, iš pagonystės išlikę žaidimai nebūtų rengiami, daugiau kaip 100 žmonių buvo atgrasinti pokalbiais bažnyčioje ir kaimuose, o per išpažintis gavo pasižadėti jų daugiau nebelankyti. […] Taigi sunkiu mūsų misionierių triūsu [tie žaidimai] buvo iš šaknų išrauti ir pašalinti.

Ramygalos parapijoje buvo žmonių, kurie ligi šiol dar garbino namų dievus ir pagonišku papročiu juos maitino. Žmonės juos vadino dievais pagirniais (*Deywiey Pagirniey*)[4]. Iš dviejų vietų jie buvo išmesti. Nuo vyriško demono buvo išlaisvintos dvi moterys. Buvo vienas asmuo, kuris nuo 14-os metų atsižadėjęs Dievo, prisiekė tarnauti demonui ir atlikti tokias apeigas: jam buvo liepta pirmiausia žengti tris žingsnius atgal, paskui visas maldas kalbėti šitaip: „Ne vardan Tėvo, ne vardan Sūnaus, ne vardan Šventos Dvasios“. […] Šią priesaiką velnias iš jo priėmė dėkingai nusiteikęs, pakartodamas visus šiuos žodžius kryžkelėje tamsią naktį rankoje nešdamas degantį fakelą, pats būdamas baisaus veido, vokiečio raudonos spalvos drabužiais, užsivožęs kepurę.

1725–1726 metai

[…] Nemažai žmonių buvo atitraukta nuo pagoniško dievų garbinimo. Mat Kuršo pasienyje iš pagonybės yra išlikę dievai pagirniai (*Deiviey Pagirniey*). Kartais žalčių pavidalu jie išlenda iš savo užkampių, bet dažnai gyvena nematomi įsirausę žemėse, lyg kokie žiedai kampuose pasislėpę. Ta žemė paprastai laikoma moliniuose puoduose arba mediniuose induose, arba be indo medinėje aptvaroje. Jei tai žemei ar demonui neatiduodama derama pagarba, jie tikrai žūsta.

Vadoklių kaime, kai viena moteris, atitekėjusi iš kito kaimo ir nepažindama tų dievų, anksti rytą ėjo do Žarn, wąż wkolo żarn okręciwszy się poty iey do żarn nie dopuścil, aż poki mąki garść […] pod żarna […] nie podsypała (prie židinio, apsisukęs apie židinį žaltys tol jos prie židinio neprileido, kol ji, pagal senutės nurodymą, dievų garbei nenupylė saujos miltų po girnomis).

Kitame kaime *Balte Hołonty* vienas žemdirbys, neturintis įpročio garbinti dievus (*deyvios*), iššinuomojo dievus (*deyvis*) garbinančio žmogaus lauką, apsėjo jį ir parsivežė į klojimą javus, kuriuose buvo daugybė žalčių. Aiškinantis tos keistenybės priežastį, dievų tarnas pasakė, jog taip atsitikę dėl to, kad žemės, kurion sėjo, nepagerbė tinkama dovana. Todėl jam buvo liepta truputį suvežtų į klojimą javų išbarstyti po lauką. Kai jis tai padarė, žalčiai išnyko. Mat reikia žinoti, kad ten, kur dievai garbinami žemėse, visi laukai vadinami „meldžiama žeme“ (*Žiame Meldžiama*).

Kad toje žemėje šis demonas nebūtų daugiau garbinamas, šešis dievus pagirnius (*pagirnios deyvios*), iš pakampių ištraukęs, sumečiau į vandenį ar ugnį. Tokių ar į juos panašių prietarų buvo išnaikinta daugiau kaip 100. […]

1725 metai. Kazimiero Ginkevičiaus[5] ataskaita

Dievai pagirniai (*Deywiey Pagirniey*) pagonišku papročiu garbinami kampuose, o kur nors kitur lindintys nėra garbinami. Daugelyje vietų, kur niekinamas jų kultas, jie smaugdavo kūdikius, kenkdavo gyvuliams; jei kas nors juos be reikalo paliesdavo, vienam ranką sutraukdavo, kitam ji nudžiūdavo. Pajodžiuose (*in Pajodziey*), kaip pasakojama, avis staiga kritusi dėl to, kad dievą numynusi. Įvairiuose kaimuose daugiau kaip 10 tų dievybių buvo išmesta iš namų. Kelių kaimų žmonės buvo pripratę dievais laikyti Saulę, Žaibą, Šviesą, Ugnį ir kt. Jie buvo pamokyti ateityje taip jų nevadinti ir mesti pagonystę. Buvo pagoniškas paprotys tam tikrais metų laikais aukoti ugniai. Per pamokslus ir per išpažintis paraginus [to nedaryti], keliuose kaimuose šio [papročio] buvo atsisakyta. Vienas paprastas žmogelis iš Vabalninko pavieto nesigėdijo viešai garbinti demoną, vardu ponas Drukelis (*Pan Drukiel*); [žmogus] sakė, kad kiekvienas, kuris tik šauksis jo drauge su

Dievu, pavojingiausiose vietose per upes labai lengvai ir be jokio pavojaus persikels. Tas pats žmogus drauge su savo broliu, pūsdamas į gėrimą ir šaukdamasis velnio, vardu Rundonėlis akmenėlis (*Rundonelis Akmienelis*), t. y. apvalus akmenėlis, buvo įpratęs gydyti vidaus žaizdas. Bet abudu ryžtingai atsižadėję Rundonėlio, o pirmasis – Rundonėlio ir Drukelio, kuris, kaip jis gyrėsi, jam daug kartų padėjęs.

Du ąžuolai, būtent ąžuolai deivaičiai (*Użołay Dewayciay*), buvo nukirsti ir sudeginti, nes paprasti žmonės prietaringai juos garbino ir garsiai meldė stebuklų. […]

Vertė *MARCELINAS ROČKA*

Peržiūrėjo ir taisė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

KOMENTARAI

[1] Ataskaitose minima Žagelio misija pavadinta rėmėjo Vilniaus kanauninko Martyno Žagelio vardu, kuris buvo paskyręs 3000 auksinų išlaikyti kunigams, vykstantiems į „lietuviškai kalbančius kaimus“ (*Liber*, 1711–1773, VUB RS, f. 3, Nr. 2388).

[2] Ignas Ostrovskis buvo ne tik misionierius, bet ir lietuvių pamokslininkas Šv. Jono bažnyčioje 1736–1737 metais.

[3] Galimas daiktas, tai Jodės upė Plungės rajone, Jodėnų kaime (žr. A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 136).

[4] Manoma, jog *dievai pagirniai* kartais tapatinami su namų dievais, tikriausiai buvo tiesiog žalčiai (žr. Beresnevičius, *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius, 2001, p. 118).

[5] Kazimieras Ginkevičius (1682.III.2–1734.VII.28 Tilžėje), žemaitis, jėzuitas po novicijato dirbo Prūsijoje lietuvių pamokslininku ir misionieriumi. Pasižymėjo nepaprastu oratoriaus talentu, todėl sutraukdavo minias klausytojų (Poszakowski, I, 105).

EUGENIJA ULČINAITĖ

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO JUOZAPO MYKOLO KARPIO 1737 METŲ GANYTOJIŠKAS LAIŠKAS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS DVASININKAMS

Juozapas Mykolas Karpis (1679–1739), Žemaičių vyskupas, mokėsi Vilniaus universitete, 1697 metais įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Kelerius metus aktyviai dalyvavo LDK politiniame gyvenime, dirbo Lietuvos didžiojo kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos sekretoriumi, 1717 metais tapo Vyriausiojo Tribunolo deputatu. Baigęs Vilniaus universitete teologijos studijas, 1719 metais įšventintas kunigu. 1724 metais paskirtas Vilniaus katedros prelato padėjėju, Trakų prepozitu. 1736 metais nominuotas Žemaičių vyskupu iš karto pradėjo aktyvią administracinę veiklą, atliko vyskupijos vizitaciją, skyrė pinigų Žemaičių seminarijos perstatymui. Mirė 1739 metų gruodžio 10 dieną. Palaidotas Varniuose.

1737 metais paskelbė *Ganytojišką laišką Žemaičių vyskupijos dvasininkams* (*Epistola pastoralis ad clerum dioecesis Samogitiensis* [...], D. Josaphati Michaelis Karp, [...] episcopi Samogitiensis, Vilnae, 1737). Jame pateikiami bendri nurodymai dėl apeigų tvarkos, mokyklų ir mokymo pobūdžio, kalbama apie pagonių tikėjimo apraiškų gajumą ir kovą su jomis.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Nors kai kurie Juozapo Mykolo Karpio išvardyti papročiai (pvz., laužų deginimas per Jonines) jau minėti ankstesniuose šaltiniuose, tačiau aiškiai matyti, kad visas laiškas pagrįstas tiesiog iš gyvenimo, o ne iš rašytinių šaltinių paimtais faktais. Aprašyti papročiai, tikėjimai ir prietarai išsilaikė vos ne iki pat XX amžiaus ir ne kartą buvo užrašyti etnografinių duomenų rinkėjų (*Lietuvių etnografijos bruožai*, 1964).

Laiškas yra svarbus dokumentas XVIII amžiaus mitinei pasaulėjautai nušviesti.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Epistola pastoralis*, 1737.
Literatūra: *PSB*, XII, 1966–1967, 94; Lebedys, 1976, 200–201; *LE*, 1957, XI, 89.
Tekstas iš: *Epistola pastoralis*, 1737, 16, 87, 88.

EPISTOLA PASTORALIS AD CLERUM DIOECESIS SAMOGITIENSIS EX MANDATO D. JOSAPHATI MICHAELIS KARP EPISCOPI SAMOGITIENSIS

1737

Caput III
De maleficis et superstitiosis

[...] Adhuc vigent in hac Dioecesi aliquae reliquiae paganismi, et vanae observationes. Quales sunt. *1mo*. Dum Tonitru prima vice auditur, prostrati capite terram quatiunt, et se invertunt. *2do*. In Festo S. Joannis Baptistae in Pagis et oppidis ignes succenduntur et ad eos Congregati maxime juniores: per ignem saltant choreas ducunt, totam noctem in hac l[a]etitia an petulantia traducunt, non sine ocasione proxima offensae Divinae. *3tio*. A Nativitate Domini usque ad Epiphaniam Domini vespere mulieres fila ducere habent pro peccato; sed eo tempore convenientes in unam domum maxime juniores insolescunt cum occasione proxima offensae Divinae. *4to*. Feria 2da et tertia Paschatis perfundunt se aqua ad invicem, excedendo etiam modum perfusionis, puellas aquis immergendo. *5to*. Feria 4ta Paschatis vacant ab opere servili, et tanquam celebrem habent, ne isto Anno grando, tempestas frugibus noceat, et vulgo vocatur ista dies Lada diena. *6to*. Feria 2da alicubi in opidis vocatur Regalis dies, artifices maxime vacant ab omni labore. Has et similes vanas observationes mandamus omnibus Curatis, ut eas tanquam praeceptis Decalogi adversantes, tum verbo in Catechismis, tum aliis modis svaviter et fertiter* eradicare studeant. [...]

Caput XIX
De Sepulturis Mortuorum

[...] Ecclesiae Catholicae filios, qui sunt haeredes Dei, cohaeredes autem Christi, more ethnicorum aut haereticorum in campis aut aliis locis profanis et non benedictis sepeliri, omnino indignum ducimus. [...]

[...] Quia tamen ejusmodi abusus sepeliendi in campis et in aliis locis profanis praesumitur irrepsisse ob depactationem, qua parochi plus justo a parochianis suis pro sepulturis exigunt et extorquent. Proinde insistendo Constitutioni Synodali hujusce Dioecesis Anno 1636 de super tit[ulo] de sepulturis, editae de tenore tali [...]

* Turėtų būti *fortiter*. – *E. U.*

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO JUOZAPO MYKOLO KARPIO GANYTOJIŠKAS LAIŠKAS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS DVASININKAMS
1737

III dalis
Apie burtininkavimus ir prietarus

[...] Šioje vyskupijoje ligi šiol gyvos kai kurios pagonybės liekanos ir laikomasi netikusių papročių. Jie yra tokie: 1. Kai pirmą kartą pasigirsta perkūnija, žmonės, puolę kniūbsti, galva muša žemę ir apsiverčia. 2. Per Švento Jono Krikštytojo šventę kaimuose ir miestuose kuriamos ugnys ir prie jų susirinkę žmonės, ypač jaunesnieji, šokinėja per liepsnas ir žaidžia ratelius, visą naktį linksminasi ir išdykauja, žinoma, turėdami progų įžeisti Dievą. 3. Nuo Kalėdų iki Trijų Karalių verpti vakarais moterys laiko nuodėme; tačiau tuo metu susirinkę į vieną namą, ypač jaunesnieji, išdykauja, turėdami progų įžeisti Dievą. 4. Velykų antrą ir trečią dieną jie vienas kitą laisto vandeniu, net viršydami saiką – mergaites įmeta į vandenį. 5. Trečiadienį po Velykų jie nedirba juodo darbo ir lyg švente laiko, kad tais metais kruša bei audra nepakenktų javams, o tą dieną žmonės vadina „Lada diena“. 6. Pirmadienis kai kur miestuose vadinamas Karaliaus diena, ir daugiausia amatininkai vengia bet kokio darbo. Taigi visiems ganytojams pavedame, kad jie tokius ir panašius netikusius papročius, kaip prieštaraujančius Dekalogo įsakymams, tiek katekizmo žodžiais, tiek kitais maloniais, bet ryžtingais būdais, stengtųsi išrauti su šaknimis (16). [...]

XIX dalis
Apie mirusiųjų laidojimą

[...] Visai netinkamu dalyku laikome, kad Katalikų bažnyčios sūnūs, Dievo paveldėtojai ir Kristaus palikimo dalininkai, pagal pagoniškus ar eretiškus papročius būtų laidojami laukuose ar kitose gėdingose ir nešventintose vietose. [...]

Kadangi toks netikęs laidojimas laukuose ir kitose nešventintose vietose, kaip manoma, paplito dėl plėšikiškų mokesčių, kai klebonai daugiau negu

leidžiama išreikalauja, net išspaudžia iš savo parapijiečių už laidojimą, todėl primygtinai nurodome laikytis šios vyskupijos sinodo nutarimų, išleistų 1636 metais[1], kuriuose kalbama apie laidojimo taisykles. [...]

Vertė *MARCELINAS ROČKA*
Taisė ir papildė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

KOMENTARAS

1 Vyskupas Jurgis Tiškevičius (apie 1595–1656) buvo sušaukęs keturis Žemaičių vyskupijos sinodus – 1636, 1639, 1643, 1647). Žr. *Collectanea, Constitutionem Synodalicem diœcesis Samogitiensis*, Vilnae, 1690.

EUGENIJA ULČINAITĖ

MEDININKŲ, ARBA ŽEMAIČIŲ, VYSKUPIJOS SINODO, VADOVAUJAMO VYSKUPO ANTANO DOMINYKO TIŠKEVIČIAUS, 1752 METŲ NUTARIMAI

Žemaičių vyskupija buvo įsteigta 1417 metais (Kojałowicz, 1650, 83). Neretai ji buvo vadinama Medininkų vyskupija, nes jos būstinė buvo Medininkuose (Varniuose). Pirmasis Žemaičių vyskupas buvo Motiejus Lietuvis iš Vilniaus (Fijałek, 1914, 33). Atrodo, jog pirmasis Žemaičių vyskupijos sinodas buvo sušauktas vyskupo Vaclovo Viežbickio 1555 metais (Valančius, 1972, II, 324), tačiau jo aprašymo neišliko. Spausdintus Žemaičių vyskupijos sinodo nutarimus pirmą kartą išleido vyskupas Jurgis Tiškevičius 1636 metais (*Synodus Dioecesana cleri duc. Samogitiae*, per […] Georgium Tyszkiewicz […], episcopum Mednicensem seu Samogitiensem in ecclesia cathedrali celebrata 13 Januarii, [Vilnae], 1636). Juose aptarti katalikų tikėjimo aiškinimo žmonėms būdai, parapijų mokyklų steigimas, kunigų etikos klausimai ir pan. 1752 metų Žemaičių vyskupijos sinodo, vadovaujamo vyskupo Antano Tiškevičiaus, nutarimuose (*Synodus Dioecesana Mednicensis seu Samogitiae*, sub auspiciis […] Antonii Dominici Tyszkiewicz […], episcopi Samogitiae […] celebrata, Vilnae, 1752) aptariami panašūs klausimai kaip ir ankstesniuose sinoduose: pagoniškos apeigos, žmonių tamsumas, raganų teismai.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Tiesioginių duomenų apie senovės baltų religiją ir mitologiją nutarimuose nėra. Tačiau jie padeda geriau suprasti kitus šaltinius (liaudies meno kūrinius ir raganų bylas). Kaip matyti iš nutarimų, liaudies meno kūriniai, nors ir sukurti religine tematika, Bažnyčios vadovams atrodė „svetimi bet kokiai šventai tradicijai“. Iš tiesų jie ir buvo kuriami vadovaujantis ne „šventa“ krikščioniškąja, o senąja liaudies tradicija. Dėl to juos ir galima panaudoti kaip vieną iš senosios pasaulėjautos šaltinių. Nurodymų, įsakų, draudžiančių kurti liaudies meno kūrinius religine tematika, netgi statyti kryžių, Katalikų bažnyčia buvo išleidusi ir daugiau.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Synodus Mednicensis*, 1752.
Literatūra: Kojałowicz, 1650; Fijałek, 1914; Sawicki, 1948; Valančius, 1972; Lebedys, 1976, 201–202.
Tekstas iš: *Synodus Mednicensis*, 1752, 13, 16, 17, 89–90.

SYNODUS DIOECESANA MEDNICENSIS SEU SAMOGITIAE SUB AUSPICIIS ANTONII DOMINICI TYSZKIEWICZ EPISCOPI SAMOGITIAE

1752

Caput III
De Reliquiis et Imaginibus Sanctorum

[…] Plurimis in locis per Samogitiam divagantur imperitissimi sculptores, an verius Iconoclastae et Iconomachi, qui proprio marte effigies Sanctorum moliuntur, in papyro eformant, non tam speciem Divorum, quam monstra Lernaea ab omni sacra traditione, habitu, gestuque, ex toto se abhorrentia, vili autem pretio simplicioribus obtrudentes graviter eis imponunt, unde optata pullulat materia multis vicinorum sectariorum cachinnis. Parochi locorum arguant, increpent tales et confiscent, nisi specialem a Nobis produxerint licentiam. […]

Caput IV
De Indulgentiis

Vitio hominum irrepsit abusus, quod confertissimae turbae ad locum indulgentiarum congregatae in plateis ad modos musicos choreas agunt, duella exercent, se invicem dilaniant, musto madidi inconditis clamoribus debacchantur, et alia id genus Christiano nomine indigna patrant, quorum occasione insigne indulgentiarum nomen ab haereticis blasphematur, et exsibilatur. […]

Ipsi autem praesbyteri pro solemnitatibus adventantes confitentibus sedulo aures praebeant et nequaquam glomerantim associati, dum in Eccleesia servet devotio, per vicos, et compita divagentur sub praetextu emendorum.

Caput XVI
De Judicio Maleficorum

Non sine ingenti animi Nostri sensu perfrequenter inaudimus faeminas, virosque intaminatae alioquin vitae ex meris anus alicujus deliriis, simplicis ruricolae suspicionibus, vanis conjecturis, et delatione, accusatione, per Judices illegitimos Saeculares aliquot congregatos, non solum jurium, sed et literarum ignaros, tanquam maleficas et sagas judicari, et tantum praevio vano, et illegi-

timo rudissimi delatoris juramento, vel praemissa illicito per aquas probatione, modis nulibi practicatis, nec in legibus expressis, tractari, in dolia ligatis post tergum manibus, et oculis imponi, dein ad torturas destinari, et tribus diebus manu carnificis per trinos qualibet die tractus torqueri, igneque aduri; post quamlibet torturam sine refocillatione iterum in eadem dolia similiter revinctis post tergum manibus ac oculis obnubilatis reimponi, atque ita accumulatis cruciatibus consumi; et tandem vel innocuas fustigatas relegari, vel crudeliter comburi; plurimos etiam per extorsivas complicitatis provocationes diffamari; unde non solum odia coacervantur inter vivos, sed et mortuorum innocens sangvis de terra clamat vindictam. Cum vero hujusmodi causae juxta canones, statuta Regni, rescripta Regum, Constitutionesque Provinciales Authoritate Apostolica, et ordinum Regni approbatas, ad forum Ecclesiasticum privative spectent, inhibemus omnibus, et singulis, tam Judicibus Saecularibus, quam Instigatoribus, sive quibusvis Delatoribus sub poena excommunicationis et allis, ne se in talia Judicia ingerant, nisi Nos ad delationem talium criminum Nostros Theologos juris peritos, et medicinae non ignaros ex officio Nostro ad inquirenda argumenta, et fundamenta accusationum, deputaverimus et tunc, si res postulaverit, ad curiam Saecularem probatissimorum Judicum remisserimus. […]

MEDININKŲ, ARBA ŽEMAIČIŲ, VYSKUPIJOS SINODO, VADOVAUJAMO VYSKUPO ANTANO DOMINYKO TIŠKEVIČIAUS, 1752 METŲ NUTARIMAI

III dalis
Apie šventųjų relikvijas ir paveikslus

[…] Daugelyje vietų po Žemaitiją bastosi nevykę skulptoriai ar, tikriau sakant, paveikslų naikintojai arba griovėjai, kurie pagal savo išmanymą daro šventųjų atvaizdus, piešia popieriuje ne tiek šventuosius, kiek Lernos baidykles: savo bjauria išore, poza jie visai svetimi bet kokiai šventai tradicijai, tačiau už nedidelę kainą jie įkiša savo dirbinius paprastiems žmonėms ir bjauriai juos apgaudinėja; dėl to atsiranda geidautinos medžiagos, keliančios juoką kaimyniniams atskalūnams. Vietos klebonai tegul parodo žmonėms tokio darbo netinkamumą, tebara tuos asmenis, tekonfiskuoja jų darbus, nebent tik jie parodys specialų mūsų leidimą. […]

IV dalis
Apie indulgencijas

Dėl žmonių ydingumo įsigalėjo bjaurus paprotys: didelės minios, susirinkusios į atlaidų vietą, šoka aikštėse pagal muziką, rengia rungtynes, vienas kitą sužeidžia, pasigėrę nešvankiais žodžiais drabstosi ir daro kitokių panašių dalykų, nevertų krikščionio vardo; dėl tokio žmonių elgesio eretikai šmeižia bei pajuokia garbingą atlaidų vardą. […]

Kunigai, atvykę į iškilmes, uoliai teklauso išpažinčių ir jokiu būdu tenevaikščioja per pačias pamaldas būriu po kaimus ir gatves ieškodami ko nusipirkti.

XVI dalis
Apie raganų teismą

Su dideliu širdies skausmu labai dažnai girdime, kad susirinkę keli teisėtu būdu nepaskirti pasauliečiai teisėjai, remdamiesi kokios nors senės svaičiojimais, paprasto kaimiečio įtarinėjimais, tuščiais spėliojimais, pranešimais bei skundais, teisia šiaipjau nepriekaištingo gyvenimo vyrus ir moteris kaip burtininkus ir raganas, prieš tai gavę tik tuščią ir neteisėtą kokio nors skundiko priesaiką ar neleistinu būdu atlikę išbandymą vandeniu; jie elgiasi su tais asmenimis niekur nepraktikuojamais ir įstatymų nenustatytais būdais: kiša surištus į statines, paskui pasmerkia kančioms; kankina juos tris dienas, kasdieną po tris kartus: degina ugnimi, neleidžia po kiekvieno kankinimo atsigaivelioti, vėl kiša į tas pačias statines, surišę už nugaros rankas ir užrišę akis. Pagaliau nelaiminguosius, po tiekos kankinimų visiškai netekusius jėgų, arba išplaka ir išvaro iš gyvenamosios vietos, jeigu jie pripažįstami nekaltais, arba žiauriai sudegina; be to, daugeliui žmonių užtraukiama negarbė apšaukiant juos raganavimu, įtartųjų bendrininkais. Dėl to susikaupia ne tik gyvųjų neapykanta, bet ir mirusiųjų nekaltas kraujas šaukiasi iš žemės keršto. Kadangi tokias bylas draudžia kanonai, valstybės nuostatai, karalių raštai, [bažnytinės] provincijos nutarimai, patvirtinti Apaštalų sosto autoritetu bei karalystės luomų, ir kadangi jos priklauso vien bažnytiniam teismui, uždraudžiame visiems pasauliečiams teisėjams, bylų rengėjams bei visokiems skundikams vykdyti panašius teismus, išskyrus tuos atvejus, kai mes, gavę skundą dėl čia minimų nusikaltimų [t. y. raganavimo. – *Vert.*], pasiųsime iš savo įstaigų bažnytinės teisės reikaluose patyrusius ir gerai medicinoje nusimanančius teologus ištirti skunde pateiktų įrodymų ir, jei bus reikalas, perduosime bylą autoritetingiausių teisėjų kurijai. […]

Vertė *MARCELINAS ROČKA*

Peržiūrėjo ir taisė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

MYKOLAS OLŠEVSKIS

apie 1712–apie 1779

Mykolas Olševskis (*Olszewski*, Ališauskas, Ališauskis, Alšauskas) – katalikiškų religinių raštų autorius. Gimė Žemaitijoje apie 1712 metus. Jaunas įstojo į Regulinių atgailos kanauninkų ordiną. Dėstė Videniškio ir Mikoliškių vienuolynų mokyklose teologiją, buvo pamokslininku Varnėnuose, Šešuoliuose, Videniškyje ir kitur. 1761 metais Vilniaus akademijoje įgijo teologijos daktaro laipsnį; 1755–1761 metais (o gal ir ilgiau) buvo Regulinių atgailos kanauninkų vienuolynų vizitatoriumi Lietuvoje ir Lenkijoje.

Gyvendamas Lietuvoje parašė knygą *Broma atwerta ing wiecznasti* (Vilnius, 1753). Ji buvo leidžiama daug kartų (iki 1851 m. išėjo apie 20 leidimų). Didesnėje knygos dalyje aiškinami tikėjimo dalykai, susiję su žmogaus mirtimi. Šalia elementarių tikėjimo teiginių iš daugybės XVI–XVII amžiaus įvairiausių autorių knygų, daugiausia iš šventųjų gyvenimų pririnkta visokiausių atsitikimų aprašymų, pasakojimų. Pasitaiko ir lietuvių liaudies tikėjimo elementų. Knyga 100 metų buvo populiari, pati veikė ir formavo liaudies tikėjimo vaizdinius.

INGĖ LUKŠAITĖ

Vieni Mykolo Olševskio pateikti tikėjimai liaudiški, kiti sinkretiniai, susikūrę sumišus krikščioniškiesiems tikėjimams su liaudiškaisiais. Liaudiški tikėjimai, kad negalima penktadienį vyti virvių, šeštadienio vakarą verpti, pirmadienį pradėti kelionę, kad vilką sutikti laimė, o kiškį – nelaimė, kad negalima po Kalėdų vakarais dirbti (*šventi* vakarai), kad išgirdus perkūną reikia persiversti kūliu. Panašūs tikėjimai ir prietarai išsilaikė iki XX amžiaus pradžios, nemažai jų užfiksuota įvairiuose folkloro rinkiniuose. Tuo tarpu tikėjimai, kad Paskutinio teismo diena bus per Užgavėnes, kai žmonės *uliavos*, kad po Paskutinio Dievo teismo nekrikštyti vaikai gyvens žemėje, kad mirtis įsivaizduojama su dalgiu, kad velnias kartais paima žmogų su kūnu ir siela – sinkretiniai, tačiau ir jie įdomūs, nes rodo ano meto pasaulėjautą, ir juose yra su senąja lietuvių mitologija susijusių detalių. Pavyzdžiui, iš teiginio, kad velnias žmogaus kūną pameta balose, matyti liaudiškojo velnio vaizdinio ryšys su vandeniu; iš teiginio, kad Paskutinio teismo diena bus per Užgavėnes, kai žmonės *uliavos*, matyti, kad anuo metu per Užgavėnes buvo paprotys daug valgyti ir pan. Iš knygos galima spręsti ir apie burtininkų populiarumą to meto Lietuvoje. Olševskis graudena, kad būrimas (*čieravojimas*)

yra panašus nusidėjimas kaip ir žmogžudystė, kad „griešija smertelnai, kursai vaikus sava neša prie burtininkų; kurie, prapuolus kokiam daiktui, klausias čierauninkų“. Pastarasis atvejis dažnai minimas lietuvių liaudies tikėjimuose ir sakmėse apie burtininkus (Vėlius, 1977, 244).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Olszewski, 1753; 1759, [1764]; 1766; 1777; 1779; 1785; 1789; 1793; 1795; 1799; 1806; 1811; 1824; 1846; 1847; 1851; 1851(?).

Literatūra: LLI, I, 196–197; Biržiška, 1963, 71–72; *LB*, I, 293–294; Tereškinas, 1992; Sadauskienė, 2000.

Tekstas iš: Olszewski, 1753, 56, 66, 82, 229, 252–253, 293–294.

BROMA ATWERTA ING WIECZNASTI
1753

Kłauʃima apie ʃmerti.

[…] K[lausimas]. Kas tay ira ʃmertis?

A[tsakymas]. Ira tay atʃiʃkirimas duśios nuog kuna.

K. Ar tokʃai ʃmertis ira. Kaypo malawoje, ʃu kaułays ʃu dalgiu?

A. Ne tokʃai, ne turie ʃmertis ne kuna, ne kaułu, ne dalgie, malawoje teypo del padabenʃtwas; nes kaypo dalgis żoles pakiert teypo ʃmertis żmogaus giwenima.

Ape ʃuda Pona Diewa.

[…] K. Kada bus taʃay ʃudas paʃkutinis.

A. Zinome jog ant gała ʃwieta bus, bet neźinome niewienas kuriu ćieʃu, kuriuʃe metuoʃe bus, ape tay niera Raʃzte Szwętame: *Neʃcitis horam, neq; diem*, neźinote dienos ney adinos.

Gryb: *in Con*:[1] Kiti daʃimiʃlije jog ʃudna diena bus ant użgawieniu, kada żmones ulawos, uźmirʃz baymes Pona Dewa, ant grieku atʃiduos.

K. Po ʃudnos dienos ar giwęs żmones ant źiemes?

A. Ne giwęs niekas ant źiemes, ne bus Saules, ne bus Mieneʃe ir żwayzdźiu ir del to ne bus wayʃiaus, kad neturies iʃz Dangaus pamaćies, noris kałba zmones jog po ʃudnos dienos, waykay ne Krikʃztiti kurie numire, giwens ant żiames, bet niera niekokios źinios ape tay Raʃzte Szwętame. […]

Ape pekła

K. Dabar ar niera ſu kunu duſie pekloy?

A. Niera, noris tay paima ćieſays ſu kunays duſies, bet an bałos kur pameta kuna, noris ing pekła nuneſztu, wienog ſu dektu, ba dabar kunas ira ſmertelnas.

Ape Sakramenta Kunigiſtes.

K. Nuog kuriu gale Wiſkupas tiktay iſzgrieśiti?

A. Ira tay griekay ſunki, kaypo tay uźmuśimas, żmogaus, ćieravoimas, griekay ſu beſtijoms papilditi, ſu gientimis pirmoy pakaleniey *vg.* ſu Seſere, ſu marćie, etc.

Ape griekus.

[…] K. Kiek ira grieku ſwetimu?

A. Dewini. […] 5. Kada giriam piktus darbus, *vg.* gieray darey jog użmuſiay, arba nupłakiey tą źmogu nekałta, etc. 6. Kada tileme regiedami piktus darbus. *vg.* źinay jog tawa ſuſiedas ira wagis, arba cieraunikas, o tu ne ſakay Kunegams, griesii kaypo tu patſay butumey tokiay.

Ape Priſakimus Pona Diewa.

[…] K. Pirmas priſakimas ką użſaka mums?

a. Neturieti Diewu swetimu. Grieſiie prieſz tą priſakima, kurie ture prietarus *vg.* Petnicioy ne witi wirwes, Subatuy newerpti wakara, Panedielie nepradieti kiele, iſzgirdes perkuna kulu apſiwerſti, iey Wiłka ſutikſi śćieſtis, iey zuyki, neśćieſtis, po Kaledu wakaru kiek ſzwętinti, etc. wis tay ira burtay. Teypogi grieſiie ſmertełnay, kurſay waykus ſawa neſza prie Burtiniku, kurie prapuołus kokiam dayktuy, kłauſes cierauniku. Teypogi grieſiie prieſz tą priſakima wiſi burtinikay, cieraunikay kurie sapnams tikia, ir kitus ture prietarus.

KOMENTARAI

[1] *Gryb. in Con:* – Mykolo Olševskio nuoroda į cituojamą autorių labai sutrumpinta, todėl nustatyti autoriaus nepavyko.

INGĖ LUKŠAITĖ

STANISLOVAS ROSTOVSKIS
1711–1784

STANISŁAW ROSTOWSKI

Stanislovas Rostovskis (*Stanisław Rostowski*) – jėzuitų istorikas, Vilniaus universiteto profesorius.

Gimė Lietuvoje, Upytės paviete. 1726 metais įstojo į jėzuitų ordiną. Nesvyžiuje (1729–1730) ir Vilniuje (1730–1732) studijavo filosofiją, Varšuvoje (1736–1740) – teologiją. Įvairiose jėzuitų kolegijose (Pinske, Varšuvoje, Slucke, Vilniuje) dėstė retoriką, filosofiją, teologiją, kanonų teisę ir Bažnyčios istoriją. Laisvųjų menų ir filosofijos magistras (1746), teologijos daktaras (1765), Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius (1765–1769). Panaikinus jėzuitų ordiną (1773) persikėlė į Polocko jėzuitų kolegiją ir ten gyveno iki mirties.

Parašė *Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją* (*Litvanicarum societatis Jesu historiarum provincialium*, pars prima, Vilnae, 1768; Paryžius, 1877). Pirmoji darbo dalis apima 1564–1664 metus. Antroji dalis, skirta XVII amžiaus antrajai pusei ir XVIII amžiui, liko rankraščiu ir žuvo.

Rostovskis rėmėsi archyvų dokumentais, surinko daug duomenų apie Lietuvos jėzuitų kolegijas, dėstomus dalykus, Vilniaus universiteto profesorius, universiteto renginius. Knygoje aprašomos jėzuitų misijos Žemaitijoje 1583–1618 metais, kova su pagoniškojo tikėjimo apraiškomis. Manoma, kad Rostovskis rėmėsi misionieriaus Jokūbo Lavinskio informacija (*BRMŠ*, II, 604). Aptariamuoju laikotarpiu Žemaitijoje misionieriais dirbo ir kiti asmenys: Merkelis Daugėla, Mykolas Kaunackas, Jeronimas Kiniškis. Rostovskio veikalas yra svarbus jėzuitų istorijos Lietuvoje, baltų religijos ir mitologijos šaltinis.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Minėdamas XVI amžiaus pabaigoje–XVII amžiaus pradžioje žemaičių krašte senosios religijos ir mitologijos liekanas, Stanislovas Rostovskis, savaime aišku, turėjo remtis rašytiniais šaltiniais. Parankiausi buvo jėzuitų, anuo metu Žemaitijoje skleidusių krikščionybę ir kovojusių su pagonybės liekanomis, dienoraščiai. Tačiau tik nedidelė jo informacijos dalis sutampa su jėzuitų metinėse ataskaitose (*BRMŠ*, II, 616–633) paskelbtais dienoraščiais (apie židinio dievą Dimstipatį, kiaulės aukojimą Žemei, miškų garbinimą,

mirusiųjų minėjimą). Ir ta dalis gerokai skiriasi (perpasakota glausčiau, tačiau su naujomis detalėmis). Rostovskis, matyt, rėmėsi ne spausdintais, o rankraštiniais tekstais, kurie gerokai skyrėsi, ir naudojosi dar kitais papildomais šaltiniais. Žinias apie Sekminių šventimą, avino aukojimą kam nors susirgus, gražiausių avių aukojimą, mirusiųjų minėjimus jis tikriausiai paėmė iš Jokūbo Lavinskio, kuris apie tuos pačius dalykus yra rašęs Lietuvos provincijolui Jonui Pauliui Kampanui (*BRMŠ*, II, 605–610). Atrodo, naudojosi ir Jonu Dlugošu (*BRMŠ*, II, 542–585). Kaip ir Dlugošas, jis mini Perkūno (kurį gretina su romėnų Jupiteriu), amžinosios ugnies, miškų (ypač ąžuolų) ir žalčių garbinimą. Kaip ir Dlugošas mano, kad amžinoji ugnis Perkūnui buvo kūrenama pamėgdžiojant romėnus. Net ir rašymo maniera šiek tiek primena Dlugošą (mėgsta nurodyti poeziją). Rostovskis dar naudojosi ir kitais šaltiniais. Kol jie nebus nustatyti, kalbant apie kai kuriuos senuosius tikėjimus ir papročius (pavyzdžiui, apie šermukšnio garbinimą) kaip pirminiu šaltiniu teks remtis Rostovskiu. Juo jau yra rėmęsi daugelis senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojų (Киркор, 1882; Brückner, 1886; Теобальд, 1890; Usener, 1896; Mierzyński, 1900; Klimas, 1919; Bertuleit, 1924; Balys, 1937; Slaviūnas, 1947; Pisani, 1950; Biezais, 1954; Būga, 1958; Poška, 1959; Gray, 1964; Balys, Biezais, 1965; Stanevičius, 1967; Иванов, Топоров, 1974; Jurginis, 1976; Greimas, 1979 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Rostowski, 1768; 1877; Mannhardt, 1936, 435–438.
Literatūra: Lebedys, 1963; *VUI*, 1976; *EW*, 578; *ŽLJ*, 1935, 29, 45, 50.
Tekstas iš: Rostowski, 1768, 10–11, 118–120, 164, 270–271.

LITVANICARUM SOCIETATIS JESU HISTORIARUM PROVINCIALIUM
1768

[Relatio legati papalis A. Posevini]:

1. Religionis sanctae catholicae violatio, haeresumque variarum in regnum invectio; 2. Jurisdictionis ecclesiasticae, ejusque spiritualis gladii, excomunicationis, enervatio; 3. Decimarum contra jus divinum retentio et ademptio; 4. Praerogativarum et libertatum diminutio; 5. Ecclesiarum profanatio: fundationum, censuum, proventuum, thesaurorum ecclesiasticorum et bonorum aliorum ademptio et spoliatio. […]

Inter haec plebes misera, in Lituania maxime, Samogitia et Semigallia legum christianorum vel oblita, vel rudis, ex agris in antiquas redibat sylvas, quercubus suis, Jovique illi fulmineo, quem superiores sui Perkunum appellabant, gentili majorum ritu supplicatum. […]

Pars prima. Liber tertius

[1583]

[…] Amplissima operariis seges ubique oblata: in primis in Samogitia, Livoniae proxima Provincia. Hanc primi Jacobus Laniskius, et Socius nescio qui alter, ad omnem accincti laborem, Vilna missi peragrarunt. Miserrima tum erat mortalium in ea diaecesi conditio; ubi videlicet haud multos, qui ipsum nomen hominis Christiani nossent, in agris reperisses. Antiquae colonis superstitiones: Jupiter ille fulmineus, vulgo Perkunas; quercus annosae: Szermuksznis sive Sorbus; alibi Akmo, saxum grandius; veteres illi gentis dii, pluresque ejus ordinis alii, a rusticulis adhuc colebantur; quales in primis, quod canit Poeta, primus in orbe deos fecit timor; quibus quasi tutoribus, et Averruncis aedes suae, sui greges, horti sui atque alia essent salva ruricolae miseri fingebant sibi, certisque ritibus et sacrificiis placatum ibant. Perkuno ignem in sylvis sacrum, Vestales Romanas imitati, perpetuum alebant. Telluri porca faciebant; reliquias que pecudis e sacrificio domi asservabant: pertinere illud ad salutem suam et incolumitatem rei domesticae rati. Religio itaque erat ipsis, ea abjicere. Jussi a nostris id facere, negabant se audere posse: alioqui a diis suis gravi aliquo mactandi infortunio. Erant praeterea in hac, exculta hodie sinseraeque studiosissima religionis, gente citimisque populis et mores et ritus oppido ridiculi. Praeter eos, quos diximus, Larem pagani, Dimstipam vernis suis dictum, fumi focique Dominum colebant. Huic oblato gallinaceorum pari litabatur. Inde epulum; quo exoratus Lar familiarem suam unicuique rem fortunaret; cognati vicinique celebrabant. Cavebant interim diligenter, ne quid de omni suo convivio in diem insequentem esse reliqui; nam id religioni habebatur; quin aquam etiam, qua lances essent elutae, igni absumi oportebat. Mortuis dapes anniversariis diebus ad tumulos conferebant. Officii ritus erat ejusmodi: fundebatur e polubro sub cibillam lympha: super tabulam cochlearia sustinebantur erecta in quadris; tum ad lucernas, meridiano etiam tempore, circum positas, dialis sortilegus conceptis verborum formulis mortuos appellat; deinde, bene precatus Manibus, cum domesticis accumbit conviva, primusque ossam tripodi subjicit. Rutenorum plebes, quae hic degunt promiscue, ad tumulos similiter cibos afferunt. Illud quoque splenem ipsis etiam agrestibus hodie movet,

recordantibus, fuisse aliquando superstitiosos adeo Majores suos (quo vitii genere contaminatae erant certe omnes fere omnium gentium origines) ut nihil occiperent, adirent nihil prius, quam propitiassent genios, rerum ipsis humanarum praesides. Conserendus erat frugibus agellus; gallus omnino gallinaque ad secespitam, invitis etiam matribus-familias, ab agricolis ferebantur. Aegrotaret cuipiam filius; sortilegum parens accersebat. Ille, jactis tesseris, agnum deo, quo aegri caput redimeret, jugulabat. Siqua pecus in grege suo generosior esset, eam dominus, faeturam precatus similem in ovilibus suis armentisque, uti propagarentur, mactabat. De victimis, praeter parentes et liberos, ne degustare quidem cuiquam fas erat. Diebus adventu Divini Spiritus celebribus, collatis per singulas familias frumenti partibus, ac potione ex eo confecta, condictoque ad caenam symbolo, conveniunt. Tum, ariete aut bove ad ripam torrentis immolato, discumbunt. Hic sortilegus, aut alius, natu grandior, de hostia praelibat; inde reliqui; commodam caeli tempestatem fertilitatemque comprecati. Cum ritus ejusmodi concionabundi oppugnarent nostri, cum illi pecudum ossa, aliaque ejus scrupeae religionis signa a postibus et parietibus revellerent, conculcarent, in rogos conjicerent; cum suas quercus divinas exscinderent, angvesque sacros, patribus familiarum puerisque suis jam ab incunabulis familiares, eliderent; conclamabant pagani, profanari sacra: deos suos, et arboreos, et fictiles, et saxatiles, et olitorios ire pessum. Mirabantur alii, impune in aedibus suis lucisque latrocinari sacrilegos; Perkunum interim suum, extinctis ignibus, frigere, caeteraque cum hoc numina repente adeo elanguisse. […]

[1587]

Ad excolendam interim gentem Samogiticam, ejus diaecesis Antistes, vir insigni pietate, Melchior Giedroyc Socios invitat. Quam egens opis in sua Provincia esset populus, litteris ad Praepositum Societatis Generalem datis ipse perscripsit. […] In maxima, inquit, episcopatus nostri parte, qui sit confessus in vita, invenias nullum; nullum, qui communicaverit unquam; nullum, qui Pater noster, aut Signum Crucis formare norit: nullum denique, qui aliquam cognitionem mysteriorum fidei habeat, uno hoc illi contenti; Lutherani non sumus: carnes die Veneris non comedimus. Communiter sacrificare tonitribus, serpentes colere, quercus ut sacras venerari, Manibus mortuorum dapes offerre, et similia multa, ex ignorantia potius quam malitia profecta, portenta in peccatis non numerant. Est autem popellus simplicissimus, et rerum Divinarum suopte ingenio mirum quam studiosus. Duos e Collegio Vilnensi Sacerdotes, strenuos ille viros, Emanuelem Vegam et Hieronymum Kniskium in Samogitiam deduxit Pontiflex. His Christianae Religionis instituta praedicantibus, concurrere undique populus: diligenter

auscultare, verba concionantium, ut ita dicam, devorare, ac gemitibus multis et lachrymis excipere: confiteri denique rite peccata, indeque se ad bonam frugem recipere.

Itaque facilius passa gens est, exscindi suas quercus sacras. In aliquam earum cum Sacerdos noster, stupente et sibi metuente per religionem, non penitus adhuc exemptam, populo, securim adigeret, obscaenus bubo; quem non temere quidam cacodaemonem fuisse crederent; edito stridore horribili, e cavo stipitis evolavit. Inde gens errores suos agnoscere, ritusque superstitiosos execrari. […]

[1618]

Crosis Socii nuper collocati, iam rerum Samogiticarum non ita peregrini, in lucos deorum gentilium intimos, et obscurissima superstitionum claustra, sagaces mortalium venatores, penetrarunt. Narrare hic, iam alibi dicta, supervacaneum sit quibus quantis fraudibus circumventam, mali daemones miseram simplicis gentis plebeculam adhuc tenuerint. Excussae hoc anno curiose omnes interiores hostis latebrae; deprehensa multis locis si mores, et religiones homine indignas, spectes, rusticorum feritas; exsectae Perkuno, Jovi illi Litvanico, devotae quercus; edita insignis deorum strages; exinde viri senesque ad professionem Religionis sincerae et Sacramentorum usum inducti. Census istorum capitum ad sesqui sex millia fuit. E gregibus hinc Luteri, illinc Calvini, aliunde Phocii, DXXII ad Ecclesiam Christi retracti. Sodalitas cultorum B. Virginis MARIAE instituta. Infantes alibi, alibi e paganis pueri annorum prope centum, ritu Christiano ad aliquot millia abluti. Contractus inter sponsos e Concilii Tridentini praescripto castigati. Neque Vendenses sua cessabant in vinea. Ab his etiam duodena amplius millia confessionum pro sacro Tribunali excepta. Centum octoginta mortales; in his grandes natu, qui nunquam antehac peccata Sacramentis deleri curaverint, expiati; haeretici sex supra sexaginta reconsiliati Ecclesiae; CDXIIX baptismo lustrati. In pagis loca, diis gentium devota, lustralibus Ecclesiae ritibus perpurgata. Saxa pro diis culta (quae illi lingva patria Atmeszenes Viete, adiectorum scilicet loca; in quae ciborum analecta pro libamine coniectabant: quibus caesorum animantium cruorem aspergebant: quaeque contigere ipsis fas esset victimariis) sex, inquam, eiusmodi arae circum oppida, in primis Rositenum, Duneburgum, Russonum, eversae caetusque sacrificantium dissipati. Arbores item, evulsae stirpitus tum quaercus, quibus mares tum tiliae, quibus feminae, pullastra pro frugibus et incolumitate rei domesticae, quasi diis, faciebant. In eandem stragem Ceroklis, ex orco ille hospitalitatis deus; cui ex omnibus esculentis primas buccas, primos ex poculentis haustus, stulta libabat plebes, actus est securibus. […]

LIETUVOS JĖZUITŲ PROVINCIJOS ISTORIJA 1768

[Popiežiaus legatas XVI amžiaus pabaigoje [Antonijas] Posevinas konstatuoja tokią padėtį Lietuvoje:]

1. Šventos Katalikų bažnyčios įžeidinėjimas ir įvairių erezijų į šią valstybę įsiveržimas; 2. Bažnytinės jurisdikcijos ir jos dvasinio kardo – ekskomunikos – nusilpimas; 3. Dešimtinių, nepaisant dieviškosios teisės, sulaikymas ir panaikinimas; 4. Privilegijų ir laisvių apribojimas; 5. Bažnyčių niekinimas: fundacijų, mokesčių, pajamų, bažnytinių turtų ir kitų gėrybių atėmimas ir apiplėšimas. […]

Esant tokiems dalykams, vargšai, daugiausia Lietuvoje, Žemaitijoje ir Žiemgaloje, visiškai nežinantys krikščionių mokslo arba menkai jį pažįstantys, vėl sugrįžo į senuosius miškus, kad protėvių papročiu melstųsi ąžuolams, Jupiteriui, arba žaibui, kurį jų vyresnieji vadino Perkūnu. […]

Pirma dalis. Trečia knyga.

[1583].

Visur mūsų darbininkams atsivėrė kuo plačiausia dirva veiklai, visų pirma Livonijai artimiausioje provincijoje Žemaitijoje. Pirmieji čia iš Vilniaus atvyko Jokūbas Laniškis (*Laniskius*)[1] su kitu, man nežinomu jėzuitu, abu gerai pasiruošę bet kokiam darbui. Tos vyskupijos būklė tada buvo labai vargana: kaimuose nedaug būtum galėjęs rasti žmonių, girdėjusių net žodį „krikščionis“. [Vyravo] senieji tikėjimai; kaimiečių ligi šiol tebėra garbinami: griausmasvaidys Jupiteris, arba liaudiškai Perkūnas (*Perkunas*), seni ąžuolai, šermukšnis (*szermuksznis sive sorbus*), kitur akmuo (*akmo*), didesnė [nei įprasta] uola. Šitie ir daugybė kitų panašių dalykų kaimiečių yra garbinami kaip šios tautos dievai, kuriuos, kaip sako Poetas[2], pirmiausia pasaulyje sukūrė baimė. Manė, kad jie tarsi kokie globėjai ar averunkai[3] apsaugos jų pastatus, kaimenes, sodus ir visa kita. Visa tai vargšai kaimiečiai patys išgalvodavo ir aukojimais bandydavo tuos dievus permaldauti. Panašiai kaip Romos vestalės Perkūnui (*Perkuno*) kūreno miškuose amžinąją ugnį. Žemei aukojo kiaulę, o gyvulio liekanas saugojo namuose manydami, jog tai užtikrinsią jų gerovę ir namų saugumą. Taigi reikėjo, kad jie šito tikėjimo atsisakytų. Liepti mūsiškių tai padaryti, sakėsi nedrįstą, aiškino, jog savo

dievų galį būti nubausti kokia nors sunkia nelaime. Ši tauta, nuoširdžiai tikinti prietarais, kaip ir kitos greta esančios tautos, turėjo ir kitokių gana juokingų apeigų bei papročių.

Be tų, kuriuos minėjome, pagonys garbino dūmų ir židinio dievą Larą, gimtąja kalba vadinamą Dimstipatį (*Dimstipam*). Jam aukodavo gaidį ir vištą. Tai padarę kaimynai ir giminaičiai surengdavo puotą, kad permaldautas Laras saugotų jų turtą. Be to, stropiai žiūrėjo, kad tos puotos likučių neliktų kitai dienai, mat taip reikalavo tikėjimas. Net ir ugnį reikėjo užgesinti vandeniu, kuriuo prieš tai buvo išplovę puodus. Mirusiesiems mirties metinių dieną sunešdavo prie kapų vaišes. Apeigos būdavo atliekamos taip: iš dubens nuliejama po stalu skysčio; ant stalo keturkampiu sudedami šaukštai; tada prie aplink sustatytų žvakių, net ir dieną degančių, tos dienos būrėjas tam tikrais žodžiais kreipiasi į mirusiuosius; vėliau, gražiai pakalbinęs vėles, svečias su namiškiais ima puotauti ir pirmas meta kaulą po trikoju [stalu].

Rusėnų (*Rutenorum*) žmonės, kurie čia sumišai gyvena, irgi prie kapų neša maistą. Dar ir šiandien šitie kaimiečiai jaudinasi prisimindami, jog kitados jų protėviai buvę tiek prietaringi (šia yda buvo paženklintos beveik visos tautos), jog nieko nepradėdavę ir nesiimdavę tol, kol nepermaldaudavę dvasių (*genios*), globojančių visus žmonių darbus. [Pavyzdžiui], reikėdavo apsėti sklypelį žemės: žemdirbiai [kaip auką] pjaudavo gaidį arba vištą, net ir prieštaraujant šeimos motinai. Suserga kieno nors sūnus: tėvas kviečia būrėją. Šis, išmetęs burtų kauliukus, pjaudavo ėriuką dievui, kad tasai grąžintų ligoniui sveikatą. Jei kokia nors avis bandoje būdavo gražesnė už kitas, šeimininkas ją aukodavo prašydamas tokio pat gražaus avių ir kitų galvijų prieauglio. Ragauti aukojamo gyvulio mėsos neleidžiama niekam, išskyrus tėvus ir vaikus. Šv. Dvasios atėjimo [Sekminių] dienomis, sunešę iš kiekvienos šeimos javų ir padarę iš jų gėrimo, nustatytą dieną susirenka puotauti. Tada ant upės kranto papjauna aviną arba jautį ir susėda prie stalo. Čia būrėjas arba kitas vyresnis žmogus paragauja aukojamo gyvulio mėsos; tada tai daro ir kiti maldaudami gero oro ir derliaus. Kai mūsiškiai aiškindami ėmė smerkti šiuos prietarus, kai nuo durų ir sienų nuplėšė, sumindė ir į laužus sumetė gyvulių kaulus ir kitokius šio tikėjimo ženklus, kai iškirto jų šventus ąžuolus, kai išmėtė iš namų šventus žalčius, šeimos tėvams ir vaikams jau nuo lopšio artimus, kaimiečiai (*pagani*) ėmė šaukti, kad išniekintos jų šventenybės, kad jų mediniai, moliniai, akmeniniai, augaliniai dievai yra sunaikinti. Kiti stebėjosi, kad jų namuose ir giraitėse nebaudžiami plėšikauja šventvagiai, tuo tarpu jų Perkūnas, užgesinus [šventas] ugnis, šąla, kad kitos panašios dievybės staiga neteko galios. […]

[1587].

Norėdamas apšviesti žemaičius, Žemaičių vyskupas, nepaprastai pamaldus vyras Merkelis Giedraitis[4], pasikvietė jėzuitus. Kaip jo vyskupijos žmonėms reikia pagalbos, pats rašė laiške Jėzaus Draugijos generolui. Didžiojoje mūsų vyskupijos dalyje, sakė, nerasi nė vieno, kuris bent kartą per visą savo gyvenimą būtų atlikęs išpažintį, nė vieno, kuris būtų priėmęs Komuniją, nė vieno, kuris mokėtų „Tėve mūsų" ar persižegnoti, pagaliau nė vieno, kuris turėtų kokį tikėjimo apeigų supratimą. Jie pasitenkina sakydami: nesame liuteronai, penktadieniais mėsos nevalgome. Nelaiko nuodėme aukoti griaustiniui, globoti žalčius, garbinti ąžuolus kaip šventus, mirusiųjų vėlėms ruošti puotas ir daugelį kitų panašių poelgių, daromų daugiau iš nežinojimo negu iš piktos valios. Tai paprasti žmogeliai, stebėtinai trokštantys suprasti dieviškus dalykus. Vyskupas į Žemaitiją iš Vilniaus kolegijos pakvietė du kunigus, itin uolius vyrus – Emanuelį Vegą ir Jeronimą Kiniškį. Kai šie aiškino krikščionių tikėjimo pagrindus, susirinko iš visur klausytis gausybė žmonių: jie tiesiog ryte rijo, jei taip galima pasakyti, kalbančiųjų žodžius ir klausėsi jų verkdami bei didžiai aimanuodami. Pagaliau ryžosi, kaip dera, išpažinti savo nuodėmes ir pasirengti geriems darbams.

Taigi po to gentis tapo nuolaidesnė ir leido iškirsti savo šventus ąžuolus. Kartą, kai mūsų kunigas užsimojo nukirsti vieną [ąžuolą], žmonės, dar ne visai išsižadėję senosios religijos, nustėro iš baimės, mat su dideliu triukšmu iš kamieno kiaurymės išlėkė baisi pelėda, kurią ne vienas palaikė piktąja dvasia. Po šio [įvykio] gentis išsižadėjo savo klaidų ir prakeikė stabmeldiškas apeigas. […]

[1618].

Kražiuose neseniai įsikūrę jėzuitai, susipažinę su žemaičių papročiais, tarsi akylūs žmonių medžiotojai įžengė į pagonių dievų giraites, tamsiausių prietarų vietą. Nėra reikalo čia pasakoti tai, kas jau kitur pasakyta, kaip ir kokiomis klastomis apraizgę piktieji demonai ligi šiol laikė vargšus naivios genties žmonelius. Šiais metais buvo stropiai išnaikintos slapčiausios priešo buveinės, daugelyje vietų atskleistas kaimiečių laukiniškumas, žmogui netinkami papročiai ir tikėjimai, iškirsti Perkūnui (*Perkuno*), šitam lietuviškajam Jupiteriui, skirti ąžuolai, sunaikinta daugybė [pagoniškų] dievų, o vyrai ir seneliai išmokyti išpažinti tikrąją religiją ir priiminėti sakramentus. Tokių žmonių buvo daugiau nei šeši tūkstančiai. Iš Liuterio, Kalvino, Focijaus bendruomenių į Kristaus bažnyčią buvo grąžinti penki šimtai dvidešimt du asmenys. Įsteigta Palaimintosios Mergelės Marijos Sodalicija. Vienur kūdikiai, kitur pagonių vaikai beveik šimto metų krikščionių papročiu buvo apiplauti [t. y. pakrikštyti]. Tokių buvo keli tūkstančiai.

Ir Vendeno [rezidencijos jėzuitai][5] nesiliovė triūsę savo vynuogyne: jie išklausė daugiau kaip 12 tūkstančių išpažinčių; buvo išganyta 180 žmonių, tarp jų vyresnio amžiaus, kurie ligi šiol nesirūpino panaikinti savo nuodėmių [priimdami] sakramentus; per 60 eretikų buvo prijungti prie [Katalikų] bažnyčios; 418 žmonių apkrikštyta.

Kaimuose nuodėmes naikinančiomis Bažnyčios apeigomis išvalytos pagoniškiems dievams skirtos vietos. [Surasti] kaip dievai garbinami akmenys, kurie jų gimtąja kalba vadinami *Atmeszenes Viete*, t. y. numetimo vieta, nes ant jų kaip auką dievams sudėdavo maisto atliekas; be to, [tą akmenį] šlakstydavo papjautų gyvulių krauju ir buvo leidžiama paliesti jį patiems aukojantiesiems. Taigi šeši aukurai, esantys šalia Rėzeknės (*Rositenum*), Daugpilio (*Duneburgum*), Rušonės (*Russonum*) miestų, buvo išversti, o aukojančiųjų būriai išblaškyti. Be to, iš šaknų buvo išrauti ąžuolai, kuriems vyrai, ir liepos, kurioms moterys [aukodavo aukas] manydami, kad jie globoja derlių ir namų turtą. Tuo pačiu metu, dievus naikinant, kirviais buvo užkapotas *Ceroklis*, iš pragaro kilęs vaišingumo dievas, kuriam kvaili žmonės aukojo pirmuosius kiekvieno valgio kąsnius ir pirmuosius kiekvieno gėrimo gurkšnius.

Vertė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

KOMENTARAI

[1] Jokūbas Laniškis (*Laniskius*), matyt, turėtų būti Jokūbas Lavinskis (*Lavinius*, *Lawiszki*, 1557–1598 IV 27 Vilniuje), lietuvis iš Laviškio kaimo (Kavarsko apyl.), jėzuitas (1573), 1583 m. dirbęs misionieriumi Žemaitijoje. Paliko savo nuveiktų darbų ir patirtų įspūdžių aprašymą (žr. *BRMŠ*, II, 604–610, 708).

[2] „Dievus pirmiausia sukūrė baimė“. Šią mintį dažnai kartoja Lukrecijus (*De rerum natura*, I, 151–155; III, 982–983), tačiau tai nėra pažodinė jo citata.

[3] Averunkas (lot. *Averuncum*) – nuo nelaimės apsaugantis dievas (*averunco* – atšaukti, nukreipti, pašalinti).

[4] Merkelis Giedraitis (apie 1536–1609), Žemaičių vyskupas nuo 1576 metų, pirmųjų lietuviškų knygų LDK leidėjas, globojo Mikalojų Daukšą, savo lėšomis išleido jo verstą *Katekizmą* (1599) ir *Postilę* (1595) (Lebedys, 1963, 42, 110, 127).

[5] Vendenas – dab. Cėsys, Latvija. Jėzuitų rezidencija čia buvo įkurta 1614 metais (žr. *BRMŠ*, III, 564).

EUGENIJA ULČINAITĖ

KRIKŠČIONIŠKAS KATALIKIŠKAS KATEKIZMAS
1770

Katekizmas *Krikszćioniſʒkas katalikiſʒkas katekiʒmas* išleistas 1770 metais, išleidimo vieta ir parengėjas nenurodyti. Manoma, kad jį parengė jėzuitas Jonas Jaskaudas (apie 1742–po 1797). Spėjama, kad jis gimė Palangos apylinkėse (Vaclovo Biržiškos žiniomis (1963, 154–155) 1569 m. buvęs kaimas Jaskovdy). Mokėsi Kražiuose. Visą darbingą gyvenimą praleido jėzuitų misijose tarp Prūsijos lietuvių: apie 1776 – dar ir 1793 metais Drauganskinėje ir Karaliaučiuje. Jonas Jaskaudas pažinojo tą aplinką, kurioje gyveno. Nenustatyta, kokiais pirmtakais remdamasis rengė šią knygelę.

INGĖ LUKŠAITĖ

Užuomina, kad pagonys tiki į „balvonus, savo rankomis darytus“ ir „kloniojasi abrozams“, pasitaiko jau pirmuosiuose lietuviškuose raštuose ir tarsi rodytų, kad lietuviai darė ikikrikščioniškųjų dievų atvaizdus. Nors, antra vertus, šį teiginį *Katekizmo*, kaip ir kitų religinių raštų, autoriai galėjo perimti iš kitomis kalbomis rašytų krikščioniškų veikalų. Lietuviškuose religiniuose raštuose taip pat jau tradicija tapo burtininkų minėjimas ir smerkimas. Šalia burtininkų (*žynių*) *Katekizmo* autorius mini dar ir *vardininkus* (tikriausiai užkalbėtojus), kurių, matyt, būta daug ir įvairių, nes patikslinama, kad nusideda „*visi* vardininkai bei tie žmonės, kurie pas juos eina“.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: [Jaskaudas], 1770; 1847.
Literatūra: Kupke, 1899, 116–134; Załęski, 1905, 1662; Biržiška, 1963, 154–155; *LB*, I, 150–153.
Tekstas iš: [Jaskaudas], 1770, 21–22.

KRIKSZCIONISZKAS KATALIKISZKAS KATEKIZMAS
1770

Pirmas Priʃakimas.

Aʃʒ eʃmi Wieʃʒpats tawo Diewas: Ne turrėk kittû Diewû prieʃʒ mannę.

Kaip tai iʃʒmanai?

Cʒia priʃako Wieʃʒpats muʃû Diewas, idant més Ji wiẽną jo paties deley mylẽtumbim, Jo bijotumbimês, Jůmi nuʃitikkẽtumbim; o kittû Diewû prieʃʒ ji neturrẽtumbim ney wieno.

Prieʃʒ tą Diewo Priʃakimą grieʃʒija 1) Pagonai, kuriẽ tik i bałwonus ʃawo rankomis daritus, ir jiems kłoniojaʃi kaipo diewams. 2.) Ʒ́ynei, ir wiʃʃi wardininkai, bey tie ʒ̇monẽs, kurriẽ pas jůs eina. 3) Kurriẽ naujas wieras, paʃkiaus nů ʒ́moniû pramanitas, priimma, arba łaupsin, arba jû Knygas ʃkaito, ir kurriẽ eina ant małdôs, ant pamokʃłû ne i tikkrą Kriʃtaus Baʒ̇nycią. etc. etc.

Ar nenʒ̇drauʃti cʒia yra Sʒwenti Abroʒai, tai eʃti: Kriʃtaus JEʒaus, Jo Motinôs Maryôs Pannôs ir kittû Diewo Sʒwentujû Paweiksłai?

Pagoniʃʒki Abroʒai, kurriẽms kłonojaʃi Pagonai, tikkẽdami jůs Diewus ẽʃant, berods uʒ̇drauʃti cʒia yra, kaipo raʃi paraʃʒita 2. Moiʒ. p. 20. 45 ir kitur:

Bet ne tiẽ Abroʒai, kurriẽ Krikʃʒćioniʃʒki yra […].

1781 METŲ BALANDŽIO 23 DIENOS INSTRUKCIJA OBELIŲ DVARO EKONOMUI

XV–XVI amžiuje plečiantis Lietuvoje didžiojo kunigaikščio, Bažnyčios ir didikų stambiajai žemėvaldai, žemvaldžiai ėmė tolti nuo tiesioginio ūkininkavimo bei dvarų administravimo ir prireikė reglamentuoti dvarų valdymą. Buvo sudarinėjamos instrukcijos valdų administracijai. Yra išlikusios XVI amžiaus didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo instrukcijos jo valdų pareigūnams Vilniaus bei Trakų vaivadijose ir Žemaitijoje. Iš XVII amžiaus išliko privačių valdų savininkų (arba jų įgaliotų pareigūnų) instrukcijų vyriausiems dvarų pareigūnams. Instrukcijų turinys skirtingas. Daugiausia vietos paprastai buvo skiriama ūkinei veiklai. Kai kuriose instrukcijose yra nurodymų, kaip norminti ir kontroliuoti valstiečių asmeninį dorovinį gyvenimą. Tokių nurodymų yra instrukcijoje Obelių dvaro (dab. Rokiškio raj.) ekonomui. Šią instrukciją 1781 metų balandžio 24 dieną Obeliuose patvirtino Ukmergės pavieto paseniūnis Ignotas Petkevičius. Instrukcija susideda iš kelių dalių, kuriose nurodyta, kaip tvarkyti gyvulių ūkį, pasėlius ir visą dvarą su valsčiumi. Skelbiamoji instrukcijos dalis, pavadinta „Apie Pono Dievo garbinimą“, skirta valstiečių doroviniam gyvenimui reglamentuoti.

ANTANAS TYLA

Teiginys, kad valstiečiai burtininkauja, buvo virtęs trafaretiniu. Jis kartojamas daugelyje lietuviškų religinių raštų, instrukcijų dvarų valdytojams ir valstiečiams, užfiksuotas net 1588 metų Lietuvos Statute (*BRMŠ*, II, 634–636). Todėl jis nedaug ką sako apie realią padėtį, nors, antra vertus, įvairiausi burtai ir prietarai baltų (kaip ir kitų tautų) kraštuose, nors ir žiauriausiai persekiojami, išliko iki pat XX amžiaus. Tautosakos ir etnografinių duomenų rinkėjai XIX–XX amžiuje tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje užrašė dešimtis tūkstančių burtų, prietarų (*LTT*, I–IV; Istorijos instituto tikėjimų, burtų ir prietarų kartoteka). Praeityje jų, be abejo, būta dar daugiau.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Pawlik, 1915, 198–199; *LIŠ*, I, 338–339.
Tekstas iš: Pawlik, 1915, 198–199.

INSTRUKTARZ CZYNNOŚCI EKONOMICZNYCH DLA JMĆ PANA EKONOMA OBELSKIEGO EX ANNO 1781 A DIE 23 APRILIS

1. Co do chwały Pana Boga

Każdego mającego zwierzchność i władzę nad innemi jest najpierwszym obowiązkiem pilno tego dostrzegać, aby nie tylko powierzonymi sobie w rząd i dozor ludźmi swywoli i obrazy Pana Boga nie było, ale też ażeby jako Najwyższemu Rządcy cześć, chwała oddana była. JMć Panu ekonomowi rekomenduje się:

1. Aby będąca na folwarkach czeladź, stróże, gospodynie, dziewki, pasterz, zebrawszy się po wieczerzy w gromadę; jako i rano, pacierze w powszechności mówili, to jest: Ojcze Nasz, Zdrowaś Marya, Wierzę, litanią i katechizm, żadnego dnia nie opuszczając i nie odkładając dla nieprzytomności jednej z tych osób, którzy do tej gromadki należeć powinni. Ten arcychwalebny zwyczaj doświadczenie nauczyło, jak obfite boskie sprowadza błogosławieństwo w rządach gospodarskich, które wykonywa według praw religii; przeciwny w niej obchód ażali nie doświadczamy? że bez boskiej pomocy, bez wezwania Jego nami miłosierdzia wszystko się wstecz obraca, najsilniejsze nikczemnieją bez wzrostu ekonomiczne starunki. Owoż tu się kończy krótki wyraz dla prawowiernych i oświeconych.

2. Pilny też wzgląd na to mieć należy, żeby poddani wszyscy każdej niedzieli i święta do kościoła chodzili, to jest od każdego gospodarza aby jeden człowiek z chaty przynajmniej znajdował się w kościele, każdego zaś czwartego tygodnia sami gospodarze być powinni pod karą służenia dwa dni pańszczyzny, a jeśliby ta pokuta nie poprawiła, tedy plagami ukarać będzie należało.

3. Spowiedzi wielkonocne powinni wszyscy corocznie niezawodnie w własnej swojej parafii odprawić i kartki oddawać pod surową karą.

4. Nieumiejętni pacierza i katechizmu mają być do własnego plebana odesłani od zwierzchności, aby onego czy oną koniecznie nauczyli.

5. Wróżbictw i gusłów zwyczajom u wieśniactwa wziętym zapobiegać, od wszelkich ich zabobonności odwodzić, bądź pod jakimkolwiek nazwiskiem do prawa chrześcijańskiego nieprzystosowanych, na jednym bałamuctwie osadzonych, tudzież gwałcenie dni świętych ciężką robotą pod karą od Imć Pana ekonoma wyznaczoną.

EKONOMINĖS VEIKLOS INSTRUKCIJA OBELIŲ DVARO EKONOMUI

1781 balandžio 23

1. Apie Pono Dievo garbinimą.

Kiekvieno, turinčio valdžią ir esančio viršesnio už kitus, svarbiausia pareiga yra budriai žiūrėti, kad jam patikėti valdyti ir prižiūrėti žmonės ne tik nebūtų pasileidę ir neįžeidinėtų Viešpaties Dievo, bet kad jis būtų garbinamas, šlovinamas kaip aukščiausiasis tvarkytojas. Jo malonybei ponui ekonomui siūloma:

1. Kad palivarkuose esanti šeimyna, sargai, šeimininkės, mergos, piemuo, susirinkę po vakarienės krūvon, kaip ir rytą, kalbėtų bendrus poterius, t. y.: „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“, „Tikiu“, litaniją ir katekizmą, nepraleisdami ir neatidėliodami nė vienos dienos dėl to, kad trūksta ko nors iš tų asmenų, kurie privalo tai grupei priklausyti. Iš patyrimo gerai žinome, kad tas labai girtinas paprotys teikia didžią Dievo palaimą ūkininkavimui, kuris vykdomas pagal religijos taisykles. Argi nepatiriame, kad dėl priešingo elgesio, be Dievo pagalbos, be šaukimosi jo gailestingumo mums viskas vyksta atvirkščiai, didžiausios ūkinės pastangos nueina niekais. Taigi čia baigiasi trumpas nurodymas tikratikiams ir apšviestiesiems.

2. Taip pat reikia stropiai žiūrėti, kad visi valstiečiai eitų į bažnyčią kiekvieną sekmadienį ir per šventes, tai yra, kad iš kiekvienų namų bent vienas žmogus ateitų į bažnyčią, o kas ketvirtą savaitę ateitų pats šeimininkas; [jei neateitų], bausti dviem lažo dienomis, o jeigu ši atgaila nepataisytų, tada rykštėmis nuplakti.

3. Visi privalo kasmet būtinai eiti velykinės išpažinties savo parapijoje ir pristatyti [velykinės išpažinties] korteles; [nepriėjusiesiems] skirti griežtą bausmę.

4. Nemokantieji poterių ir katekizmo turi būti vyresnybės siunčiami pas savo kleboną, kad jį arba ją būtinai išmokytų.

5. Neleisti valstiečiams įprastų burtų ir kerėjimų. Jo malonybės pono ekonomo skiriama bausme atgrasinti juos nuo visokių prietarų, nesuderinamų su krikščionių tikyba, pagrįstų vien kvailybėmis, taip pat nuo nusižengimo sunkiu darbu išniekinti šventas dienas.

Vertė *ROMUALDAS ŠALŪGA*

LIVONIJOS BAŽNYČIŲ 1713–1774 METŲ VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

Livonijos bažnyčių vizitacijos vyko ir XVIII amžiuje. Tiesa, 1693 metais buvo panaikintos žemesniosios konsistorijos ir, atrodo, bažnytinis centras buvo tik Ryga. Šiaip ar taip, vizituojamoji teritorija sutampa su XVII amžiuje vizituotomis apskritimis. Laikomasi tų pačių, dar XVII amžiuje išleistų nuostatų, kurie liko galioti net 1721 metais Livoniją prijungus prie Rusijos, iki 1832 metų.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

XVIII amžiuje vizitacijos, kaip ir XVII amžiuje, buvo vykdomos vadovaujantis anksčiau išleistais nuostatais. Tai lėmė įvairiuose vizitacijos protokoluose užfiksuotos informacijos pobūdį. Visų pirma dėmesys buvo kreipiamas į tuos dalykus, kurie buvo minimi nuostatuose: į aukojimą, burtininkavimą, vėlių maitinimą, tačiau į protokolus pateko daug konkrečių detalių, kurios rodo, kad šie „stabmeldystės“ likučiai anuo metu dar buvo gana gajūs ir kad vizitatoriai duomenis apie juos ėmė ne iš senesniųjų rašytinių šaltinių, o tiesiog iš gyvenimo. Ypač daug naujų duomenų protokoluose yra apie aukojimus. Iš jų matyti, kad, pavyzdžiui, Šv. Magdalenos dieną buvo aukojamos vilnos, tikintis sėkmės avims (vadinasi, šv. Magdalena buvo įsivaizduojama kaip avių globėja), Šv. Jurgio ir Mykolo dieną – sviestas, duona, vilnos ir kt. (vadinasi, jie buvo laikomi gyvulių, iš dalies ir javų globėjais). Mirusiesiems po laidotuvių ant kapo paliekama paukštienos ir kitokių valgių, o per vėlines vėlėms „rengiami stalai“. Labai populiarios, matyt, dar buvo rugiapjūtės pabaigtuvių aukos, nes tol, kol nepaaukodavo, niekas nekepdavo duonos. Aukojama būdavo ant kalnų, po medžiais (liepomis), bažnyčiose (koplyčiose) ir prie bažnyčių, kapinėse, ant akmenų. Didelė sakralinė reikšmė buvo teikiama akmeniui ir vandeniui. Akmenys dažnai atlikdavo aukuro (altoriaus) paskirtį – ant jų aukojama, prie jų „atlikinėjama stabmeldystė“; iš akmenų daromi stabai (tikriausiai dievų atvaizdai). Upeliuose, šaltiniuose prausiamasi norint pasveikti, aukojamos aukos. Naujų, iš gyvenimo paimtų duomenų yra ir apie burtininkavimą (kaip burtais nustatomas kenkėjas, panaikinama burtų galia ir pan.).

Šie, kaip ir kiti, vizitacijų protokolai vertingas senųjų latvių papročių ir tikėjimų, sumišusių ir krikščioniškaisiais, šaltinis.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 504–507.
Literatūra: Kurtz, 1924; Mannhardt, 1936, 507–508.
Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 504–507.

VISITATIONSPROTOKOLLEN
v. J. 1713–1774

Visitationsprotokoll
v. J. 1713

Wohlfahrt. „Viele opfern unter einer Linde bei Aren, einer Bauerstelle unter Wohlfahrt. Den Tag Aller-Seellen decken die Bauern den Tisch für die Seelen der Verstorbenen“.

Schujen 1732: In der Kirche auf dem Altar werde in der Nacht Wachs etc. geopfert.

Visitationsprotokoll
v. J. 1739

Neuermühlen. „Sihlneeken und Leute, die bei ihnen Hilfe suchen, gebe es nicht, ebenso wenig Oerter, wo zu gewissen Zeiten geopfert würde. Sobald Pastor von solchen Oertern Kentniss habe, sollte er das wo gehörig melden, damit mit gehöriger Strafe verfahren werden könne, wobei besonders das Speisen der Seelen Verstorbener in den Gesinden bemerkt wird; rücksichtlich der Sihlneeken aber wird, wo sich in Zukunft solche finden, den Kirschenvorstehern recommendiert, mit Pastor zusammenzutreten und zu untersuchen, ob die Leute durch Kräuter oder durch Wörter curiren und solchergestalt Betrüger sind. […]“

General-Kirchen-Commission
von 1740

Pebalg-Neuhof. Es wird ein sog. Sihlneek aus Ramkau zu 10 Paar Ruten und Kirchenbusse verurteilt.

Es ist dies wohl der Ramkau’sche Bauer Pakkalneek, von dem im Visitationsprotokoll v. 1740 ausführlich gehandelt wird. Um einem Bauern, dessen Pferd krank geworden, zu helfen, stellt Pakkalneek vor allem fest, wer der Schuldige sei, und zwar indem er einige würfelförmig geschnittene Stücke Brot auf den Tisch legt und daraus „ersieht“; darauf gibt er seinem Klienten den Rat, ein Ei zu nehmen, es in 9 Stücke zu zerschneiden, ebenso auch 3 Hopfenköpfe und ein Stück Pielbeerenholz, und das alles auf das strittige Land (dessentwegen seine Nachbarn ihm das Pferd krank gemacht) zu werfen; so würde das Pferd wieder gesund werden.

Visitationsprotokoll
v. J. 1740

[…] Sissegal. Bei der hiesigen Kirche werden auf Magdalenenmarkt alte Lumpen und Wachs geopfert.

Vom Capitaine Klodt wird hierzu zu Protokoll gegeben, dass es sich um kein Opfer, sondern bloss um ein Geschenk für die Bettler handle. Nach Aussage des undeutschen Kirchenvorstehers „gäben sie denen zusammengekommenen Armen bey der Kirche brodt, bier etc. Örter aber, da geopffert würde, hätten sie nicht, so tractirten sie auch die Seelen der Verstorbenen nicht“. Darauf wird verordnet: würde bekannt werden, dass gewisse Orter, Bäume, Hügel, Steine sind, bey welchen Abgötterey getrieben und geopffert werde, so sollen diese Gegenstände vernichtet, die Erde umgepflügt, die Schuldigen bestraft werden. Fälle von Seelenspeisung sollen dem Pastor gemeldet werden. […]

[…] Pebalg. Dem Pastor ist das Vorhandensein von „Sihlneeken“ und solchen, die bei diesen Hülfe suchen, bekannt, sie seien jedoch bestraft. Nach Aussage der Vormünder gäbe es einen Sihlneek, der sei aber so alt, dass er nicht mehr „blasen“ könne.

[…] Schujen. Einige Bauern berichten, dass am Markttage in der Lodenhofschen Kirche die Leute Wachs und kleines Geld opfern, auch sich im dortigen Bache waschen sollen, um gesund zu werden.

[…] Serben. „In Drustenhof sey ein baum gewesen, worunter 13 Abgötter gewesen; selbige wären von Steinen auf einander gesetzet formieret, einer habe den Namen Spitzkopff gehabt. Alhie habe der Wirth Wihlum Jahnis alles Essen und Trinken, ehe er es genossen, geopffert. Verwichenen Winter sey dieser baum, wie gedachter Wirth Feuer gemacht und dabey geopffert, umgefallen und habe ihn samt seinen zweyen Söhnen, einen von 6, den andern von 12 Jahren, erschlagen. Der Kerl selbst habe wohl noch 4 Tage gelebet, aber ohne Verstand und Rede; die 2 Söhne hingegen wären sogleich erschlagen.

Der Inspektor […] berichtete, dass die aufeinander gelegte Steine noch alda wären“.

Die Kirchenvormünder berichten: „der wirth in Mihlaksch-Gesinde habe noch einen Stein, da er seine Abgötterey treibe. Die Leute, wenn sie da arbeiteten, bäthen sie zu Gott, dass ihnen nichts begegnen möge. […]“

[…] Neuhof. Es sei zu Kaperhof früher auf dem Markt an der alten Kirchstelle geopfert worden, was jetzt nicht mehr geschehe.

[…] Paltzmar. Nur durch eifriges Zureden habe der Pastor erwirkt, dass die Leute sich von den Sihlneeken abgekehrt. Ferner habe es hier eine Opferstelle gegeben, genannt Antoniberg, diese sei aber jetzt gäntzlich ruiniret“.

[...] Ronneburg. Es wird Wolle und Wachs auf dem Austin-Kaln, auch unter Neuhof bei der Nikolai- oder Ignatii Kapelle geopfert.

[...] Auf die Frage nach dem Vorhandensein von Sihlneeken, erfolgt eine bejahende Antwort. Auch wird von einem Herrn Goldberg ein „Aufsatz“ übergeben „von allerhand von ihme bemerkten unter den Leuten sich findenden abergläubischen Wesen“.

Tirsen 1748: Beim Kirchhof sei ein Brunnen, zu dem Leute aus den benachbarten Kirchspielen kämen, trinken, sich waschen und Geld für die Armen hinlegen.

Schwaneburg 1748: Der Verwalter hat bei Dapsche und bei Bumann (Bauernhöfe) Hügel gefunden, wo unter Bäumen Eier, Quäste u. dergl. geopfert werde, er habe die zerstören lassen und die Leute haben ihm gedankt.

Marienburg 1748: Es werden viele Sihlenēken mit Namen denunziert. Einer meint, er tue mit Krankenheilungen und Wahrsagen den Leuten nur gutes. Er macht es vor und ihm wird bewiesen, dass er den Namen Gottes schändlich missbrauche; er kommt mit neun Paar Ruten als Strafe ab. – Roggen und Gerste brauchen sie nach dem Schnitt nicht eher zur Bereitung vom Brod und anderer Speise, als bis sie vorher geopfert haben. Opferstellen sind überall, besonders in entlegenen Bauerhöfen.

Adsel 1748: Ein Sihlnēk zeigt, wie er Salz zu Arznei präpariere mit Anwendung des Kreuzeszeichens und Anrufung des Namens Gottes. Der Pastor gib an, siebzehn Opferstellen vertilgt zu haben.

Linden 1748: Der Pastor habe unter Hirschenhof eine Opferstelle zerstören lassen.

Kalzenau 1748: Es sei unter Fehteln Alwischu Rein, welcher den Leuten allerlei weiss mache, ihnen prophezeie, sie auf abergläubische Art kuriere und allerlei wunderliche Zoten angebe.

Laudohn 1748: In Lubahn werden ein paar Sihlnēki (Wahrsager) genannt, auch werde auf die Gräber Vögel, Speisen, Schüsseln u. dergl. bei Begräbnissen gezetzt.

Burtnek 1766: Pastor Matth. Phil. Vorhoff sagt: Oerter, wo geopfert worden oder sonstiger Aberglaube im Schwange gewesen, seien vormals gewesen, aber er selbst habe sie zersprengt.

Visitationsprotokol
v. J. 1767 [–1774]

Rujen: einige Bauern sollen Hausgötzen halten.

Papendorf 1768: Auf dem Blauberge werde wohl geopfert. Verordnet: dabei Betroffene mit 10 Paar Ruten, und die Kirchenvormünder (Bauervorsteher) die es nicht melden, mit 5 Paar Ruten zu bestrafen.

Segewold 1768: Den Kindern wird bei der Taufe ein Stückchen Salz mit eingeknüpft.

Neuermühlen 1768: Dem Kinde wird bei der Taufe in einem Knuppen Salz auf die Brust gebunden, damit es nicht wegsterbe.

Ronneburg 1774: Bei der Austriņ Kapelle (Begräbnisplatz) werde um St. Georgii und Michaelis geopfert, indem von fremden, vielleicht auch eigegen Leuten Steine, allda zusammengetragen würden, worauf sie Butter, Brod, Käse, Fleisch, Wolle, Wachs, Geld legen und darin sich die Bettler teilen. Obgleich die Türe daselbst verschlossen, steigen sie dennoch über den Zaun um opfern zu können.

Smilten 1774: Es soll bei Blumenhof ein alter Kreuzstein sein, wo am Magdalenentage von sehr vielen Wolle zum Gedeihen der Schafe geopfert werde.

Lasdohn 1774: Das Fest Aller-Seelen werde durch eine Mahlzeit für diese gefeiert.

VIZITACIJŲ PROTOKOLAI
1713–1774

Vizitacijos protokolas
1713

Ėvelė. „Daugelis aukoja po liepa prie Riebinių dvaro, viename kaime netoli Ėvelės. Per Vėlines valstiečiai padengia stalą vėlėms“.

Skujenė, 1732: Bažnyčioje ant altoriaus naktį aukojama vaškas ir kt. daiktai.

Vizitacijos protokolas
1739

Adažiai. „Pranašautojų ir žmonių, kurie kreiptųsi į juos pagalbos, nesą, taip pat mažai belikę vietų, kuriose tam tikru metu būtų aukojamos aukos. Kai tik kunigas apie tokias vietas gauna žinių, privalo pranešti ten, kur reikia, kad būtų galima skirti reikiamas bausmes, ypač atkreiptinas dėmesys į vėlių maitinimą namuose; o dėl pranašautojų, jeigu ateityje tokių kur nors atsirastų, bažnyčių seniūnams rekomenduojama drauge su kunigu ištirti, ar tie žmonės negydo žolelėmis ir užkalbėjimais ir dėl to yra apgavikai“.

Bažnyčių visuotinės komisijos protokolas
1740

Jaunpiebalga. Vienas vadinamasis pranašautojas iš Renkos nuteisiamas 30 rykščių ir bažnytine atgaila.

Tai, matyt, yra tas pats Renkos valstietis Pakalniekas, apie kurį smulkiai pasakojama 1740 metų vizitacijos protokole. Norėdamas padėti vienam valstiečiui, kurio arklys susirgo, Pakalniekas visų pirma nustato, kas dėl to yra kaltas; jis daro taip: ant stalo deda keletą kubeliais supjaustytų duonos gabalėlių ir iš jų kažką „išžiūri“; tada jis savo klientui duoda tokį patarimą: paimti kiaušinį, supjaustyti jį į devynias dalis, taip pat paimti tris apynių galvutes ir gabalėlį šermukšnio medžio ir visa tai paberti ant ginčijamos žemės (dėl kurios kaimynai susargdinę jo arklį); tada arklys vėl pasveiksiąs.

Vizitacijos protokolas
1740

[...] Madalienos dvaras. Prie čionykštės bažnyčios, Magdalenos turguje, aukojami seni skudurai ir vaškas.

Valdytojas Klodas aiškina, kad tai ne aukojimas, o tik dovana elgetoms. Kaip teigia vietinės kilmės bažnyčios seniūnas, „prie bažnyčios susirenkantiems vargšams jie duodą duonos, alaus ir kt., o vietų, kur būtų aukojamos aukos, jie neturį, todėl ir vėlių nemaitiną“. Po to skelbiamas toks potvarkis: jeigu paaiškėtų, kad esama tam tikrų vietų, medžių, kalvų, akmenų, prie kurių užsiiminėjama stabmeldyste ir aukojamos aukos, tai visi tie daiktai turi būti sunaikinti, žemė – aparta, o kaltieji nubausti. Apie vėlių maitinimo atvejus turi būti pranešta kunigui. [...]

[...] Piebalga. Kunigas žino, kad yra pranašautojų ir tokių žmonių, kurie į juos kreipiasi pagalbos, bet jie esą nubausti. Bažnyčios seniūnų teigimu, čia gyvenąs vienas toks pranašautojas, bet jis esąs toks senas, kad nebegalįs „pūsti“.

[...] Skujenė. Kai kurie valstiečiai praneša, kad turgaus dieną Apsės bažnyčioje žmonės aukoją vaško ir smulkių pinigų, taip pat einą į tenykštį upelį praustis, kad pasveiktų.

[...] Dzėrbenė. „Drustėje buvęs medis, po kuriuo stovėję 13 stabų; kai kurie iš jų buvę padaryti iš vienas ant kito sukrautų akmenų, o vienas turėjęs pravardę Smailiagalvis. Šeimininkas Vylumas Janis čia aukojęs visų valgių ir gėrimų, ir tik paskui ragavęs. Praeitą žiemą, kai minėtasis šeimininkas užkūręs ugnį ir aukojęs auką, medis nuvirtęs ir griūdamas sutraiškęs jį patį

ir du jo sūnus, vieną šešerių, o kitą dvylikos metų. Jis pats dar buvęs gyvas keturias dienas, bet be sąmonės ir be žado; abu sūnūs buvę užmušti vietoje.

Inspektorius […] pranešė, kad sukrautieji akmenys dar ten tebesą“.

Bažnyčios seniūnai pasakoja: „Mylakšių vienkiemio šeimininkas dar tebeturįs akmenį, prie kurio jis užsiiminėja stabmeldyste. Ten dirbantys žmonės prašą Dievo, kad neatsitiktų nieko bloga. […]“

[…] Jauna muiža(?). Anksčiau *Kaperhofo* turgavietėje, kur kadaise stovėjusi bažnyčia, buvusios aukojamos aukos, dabar to niekas nebedarąs.

[…] Palsmanė. Tik uoliai įtikinėdamas kunigas pasiekė, kad žmonės nuo pranašautojų nusigręžė. Be to, čia buvusi viena aukavietė, vadinama Antano kalnu, bet dabar esanti „visiškai sugriauta“.

[…] Rauna. Austino kalne[?], taip pat netoli Jauna muižos prie Mikalojaus arba Ignacijaus koplyčios aukojama vilnos ir vaško.

[…] Į klausimą, ar yra pranašautojų, atsakoma teigiamai. Taip pat perduodamas kažkokio pono Goldbergo „raštas apie visokias jo pastebėtas, tarp žmonių gyvenančias, prietarais tikinčias būtybes“.

Tirza, 1748 m.: Netoli šventoriaus esąs šulinys, prie kurio ateiną žmonių iš gretimų parapijų – čia jie geria vandenį, prausiąsi ir padedą pinigų vargšams.

Gulbenė, 1748 m.: Prie Dapšės ir Būmanio (tai valstiečių sodybos) valdytojas aptiko kalvą, kur po medžiais aukojami kiaušiniai, vantos ir panašūs daiktai; jis įsakęs tą vietą sunaikinti, ir žmonės jam dėkojo.

Alūksnė, 1748 m.: Daug pranašautojų įskundžiama, nurodomi jų vardai. Vienas iš jų mano, kad gydydamas ligas ir pranašaudamas jis žmonėms darąs tik gera. Jis rodo, ką gali, bet jam sakoma, kad jis gėdingai suteršė Dievo vardą; jam skiriama 18 rykščių bausmė. Nukirtę rugius ir miežius, jie tol nepradeda kepti duonos ir kitų valgių ruošti, kol nėra atlikę aukojimo. Aukojimo vietų yra visur, ypač atokiose sodybose.

Gaujenė, 1748 m.: Vienas pranašautojas rodo, kaip jis, kryžiaus ženklu ir minėdamas Dievo vardą, druską paverčiąs vaistais. Kunigas sakosi sunaikinęs septyniolika aukaviečių.

Liepos dvaras, 1748 m.: Netoli Iršų dvaro kunigas liepęs sunaikinti vieną aukavietę.

Kalcenavas, 1748 m.: Netoli Vietuolės gyvena Alvišus Reinas, kuris žmonėms duoda visokiausių pamokymų, jiems pranašauja, juos prietariškais būdais gydo ir visokias keistas nešvankybes pasakoja.

Lauduona, 1748 m.: Lubanoje minima keletas pranašautojų (burtininkų), be to, laidojant mirusiuosius, ant kapo dedama paukštienos, šiaip valgių, dubenėlių ir kt. daiktų.

Burtniekai, 1766 m.: Kunigas Matas Pil. Forhofas sako: vietų, kur buvo aukojama arba atliekamos kokios nors stabmeldiškos apeigos, seniai nebėra, jis pats jas sunaikinęs.

Vizitacijos protokolas
1767–1774

Rūjiena: Kai kurie valstiečiai laiką namų stabus.

Rubenė, 1768 m.: Ant Zilaiskalno (?) esą aukojamos aukos. Įsakyta: kaltuosius bausti 10 porų rykščių, o bažnyčios seniūnams (valstiečių atstovams), kurie apie tai nepraneša, skirti 10 rykščių bausmę.

Sigulda, 1768 m.: Nešamiems krikštyti vaikams įrišamas mazgelis su žiupsneliu druskos.

Adažiai, 1768 m.: Nešamiems krikštyti vaikams, kad nenumirtų, ant krūtinės pririšamas mazgelis su druska.

Rauna, 1774 m.: Prie Austrinio koplyčios (laidojimų vietoje) per Šv. Jurgį ir Mykolą esą aukojamos aukos; svetimi žmonės, o gal ir saviškiai, sunešė krūvą akmenų, ant kurių deda sviesto, duonos, sūrio, mėsos, vilnų, vaško, pinigų; visa tai pasidalija elgetos. Nors vartai ir užrakinti, jie vis tiek lipa per tvorą, kad tik galėtų aukoti.

Smiltenė, 1774 m.: Prie Bluomės dvaro stovįs senas akmens kryžius, kur per Šv. Magdaleną labai daug žmonių aukoja vilnų – kad avys gerai augtų.

Lauduona, 1774 m.: Švenčiant Vėlines rengiamos vaišės vėlėms.

Vertė *ALFONSAS TEKORIUS*

RAUNOS BAŽNYČIOS KNYGOS 1717 METŲ LAPKRIČIO 3 DIENOS ĮRAŠAS

Publikuodami Livonijos bažnytinių apskričių vizitacijų protokolus, Wilhelmo Mannhardto knygos leidėjai palyginimui pridėdavo ir kitų šaltinių. Šiuo atveju buvo panaudotas evangelikų kunigo Pauliaus Baerento pranešimas, perskaitytas 1910 metais Latvių literatūros draugijoje, kuriame jis pateikia ištrauką iš Raunos bažnyčios knygos.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Šiame šaltinyje aprašytos apeigos dievo Bluko garbei primena baltų Kūčių papročius (ant stalo dedama šieno, maisto produktų iš grūdų, uždegamas žiburys). Ši sąsaja atrodo dar įtikinamesnė prisiminus, jog latviai Kūčių vakarą vadino *blukių vakaru* ir per šią šventę degindavo blukiu vadinamą kaladę. Blukio vilkimo ir deginimo paprotys buvo žinomas ir lietuviams žemaičiams (Daukantas, 1976, 548). Jau buvo mėginimų blukį sieti su dievu, kuris Kūčių naktį sunaikinamas, o Kalėdų rytą vėl gimsta iš naujo (Vėlius, 1986). Ši hipotezė, iškelta remiantis kitais baltų ir jų kaimynų (visų pirma pietų slavų) šaltiniais, iš dalies patvirtina ir šio šaltinio tikrumą. Apeigų, atliekamų dievo Bluko garbei, susiejimas su spalio 3 diena (Vėlinėms artimu metu) rodo Kūčių šventės artimumą Vėlinėms: arba dėl panašumo Kūčių apeigos šiame šaltinyje susietos su Vėlinėms artimu metu, arba Vėlinės žymi laikotarpio, latvių vadinamo *vėlių laiku* pradžią, o Kūčios – pabaigą; abi šios šventės turėjo daug panašių arba visai sutampančių bruožų. Ugnių degimas ore (prie jaujos) sietinas su Naujųjų metų ugnių deginimu tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje. Tai ir patvirtina anksčiau iškeltą hipotezę, kad Kūčių naktis seniau galėjo žymėti senųjų ir naujųjų metų sandūrą (Vėlius, 1986). Keturios ugnys (porinis skaičius) tarsi rodytų, kad dievas Blukas yra žemės arba požemio dievas, kuriam būdingas porinis skaičius (apie skaičių simboliką baltų pasaulėžiūroje žr. Vėlius, 1983, 46–52).

Šis įrašas – vertingas latvių mitologijos šaltinis, – ypač padeda nustatyti senąją kalendorinių švenčių prasmę.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 503.
Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 503.

KIRCHENBUCH ZU RONNEBURG
1717

A 1717 d. 3. Nov. hat der Wohgul Wirth etwas entfernt von der Riege (Gebäude für Korndarre und Dreschtenne) auf deren vier Ecken bei spätem Abend Feuer angemacht, in der Riege aber bei vermachten Türen und Fenstern ein Schoß voll Heu auf dem Tisch liegen gehabt und Brod und Licht dabei, selbst aber mit den Seinigen gebetet und gesungen. Gefragt, hat er erklärt, es geschehe dem Bluķķu-Deewam zu Ehren.

RAUNOS BAŽNYČIOS KNYGA
1717

1717 metų lapkričio 3 dieną ūkininkas Vogulis, kažką išnešęs iš jaujos (pãstato, kur yra džiovykla javams ir klojimas kulti) ir prie kiekvieno jos kampo vėlai vakare sukūręs ugnį, užsklendęs duris ir užlaidęs langus, pasidėjęs ant stalo glėbį šieno, duonos ir degantį žiburį, su saviškiais meldėsi ir giedojo. Paklaustas, ką tai reiškia, paaiškino, kad visa tai daroma dievo Bluko garbei.

Vertė *ALFONSAS TEKORIUS*

JAKOBAS LANGĖ
1711–1777

JAKOBS LANGE

Jakobas Langė (*Jakobs Lange, Jēkabs Lange, Jacob Lange*) – vokiečių kilmės latvių kalbininkas, raštijos darbuotojas.

Gimė 1711 metais Karaliaučiuje. Baigė Karaliaučiaus universitetą. Nuo 1732 metų dirbo Peterburge. 1736 metais atvyko į Latviją. Kunigavo Ėvelėje (Valkos raj.), Smiltenėje (Valkos raj.), Cėsyse. Mirė 1777 metų kovo 17 dieną Rygoje, palaidotas Smiltenėje.

Langė labai gerai išmoko latvių kalbą. Geriau suvokti latvių kalbos specifiką jam padėjo lietuvių ir rusų kalbų mokėjimas.

1772–1777 metais buvo išspausdintas jo *Išsamus vokiečių–latvių ir latvių–vokiečių kalbų žodynas* (*Vollständiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon*, Mitau, 1777). Vokiečių–latvių dalyje yra apie 15 tūkstančių, o latvių–vokiečių – apie 10 tūkstančių žodžių, kuriuos labai rūpestingai rinko iš gyvosios kalbos ir ankstesniųjų žodynų. Langės žodynas turėjo nemažą įtaką tolesnei latvių leksikografijos raidai. Langė padarė klaidą į savo žodyną įdėdamas Suntažių kunigo Johano Harderio tariamus latvių (iš tikrųjų prūsų) mitologinių pavadinimų etimologizavimus.

Langė 1768–1769 metais iš vokiečių kalbos vertė gydytojo Peterio Ernsto Wildes (1732–1785) leidinį *Lettischer Arzt* (*Latvių gydytojas*). Šis leidinys (*Latviešu Ārste*) laikomas pirmuoju latvių periodiniu leidiniu.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Jakobo Langės žodyne mitinių duomenų kur kas daugiau negu jo pirmtakų Georgo Mancelio (*BRMŠ*, III, 658–670) ir Johano Langijo (*BRMŠ*, III, 690–710) žodynuose. Jis naudojosi Mancelio žodynu, nes pakartojo daugumą jame esančios mitinės leksikos (įvairius burtininkų, būrimo, kalendorinių švenčių, mitinių būtybių ir kt. pavadinimus). Langijo žodynu Langė, atrodo, nesinaudojo, nes aptardamas tuos žodžius, kurie yra abiejuose minėtuose žodynuose, juos apibūdina taip kaip Georgas Mancelis ir nepateikia tų žodžių ir posakių, kuriuos, papildydamas Mancelį, buvo įvedęs Langijas (pvz., *Mantaht* „užburti“, *Pirtihschi* „auka, paliekama pirtyje kūdikiui gimus“, velnio sinonimų *Billate, Nihkschis* ir kt.). Tikriausiai Langei buvo žinomi ir Pauliaus Einhorno veikalai (*BRMŠ*, III, 577–637), paskatinę jį atkreipti dėmesį į įvairias motinas, tačiau

Mancelio ir Einhorno veikalai didesnės įtakos Langės mitinei informacijai nepadarė. Remdamasis savo meto tikėjimais ir papročiais, tas pačias mitines sąvokas jis neretai apibūdina šiek tiek kitaip ir gerokai plačiau. Pavyzdžiui, Mancelis prie *Leetohns* „slogutis“ pateikė tik vokiškus atitikmenis *Der Alp* ir *Die Mahr*, o Langė nurodo ir jo funkcijas (kad jis slogina, jodo, kankina), prie *Puhķis* „aitvaras“ Mancelis nurodė tik vokiškąjį *Drach*, o Langė – dar ir posakius, iš kurių matyti, kad Perkūnas persekioja aitvarą. Prie žodžio *Paehrkohns* „perkūnas“ Mancelis nurodė tik vokiškąjį *Donner* ir posakius *Perkūnas dunda, urzgia*, o Langė dar prideda posakius *Senis atsikėlė*, *Dangaus būgnininkas*, *Griaustinis spiria* ir kt., nurodo, kad jis laikomas dievybe. Laumę ir raganą Mancelis apibūdino kaip skraidančią burtininkę, o Langė – kaip žemės deivę, kuri baudžia tuos, kas ketvirtadienį ir penktadienio vakarą verpia. Laimą, Deklą Langė apibūdino panašiai kaip ir Einhornas, tačiau daugiau negu šis pateikė latvių motinų pavadinimų (pridėjo dar Karo, Ugnies, Vandens, net Mėšlo motiną, kuri kitoj vietoj dar vadinama Mėšlo boba). Pagal Einhorno informaciją, kad senovėje pagonys (graikai ir romėnai) tokiu pat metu kaip latvių Kūčių vakaras, švęsdavo valgymo ir girtuokliavimo dievaičiui Komui skirtą šventę, sukuria teiginį apie latvių valgymo dievą *Kuhma*, *Koma* ir susieja jį su bendriniu latvių žodžiu *kuhma* „krikštatėvis“.

Langė rėmėsi dar ir kitais rašytiniais šaltiniais. Žinias apie Pieno motiną ir burtininkę Brechiną jis paėmė iš Salomono Henningo *Pranešimo* (*BRMŠ*, III, 688–690), apie gyvačių garbinimą, kai kuriuos žynių pavadinimus (krivį, vurkšaitį), dievus Žemininką, Vaižgantą, Tiklą – iš Christiano Kelcho *Livonijos istorijos* (*BRMŠ*, III, 714–715), o šis – iš Jono Lasickio (*BRMŠ*, III, 571–603), apie Drebkulį – tikriausiai, iš Pilypo Ruigio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno, kuris galėjo paveikti ir Langės laumės apibūdinimą, apie Jumalą ir Skadą – iš Kelcho, o šis pirmąją – iš suomių, antrąją – iš šiaurės germanų mitologijos, apie Oišą – iš Olofo Dalino *Švedijos istorijos* (Mannhardt, 1936, 621). Į savo žodyną Langė kaip latviškus įtraukė beveik visus prūsų (sūduvių) dievus, kuriuos, kaip mano tyrinėtojai (Mannhardt, 1936, 618), jis ėmė iš Matthaeuso Waisselijaus, Jono Lasickio ir pačios *Sūduvių knygelės* (*BRMŠ*, II, 123–156). Įtraukė todėl, kad jau nuo Jono Maleckio-Sandeckio (*BRMŠ*, II, 199–212) laikų buvo įprasta juos vadinti ne tik prūsų, bet ir „livoniečių“, kuršių ir kitų Baltijos tautų dievais. Tačiau Langė jautė skirtumą tarp liaudyje dar išlikusių užuominų apie atskiras latvių dievybes ir prūsų (sūduvių) ar šiaurės germanų dievų, nes pirmą kartą kalbėdamas apie senosios latvių tikybos liekanas mini tik „naminį“ (*Mahjas kungs*), Žemės motiną, Mėšlo motiną, šventas mergas ir kt., kalbėdamas apie senuosius „pagonių latvių dievaičius“, mini Perkūną, Žemininką, naminį, Vaižgantą (*Weizgants*) ir kt., ir tik trečią kartą prie latvių dievaičių jau priskiria ir prūsų garbintus dievus. Kalbėdamas apie iš

šiaurės germanų paimtą deivę Skadą, nurodo, kad tai „Šiaurės jūros deivė“, o užbaigdamas latvių dievų sąrašą germaniškomis dievybėmis Skada ir Diža, irgi čia pat priduria, kad „atrodo, jog šiaurės srityje dievaičiais yra laikomi“. Prie vienų prūsų dievų ar kitokių mitinių vaizdinių (pvz., dievo Aušauto, kulto tarnų zygenotų) nurodoma, kad jie būdingi latviams ir prūsams, o kitus stengiamasi „sulatvinti“. Pavyzdžiui, dievas Pikolis pakeičiamas į Piekalnį ir laikomas latvių kalnų dievu; dievas Gardaitis (Perdaitis) – į Pelviką ir išvedamas iš latvių kalbos žodžio *peldeht* „plaukti“ šalia Gardaičio, jūreivystės dievo, kuris išvedamas iš latvių kalbos žodžio *gardehdis* „smaližius“; dievas Puškaitis pakeičiamas į dievą Putšeitį, išvedamas iš žodžio *putns* „paukštis“ ir laikomas latvių oro, skraidymo dievu, šalia Puškaičio – miškelių dievo. „Sulatvinamos“ ir germaniškos dievybės: Skada siejama su latvių kalbos žodžiu *skāde* „žala“, o Diža – su žodžiu *dižs* „gerai nuaugęs“.

Langė buvo gerai susipažinęs su latvių tautosaka, papročiais, tikėjimais, burtais bei prietarais ir nemažą mitinės informacijos dalį paėmė iš gyvosios tradicijos. Tokie tiesiog iš liaudies gyvenimo paimti yra duomenys apie naminį, Mėšlo, Miško, Karo, Ugnies, Vandens motinas, šventas mergas, klystžvakes, šungalvius, miško velnią, tikėjimai, kad urvinės kregždės žiemoja žemėje, kad gandras yra šventas, o zylė – laimės paukštis, apie milžinų kapus, milžinų kaulus, daug įdomių detalių apie Joninių, Užgavėnių, vestuvių šventimą, Benedikto (vabzdžių) dieną, vilko vadinimą *miško vyru*, *miško dievu*, gruodžio mėnesio – *vėlių, velnių mėnesiu* ir kt. Iš žmonių surinktą medžiagą Langė pateikia tiksliai, nieko neprikurdamas ir nefantazuodamas, o ko nežino, sąžiningai praneša. Pavyzdžiui, rašydamas apie posakį *tee baigi kaujahs*, taikomą Šiaurės pašvaistei, teigia, kad manoma, jog kaujasi slibinas, tačiau su kuo jis kaujasi, autorius nežinąs. Neatsakytą jis palieka ir klausimą, kas yra Miško, Karo, Ugnies motinos, šventos mergos. Iš ano meto liaudies gyvenimo imti duomenys Langės žodyne yra vertingiausi, jie sudaro logišką jungiamąją grandį tarp senosios latvių mitologijos ir XIX–XX amžiaus tautosakos, papročių, tikėjimų, burtų bei prietarų. Langės žodyne esančius mitinius duomenis vėliau pakartojo Gothardas Fridrichas Stenderis, kuriuo rėmėsi daugelis latvių ir kitų baltų mitologijos tyrinėtojų, ne vienas iš jų naudojosi ir pačiu Langės žodynu (Voigt, 1827; Mannhardt, 1880; Auning, 1905; Šmits, 1926; Šliūpas, 1932; Adamovičs, 1940; Biezais, 1955; 1975; 1976; Johansons, 1964; Balys, Biezais, 1965; Neuland, 1977; Vėlius, 1987 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lange, 1772; 1773; 1777; Mannhardt, 1936, 618–626.

Literatūra: Arons, 1921; Mannhardt, 1936, 617–630; Zemzare, 1961, 130–152; Ozols, 1965, 351–366.

Tekstas iš: Lange, 1777.

VOLLSTÄNDIGES DEUTSCHLETTISCHES UND LETTISCHDEUTSCHES LEXICON
1777

A

Aberglaube der,

1. **Leeka tizziba**, da man etwas glaubt, das keine Grunde hat, als in altväterischen Ueberlieferungen, darin der Lette so treuherzig ist, wie andere, oft besser unterrichtete Nationes, diese Dinge heissen ihm: **ʃwehtekļi** falsche Heiligtümer; dahin gehören manche selbsterwehlte Feyertage die er sich macht.

Z. B. **Bindus un kustoņu deena**, ist der Benedickt-Tag, zu Ende des Merz. Weil an diesem Tage das Ungeziefer, so sich den Winter über tief in die Erde verkrochen, auserstehen soll; so soll es an diesem Tage nicht gut seyn, weder im Busch noch zu Hause was zu arbeiten.

Hieher gehöret auch **peekts wakkars** der Donnerstag Abend, an welchem die alte Weiber aus eben so wichtigen Ursachen es nicht für rahtsam finden zu spinnen.

Alle dergleichen erwehlte Tage heissen in dem Styl des Lett. Aberglaubens: **laiku deenas**; **laikumetti**; **pahrʃwehtas** u. s. w.

2. **Blehņa tizziba**, Aberglauben, der wirkl. grobe Versündigung enthält, als **pimpolis**, eine wächserne Kugel von Altar-Lichten gemacht, womit sie wahrsagen **graiʃu-dʃelʃu-kaulu wahrdi**, womit sie das Gewehr, schmerzhafte Schaden am Leibe besprechen,
ir ta ʃahls puhʃchlaʃchana und **kanna raudʃiʃchana** u. s. f. [Sklt. 16–17.]

3. **Elka tizziba**, die Abgötische Ideen die aus dem Heydentum herkommen, und ihre ausdrücken noch jetzo zu Tage

IŠSAMUS VOKIEČIŲ–LATVIŲ IR LATVIŲ–VOKIEČIŲ KALBŲ ŽODYNAS
1777

1. Netikras tikėjimas, kai tikima tuo, kas neturi jokio pagrindo, kaip kad senoviniuose pasakojimuose; čia latvis toks pat patiklus kaip ir kitos, dažnai kur kas mokytesnės tautos; šiuos dalykus jis vadina **ʃwehtekļi** – netikros šventenybės; prie jų priklauso kai kurios pačių prasimanytos švenčiamos dienos, kurių jis laikosi

Pvz., Bindaus ir gyvių diena, tai yra Šv. Benedikto diena kovo pabaigoje. Kadangi šią dieną visokie vabzdžiai, visą žiemą praleidę giliai žemėje, turi atgyti; taigi šitą dieną esą negerai ką nors miške ar namie dirbti

Čia priklauso ir **peekts wakkars** 'penktas vakaras' – ketvirtadienio vakaras, kurį senos moterys dėl tokio pat svarbumo priežasčių laiko nepatartinu verpti

Visos tokios pramanytos dienos pagal latvių pagonišką̨jį tikėjimą turi pavadinimus: **laiku deenas** 'laikų dienos', **laikumetti** 'laikmečiai', **pahrʃwehtas** 'peršvenčiai' ir t. t.

2. Niekų tikėjimas – pagonybės dalykai, kurie iš tikrųjų yra didelė nuodėmė, kaip kad: bumbulas – rutuliukas iš altoriaus žvakių vaško, kuriuo jie buria ateitį pjūvių–geležų–kaulų žodžiai, kuriais jie užkalba šautuvą, skaudžias kūno žaizdas,

yra [dar] „druskos pūtimas“ – būrimas iš druskos ir „žiūrėjimas į ąsotį“ – būrimas iš putų ir kt.

3. Stabmeldystė, stabmeldiškos idėjos, atėjusios iš pagonybės, jų apraiškos akivaizdžios dar ir šiandien, nors senoji

liegen, obwol die alte heydnische Begriffe davon grösten Theils erloschen. Z. B. **mahjas kungs**; **ʃemmes mahte**; **mehʃļu mahte**; **ʃwehtas meitas** etc. Ist etwas verlohren, so ruffen sie die **Semmes mahte**, daß sie es wieder herausgebe *etc.*

siehe: Gözzen, Orakel der Letten, Wahrsager u. s. f. [Sklt. 17.]

Abgott der, **elks**, **elkadeews**, **deeweklis**, ist so etwas womit man Abgötterey treibt, oder was bey den Lateinern waren: *Dei minorum gentium*; so wie **ʃwehteklis** dasjenige ist, womit man Aberglaubẽ treibt

Abgötter der alten Heyd. Letten, **perkungs**, **ʃemneeks**, **mahjas kungs**, **weizgants** u. s. w. ausserdem scheint es: daß **laima**, **deekla**, **ʃkahda**, **diʃcha** etc. in diesen Nordischen Gegenden **deewekļi** gewesen. Wer weis, was die noch übrige Namen, **meʃcha mahte**, **kaŗŗa mahte**, **ugguns mahte**, **ʃwehtas meitas** u. s. w. anzeigen? [Sklt. 21–22.]

Abgötterey die, **ta elkadeewiba**

Abgöttisch, **elkadeewigs**

Abbgöttisch Fest, **ʃemlika**. *NB.* ist der 17te Oct. ʃt. v.

Abgöttischer Priester, **krihws**. (*) *NB*. so neñt ihn Kelch, soll wol **kreews** heissen

Abgöttischer Mensch, **tas Elzineeks**, (*) *NB.* Diesen Namen führt heutiges Tages ein gewisses Dorf in Liefl. so das einzige alhier ist, massen die Letten in lauter abgesonderten Gesindern wohnen. [Sklt. 22.]

Abwenden, **aiʃʃchķirt**. **Lai Deews aiʃʃchķiŗŗ!** das wolle Gott abwenden. [Sklt. 43–44.]

Alp der, **pamehglis**, **leetohns**. – der Alp druckt, **leetohns nojahj**. *prov.* **pamehgļam zittam būt**. einem zum Unglück auf dem Halse seyn.

Korn Alp, der den Leuten das Korn zutragen, oder auch stehlen soll, **tas runģitis**, **runģis**. [Sklt. 53.]

pagoniška samprata gerokai išblėsusi. Pvz., **mahjas kungs** 'namų ponas', naminis; **ʃemmes mahte** Žemės motė; **mehʃļu mahte** Mėšlo motė; **ʃwehtas meitas** 'šventos mergos' ir kt. Jeigu kas dingo, jie šaukiasi Žemės motės, kad vėl sugrąžintų, ir kt.

žr. latvių dievukai, latvių orakulai, žyniai ir kt.

Stabas, pagoniškas dievas, dievaitis yra tie dalykai, su kuriais daromi pagoniški burtai arba kas lotynams buvo *Dei minorum gentium* – žemesnieji dievai, kaip kad **ʃwehteklis** 'šventenybė', su kuriuo buriama

Senovės pagonių latvių dievai – Perkūnas, Žemininkas, „namų ponas" naminis, Veicgantas ir pan. Be to, atrodo, kad Laima, Dekla, Skada, Diža ir kt. šiuose šiaurės kraštuose buvo **deewekļi** – dievaičiai. Kas žino, ką reiškė dar kiti vardai – **meʃcha mahte** Miško motė, **kaŗŗa mahte** Karo motė, **ugguns mahte** Ugnies motė, **ʃwehtas meitas** 'šventos mergos' ir pan.

stabmeldystė

stabmeldiškas

pagoniška šventė, Žemlikos, Vėlinės. *NB.* Tai yra spalio 17 diena

pagonių kunigas, krivis. *NB*. Taip jį vadina [Ch]. Kelchas, tikriausiai turėtų būti **kreews** 'rusas'

Pagonis, **Elzineeks**. *NB*. Šiandien tą vardą turi toks vienas kaimas Livonijoje; matyt, toks jis čia vienintelis, kadangi latviai gyvena tik [išsiskirstę] atskiromis šeimynomis

„Užversti" – nukreipti. Tegul tai Dievas nukreipia [pro šalį]!

pamėklė, slogutis; „slogutis jodo" – slegia; priežodis pamėkle, slogučiu kam būti

aitvaras, kuris turi žmonėms grūdų prinešti arba ir vogti, – **runģitis**, **runģis**

Anbefehlen, **pawehleht**	liepti
Gott anbefohlen! **Deewa rohkâ!** [Sklt. 56.]	Kaip Dievas palieps! – **Deewa rohkâ!** „Dievo rankoj!“
Anbiß der, **tas pakohds**	kąsnis
fürs Nüchterne, **dſegguſes kummoſs**, ein Kukkus-Bissen, weil es nach der Erfahrung des Letten nicht gut seyn soll: wann dieser Vogel einen nüchtern bekukkert. [Sklt. 57.]	nevalgiusiam – **dſegguſes kummoſs** „gegutės kąsnis“, nes, pasak latvių patyrimo, nesą gerai, jei šis paukštis užkukuoją nevalgiusį
Anordnen, **lizzinaht**, **wihzinat**	parūpinti, įsteigti, sukelti
Anordnung die, ta **lizzinaſchana**; **wihzinaſchana**	parūpinimas, įsteigimas, sukėlimas
Bestimmung des Schicksals, nach der alten heyd. Letten Begrif, **tas liktens**; **laimas likkums**; **likſta**, schlecht Schicksal. [Sklt. 66.]	senovės pagonių latvių supratimu – likimo paskirtis – **tas liktens** ‘likimas’, **laimas likkums** ‘laimės lėmimas’, **likſta** ‘neganda’, blogas likimas
Aufsatz, Verzeichniß, **ta burta**. [Sklt. 86.]	sąrašas, apyrašas
Ausbannen, **baņņâ likt**	ištremti, išvaryti
den Teufel, **atkahpinaht**, **iſdſiht to wellu** [Sklt. 92.]	velnią: atstatyti, išvaryti velnią
Auszehren, **iſehſt**, **tehreht**	suvalgyti, suvartoti
Auszehrende Krankheit, **ta kalſdama ſehrga**; **ſukkata**. [Sklt. 109.]	„džiūstamoji liga“ – džiova, sukata
B	
Baerwolf *al.* Wehrwolf, **tas wilkats**. [Sklt. 113.]	vilkatas
Barbar der, **ſuņpurnis**	šuniasnukis, šunburnis
Barbarey, wild Land, **ſuņpurņu ſemme**. [Sklt. 117.]	laukinis kraštas, šuniasnukių žemė
Behexen, **apburt**. [Sklt. 127.]	užburti
Benedictus, **Bindus**. *L*	Benediktas (*L.*)
Benedickt-Tag, **Bindus deena**. *NB.* dieses ist ein halber Lett. Feyertag für die Faulen; um diese Zeit soll das in der Erde verborgen gewesene Gewürme, Ameisen und dergl. rege werden: daher nennen sie diese Zeit auch: **kuſtoņu deena**. [Sklt. 132.]	Šv. Benedikto diena – „Bindaus diena“. *NB.* Latviuose tai yra tokia beveik tinginių šventė; apie šitą metą turi imti krutėti kirmėlės, skruzdėlės ir pan., kurios buvo sulindusios į žemę; užtat šis metas dar vadinamas **kuſtoņu deena** ‘gyvių, vabzdžių diena’
Beschwören, bey GOtt, **no Deewa puſſes peekohdinat** (*bibl*)	prisaikdinti Dievo vardu, „Dievo vardu prisakyti“ *bibl.*
wie Zauberer, **apmahneht**	[prisaikdinti] kaip burtininkas: užžavėti
Beschwörer, **apmahnetajs**	kerėtojas, žavėtojas
Beschwörung, **ta apmahneſchana**; **ſwehti wahrdi** (*abuſiue*).	kerėjimas, žavėjimas; šventi žodžiai (*piktžodžiavimas*)
Besessen, **apſehſts**. [Sklt. 136.]	apsėstas
vom Bösen, **no wella nowahrdſinahts** (*bibl*)	nelabojo: velnio nukamuotas (*bibl.*)

Besingen, **apdſeedaht**	apgiedoti
Besprechen sich, **ſarunnatees**, **wallodâ buht ar zittu**	užkalbėti; kalbėtis, dalyvauti pokalbyje
das Gewehr, **ar dſelſu wahrdeem biſſi ne ſchaweju (ne ſapigu) darriht**. [Sklt. 137–138.]	[užkalbėti] šautuvą: „geležies žodžiais“ šautuvą nešaunantį (neskaudų) padaryti
Bestimmen, **nolemt**	nulemti
Bestimmung des Schicksals, **liktens**	likimas
fatale, **ta likſta**. [Sklt. 138.]	neganda
Böse, **ļauns**	piktas
der Böse (*ſcit.* Geist) **tas ſuhds** [Sklt. 153.]	piktasis (piktoji dvasia); bjaurybė
Braut die, **ta bruhte**	nuotaka
Schwester, **atſehrſes mahſa**	„viešių, svečių sesuo“ – pamergė
Bruder auf der Hochzeit, **wakkarbrahlis**	„vakaro brolis“ – pabrolys
Folger, **panahkſneeki** sind des Bräutigams Verwandte	pajauniai, jaunojo pulkas, yra jaunikio giminaičiai
Führer, **weddeji**, Brauts Verwandte	„vedliai“, jaunosios pulkas – nuotakos giminaičiai
Geschenk bey der Verlöbniß, **derribas-jeb kreena nauda**	sužadėtuvių dovana – sužadėtuvių pinigai, arba kriena
zirziņu nauda, sind einige Schillinge, die, ich weiß nicht vor wen? hingeworfen werdẽ	„svirplių pinigai“ – keletas monetų, kurios – aš nežinau, dėl ko – buvo metamos
Geschenk so sie nach der Hochzeit an des Bräutigams Freunde giebt, **welte** (*L*)	dovanos, kurios po vestuvių duodamos jaunikio pusei, [vadinamos] **welte** ‘dovana’ (*L.*)
solch Geschenk austeilen, **welteht**	tokias dovanas dalyti [vadinasi] **welteht** ‘apdovanoti’
Mutter so sie ins Hochzeit-Haus führet, **weddeja mahte**. Ist die erste Ehrenstelle.	moteris, kuri į vestuvių puotos namus veda – „vedlė motina“, svočia. Tai garbingiausios pareigos
Werber, **tee prezzetaji**, **prezzeneeki**; **tautas behrni**, **ſpiggas** (*L*) sind die so die erste Ansprache thun.	besiperšantieji, piršliai; „žmonių vaikai“, žvalgai (*L.*) (*latv.*), tai tie, kurie pirmieji atsiklausia nusižiūrėtą nuotaką (*vok.*)
Brautgözze der heyd. Letten, **tas weizgants**, d. i. **zaur ko gan weizahs!** [Sklt. 157.]	pagonių latvių nuotakų dievukas, Veicgantas, t. y. „kurio dėka gerai sekasi“
Bube der, **tas blehdneeks** [Sklt. 161.]	apgavikas
Buttervogel der, **ta taurite**	peteliškė
eine andere Art, verfluchte Jungfer genannt, **weſſers**. [Sklt. 165.]	kita rūšis, vadinama „užkeikta mergina“ (*vok.*)

D

Deuten, **lemt**.	lemti
ein rähtsel, **mihklu iſſtahſtiht jeb atminneht**	mįslę „išaiškinti“, arba įspėti
gut oder übel, **par labbu jeb par ļaunu ņemt**	reikšti gera ar bloga

das deutet ein fruchtbar Jahr, **tas rahda uz labbu gaddu**	tai rodo būsiant gerus metus
Zeichen, **ſihmes lemt**. [Sklt. 176–177.]	aiškinti ženklus
Donner, **tas pehrkons**	perkūnas, griaustinis
der Donner läst sich von weitem hören, **perkons duddina ŗuhz**. **Wezzais kahjâs**, sagen sie in diesem Fall; und das deutet wol auf die Idee, da sie so wie die Preußl. Littauer den Perkuhns vor eine Gottheit gehalten, den sie auch **Debbes bungatajs** nẽnen.	kai girdėti tolimas griaustinis – [sakoma] perkūnas dundena, dunda. „Senis/ Senolis atsikėlė“, – sako jie tokiais kartais; ir tai kelia mintį, kad jie Perkūną laikė dievybe, kaip ir Prūsų lietuviai, nes jį dar vadina **Debbes bungatajs** – „dangaus būgnininku“
der Donner schlägt ein, **pehrkons ſperŗ**	griaustinis trenkia – „perkūnas spiria“
Donnern, **pehrkons mettahs**	ima griausti
Donnerkeil, ein Kraut, **tahs wahlites**	burbuolės, toks augalas
Donnerkraut, sonst Hederich genañt, **pehrkones, pehrkoņi**	„perkūnės, perkūniai“ – svėrės; garstukai
Donnerschlag, **pehrkoņa ſpehreens**	griaustinio trenksmas – „perkūno spyris“
Doppeltfrucht, z. E. zwo zusammen gewachsene Nüsse, **jummitis**. [Sklt. 179.]	dvigubas vaisius, pvz., kartu suaugę du riešutai, [vadinami] **jummitis** ‘keimerys’
Drache der, **tas puhķis**, davon hat die Lett. Aberglaube diese Erfahrung	aitvaras. Čia latvių pagonybės patirtis rodo:
Kur puhķis mettahs; **tur pehrkons ſperŗ**, Wo sich ein Drache sehen läst da schlägt der Donner ein. Der Lette siehet ein jedes Feuerzeichen für einen Drachen an, und so kan so was wol eintreffen.	Kur aitvaras būna, ten perkūnas trenkia. Latviai kiekviename ugnies ženkle įžiūri aitvarą, tad kartais taip ir sutampa
Drachenschuß, eine gefährliche Krankheit des Viehes, davon sie plötzlich sterben, **zauŗſchauts**. *it.* **weeſuļa maitahts**. [Sklt. 180.]	lumbagas, pavojinga gyvulių liga, nuo kurios jie greitai gaišta, – „peršautas“, *it.* „viesulo pagadintas“
Dunstkreis um die Sonne bey heissem Wetter, **tas buls**, daher: **bulla laiks**, dürr Wetter. [Sklt. 187.]	ūkas apie saulę, kai karšta, drignė; iš čia „drignės metas“ – šutra, karštymetis, sausra

E

Ehe die, **ta lauliba**. [Sklt. 191.]	santuoka
Ehe bereden, **eeprezzetees**	susituokti
Eheberedung die, **ta eeprezzeſchana**	vedybos
Ehebrechen, **laulibu pahrkapt**	būti neištikimam, svetimauti – „peržengti santuoką“
Ehebrecher der, **tas laulibas pahrkahpejs**	svetimautojas
Ehebrecherin, **ta laulibas parkapeja**	svetimautoja
Ehebruch der, **ta laulibas pahrkahpſchana**	svetimavimas
Ehefrau, **laulata gaſpaſcha**	sutuoktinė – „sutuokta ponia“
Ehegemahl, **laulahts draugs**	sutuoktinis – „sutuoktas draugas“
Ehemann, **laulahts wihrs, ſeewneeks;** auch nur: **wihrs**	sutuoktinis – „sutuoktas vyras“, „žmonius“ – pats; arba tik: vyras

Ehescheiden, **atlaulaht**	ištuokti
Ehescheidung die, **ta atlaulaſchana**. [Sklt. 192.]	ištuoka
Erde die, **ta ſemme**	žemė
die Erde soll am Benedictustage auftauen, daß das gewürme aus der Erde wieder zum Vorschein komt, **bindus deena irr latweeſchu Kustoņu deena**. [Sklt. 211.]	Žemė iki Šv. Benedikto dienos turi atitirpti, kad visokios kirmėlės iš dirvos vėl pasirodytų – Bindaus diena latviams yra Gyvių diena
Erdgöttin, **lauma**. diese soll es für übel nehmen, am Donnerstage zu spinnen. *it.* **semmes mahte**, diese herschet unter der Erde, daher fordern sie von ihr, wann sie etwas verlohren. [Sklt. 212.]	žemės deivė, Lauma. Ji pyktų, jei ketvirtadieniais būtų verpiama *it.* Žemės motė, ji valdo po žeme, todėl iš jos reikalaujama, jei kas nors yra dingę
Eule die, **ta puhze**; **putwiſta** Uhu genannt, **tas uhpis**, dieser Vogel bedeutet dem Letten nichts gutes. [Sklt. 222.]	pelėda; putvištė apuokas. Šis paukštis latviams nereiškia nieko gero
F	
Fasten, **gaweht**	gavėti
Fasten die, **tee gaweņņi**	gavėnia
in den Fasten, **gaweņņôs**	per gavėnią
Fastnacht, **waſtlawji**, **waſtlawiņņi** [,] **mettiņi**	Užgavėnės
Päbstische Fastnacht, **meeſmeſſi** (*) Lustbarkeiten, **ķehkatas**, **ķehkatôs lehkſchanas** u. s. f.	„popiežiška gavėnia“, pasninkas [Užgavėnių] pramogos – persirengėliai, šokimas per Užgavėnių karnavalą ir t. t.
Fast- und Behttag, **luhdſama deena**. *olim*: **Ķehniņa peekta**	„meldžiamoji diena“ – Pelenų diena. *olim*: „Karaliaus penktoji“
Fatal, **no laimes likts**, denn **Laima** machte bey den heyd. Letten das ganze *Fatum* aus. Die Laima legte den Kreyßenden das Laaken unter worauf der Neugebohrne empfangen ward, und das hieß dann: **no laimes likts**, das war unwiederruflich, was da bestimmt.	fatalu, laimės nulemta, nes Laima pagonims latviams tvarkydavo visą likimą. Laima patiesdavo po gimdyve drobulę, ant kurios būdavo priimamas naujagimis, ir tai vadinosi: **no laimes likts** „laimės padėta“, t. y. nulemta, ir, kas tada nulemta, likdavo nebeatšaukiama
Fatalität, **ta likſta** d. i. **likts tà!**	fatalumas, [nelaiminga] lemtis, t. y. „taip padėta“ – nulemta
Fatum selbst, **tas liktajs**, **liktens**, **laimes likkums**. [Sklt. 228.]	lėmėjas, likimas, kas laimės lemta
Feldteufel, **tas iohds** [Sklt. 235.]	laukų velnias (*vok.*), velnias (*latv.*) (*)
Feyrabend, **ſwehts wakkars**	poilsio vakaras – „šventas vakaras“
machen, **darbu meerâ meſt**. [Sklt. 237.]	turėti [poilsio vakarą] (*vok.*), darbą padėti į šalį (*latv.*)
Fügen, verfügen, **lemt**	nulemti
das war schon so verfügt, **tas jau bija tà nolemts**. [Sklt. 251–252.]	Tas jau buvo taip nulemta

Fügung die, **laimes (laimas) likkums**	lemtis, kas laimės, Laimos nulemta
unglücklich, **likʃta**, d. i. **likts tà**	nelaimingas [likimas] – neganda, t. y. taip „padėta“ – nulemta
Nach dem Begrif, den die Heyd. Letten von ihrer Laima (Geburts Göttin) hatten, s. **Laima**. [Sklt. 252.]	apie pagonių latvių savo Laimai teiktą gimimo deivės funkciją žr. **Laima**
G	
Geburts Göttin der heydnischen Letten, **ta Laima**, deren Einfluß nicht nur auf die glückliche Geburtsstunde, sondern auch in die Verhängnisse jedes Gebornen, sie durch das Unterlegen des Tuches, und die daher dem Wort **Likt** von alters her beygefügte Ideen anzuzeigen scheinen, s. **Likt**. [Sklt. 262.]	pagonių latvių gimimo deivė Laima, nuo jos priklauso ne tik laiminga gimimo valanda, bet ir gimusiojo likimas dėl paklotojo patiesalo, ir iš čia matyti žodžiui **likt** ‘dėti’ nuo seno teikiamoji prasmė, žr. **Likt**
Gedeylichkeits Göttin der heydnischen Letten, **ta Tikla**, sonderlich für die Wiegekinder, s. **Teekla**. [Sklt. 263.]	pagonių latvių sėkmės deivė Tikla, [globojanti] daugiausia kūdikius, žr. **Teekla**
Gefahr die, **ta likʃta**, oder eine von der Laima hergeleitete Fatalität, **likts tà!**, s. **Laima**, *fatum*, *etc*.	neganda, nelaimingas likimas, arba viena iš Laimos valdomų lemčių, **likts tà** „taip padėta!“, t. y. lemta, žr. **Laima**, *fatum etc.*
in Gefahr geraten, **likʃtâ tikt**	patekti į bėdą
umkommen, **likʃtâ aiʃeet**. [Sklt. 264.]	bėdoje žūti
Gespenst das, **tas Ķehmis**. [Sklt. 278.]	šmėkla, vaiduoklis
Glück das, **ta laime**. Laima soll die Glücksgöttin der Heydnischen Letten gewesen seyn, *inde prov.* **Zaur laimi iʃbehgt**, sein Glück verscherzen, oder durch Hülfe seines gütigen Schicksals einer Gefahr entgehen.	laimė; Laima turėjo būti pagonių latvių laimės deivė, iš to priežodis **Zaur laimi iʃbehgt** „pro laimę prabėgti; per laimę perbėgti“ – pražaisti savo laimę; arba: padedant palankiam likimui išvengti pavojaus
Glücken, **laimotees**, *prov.* es will nicht glücken, **ne ʃezzahs, ne weizahs**	pasisekti; nesiseka, nesiklosto
Glücklich, **laimigs**, **laimigi** *adv.*	laimingas, laimingai
einschlagen, **labbi rohkâ eet** *prov.*	sektis, „gerai į ranką eiti“ (*priežodis*)
Glücklicher Tag, **labba balta deena**	laiminga, gera diena, „gera balta diena“
ein unglücklicher Tag, **ta nedeena**	nelaiminga diena, „nediena“, nelaimė, bėda
Glüchksfall der, **tas laimes likkums**	laimingas atsitikimas, „kas laimės nulemta“
Glückseelig, **laimigs un ʃwehts**	laimingas, palaimingas, „laimingas ir šventas“
Glückseeligkeit die, **ta laimiba**	palaima
falsche oder scheinende, **leekama laimiba**. [Sklt. 285.]	netikra, tariama palaima
GOtt, **Deews**. **Deewiņ!** lieber Gott! **nu Dee!** Gott weiß es! [Sklt. 286–287.]	Dievas. Dievuliau! Dievaži!
Gottesacker, **ta kapʃehta, baʃnizas dahrʃs**	kapinės, „bažnyčios daržas/sodas“

Gottheit die, **ta Deewiba**

dievybė

Göttlich, **Deewiʃchķigs**, **Deewigs**

dieviškas

Göttin, **deewekla**, *contractè* **Dehkla**, war eigentlich der Wöchnerin Göttin, die den neugebohrnen Kindern Schlaf und gut Gedeyen geben solte.
Der Heyd. Letten, Kindergöttin überhaupt: **mahte** z. E. **kaŗŗa mahte** – **meʃcha** – **uhdens** – **dahrʃa** – **wehja** – **jūras**, ja gar **peena mahte**, wovor sie die Hauschlangen hielten, die sie daher in einem besondern Winkel mit Milch speiseten; daher ist noch heute das Vorurteil: die Hausschlangen nicht zu vertreiben. [Sklt. 287.]

Deivė Dekla (**Dehkla** < **deewekla**) buvo pirmiausia gimdyvių deivė, turinti naujagimiams kūdikiams teikti miegą ir gerą augimą
Pagonių latvių apskritai vaikų deivė – **mahte** ‘motė’, pvz., **kaŗŗa mahte** Karo motė, **meʃcha** – Miško m., **uhdens** – Vandens m., **dahrʃa** – Daržo/Sodo m., **wehja** – Vėjo m., **jūras** – Jūros m., net ir **peena mahte** – Pieno motė, tam jie laikė namines gyvates ir atskiroje kertėje girdydavo pienu; užtat dar šiandien žinomas prietaras, draudžiantis pavaryti namines gyvates

Gözze der, **deeweklis**, **elkadeews**

dievaitis, pagonių dievas

Gözzen der heyd. Letten, **ʃemmes deewiņi**, **mahjaskungs** waren wol die gewöhnlichsten

der Verlobten, **weizgants**
der Gebährenden, **laima**
der Hausläute, **zeemneeks** *etc.*
der säugenden oder Säuglinge, **dehkla**, eigentlich, **dehjkla**, denn **deht** heist saugen
vor unruhige Kinder, so ihnen Schlaf und Ruhe schaffen sollen, **tikkla**, *al.* **tikls**, daher heist dieses noch heutigen Tages artig, und **netikls** unartig
der Bräute, **weizgans**, d. i. **gan weizahs**, es gelingt wohl *etc.*
der Fischer, oder der heyd. Letten *portunus*, **gardehdis**, weil sie Fische für einen Leckerbißen halten, daher nennen sie heutigen Tages ein Leckermaul also.
der Lett. *plutus* oder Gözze des Überflusses: **pilnihts**
der Lett. *Faunus* oder *syluanus*, der Haynen Gott: **puʃchķejs, puʃchķeitis**, von Lith. genant

Įprasčiausi pagonių latvių dievaičiai tikriausiai buvo **ʃemmes deewiņi** ‘žemės dievukai’, **mahjaskungs** ‘namų ponas/šeimininkas’

susižadėjusiųjų [dievaitis] – Veicgantas
gimdyvių [dievaitė] – Laima
šeimynykščių – „kiemininkas“ *etc.*,
žindyvių arba žinduklių – Dekla, tikriau, Dejkla, nes **deht** reiškia ‘žįsti’
Neramiems kūdikiams, kad sergėtų jų miegą ir ramybę, [dievaitė] Tikla, iš **tikls**, kas dar ir šiandien reiškia ‘geras, padorus’, o **netikls** – ‘pasileidęs, išdykęs’
nuotakų – Veicganas, t. y. [iš] **gan weizahs** ‘gerai sekasi’ *etc.*
žvejų [dievaitis], arba pagonių latvių Portunas, – **gardehdis** ‘kas gardžiai valgo, smaližius’, nes žuvis jie laiko skanėstu, užtat ir šiandien smaližių tuo vardu vadina
latvių Plutas, arba gausos dievaitis, – **pilnihts** ‘gausutis’
latvių Faunas, arba Silvanas, giraičių dievas – **puʃchķejs** – Puškėjas ‘puošėjas’, **puʃchķeitis** – Puškaitis, pagal lietuvius pavadintas

Gözze über Gesundheit u. Krankheit, **auʃkuhts** war sonderlich unter den Litthauern bekannt.

Dievaitis, kurio valioje sveikata ir ligos, Auskutas, ypač buvo žinomas tarp lietuvių

der Unthiere, **mehŗa deews**, **meſcha deews**, so nennen sie noch wol den Wolf
it. **meſcha lunkis** – Lett. *Spiritus familiaris*, **lulkis**, jetzo ist es ein Schimpfwort, u. bezeichnet einen flüchtigen Menschen
Die Russen nannten es: **lolkis**
des Fasels und Viehes, dem sie daher im Herbst von jungem Vieh und Fasel Opfer brachten, **zeemniks**
NB. Die meisten dieser Namen sind jetzo Gott lob! unter den Letten vergessen, oder werden in einem andern Verstande gebrauchet. [Sklt. 287–289.]
Gözzenfeste der alten heyd. Letten, **ſemlikka**. Soll ein vier Wochen lang gewährtes Opferfest gewesen seyn, worinn den Geistern geopfert worden.
inde: **deewdeena**, **wello- garru laiks**, namen die *osoleta* sind
Gözzenpriester, nach Kelch soll einer **Krihwe** unter den Letten gewesen seyn. Wenn man nun annimmt: daß die an der Grenze wohnende Letten, das Wort **Kreews** (Ruß:) also aussprechen; so scheinet dieses jemand von der Russischen Nation anzudeuten, auch die Preussen haben ihn geehrt. [Sklt. 289.]

baisybių – Maro dievas, Miško dievas; atrodo, kad taip jie dar vadina vilką
'miško nedorėlis' latvių *spiritus familiaris*, **lulkis** 't. p.'; dabar tai plūstažodis ir reiškia nerūpestingą, paviršutinišką žmogų
rusai tokį vadindavo „lolkis"
prieauglio ir gyvulių [dievaitis] **zeemniks** 'kiemininkas', todėl rudenį jam paaukodavo jaunų gyvulių ar prieauglio
NB. Dauguma šių vardų – ačiū Dievui! – Latviuose jau pamiršti arba vartojami kita reikšme
Pagoniška senovės latvių šventė **ſemlikka** 'žemlikos', Vėlinės. Tai turėjo būti keturias savaites trunkantis aukojimo laikas, kai būdavo dedamos aukos dvasioms;
inde: „Dievo diena", „vėlių/dvasių metas" yra jau nebevartojami pavadinimai
Pasak [Ch.] Kelcho, latvių pagonių kunigas turėjo būti krivis. Jeigu darytume prielaidą, kad pasienyje gyvenantys latviai taip ištardavo žodį **Kreews** ('rusas'), atrodytų, kad kunigu turėjo būti kas nors iš anos tautybės žmonių; prūsai taip pat jį gerbė

H

Halten, **turreht**
Hochzeit, **kahſas dſert**
Predigt, **Deewa wahrdus ſazziht**. [Sklt. 297.]
Heilig, **ſwehts**, **ſwehti** *adv.*
Heilig machen, **ſwehtu darriht**
Heiligung die, **ta ſwehtu darriſchana**
Heiligkeit die, **tas ſwehtums**; **ſwehta dabba**
Heiligtum das, **tas ſwehtijums**
After Heiligtum, so man aus Aberglauben für etwas heiliges hält, **tas ſwehteklis**
So nennt der Lette: **ſwehtus wahrdus**, das abergläubische besprechen. [Sklt. 306.]
Hexe, **burris**, **burwis**
gehörnete, **raggana**

laikyti
švęsti vestuves – „gerti vestuves"
sakyti pamokslą – „sakyti Dievo žodžius"
šventas, šventai *adv.*
pašventinti – „padaryti šventą"
šventinimas – „padarymas šventu"
šventumas – „šventas būdas, prigimtis"
šventenybė – „kas pašventinta/palaiminta"
netikra šventenybė, kai prietaringai kas nors laikoma šventu, **tas ſwehteklis** „šventenybė"
latviai mini **ſwehtus wahrdus** „šventus žodžius" – prietaringą užkalbėjimą
burtininkas
raguota [burtininkė] – ragana

Hexen, **burt** […]	burti
sich hexen lassen, **burtees**	prašyti, kad išburtų
mit Salzblasen, **Şahli puhʃchlaht**	druską „pūsti“ – užkalbėti
durch die Wahrsager Kugel, um verborgene Dinge zu erfahren, **ar pimpoli ʃihlet** siehe, Wahrsagen, Zeichendeuten *etc.*	su pranašaujančiu rutuliu sužinoti nežinomus dalykus – **ar pimpoli ʃihlet** ‘su bumbulu burti’, žr. Wahrsagen, Zeichendeuten *etc.*
Hexerey, **tas burweklis**	burtai
einem durch Hexerey (nach dem Wahn der abergläubischen Letten) was anthun, **appeʃteļoht**, und **peʃteļi**, solche vermeinte Hexen-Künste. [Sklt. 316.]	kam nors su burtais – prietaringų latvių įsivaizdavimu – ką padaryti: **appeʃteļoht** ‘apkerėti’, o **peʃteļi** ‘kerai’ yra tariamas raganavimas
Himmelsziege, Vogel, **pehrkoņu ahʃis** *al.* **kikku kaʃa.** [Sklt. 317.]	perkūno oželis, toks paukštis, – „perkūno ožys“, *al.* **kikku kaʃa** „apsimestinė/netikra ožka“
Hizze grosse, bey dürrer Zeit, **bulla laiks**	didelis karštis, kai būna sausra, – **bulla laiks** ‘karštymetis’
der Dunstkreis um die Sonne, der solche Hitze anzeigt, **tas buls**. [Sklt. 320.]	ūkas apie saulę, pasirodantis per tokius karščius, – **tas buls** ‘drignė’
Hochzeit die, **tahs kahʃas**	vestuvės
Nachhochzeit, **tahs atkahʃas**	atgrąžtai
Winkelhochzeit, **ķikku kahʃas**	netikros, apsimestinės vestuvės (*)
Hochzeit halten, **kahʃas dʃert**	švęsti vestuves – „gerti vestuves“
(*L*) **kahʃotees**	švęsti vestuves *L.* (*)
Hochzeiter die, **tee laulneeki** (*W*). [Sklt. 321.]	tuokiamieji
Hochzeitgäste, **tee kahʃeneeki**	vestuvininkai
ungebethene, **tee kuhjineeki**. [Sklt. 322.]	nekviesti: **kuhjineeki** ‘guogiai, kuogiai’
Hölle die, **ta elle**	pragaras
Höllenbrand, **elles ʃahrds**, **elles pagalle**	nusidėjėlis – „pragaro ugniakuras“, „pragaro pagaikštis“
Höllenkind, **ellê metams**	didelis nusidėjėlis – „į pragarą mestinas“
Höllengeist, **elles ʃkrukķis**	didelis nusidėjėlis – „pragaro kriukis, žarsteklis“
Höllisch, **ellisks**. [Sklt. 323–324.]	pragariškas

J

Johannes, Jahnis	Jonas
auf Johannis, **jahņôs**	per Jonines
Johannis feyren, **jahņoht**	švęsti Jonines
jahņa behrni, solche lustige Johanns Brüder	„Janio vaikai“ – kas linksminasi, švenčia per Jonines
Johansbeeren, **jahņa ogas**	raudonieji serbentai – „Janio uogos“
wilde, **ʃuʃteres** [=**ʃuʃtrenes**]	laukiniai [serbentai] – juodieji serbentai
Strauch, **ʃuʃtriņi**	juodųjų serbentų uogienojai
Johannskraut, **jahņa ʃahles**, **raggana kauli** *etc.* [Sklt. 334.]	jonažolės – „Janio žolės“, „raganos kaulai“ *etc.*
Jrlicht das, **tas malditajs**, **ʃpihganis**. [Sklt. 335.]	žaltvykslė – „klaidintojas“, „mirgulys“

K

Kehricht der, **tee mehſli**	sąšlavos, šiukšlės
mehſlu babba, im Scherz: Kammermädchen. Sonst hielten die alten Weiber in Gärten, in den Winckeln gewisse Misthaufen für die **mehſlu babba**, die, ich weiß nicht, was, seyn soll. [Sklt. 340.]	**mehſlu babba** „šiukšlių/mėšlo boba“ – juokais [vadinama] kambarinė. Šiaip jau sode (darže?), kur kertėje, senos moterys laikydavo tam tikrą šiukšlių/mėšlo krūvą tai **mehſlu babba** „šiukšlių/mėšlo bobai“, aš nežinau, kas tokia ji turėjo būti
Kerbstock der, **burtas koks**	rentlazdė
der den Kerbstock hält, **burtneeks**. [Sklt. 341.]	kas turi rentlazdę, rentininkas
Kezzer der, **tas ſweſchtizzigais**	eretikas, „kas svetimos tikybos“
Kezzerey die, **ta ſweſcha tizziba**, **jeb mahziba**. [Sklt. 342.]	erezija, „svetima tikyba, arba mokymas“
Korn, Getreide, **ta labbiba**	javai, grūdai
Korn-Alp, **tas ruņģis**, **ruņģitis**, **puhķis**. [Sklt. 352.]	aitvaras
Krieges Göttin, **kaŗŗa mahte**. [Sklt. 357.]	karo deivė (*vok.*) – Karo motė (*latv.*)

L

Leiche die, **tas mirrons**, **mirrejs**, **lihķis**	numirėlis, mirusysis, lavonas
Leichenbegängniß, **tahs behres**	laidotuvės
halten, **lihķi apſtahweht**	apgiedoti mirusįjį
Leichenbegleiter die, **tee behrneeki**	kas dalyvauja laidotuvėse
Leichenpredigt, **behŗu ſpreddiģis**	laidotuvių pamokslas
Leichenrede, **behŗu walloda**. [Sklt. 371.]	laidotuvių kalba

M

Maar der, **tas leetuwens**	slogutis
drückt, **leetuwens jahj**, **mahz**. [Sklt. 380.]	slogutis kankina, „slogutis jodo, slegia“
Maria, **Mahŗi** (w) **mahŗos** am Marientage	Marinės, per Marines
Reinigung, **ta ſwetſchu deena**	Grabnyčios – „žvakių diena“
Heimsuchung, **Mar. peemekleſchanas deena**. **Laiddeena**	Marijos apsilankymo diena, „leidžiamoji diena“
Verkündigung, **Mar. paſluddi[na]ſchanas D.** sonsten nennen sie es: **kahpostu Maŗi**. **Wehſķu deena**	Apreiškimo diena; šiaip jie ją vadina: **kahpostu Maŗi** „kopūstų Marinės“, **wehſķu deena** „žinios (?) diena“
leelôs Mahŗôs, ist Mar. Himmelfahrt	„per Didžiąsias Marines“ – tai yra Marijos Ėmimo į Dangų [dieną]
maſôs Mahŗôs, Mar. Geburt. [Sklt. 384.]	„per Mažąsias Marines“ – Marijos Gimimo [dieną]
Mäusechen, Vogel, **ta ſihle**, **ſihlite**, der Letten Glücksvogel. [Sklt. 386.]	zylė, zylelė – latviams tai laimės paukštis
Mistelkraut, **wehja ſlohtiņa**, **ahmals**. [Sklt. 391.]	amalas, „vėjo šluotelė“

Mohr der, **mohŗa wihrs** (*bibl*) **ſuņpurnis**	mauras (*bibl.*), „šuniasnukis“
Monat der, **tas mehneſſis**	mėnuo
Die 12 Monate sind	12 mėnesių vadinasi:
1) Jan. **ſeemas mehneſſis**	sausis – „žiemos mėnuo“
2) Febr. **ſweſchu mehn.**	vasaris – „žvakių mėnuo“
3) Merz. **ſehrkſņu jeb baloſchu mehn.**	kovas – „šerkšno, arba balandžių, mėnuo“
4) Aprill. **ſullu mehn.**	balandis – „sulčių mėnuo“
5) May. **lappu jeb ſehju mehn.**	gegužė – „lapų, arba sėjos, mėnuo“
6) Jun. **papuës jeb ſeedu mehn.**	birželis – „pūdymo, arba žiedų, mėnuo“
7) Jul. **ſeenu mehn.**	liepa – „šieno mėnuo“
8) Aug. **ſuņņu mehn.**, **rudſu mehn.**	rugpjūtis – „šunų mėnuo“, „rugių mėnuo“
9) Sept. **ſilla mehn.**	rugsėjis – „šilų (viržių) mėnuo“
10) Oct. **ruddens jeb ſemlikku mehn.**	spalis – „rudens, arba Žemlikų – Vėlinių – mėnuo“
11) Nov. **ſalnas mehn.**	lapkritis – „šalnos mėnuo“
12) Dec. **wilku mehn.**	gruodis – „vilkų mėnuo“
Mond der, **ta mehneſs**	mėnulis
erste und letzte Viertel, **mehneſs greeſchi**, **mehneſs ſtrihķe**	pirmas ir paskutinis [mėnulio] ketvirtis – mėnulio grąža, „mėnulio pustyklė“
der 3 te Tag nach dem ersten Viertel, **mehneſs punte**	trečioji diena po jaunaties – „mėnulio gumbas“
im ersten Viertel, **jaunôs greeſchôs**	esant jaunam mėnuliui – „per naują/jauną grąžą“
im letzten Viertel, **wezzôs greeſchôs**. [Sklt. 393.]	esant mėnulio delčiai – „per seną grąžą“
der Mond nim̃t ab, **mehneſs dilſt**, **nodauſch**	mėnuo krypsta į delčią – „mėnuo dyla, nudūžta“
Neulicht, **jauna mehneſs**, im Neulicht, **jaunâ mehneſſî**	jaunas mėnulis, kai jaunas mėnulis
Mondfinsterniß, **mehneſs maitaſchana**. [Sklt. 394.]	mėnulio užtemimas – „mėnulio gadinimas“
N	
Nordlicht, **tee baigi**, **kaweji**	Šiaurės pašvaistė – „baisai“, „mušikai, žudikai“
scheinet, **tee baigi kaujahs**, weil alsdenn, nach der Lettischẽ Überkeferung [=Überlieferung] ein Drache streiten soll; ich weiß nicht: mit wem? [Sklt. 408.]	[Šiaurės pašvaistė] švyti – „baĩsai kaujasi“, nes tada, latvių manymu, kaujasi slibinas, [tik] nežinau su kuo
O	
Opfer das, **tas uppuris**	auka
Opfern, **uppuŗeht**	aukoti
Opfertage der Heyd. Letten, **ſemlikkas**	pagonių latvių aukojimo dienos – Žemlikos, Vėlinės
auch jezzo haben sie noch hin und wieder ihre Opfertage, z. B. am Lau-	Dar ir dabar kartkartėmis jie turi aukojamųjų dienų, pvz., per Šv. Lauryną,

renti, Marien, Johannistagen *etc.* Das schreibt sich aber wol aus dem Pabstum her.	Marijos [dienomis], per Jonines *etc.* Bet tai priskirtina tikriausiai popiežininkų įtakai
Orakul der Letten, **tas pimpolis**. [Sklt. 413.]	latvių orakulas **pimpolis** – bumbulas
P	
Pauken, **bungaht**. Dieses sagen sie auch von häufig auf einander folgenden Donnerschlägen.	būgnuoti. Taip jie sako ir apie dažnus, vienas po kito pasigirstančius perkūno trenksmus
Pauker, **tas bundſineeks**	būgnininkas
NB. **bungatajs – debbes bungatais**, der Donnergott. [Sklt. 417.]	*NB.* būgnuotojas/būgnininkas: „dangaus būgnininkas“ – griaustinio dievas
Pfingsten, **waſſaras ſwehtki**. [Sklt. 420.]	Sekminės – „vasaros šventė“
R	
Regenbogen der, **ta warrawihkſne**. [Sklt. 433.]	vaivorykštė
Riese der, **tas milſis**, **milſenis**	milžinas
milſu kappi – milſu kauli, Riesen Gräber. Sie zeigen an unterschiedenen Orten dergleichen Hügel, wo Riesen begraben seyn sollen. Haben also von Riesen eben solche altfränkische Ueberlieferungen, wie andere Nationen. [Sklt. 438.]	„milžinų kapai“, „milžinų kaulai“ – milžinkapiai. Atskirose vietose jie rodo tokias pačias kalvas, kur esą palaidoti milžinai. Apie milžinus jie turi tokių pat nusibodusių pasakojimų kaip ir kitos tautos
S, Z	
Salz das, **ta ſahls** […]. [Sklt. 449.]	druska
Hexen Salz, **puhſchlataju ſahls**, denn mit dem Salz hexen sie	kerėtojų druska – **puhſchlataju ſahls**, nes su druska jie buria
Salzbläser, **ſahls puhſchlatajs**; **puhſchelneeks**. [Sklt. 450.]	druskos „pūtėjas“ – kerėtojas
Schäferinn (in ihren Liebesliedern bräuchlich), **lihgowiņņa**, **ſeltenite** *etc. etc.* Ersteres schreibt sich von dem heyd. **Lihgo** her, welches fast alle diese Nordische Nationen am Eupido-Fest (war der 24 Juny) sungen, und finden sich noch davon Spuren in Lett. Liedern. [Sklt. 454.]	mylimoji, minima jų meilės dainose, – **lihgowiņņa**, **ſeltenite** „~ merguželė lelijėlė“ *etc.* Pirmasis [žodis] kildintinas iš pagoniškojo lyguo, ką beveik visos šios šiaurės tautos dainuodavusios per Eupido šventę (birželio 24) ir kas dar yra palikę pėdsakų latvių dainose
Schätzen, **lemt** […]. [Sklt. 457.]	lemti
Schicksal das, **tas likkums**, **liktens**, **laimes likkums**, siehe: **laime**. [Sklt. 460.]	lemtis, likimas, kas laimės lemta, žr.: **laime**
Schwarzkünstler, **tas ſkunſteneeks** (*), siehe: Hexe, Zauberer *etc.* [Sklt. 479.]	burtininkas; žr.: Hexe, Zauberer *etc.*
Sonne die, **ta ſaule**. **Wiņņâ ſaulê**, in jener Welt	Saulė; „anoje saulėje“ – aname pasaulyje
der Kreis um die Sonne, bey heisser Sommerzeit, **tas buls**	ratas apie saulę per vasaros karščius – **buls** ‘drignė’

die Sonne geht auf, **ta ſaule uſlezz**	saulė pateka – „saulė užšoka“
gehet unter, **noreeta**	[saulė] nusileidžia
Sonnenstrahlen, **ta atſpihda**, **atſpihdas stabs jeb ſtarra**: **Şaules raggi**	„saulės ragai“ – atspindys, atspindžio stulpas arba spinduliai
die Sonne zieht Wasser. [Sklt. 487.]	saulė traukia vandenį
Sonnenwende die, **ſaules wehrſums**. [Sklt. 487.]	saulėgrįža
Spargel die, **tee ſkohſtuņi** (W) den haben die Wendenschen fast in allen Garten, weil sie das grüne Kraut im Sommer an die Köpfe stecken	šparagai; Cėsių gyventojai jų turėdavo beveik kiekviename darže, nes žalią jų žolę vasarą jie dėdavosi prie galvos
wilder, **laumas ſlohta**	laukiniai [šparagai] – „laumės šluota“
Sterndeuter, **ſwaigſnu zeenitajs**. [Sklt. 498.]	kas buria iš žvaigždžių – „žvaigždžių gerbėjas“
T	
Tag der, **ta deena**	diena
glücklicher Tag, **balta jauka deena**	sėkminga, laiminga diena – „balta maloni diena“
unglückl. verwünschter Tag, **nedeena**. [Sklt. 509.]	nelaiminga, užkerėta diena – bloga diena
Teufel der, **tas wels**	velnias
prov. **eelaid to wellu baſnizâ; wiņſch kahpihs uſ kanzeli**, ist wahr!	Patarlė Įleisk velnią bažnyčion, jis lips į sakyklą, – yra teisinga!
Teufelisch, **wellifks**	velniškas
Teufelsabbis, Kraut, **kaſſu mehle**	pievinė miegalė – „ožkos liežuvis“
Teufelsdreck, **wella ſuhdi**	velnio šūdas
Teufelskind, **wellabehrns**, siehe: Iltis. [Sklt. 514.]	šeškas – „velnio vaikas“; žr. Iltis
Tod der, **ta nahwe**	mirtis
Todt, **mirris**, **peekuſſis** figürlich	miręs, „pavargęs“ (*vaizdingai*)
Todte der, **mirrons** (**mirrulis** oder **mirlis** ein Todtmacher). [Sklt. 516.]	**mirrons** – mirusysis, numirėlis; **mirrulis**, arba **mirlis**, – kas prie mirties, mirtimi vaduojasi
Trauren, **noſkumt**, **truhreht** (*d*)	nuliūsti, nusiminti (*vok.*)
Kleyder, **behru drahnas**	[gedulo] drabužiai – „laidotuvių drabužiai“
Rede, **behŗu walloda**	[gedulinga] kalba – „laidotuvių kalba“
Zeit, **behŗu laiks**; **behdu laiks**, **raudu laiks**. [Sklt. 518.]	gedulas – „laidotuvių metas“; „liūdesio metas“, „verksmo metas“
V, U	
Verfluchen, **nolahdeht**	prakeikti
Verflucht, **nolahdehts**	prakeiktas
Verfluchung die, **ta nolahdeſchana**. [Sklt. 531.]	prakeikimas
Verhexen, **apburt**. [Sklt. 534.]	užburti

Verlöbniß das, **ta derriba**	susižadėjimas
Geld, so der Braut auf die Hand gegeben wird, **derribas nauda**. Dabey worden auch einige Schillinge, ich weiß nicht für wen, hingeworfen, die heissen: **zirziņa nauda** (W)	pinigai, duodami nuotakai į rankas, – **derribas nauda** 'sutartuvių pinigai'. Tada dar būna numetami – nežinau, kam, – keli šilingai, jie vadinasi: **zirziņa nauda** „svirplio pinigai“ (W).
Verlöbniß Leute, **derneeki**, **tautas behrni** *etc.* [Sklt. 537.]	sužadėtiniai, „sutartuvininkai“, „žmonių vaikai“ *etc.*
Uhu der, **tas uhbis**, ist der Letten Unglücksvogel: wie **ſihle**, ein Glücksvogel	apuokas latviams yra nelaimės paukštis, kaip kad zylė – laimės
also schreyen, **uhboht**. [Sklt. 546.]	taip [kaip apuokas] šaukti – **uhboht** 'ūbauti'
Unmensch, **johds**, ein Satyr. [Sklt. 552.]	pabaisa – **johds** 'velnias', satyras
Unglück das, **ta nelaime**	nelaimė
Unglücklich, **nelaimigs**	nelaimingas
Unglücklich ein Werk anfangen, **eeſihleht**	nesėkmingai ką nors pradėti daryti – **eeſihleht** 'užkerėti' [= būti užkerėtam]
Unglücklicher Tag, **nedeena**	bloga, nelaiminga diena
Unglücks Vogel, **uhpis**	nelaimės paukštis – apuokas
Unheyl, **ne ſekme**. **ka tew ta neſekme!** daß dich! *etc.* [Sklt. 552.]	nesėkmė; kad tau nepasisektų! *etc.*
Unterirdisch, **pa ſemmes appakſchu**	požeminis – „kas apačioj po žeme“
Unterirdische Leute, **ſwehtas meitas**	požeminiai žmonės (*vok.*), **ſwehtas meitas** „šventos mergos“ (*latv.*)
deren Beherrscherin, nach dem Wahn der alten Letten, **lauma** oder **ſemmes mahte**, daher sie von dieser zurück fordern, wenn sie auf der Erde etwas verloren haben. [Sklt. 555.]	jų valdovė, senų latvių manymu, – **lauma** 'laumė' arba **ſemmes mahte** 'Žemės motė', užtat jie iš jos nori atgauti, jeigu žemėje yra ką pametę
Urteilen, **nolemt**. [Sklt. 563.]	nuspręsti, nulemti, pasmerkti
W	
Wachstum das, **tas augums**	augimas; ūgis
Göttin des guten Wachstums, **ta diſcha**	augimo deivė – Diža „didžė“ (*)
von gutem Wachstum, **diſchs**, **prahws**. [Sklt. 564.]	didelio ūgio/gerai augęs – **diſchs** 'didelis', **prahws** 'stambus'
Wahrsagen, **teeslemt**	pranašauti
aus gewissen Zeichen, **ſihmlemt**	pranašauti iš ženklų
aus der Klappkanne, **kannu raudſiht**	[pranašauti] iš [alaus] ąsočio – „žiūrėti į ąsotį“
und Glücksagen, **ſihlet**	[pranašauti] ir spėti laimę, ateitį
wer der Dieb sey, oder nicht sey? **ar pimpoli ſihleht**	[burti], kas yra vagis arba kas ne vagis (*vok.*), su bumbulu burti (*latv.*)
Diese **Pimpolis** ist eine kleine wächserne Kugel; das Wachs dazu wird von Altar-Lichtern, wol gar aus neun Kirchen genommen, an einen gezwirnten Faden	Šis **pimpolis** 'bumbulas' yra mažas vaško rutulėlis; vaškas jam surenkamas iš altoriaus žvakių, atrodo, net iš devynių bažnyčių; ant susukto siūlo laikomas

in freyer Luft gehalten, da denn die Kugel sich natürlicher Weise drehet. Aus dem Drehen wird geweissaget. Welcher Qvarck aber nunmehr selten unter wohlunterrichteten Letten zu finden.	laisvai pakabintas rutulėlis pats savaime ima suktis. Iš jo sukimosi ir buriama. Tačiau šitokių nesąmonių dabar tarp išmokslintų latvių retai pamatysi
Wahrsager der, **tas teeſlehmis**[,] **ſihmlehmis ſihlneeks** u. s. f. [Sklt. 565.]	pranašautojas, būrėjas, spėjikas ir kt.
Waldgott der, **tas johds**	miško dievas (*vok.*), velnias (*latv.*)
Waldgöttin, **meſcha mahte**. [Sklt. 567.]	miško deivė (*vok.*), Miško motė (*latv.*)
Wehrwolf, **tas wilkats**. [Sklt. 573.]	vilkatas
Weissagen, **papreekſch ſluddinaht** (*bibl*)	pranašauti (*bibl.*)
nahkoſchas leetas nolemt, **jeb pafluddinaht**	būsimus dalykus nuspręsti, arba išpranašauti
Weissager der, **tas praweets**. [Sklt. 576.]	pranašas
Weynachten, **ſeemas ſwehtki**. [Sklt. 580.]	Kalėdos – „žiemos šventė“
Wilder Mann, **warrwehrſis**. [Sklt. 582.]	laukinis žmogus (*vok.*) (*)
Wind der, **tas wehjſch**	vėjas
1. Süd Ost W. **tas tahrpenis**, weil er viel Ungezifer brüten macht	1. pietryčių vėjas – **tahrpenis** „kirmėlinis“, nes su juo atsiranda daug parazitų
4. Nord West W. **puhmenis** auch **tukſchuma wehjſch**, weil er im Frühling dem Rogen-Gras schädlich. [Sklt. 583.]	4. šiaurės vakarų vėjas – **puhmenis** „pūdytojas“, arba **tukſchuma wehjſch** „tuščias/neturto vėjas“, nes pavasarį jis kenkia rugių želmenims
Wohlbefinden das, **ta labklahſchana**	gerovė – „gera klotis“
Wohltat die, **ta labdarriſchana**	labdara, geri darbai
Wohltäter der, **tas labdarritajs**	geradarys, labdarys
NB. **labdarris**, einer der durch Hexen Mittel Raht schaft. [Sklt. 589.]	*NB.* „labdarys“ – kas burtais duoda patarimą

Z

Zaubern, **buŗt**, s. hexen	burti, žr. hexen
Zauberer der, **tas burris**	burtininkas
Zauberey, **burwiba**, **burweklis**	burtai
Zeichen, **ta ſihme**	ženklas
deüten, **ſihmes zeeniht** (*bibl*), **ſihleht**, **teeslemt**, **ſihmes lemt**	ženklus aiškinti (*bibl.*), spėti ateitį, pranašauti, spėti iš ženklų
Zeichendeüter, **tas ſihmlemis**, **ſihlneeks**	pranašautojas, burtininkas
Zeichendeütung, **ta ſihleſchana**, **ſihmlemſchana**	būrimas, ženklų spėjimas
Einer der ein Zeichen an seinem Leibe hat, **ſihmalis**. [Sklt. 593.]	kas turi ženklą ant kūno – **ſihmalis** „paženklintas“
Zulassung Gottes, **Deewa wehleſchana**. [Sklt. 603.]	Dievo valia
Zwerg der, **tas dwerģis**, **punduris**. [Sklt. 607.]	nykštukas, neūžauga
Zwillinge, **dwini**, **dwiniſchi**	dvyniai, dvynukai
Zwillingsfrucht, z. e. zwo an ein, ander gewachsene Nüsse, **tee jummi**, **jummiſchi**. [Sklt. 607.]	dvigubas vaisius, pvz., du į viena suaugę riešutai, – **jummi**, **jummiſchi** ‘keimeriai’

LETTISCH DEÜTSCHER THEIL DES VOLSTÄNDIGEN LETTISCHEN LEXICI 1772	IŠSAMAUS LATVIŲ ŽODYNO LATVIŲ–VOKIEČIŲ DALIS 1772
A	
Ahmeglis (*), Gespenst, **Alp** *etc.* [Sklt. 5.]	šmėkla – vaiduoklis, slogutis *etc.*
Apbeſt […] begraben.	palaidoti
apbediht *idem.* [Sklt. 15.]	palaidoti
Apprezzeht, um eine Braut ansprechen	vesti (*latv.*), iš[si]piršti nuotaką (*vok.*)
apprezzeſchana ta, solche Ansprache	vedybos (*latv.*), toks iš[si]piršimas (*vok.*)
apprezzeta, eine um die Ansprache geschehen	ištekėjusi (*latv.*), kuri yra po piršlybų (*vok.*)
appuſkoht, mit Fransen besezzen *it.* mit Blumen Sträußlein bestekken	papuošti, apkaišyti (*latv.*), papuošti kutais *it.* apkaišyti gėlių puokštelėmis (*vok.*)
prezzetaji un wiņņu ſirgi teek appuſchkoti, in Liefl. werden die Freywerber und ihre Pferde mit Grünigkeiten besteckt, wann sie günstiges Gehör gefunden. [Sklt. 23.]	piršliai ir jų žirgai apkaišomi (*latv.*), Livonijoje, jeigu duodavo palankų atsakymą, piršlius ir jų žirgus apkaišydavo žalumynais (*vok.*)
Apwahrdoht, abergläubisch besprechen.	užkalbėti (*latv.*), prietaringai užkalbėti (*vok.*)
Wiņņam irr tee wahrdi. Er versteht dieses besprechen. [Sklt. 28.]	„Jis moka tuos žodžius“ (*latv.*), Jis moka tai užkalbėti (*vok.*)
Auſkuts (*) der Heyd. Letten und Preußen Abgott, der über Krankheit und Gesundheit regierte. dem brachten sie in Pestzeiten ein Opfer das hieß **Sobarri**, *inde*: Piknik. [Sklt. 43.]	Auskutas – pagonių latvių ir prūsų dievukas, kurio valioj ligos ir sveikata. Jam jie dėdavo per marus aukas, kurios vadinosi **Sobarri** ‘sambarai’, *inde*: Piknik
B	
Behre ta (d) die Todten Baare	morai
Behres *plur.* Leichenbegängniß.	laidotuvės
Behres dſert (W) Begräbniß Mahl halten	„gerti laidotuves“ – vaišintis per šermenis/dalyvauti šermenyse
Behŗu walloda. Traur-Rede	„laidotuvių kalba“ – kalba, sakoma laidojant
Behreji, Leichenbegleiter	palydintys mirusįjį
Behrneeki *idem.* [Sklt. 53.]	laidotuvininkai, kas dalyvauja laidotuvėse
Behreht, s. **beſt**, **apbeſt**. [Sklt. 54.]	laidoti, žr. **beſt**, **apbeſt**
Behrſtuhkis (*) Lett. *Dei minorum gentium.* Unterirdische kl[eine] Erdmänchen, *inde hodie.* **ſtuhkis** ein Windelspüpchen. [Sklt. 54.]	Barstukas, latvių žemesnieji dievai. Maži po žeme gyvenantys žmogeliai, *inde hodie* **ſtuhkis** ‘skudurinė lėlytė’
Beſt […], graben, begraben. [Sklt. 56.]	laidoti, palaidoti

Bluķķis tas, ein Block	trinka
bluķķu wakkars, In den Heyd. Bachanalien verbranten sie am Abend eineh gewißen Block mit lächerlichen Feyerligkeiten, *inde hodie*: der H. Abend. [Sklt. 60.]	„trinkų vakaras“, blukvakaris: per pagoniškas bakchanalijas vakare jie su keisčiausiomis iškilmėmis degindavo tam tikrą trinką, *inde hodie*: Kūčios
Bu! Bu! ist etwa der Ruf womit man Kinder im Finstern grauend machet.	Bu! bu! Maždaug tokiu balsu vaikai bauginami tamsoje
Bubbulis ein Grausel für Kinder. [Sklt. 66.]	bubulis – baubas vaikams gąsdinti
Bunga ta die Trummel	būgnas
[…]	
bungatajs, **tu debeſ bungatajs!** ist ein Verwunderungs wort, und zielt aufden Donner.	būgnininkas; o dangaus būgnininke! – tai nusistebėjimo posakis, ir taikomas perkūnui
Burt […] hexen	burti
Burmannis, ein Taschenspieler	būrikas (*latv.*), fokusininkas (*vok.*)
Burris, **burwis**, ein Hexe	burtininkas
Buŗŗa pautas, Eyer so an einer unrechten Stelle gelegt, halten sie für Hexen Eyer.	„burtininko kiaušiniai“ – ne vietoje padėtus kiaušinius jie laiko raganų kiaušiniais
Burtees, sich hexen lassen	prašyti, kad išburtų
Burweklis Hexen-Kraam	burtininko įnagis, būrimo priemonė
Burta ta, ein Kerbstock, *it.* Verzeichniß, Register	rentlazdė; *it.* sąrašas, registras
Leela Burta, *Lifl*: die Generalrevision	didysis surašymas/sąrašas (*latv.*), *Livonijoje*: visuotinė revizija
Burtneeks, ein Kletenkerl *etc.* [Sklt. 69.]	klėtininkas *etc.* (*vok.*)

D

dehķla (Deewekle) der Heyd. Letten Abgöttin für ihre Gebärende, und deren Wiegenkinder. [Sklt. 76.]	Dekla, dievaitė – pagonių latvių dievaitė, globojanti gimdyves ir jų kūdikius
Dehkla der Kinderbetnerin Abgöttin, siehe **Deews Deewekla**. [Sklt. 77.]	Dekla – pagimdžiusiųjų dievaitė, žr. **Deews**, **Deewekla**
Dihwa, **Dihws** (*) ein Ungeheür, Meerwunder	keistenybė, pabaisa
dihwains, ungeheurlich, wunderseltsam. [Sklt. 79.]	keistas, nepaprastas
Drebkuls (*) der Nordische Gott des Erdbebens	Drebkulis – šiauriečių žemės drebėjimo dievas
Drebbeht, beben, zittern	drebėti
Driģģenes tahs, Bilsenkraut; (Lith:) Hof um den Mond. [Sklt. 84.]	drignės [augalas]; (*liet.*:) drignė, ratas apie mėnulį
Dwaſcha ta, der Otem	dvasia, kvapas, kvėpavimas, alsavimas
Dwaſchu ņemt respiriren	kvėpuoti
Dwaſchaht, **dweſchaht**, *id.*	kvėpuoti, dvėsuoti

Dwehſele ta die Seele	dvasia, siela
Dwehſeli wilkt, beseelet seyn; othemem	„traukti dvasią“ – būti gyvam; kvėpuoti
Dwehſeligs, seelisch	dvasinis
Dwehſelite, das Seelchen. [Sklt. 96.]	*dem.* iš **dwehſele** ‘siela’; kas gyvas

E

Elks tas, der Gözze	stabas
Elkadeews *id.*	stabmeldžių, pagonių dievas, dievaitis
Elkadeewiba, Abgötterey	stabmeldystė, pagonybė
Elkadeewigs, abgöttisch	stabmeldiškas, pagoniškas
Elle ta, die Hölle	pragaras
Ellesgabals, ein Höllen-Brand	„pragaro šmotas, gabalas“ – nusidėjėlis, netikėlis, *keik.*
Elleſkruķķis, Höllengeist	„pragaro kriukis, žarsteklis“ – nusidėjėlis, nedorėlis, *keik.*
Elliſks, Höllisch. [Sklt. 111.]	pragariškas

G

Gars tas, der Geist	dvasia
garru laiks, aller Seelentag. [Sklt. 115.]	„dvasių laikas“ – Vėlinės (*latv.*), Visų Šventųjų diena (*vok.*)
Gauſs, **gauſigs**, sattsam	skalsus
negauſis, ein Nimmersatt	besotis
gauſiba ta, Sattsamkeit, **lai Deews dod gauſibu un ſahtibu!** Es wolle Gott Segen und Gedeyen geben	skalsa; Lai Dievas duoda skalsą ir sotį!
gauſinaht, zur Sättigung gedeyen lassen. [Sklt. 116.]	skalsinti

J

Jahnis, Johannes	Jonas
Jahņôs, am Johannis Tage	per Jonines
Jahņa behrni, sind die jungen Leute, die am Johannis Tage, oder vielmehr in selbiger Nacht, ihre Lustbarkeiten halten, welches grade die Zeit, in welcher fast alle Nordische Nationen ihrem **Lihgo**, bey angemachtem Feuer Lieder sangen, von unser Lette nichts mehr als sein **Lihgo Jahnit** übrig hat, weil dieser Tag eben der Johannis Tag ist.	„Jono/Janio vaikai“ – jaunimas, kuris Joninių dieną, o veikiau tos dienos naktį, savaip linksminasi, tai yra tuo metu, kai beveik visos šiaurės tautos prie sukurtos ugnies dainuodavo savo Lyguo dainas; iš jų mūsų latviui bėra likę vien **Lihgo Jahnit** „lyguo, Janyti“, nes ši diena kaip tik ir yra Joninės.
Jahņoht, Johannis-Lustbarkeiten halten. [Sklt. 127.]	švęsti Jonines
Jndeve ta, die böse Krankheit. [Sklt. 132.]	kliautis, yda (*latv.*); pikta liga (*vok.*)
Johds, ein Waldteufel	velnias (*latv.*), miško velnias (*vok.*)
Johgi (*) Nordlicht. [Sklt. 132.]	Šiaurės pašvaistė

Jummis, **Jummitis**, eine Doppelfrucht, Z. B. Zwo einander gewachsene Nüße, Aepfel u. a. [Sklt. 137.]	keimerys – du kartu suaugę vaisiai, pvz., riešutai, obuoliai ir kt.
K	
Kaut […] schlagen, fechten, tödten. [Sklt. 146.] […]	kauti
kaweji, ein Nordlicht, weil alsdann die Planetenfürsten Schlachten liefern sollen. Eine alte Tradition auch bei Orientalern. [Sklt. 146–147.]	„besikaunantieji“ – Šiaurės pašvaistė, nes tada planetų valdovai imą kautis. Šią seną tradiciją turi ir rytiečiai
Ķehms, das Gespenst. [Sklt. 147.]	vaiduoklis, šmėkla
Krihws (welches die nachherigen Letten **kreews** aussprachen) war der heyd. Letten Pabst residirte zu Romowa hatte daselbst seine Cardinäle um sich, die Waidelotten hießen. [Sklt. 158.]	krivis – kurį vėliau latviai tardavo kaip **kreews** ‘rusas’ – buvo pagonių latvių popiežius, reziduojąs Romuvoje, šalia savęs turėjo kardinolus, vadinamus vaidilučiais
Kuhma, **kohma** der Freßgott der heyd. Letten, Gevatter, daher beßer **kriʃtibas tehws**	kūmas – pagonių latvių ėdrumo dievas; kūmas; užtat geriau [pastarąja reikšme vartotinas] **kriʃtibas tehws** ‘krikšto tėvas’
kuhmâs ʃtahweht, zu Gevatter stehen	būti kūmais
kuhmneeks *id.*	kūmas
L	
Laima, **Laime**, die Heydnische Geburtsgöttin. Sie zielten dabey auf ein gewißes Fatum, weil diese Göttin jedem Kinde bey der Geburt das Tuch unterlegte, damit es aufgenommen ward, davon sind noch folgende Redensarten im Gebrauch.	Laima, Laimė – pagonių gimimo deivė. Jie ja vaizdavosi tam tikrą likimą, nes ši deivė kiekvienam gimstančiam kūdikiui paklojanti skepetą, kuria jis priimamas; užtat kalboje yra dar tokių posakių
laimes likkums, das Schicksal	kas laimės lemta, „padėta“
zaur laimi iʃbehgt, seinem Schicksal entgehen	„pro laimę prabėgti“, „per laimę perbėgti“, išvengti savo likimo
likts-tà, es ist das Geburtstuch also gelegt, dahero heißt: **Likʃta**, eine böse Costellation, Gefahr *etc.*	„taip padėta“ – taigi taip esanti padėta gimimo skepeta, iš čia sakoma: **likʃta** ‘neganda, bėda’ *etc.*
laimigs, glücklich	laimingas
laimiba ta, Glückseligkeit	palaima
laimoht-aplaimoht, beglücken. [Sklt. 167.]	padaryti laimingą; pradžiuginti
Lauma, eine Erdgöttin der Heyd. Letten, diese herrschete über der Erde, in der Erde war die **Semmes Mahte**, von dieser fragen sie jezzo noch, im Scherz, wenn etwas in die Erde versunken oder verloren ist.	Laumė, pagonių latvių žemės deivė; ji viešpatavo virš žemės, o žemėje **Semmes Mahte** ‘Žemės motė’, jos dar ir šiandien juokais klausiama, jei kas yra žemėn prasmegę ar pamesta

Laumas ſlohta, wild Spargel. [Sklt. 170.]	„laumės šluota“ – laukiniai šparagai
Lihgo, war der Freudengesang des unter hiesigen Nordischen Nationen am 24sten Jun. gefeyerten Freudenfestes so sie ihrem heydnischen Cupido feyerten. *inde.* **Lihgo Jahnis**	Lyguo – tai yra čionykščių šiaurės tautų birželio 24-ą švenčiamos džiaugsmo šventės, kurią jie rengia savo pagoniško Kupidono garbei, džiūgavimo šūksnis. *inde.* **lyguo Janis**
Lihgoht, careßiren, schockeln	švęsti Jonines; linguoti – meilauti, glamonėti, supti
Lihgowiņņa eine Liebste, noch in ihren Liedern bräuchlich	mergelė, sužadėtinė, *demin.* mylimoji; tebevartojama jų dainose
Lihgohtnis tas, die Schockelstange an der Kinderwiegen. [Sklt. 177.]	lopšio lingė

M

Mahte ta, die Mutter, in heyd. Zeiten war es ein Name für alle Göttinen. **Meſcha** – **Ugguns** – **Uhdens** – **ja Mehſlu** – **Mahte**. [Sklt. 183.]	motė, motina, pagonybės laikais tai buvo visų deivių vardas: Miško – Ugnies – Vandens, net Šiukšlių/Mėšlo motė
Mehſt auskehren, ausfegen	mėžti; valyti, šluoti
mehſli tee, das Auskehricht	šiukšlės, sąšlavos
mehſļu Babbe, **mehſlu-Mahte**. Ist das alte Weib so das Ausfegsel zusammen trägt, insgemein unter einen Baum – scherzweise heist	„šiukšlių Barbė“, „šiukšlių motė“ – taip juokais vadinama sena moteris, kuri susėmusi išberia šiukšles, paprastai po medžiu
mehſlu Babbe, ein Kammermädchen	„šiukšlių Barbė“ – kambarinė
Meita ta, eine Tochter, Mädchen	duktė; mergina
waiņaga meita, eine reine Jungfer	„vainikuota mergina“ – mergelė
meitas ſwehtas, die Unterirrdische, unter welchen die **Semmes Mahte**, nach dem Lett. Aberglauben ihr Reich gehabt. [Sklt. 191.]	„šventos mergos“ – požemių merginos, kurias, pasak latvių prietarų, valdo **Semmes Mahte** ‘Žemės motė’
Meſch tas, der Busch, Wald	miškas
meſcha wihrs- Deews, waren vormals Namen, womit sie den Wolf beehrten	„miško vyras“, „[miško] dievas“ – kadaise tais žodžiais jie pagarbiai vadindavo vilką
meſcha mahte war, ich weiß nicht was – jezzo meynen sie wol den Habicht damit. [Sklt. 193.]	„Miško motė“ – aš nežinau, kas tai yra buvę, o dabar jie taip vadina bene vanagą

N

Negauſs, **negauſigs**, unersätlich	neskalsus; nepasotinamas
negauſiba ta, der Geitz	rajumas, godumas
negauſneeks tas, ein Geitzhals. [Sklt. 205.]	rajūnas, besotis; godišius
Nelaikâ, zur Unzeit	ne laiku
nelaiķis, Weiland, der Verstorbene	„nelaikis“ – velionis

Nelaime ta, das Unglück	nelaimė
nelaime man irr eekohduſi, das Unglück hat mich betroffen	„man įkando nelaimė“ – mane ištiko nelaimė
nelaimes gallâ, alles Unglück auf ein mal	visos nelaimės iš karto
nelaimiba, Unglückseeligkeit	nelaimė, nesėkmė
nelaimigs, unglücklich. [Sklt. 205.]	nelaimingas
Nolemt, entscheidenden Ausspruch thun. [Sklt. 212.]	nulemti, nuspręsti
P	
Pahrkriſtiht, wiedertaufen, so nennen sie es auch lüderlicher Weise, wenn sie Waßer zum Brandwein gießen.	perkrikštyti; taip jie sako ir sukčiaudami, kai praskiedžia degtinę vandeniu
pahrkriſtitajs, ein Wiedertäufer	perkrikštas
pahrkriſtiſchana ta, das Wiedertäufen	perkrikštijimas
Peezi, fünf	penki
peekts, **peektajs**, der Fünfte	penktas, penktasis
peektswakkars, der Freytag Abend, wird von dem Lett. Aberglauben für heilig gehalten, um nicht spinnen *etc.* zu dorfen. [Sklt. 232.]	„penktas vakaras“ – penktadienio vakaras, latvių prietarais laikytas šventu, kai negalima verpti ir kt.
Peldu, *adv.* schwimmends	plauktė
peldeht, schwimmen	plaukti
pelķis, eine Schwemme, Wasserergießung	klanas
Peldſe; **paltſe**, die Schwemme	klanas, balutė, liūgas
Pelwihks, der heyd. Letten Portunus, oder Gott der Gewäßer und Moräste, siehe **peldu** – **peldiht**. [Sklt. 233.]	Pelvykas, pagonių latvių Portunas, arba vandenų bei pelkynų dievas, žr. **peldu** – **peldiht**
Peſteļi tee, was böses, böse Künste	kerai, apžavai
pesteleht – **appesteleht**, was Böses anthun. [Sklt. 233–234.]	kerėti, apkerėti
Pihkals – **Peekalnis** der heyd. Letten Berggott	Pykalas, Piekalnis – pagonių latvių kalnų dievas
Pilnihts, der heyd. Letten Plutus oder Gott der Fülle und des Reichthums. [Sklt. 234.]	Pilnytis – pagonių latvių Plutas, arba gausos ir turto dievas
Potrimpus; **Patrimpus**, der heyd. Letten Bachus, von Trimpus, und der Let. Partikul: *pa*. [Sklt. 239.]	Potrimpas, Patrimpas – pagonių latvių Bakchas, iš *Trimpus* ir latviškos dalelytės *pa*.
Puhķis tas, der Drache. [Sklt. 241.]	aitvaras; slibinas
Punnums, **punte**, ein Knast, Gewächs an Bäumen	gumbas – buvusios šakos vieta, medžio išauga
Mehneſs punte, der zunehmende Mond	„mėnulio gumbas“ – pilnėjantis mėnulis
Purwis, der Morast, im Affect die Hölle	pelkė; emocingoje kalboje – pragaras
purris, *id.*	pelkė
purweklis, ein Sumpfloch. [Sklt. 243.]	akivaras

Puſchkeitis, der Lettische *Siluanus*, oder Gott der grünen Hayne — Puškaitis, latvių Silvanas, arba žalių giraičių dievas
puſchķis, **puſchkeins tas**, ein grüner Strauß oder Kranz, *it.* Franse — puokštė; kuokštas (*latv.*), žalumynų puokštė arba vainikas; *it.* kutas
puſchkoht, bekränzen — kaišyti (puošti)
puſchkains, mit Fransen besetzt. [Sklt. 243–244.] — apkaišytas

Putſchkehtis, der heyd. Letten Gott der Lüfte und des Geflügels. Dahero ruffen sie noch jetzt ihre Hühner **put! put!** daher — Putškėtis, pagonių latvių oro ir sparnuočių dievas. Užtat jie dar ir šiandien savo vištas šaukia: put put! iš čia
putns, ein Vogel — **putns** ‘paukštis’
putteht, Staub in Luft machen — **putteht** ‘dulkėti’
puttinaht, *idem* — **puttinaht** ‘dulkinti; pustyti’
putteklis, der in der Luft fliegende Staub. [Sklt. 244.] — **putteklis** ‘dulkė’

R

Runģis tas, ein Korn-Alp, der das Korn einem abnehmen und dem andern zutragen soll. — aitvaras, kuris iš vienų grūdus atimąs ir kitiems nešąs
Runģitis, *dim. id.* [Sklt. 255.] — aitvarėlis

S

Şahls ta, das Salz — druska
Şahls Puhſchlatajs, ein abergläubischer Salzpuster. [Sklt. 259.] — „druskos pūtikas“ – druskos užkalbėtojas
Şahtans, der Satan — šėtonas
Şataniſks, satanisch — šėtoniškas
Şahta ta, die Saatsamkeit, der Segen und Gedeihen bey Essen und Trinken — skalsa – sotis, palaima ir gausa valgant bei geriant
lai Deews dohd Şahtu un Gauſu! Gott laße es wohl bekommen. [Sklt. 261.] — lai Dievas duoda sotį ir skalsą!
Şahts, **Şahtigs**, **Şahtns**, gedeylich und sattsam — sotus; sotinantis
Şahtiba ta, solche Sattsamkeit — sotis, sotumas
Şahtinaht, solch Gedeyhen geben. [Sklt. 261.] — sotinti, skalsinti
Şahtneeks tas, ein Gnügsamer — kuris pasisotina
Neſahtneeks, bey dem kein Gnüge, kein Gedeihen. [Sklt. 261–262.] — besotis, kuris neturi soties, nepasisotina
Şapnis ta, der Traum — sapnas; svajonė
Şapnoht, träumen — sapnuoti; svajoti
Şapnotajs tas, der Träumer — kas sapnuoja; svajotojas
Şapni iſſtahſtiht, den Traum deuten. [Sklt. 267.] — išaiškinti sapną
Şaule ta, die Sonne; das große Welt- und Himmels-Licht — saulė, didysis pasaulio ir dangaus šviesulys
lihds Şaulei, bis ans Ende der Welt — „ligi kol saulė“ – ligi pasaulio pabaigos

wiņņâ Şaulê, in jenem Leben	„anoje saulėje“ – aname gyvenime, miręs
Şaule irr jaw labbi patezzejuſi, die Sonne ist schon ziemlich hoch	saulė jau gerai „pabėgėjusi“ – pakilusi
Şaules buls, der Dunstkreis um die Sonne	drignė apie saulę
Şaules Bittes, glänzende Fliegen, wie die Spanischen	„saulės bitės“ – blizgančios musės, panašios į ispaninius skaudvabalius
Şaules Greeſchi tee, **Wehrſumi**, die Sonnenwende	saulės grąža
Şaules Raſſines, braun schwertelkraut	„saulės raselės“ – margieji vilkdalgiai
Şaules Maitaſchana, Sonnenfinsterniß	„saulės gadinimas“ – saulės užtemimas
Şaules Şwezze, *al.* **Şaules Weeſchi**, Neunmannskraft	„saulės žvakė“, „saulės regėtojai/pranašai“ – tūbė, dievana
Şaulgoſî gulleht, sich aussonnen. [Sklt. 270.]	gulėti saulės atokaitoje
Saweht (K) hexen	žavėti, kerėti
Sawekle ta, eine Hexe	žavėtoja
Sawatneeks, *idem*	žavėtojas
Seeds tas, die Blüte, Blume. […] *It.* der Stamm in seiner Art oder Geschlecht, daher fräget der Baur **Seedu naudu**, wann das, was er verkäuft oder schenket, mit dem ganzen Stamm bey Ihm nicht vergehen solle. *vide prim.* **Seet**. [Sklt. 287–288.]	žiedas, gėlė […] *It.* tam tikra rūšis, padermė; iš čia ir kaimiečio pageidavimas [gauti] **Seedu naudu** „padermės/veislės pinigų“ – kad to, ką jis parduoda ar dovanoja, neišnyktų pas jį visa padermė, rūšis; *vide prim.* **Seet**
Seema ta, der Winter	žiema
Seemas Şwehtki, Weynachten. [Sklt. 288.]	„žiemos šventė“ – Kalėdos
Seet hervor blühen, zum Vorschein kommen, sich zu erkennen geben	pražydėti, atsiskleisti, pasirodyti kas esąs
Şeets tas, ein Sieb	sietas
Şeetiņs, ein Sieblein, heißt Hiob IX.9. Orion das Siebengestirn. [Sklt. 289.]	„Sietelis“ – Sietynas, taip vadinasi Hiob IX.9. Orionas – Septyni šienpjoviai
Sihgenohti (*), des Heydnischen Oberpriester Krihwe Mönche und Nachfolger bey den Preußen und Letten, die in den Wüsten und Wäldern das sogenannte heilige ewige Feuer unterhalten mußten, siehe **Waideli**. [Sklt. 295.]	zygenotai – pagonių prūsų ir latvių vyriausiojo kunigo krivio vienuoliai ir sekėjai, turėję dykumose ir miškuose kurstyti vadinamąją šventą amžinąją ugnį, žr. **Waideli**
Sihle ta, die Meise, Vögelchen, dieser ist des Letten sein Glücksvogel, so wie **Uhpis** der Unglücksvogel	zylė, paukštelis, ji latviams yra laimės paukštis, taip kaip **Uhpis** ‘apuokas’ – nelaimės
Sihlite, ein Glückskind, Schmeichelwort	„zylelė“ – laimės kūdikis, malonybinis žodis
Sihleht, Glücksagen, **Darbs ween tika eeſihlehts** (W)	burti, spėti ateitį; Vien tik darbas buvo išburtas, nulemtas
das ist mit schlechtem Glück angefangen	prasta, netikusi pradžia
Sihlneeks tas, ein Glückwahrsager	burtininkas, ateities spėjikas
Sihleſchana ta, das Wahrsagen	būrimas, ateities spėjimas

Sihme ta, das Wahrzeichen; Maal am Leibe c. [Sklt. 296.]	ženklas, žymė; įgimta žymė
Sintineeks (*), ein Schwarzkünstler. [Sklt. 298.]	burtininkas
Şkahde, eine Nordische Meergöttin, ihr Mann, der Nordische Aeolus, war Niord, derselben schrieb man den Seeschaden zu, so so wie die Orientaler ihrer Morbona.	Skadė, skandinavų jūrų deivė; jos vyras, skandinavų Eolas, vardu Niordas; jiems buvo priskiriamos jūroje ištinkančios negandos, kaip kad Pietuose Morbonai
Şkahde, Schaden und Unglück	žala
Şkahdeht, **apſkahdeht**, beschädigen	kenkti, gadinti; pakenkti, pagadinti
Şkahdigs, schädlich, gefährlich. [Sklt. 300.]	žalingas, kenksmingas
Şlohta ta, ein Quast, Besen	šluota; kutas
Laumas Şlohta soll der Besen seyn, worauf die Hexen reiten	„laumės šluota" turėtų būti šluota, ant kurios jodinėja laumės
Wehja Şlohta, ein gewiß Kraut, wovon man Kehr-Besen macht	„vėjo šluota" – tam tikra žolė, iš kurios rišamos šluotos
Zeemas Şlohta, ein altagsgast. [Sklt. 309.]	„kiemo šluota" – kas dažnai, įkyriai kieminėja, lankosi
Şobarre (*) ein Pestopfer, so die Heyd. Letten dem Pestgott Auskuts genannt, brachten, dazu eine ganze Gegend oder Gebiet, und ein jeder darin seinen Anteil gab, *inde hodie*: ein Piknik.	sambarai, maro auka, kurią pagonys latviai aukodavo maro dievui, vardu Auskutas, ir [aukodavo] ištisa sritis ar apylinkė, ir kiekvienas kuo nors prisidėdavo, *inde hodie*: ein Piknik.
Şobarris (*) ein Compagnon, Kamerad. *It.* die Bauerhändler in Städten, wo die Bauren einkehren. [Sklt. 313.]	sambarininkas, bendrininkas, dalyvis; *it.* prekiaujantis valstietis miestuose, į kuriuos valstiečiai nukanka
Şuņņupurnis, so nennen sie unartiger Weise die Kalmukken, *It.* die Mohren. [Sklt. 333.]	„šuniasnukis" – taip jie nemandagiai vadina kalmukus, *it.* maurus
Şwehts, heilig, *It.* theur und hoch	šventas; *it.* brangus, didus
Şwehteklis tas, ein vermeyntes heiligthum, da man etwas Heiliges vermutet.	„šventenybė" – netikra šventenybė, kai manoma ką nors šventa esant
Şwehtki tee, Feyertage	šventė
Şwehtku Mehneſs (*k*), December Monat	„šventės/švenčių mėnuo" – gruodis
Şwehts Putns (K), ëin Storch	„šventas paukštis" – gandras
Şwehtelis, *ibid. id.*	„šventuolis" – gandras
Şwehts Rutks (K), Merettig. [Sklt. 337.]	„šventas ridikas" – krienas
Şwetſchu deena, Lichtmeß	„žvakių diena" – Grabnyčios
Şwetſchu Mehneſſis, Hornung	„žvakių mėnuo" – vasaris
Şwezze ta, das Licht. [Sklt. 338.]	žvakė

T

Tikla (*), die Heyd. Göttin der Letten, deren sie das Schickliche und Unschickliche, die Tugend und Laster ihrer Neugebohrnen Kinder zuschrieben.	Tikla, pagonių latvių deivė, kuriai jie priskiria savo naujagimių kūdikių visą švankumą ir nešvankumą, dorybes ir ydas
tikls schicklich, tugendhaft	skaistus; doras, tikęs, švankus

tikliba, **tiklums tas**, die Tugend, *inde* **tiht**, **tihkt**, gefällig seyn, siehe **tihkt**. [Sklt. 350.]

skaistumas, dora; švankumas, *inde* **tiht**, **tihkt** ‘patikti, būti maloniam’, žr. **tihkt**

Trimpus, vielleicht der alten Θϱιαμβοʃ und der Letten Bachus, siehe **Potrimpus**

Trimpas, greičiausiai senųjų [graikų] Θϱιαμβοʃ* ir latvių Bakchas, žr. **Potrimpus**

Tschurikʃte, **tschurkʃte ta**, eine Erdschwalbe, und da diese in der Erde den Winter über als todt liegen, den Kopf zwischen den Flügeln haltend, so heißt **tʃchuriʃks** eine Positur da man den Kopf zwischen die Knie krümmet.

urvinė kregždė; kadangi ji žemėje per visą žiemą prabūna kaip negyva, galvą tarp sparnų įspraudus, užtat **tʃchuriʃks** vadinasi poza, kai pririečiama galva iki kelių

Kad wehders ʃahp; **tad jagull tʃchuriʃku!** wenn man Leibschmerzen hat muß man also gekrümmet liegen. [Sklt. 358–359.]

Kai skauda pilvą, reikia gulėti susirietus!

U

Uhpis tas, die Uhu, *It.* ein Unglücksvogel, wofür ihn auch die alte Araber gehalten, hingegen hielten ihn die Griechen für einen Glücksvogel und hatten ihn der Minerva geweihet. [Sklt. 362–363.]

apuokas, *it.* nelaimės paukštis; tokiu jį laikė ir senovės arabai, o graikai jį laikė laimės paukščiu ir buvo paskyrę Minervai

Uʃpuhʃt, aufblasen

išpūsti

Wella uʃpuhʃta Șirds, ein teufelisch Gemüth

„velnio išpūsta širdis“ – velniškas būdas

W

Waideli, **waidelotti** (*), des Heyd. Oberpriester Krihwe Mönche. [Sklt. 372.]

vaidilos, vaidilučiai – pagonių vyriausiojo kunigo krivio vienuoliai

Weeʃols, **Weeʃuls**, ein Würbelwind, *It.* ein zu der Jahreszeit ungewöhnlicher starker Wind

viesulas, *it.* kuriam nors metų laikui neįprastai smarkus vėjas

weeʃuļa maitahts Sirgs, ein Pferd so den Drachenschuß bekommt. [Sklt. 381.]

„viesulo pagadintas arklys“ – arklys, sergantis lumbagu

Weizgants (*), der Gözze der Letten, von welchem die Brautleute Glück und Gedeyen erwarteten. [Sklt. 386.]

Veicgantas, latvių dievaitis, iš kurio vedusieji tikėjosi laimės ir sėkmės

Wels tas, der Teufel

velnias

wella Mahte, eine Xantippe

„velnio motė“ – pikčiurna

wella Rutķi, Schierlings-Kraut

„velnio ridikai“ – dėmėtoji mauda

Wella Sinnatajs, einer der mit dem Bösen Verständniß hat

„velnio pažinėjas“ – kas su velniu turi reikalų

Wella Zilweks, ein Teufelskind

„velnio žmogus“ – sukčius, nedorėlis

Welliʃks, teufelisch

velniškas

* Dioniso (Bakcho) epitetas. – *Red. past.*

Wellu Laiks, **Wellu Mehnefs**, ist der Octobermonat, als in welchem Monat das heydnische Opferfest **Semlikka** genannt, gehalten wurde, da sie die abgeschiedene Seelen speiseten. [Sklt. 386.]	velnių = vėlių laikas, velnių = vėlių mėnuo – tai yra spalio mėnuo, nes tą mėnesį būna pagoniška aukojimo šventė, vadinamosios vėlinės, kai jie valgydina mirusiųjų vėles
Wilka Mehnefs, Christmonat	„vilko mėnuo" – gruodis
wilkazs tas, der Wehrwolf	vilkatas

Z

Zeems tas, ein Bauergesinde	kiemas, ūkis; valstiečio šeimyna
zeemneeks, vorzeiten ein Wirthschaftsgott, Hausgözze, so wie **Mahjas Kungs**, die Littauer nannten ihn: **Zeemnik**. [Sklt. 397.]	Kiemininkas – kadaise buvo ūkio dievas, namų dievukas, kaip ir **Mahjas Kungs** „namų ponas", naminis; lietuviai jį vadino: ciemnik

(*) seltene Wörter	reti žodžiai
(bibl.) die nur in der Bibel, sonst aber im gemeinen Leben nicht vorkommende Wörter	Tiktai Biblijoje [vartojami], o šiaip gyvenime nebevartojami žodžiai
(d) aus dem Deutschen genommene, aber schon naturalisirte algemein bekante Wörter	Paimti iš vokiečių kalbos, bet jau natūralizavęsi, visuotinai žinomi žodžiai
(Ehstl.) aus dem Ehstnischen herstammende, und nur denen an der Ehstnischen Gränze wohnenden Letten gemeine Redensarten	Kilę iš estų kalbos ir tik palei Estijos sieną gyvenančių latvių prasčiokiški pasakymai
(K) ist der Kurische Provincialdiealekt, der sich nicht bis auf Lettland erstreckt. Da sich sonst der reine Lette von dem reinen Kurländer selten entfernet	Tai Kuršo provincijos dialektas, kuris [visos] Latvijos neapima. Nors šiaip grynas latvis nuo gryno Kuršo gyventojo ne kažin kiek skiriasi
(L) Lettland, und dessen Provincialdialekt	Latvija ir jos provincijų dialektas
(Lith.) Littauisch, deren die meiste Kurische Provincial Wörter sind, davon man in Lettland nicht weis	Lietuviški žodžiai, kurie dažniausiai yra Kuršo provincializmai, nežinomi Latvijoje
(Mar.) Marienburg und alle Lettländische Gränzleute	Marienburgas ir visas Latvijos pasienis
(Rig.) in der Stadt Riga und zunächst Riga, an der Düna wohnende Letten	Rygos mieste ir apylinkėse, palei Dauguvą gyvenančių latvių [vartojama]
(Rußl.) die aus dem Rußischem herstammende bekante Wörter	Iš rusų kalbos kilę [latvių] vartojami žodžiai
(T) zeigt das Tahma und Tahmneeken an, so in Lief- und Kurland die meiste Gränzletten sind.	Taip nurodoma tamos tarmė ir tamniekai, tai daugiausia Livonijos ir Kuršo pasienio gyventojai
(W) die Gegend um Wenden, Wolmar *etc.*	Cėsių ir kt. apylinkės

Vertė *LILIJA KUDIRKIENĖ*

GOTHARDAS FRIDRICHAS STENDERIS
1714–1796

GOTTHARD FRIEDRICH STENDER

Gothardas Fridrichas Stenderis (*Gothards Fridriks Stenders*, *Gotthard Friedrich Stender*, vadintas *Vecais Stenders* – Senasis Stenderis) – vokiečių kilmės latvių rašytojas, kalbininkas.

Gimė 1714 metų rugpjūčio 27 dieną prie Lašų (Daugpilio raj.). 1736–1739 metais studijavo Jenoje ir Halėje. Grįžęs į Latviją, dirbo mokytoju. 1744 metais – Lindės (Birzgalės) parapijos kunigas. Nuo 1753 metų kunigavo Žeimelyje (Lietuvoje). 1759–1766 metais dirbo Vokietijoje, Danijoje. 1766 metais grįžo į Latviją, kunigavo Sunakstėje (į šiaurę nuo Viesytės), kur 1796 metų gegužės 28 dieną mirė.

1761 metais Stenderis išleido *Latvių kalbos gramatiką* (*Lettische Grammatik*, Braunschweig, 1761; 2-oji laida Mitau, 1783), 1789 metais *Latvių kalbos žodyną* (*Lettisches Lexikon*, Mitau, 1789). Žodyno latvių–vokiečių dalyje yra apie 7000 žodžių, o vokiečių–latvių dalyje – apie 1500 žodžių. Rėmėsi ankstesniais žodynais, religinio turinio knygomis (daugiausia Biblija), šį tą pridėjo nuo savęs.

Parašė ir pirmąjį mokslo populiarinimo veikalą latvių kalba *Didelės gudrybės apie pasaulį ir gamtą knygą* (*Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*, Jelgavā un Aizputē, 1774). Paskelbė eilėraščių, pasakų, pasakojimų rinkinių, elementorių, religinių knygų.

Gerai mokėjo latvių kalbą. Antkapyje liepė iškalti įrašą: „Čia palaidotas G. F. Stenderis. Latvis“.

Jo darbą tęsė sūnus Aleksandras Johanas Stenderis (1744–1819) vadinamas Jaunuoju Stenderiu (*Jaunais Stenders*). Tačiau jis buvo įsitikinęs, kad latviai, siekdami kultūros, turėtų suvokietėti.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Mitinių duomenų yra abiejuose Gothardo Fridricho Stenderio veikaluose (žodyne ir gramatikoje), tačiau jų pobūdis viename ir kitame veikale iš esmės skiriasi. Mitinius duomenis Stenderis ėmė iš rašytinių šaltinių (daugiausia Jakobo Langės žodyno) ir iš gyvosios tradicijos. Per Langės žodyną į

Stenderio veikalus pateko Salomono Henningo (*BRMŠ*, II, 687–689), Pauliaus Einhorno (*BRMŠ*, III, 577–637), Christiano Kelcho (*BRMŠ*, III, 713–715), Jono Maleckio-Sandeckio (*BRMŠ*, II, 199–212), Jono Lasickio (*BRMŠ*, II, 571–603) ir kitų autorių duomenys ne tik iš latvių, bet ir iš prūsų, lietuvių, germanų, net suomių mitologijos. Tačiau būtų neteisinga Stenderio požiūrį tapatinti su Langės požiūriu ir abiejų šių autorių duomenis vadinti bendru Langės ir Stenderio mitologijos vardu bei vienodai juos vertinti, kaip daro Wilhelmas Mannhardtas (Mannhardt, 1936, 617–630). Pirmiausia Stenderis visus surinktus duomenis skirstė: į žodyną daugiau dėjo tuos duomenis, kurie buvo paimti iš gyvosios tradicijos, o į gramatiką – visus, tiek iš gyvosios tradicijos, tiek iš rašytinių šaltinių. Tad iš Langės į Stenderio žodyną pateko tik iš gyvosios tradicijos arba ja grįstos Georgo Mancelio žodyno dalies paimti dalykai, o į gramatiką – beveik viskas, ką buvo surinkęs Langė. Dažniausiai Langės duomenys Stenderio gramatikoje pakartojami tiksliai, tik retkarčiais kiek papildomi, patikslinami, pakeičiami. Prie kai kurių nelatviškų dievybių, kulto tarnų nurodoma, kokių tautų mitologijoms jie priklauso (pvz., „Skadė – skandinavų jūrų deivė“, „Kryvė – pagonių prūsų, kuršių ir lyvių vyriausiasis kunigas“, „Zygenotai – prūsų ir latvių vyriausiojo kunigo […] vienuoliai ir įpėdiniai“, prie dangaus dievo Jumalo nurodoma, kad ir dabar žodis *jumal* estų kalba reiškia drauge ir dievą, ir dangų, iš ko galima suprasti, kad tai buvo ne latvių, o estų dievas). Prie kitų nelatviškų dievybių vardų pateikiama naujų etimologijų siekiant jas „sulatvinti“ (*berstuhke* esąs kilęs iš latviškų žodžių *behrns* „vaikas“ ir *stuhke* „vystyklinė lėlė“, *Mahrkopols* – iš *mahrks* „linmarka“ ir *polns* „pilnas“, *Auskuts* – iš *aws* „avis“ ir *skust* „kirpti“ ir kt.). Prie liaudyje anuo metu dar gyvuojančių švenčių, būrimų, mitinių būtybių ir kt. pavadinimų pridedama naujų, iš gyvosios tradicijos paimtų duomenų (apie blukių vakarą, lauko velnią Jodą, vaiduoklį Kėmą, slogutį, rungytį, šventas mergas, vilkatą, būrėją iš alaus putų Kanų raugį, sapnus, pranašautojus zylniekus ir kt.). Pagaliau Stenderio gramatikoje pateikiama ir visai naujų mitinių duomenų iš latvių liaudies dainų, papročių, tikėjimų, burtų bei prietarų (apie dievo sampratą dainose, dievo sūnelius, dievo žirgus ir jaučius, apie latvių pasakų personažus laputę kūmutę ir vilką žentą, apie saulės ir mėnesio vedybas, būrimą su rėčiu, Gėlių motiną ir kt.). Ši Stenderio duomenų dalis gramatikoje yra pati vertingiausia.

Visa tai rodo, kad Stenderis neblogai orientavosi latvių mitologijoje, iš dalies skyrė, kas priklauso šiai ir kas kitoms mitologijoms, kas eina iš senųjų rašytinių šaltinių ir kas iš gyvosios liaudies tradicijos. Antra vertus, jis neišvengė ir ano meto mitologijos vertintojams būdingų trūkumų: naivių etimologizavimų, pomėgio gyvojoje tradicijoje pasitaikančius mitinius vaizdinius

vadinti ir laikyti senosios religijos dievais, kartais nesugebėjo skirti atskiroms baltų gentims (latviams, prūsams, lietuviams) priklausančių dievų bei kitų mitinių vaizdinių. Tokių klaidų jis nepadarė žodyne, kur pateikiami tik iš gyvosios tradicijos paimti mitiniai duomenys.

Stenderio pateikta mitine leksika naudojosi daugelis latvių ir kitų baltų religijos bei mitologijos tyrinėtojų (Narbutt, 1835; Jaroszewicz, 1844; Mannhardt, 1875; 1880; Теобальд, 1890; Auning, 1891; 1905; Mierzyński, 1900; Basanavičius, 1921, 1936; Bertuleit, 1924; Šliūpas, 1932; Šmits, 1926; Adamovičs, 1940; Biezais, 1954; 1955; 1975; 1976; Gray, 1964; Johansons, 1964; Balys, Biezais, 1965; Stanevičius, 1967; Топоров, 1972; Иванов, Топоров, 1974; 1980; Vėlius, 1977; 1987; Neuland, 1977 ir kt.)

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Stender, 1761; 1783; 1789; Mannhardt, 1936, 617–630.
Literatūra: Endzelīns, 1914; 1974, 548–553; *LLV*, I, 437–462; Zemzare, 1961, 175–187; Ozols, 1965, 367–416.
Tekstas iš: Stender, 1783, 260–271; 1789.

LETTISCHE GRAMMATIK
1783

§. 218
Lettische Mythologie

Antrimpus der Gott des Meeres. Siehe *Trimpus.*

Auskuts der Gott über Krankheit und Gesundheit, dem man bey Menschen: und Vieseuchen Opfer brachte. (S. *Sobarri.*) Sein Name ist so viel als, *Awskuttis* Schaafscheerer, von *aws* ein Schaaf, welches einige wie aus aussprechen, und *skust* abscheeren. Denn ihm eignete man es zu, wenn manches Schaaf des morgens mit befressenem und abgewolleten Rücken angetroffen wurde, welches die abergläubischen Letten gleich als einen Vorboten der Pest unter Menschen und Vieh, ansahen. Ich erinnere mich selbst eines solchen ehemaligen Schaafschurlärms, der sich sehr verbreitet hatte.

Austruma semme Morgenland, von wannen die Sonne aufgehet, und welches für Preussen, Kurland und Liefland, das große Rußland ist, war bey den heidnischen Letten, in hohem Ansehen und ein heiliges Land, von wannen

sie vermuthlich ihren ersten Hohenpriester bekommen. (S. *Krihwe*.) Besonders fabulirten sie von dem silbernen, goldenen und demantenen Pferde, aus diesem Lande.

Behrstuhki Kobolde, oder so genannte Untererdschens, nicht größer, als kleine Kinder (von *behrns* ein Kind, und *stuhke* ein Windelpüpchen.) Von diesen werden noch bey dem Pöbel, viele Abendtheure erzählet.

Bluķķu wakkars Blocksabend, der Abend um unsere Weihnachtzeit, an welchem man ehemals unter Fressen, Saufen und Springen, einen Block, als ein Sinnbild der Mühseligkeit, herumschleppte, und ihn zuletzt, als ein Zeichen der Endschaft, aller schweren Sommer- und Herbstarbeiten, mit lächerlichen Feyerlichkeiten verbrannte.

Brehkina Schreyerin, war eine alte Fummel im Hause, die als Beschützerin der Hausschlangen und Kröten, jedem Ankommenden zuschrie, er möchte nicht ihre *Peenu mahtes* oder "Milchmutter" zertreten. (Von *brehkt* schreyen.)

Burwis ein Zauberer, der mit dem leibhaften Teufel einen Umgang hätte, und dessen Künste verstünde, für den man sich also sehr fürchtete. (Von *burt* zaubern.)

Deews der Gott der alten Letten, der bey ihnen auch, wenn es die Todten betraf, *Wels* hieß, weit *Deewa deenas* Gottes Tage, und *Wełłi* von *Wels* die Tage des Gottes der Todten, bey ihnen einerley war. Dieser Gott, war nach der heidnischen Letten Mythologie, verheyrathet, und hatte Kinder und Wirthschaft. Daher hört man in den alten bardischen Liedern der Letten, viel von *Deewa dehli* Gottes Söhne, *Deewa sirgi* Gottes Pferde, *Deewa wehrschi* Gottes Ochsen und *Deewa putni* Gottes Vögel oder Fasel. (Das Wort *Deews* kommt nicht her vom lateinischen *Deus*, sondern vom lettischen *dewejs* der Geber, contracte *Deews*.)

Dehkla Göttin der Säuglinge und Pflegerin der Wiegenkinder, die denselben Schlaf und Gedeihen geben solle. (Von *deht* legen, warten, pflegen, und besonders *puppi deht* die Brust zu saugen geben.)

Disa oder *Discha* die Göttin der Früchte und des guten Wachsthums. (Von *disch* gut gewachsen.)

Drebbkuls der Gott des Erdbebens, der die arme Erde so gewaltig prügelt, daß alles zittert. (Von *drebbeht* zittern und *kult* schlagen prügeln.)

Gardehts der Gott über Wind und Wetter, den die Strandfischer besonders anriefen. *Gardehts* ist so viel als Gahrd-ehdis, ein Leckermaul, der Leckerbissen frisset wofür sie die Fische hielten. (Von *gahrds* lecker und *ehst* essen prœt. *ehdis*.)

Johds Feldteufel, Waldteufel, Gespenst. Im plur. bedeuten *Johdi* Luftgeister und Seelen der Verstorbenen. Noch jetzt sagen einige Letten, wenn sie ein flatterndes Nordlicht sehen: *Johdi kaujahs* diese Geister schlagen sich,

und weil sie fürchterlich anzusehen, so heissen sie auch *baigi, kas kaujahs*, Schreckbilder, die sich schlagen. Ja einige erklären es: *karru łauschu dwehseles kaujahs*, die Seelen der Soldaten, die im Kriege geblieben sind, schlagen sich.

Jummals der Gott des Himmels. Noch jezt bedeutet *Jummal* in der esthnischen Sprache Gott, imgleichen Himmel.

Juppis soll eigentlich den Teufel bedeuten.

Kaņņuraugis Kannengucker und *Şahls puhschļotajs* Salzblaser, Salzbeschwerer, war ein Bierprophet, der eine Handvoll Salz nahm, es bebließ und bemurmelte, und so dann in eine Klappkanne mit Bier warf und aus dem Schaum verborgene Dinge, besonders verlohrne Sachen betreffend, zu entdecken, den dummen Leuten einbildete. Noch werden sie von abergläubischen Letten geglaubt. Machen es unsere Kaffeeprophetinnen besser?

Ķehms Erscheinung eines Verstorbenen, davon die ersten Letten viel fabulirten. Heut zu tage heist es so viel als ein Gespenst oder Poltergeist, der besonders in Rigen, Kleeten und Kellern spücke, und dem, der ihm zu nahe käme, den Hals umdrehe. Die auf Schelmereyen denken, dichten oft ein fürchterliches Gerede davon.

Krihwe der heidnischen Preussen, Kuhren und Liewen Hoherpriester oder Pabst, der unter den Eichen zu Rumowe in Preussen seinen Sitz hatte. Vermuhtlich ist er ursprünglich Rußischer Nation aus dem heiligen Morgenlande gewesen. Denn *Kreews*, oder wie es im Oberlauzischen ausgesprochen wird *Krihws*, heist in der Lettischen Sprache ein Russe. (Siehe auch *Austruma semme.*)

Kuhma, Kohma der heidnischen Letten Freßgott. Einige wollen ihn von der Lateiner ihrem *Comus* herleiten. Ich halte es vielmehr eigenen Lettischen Ursprungs von *kaums, kaims* ein Nachbar, davon *kaimiņsch* herkommt, der als ein solcher den andern traktirte. Noch heut zu Tage, heissen die vom Vater eines Kindes aus der Nachbarschaft zusammen gebetene Gevattern *kuhmi* und oberwerts *kaumi*, die hernach braf traktirt werden.

Kurzeemi auch *Kurzumi* der heidnischen Letten Sauffest im Frühlinge, da sie von Gesinde zu Gesinde liefen, und viel Spektackel machten. (Von *kur zeemi* wo nur Gesinder sind.) Dieses waren gleichsam ihre Karnewals Lustbarkeiten.

Labbdarris Gutmacher, Segensprecher, der mit Zauberformeln und andern Gauckeleyen, Rath zu schaffen, und Vieh und Menschen zu kuriren vorgab, und wenn er in Ruf kam, von weiten her besucht wurde und grossen Zulauf hatte. Noch heute zu Tage giebt es solche Narren.

Laima Göttin des Schicksals, die einem Kinde bey der Geburt das Laken unterlegte und zugleich sein Glück bestimmte. Sie wurde besonders von

den Gebährerinnen angeruffen. Noch jezt heist *laima* Glück oder Schicksal, und in einigen Lettischen Liedern wird sie *Laima mahmiņa* Glücksmutter oder Göttin genannt.

Lapsa kuhmiņa Gevatter Fuchs und *Wilks snohts* Schwager Wolf, sind überbleibsel alter lettischen Fabeln, nach welchen die Thiere ehemals geredet haben sollen. Noch jezt glauben es unaufgeklärte Letten.

Lauma Göttin der Erde, die über der Erde herrschte, welcher der Abend vor dem Freytage, der *Peekts wakkars* hieß, geheiligt war, an welchem kein Mädgen spinnen durfte. Besonders soll sie Macht über Regen und Hagel gehabt haben. Heut zu tage ist *lauma* so viel als eine Hexe.

Leetons auch *Leetowens* der Alp oder Mahr, ein Rittergeist, der sich wie ein Schwerer Sack aufwerfen und des Nachts Mädgens und Pferde reiten soll, daß sie schwitzig werden. Er soll sich sogar durch ein Schlüsselloch einschleichen können. Noch glaubts der dumme Pöbel.

Lihgo der Gott der Frölichkeit, dem fast alle nordische Nationen, bey angemachtem Feuer am Cupido Fest, d. i. um die Zeit unserer Johannisnacht, Lieder sungen. Noch jezt heist *lihgoht* so viel als jubiliren.

Liktens, Fatum. Dafern unter den alten Letten eine Art von Philosophie gewesen, so ist dieses gewiß ein Hauptsatz darunter gewesen. Noch bis auf den heutigen Tag, sind die Letten davon ganz eingenommen. Wie oft hört man von ihnen: *tas jau bija winnam likts*, das war ihm schon bestimmt, das ist über ihn schon bestimmt gewesen.

Liksta böse Constellation und fürchterliche Phänomena am Himmel, dahin die Nebensonnen, Nebenmonden ein hoher Strahl über der Sonne, vorzüglich aber die Kometen gehörten, und daraus sie viel böses prophezeyten. Noch jezt heist *liksta* fatales Schicksal, imgleichen Gefahr.

Ļuļķis der heidnischen Letten *Spiritus familiaris*. Jezt bedeutet es ein verwöhntes Mutterkalb. (Von *luļļoht* verzärteln verwöhnen.)

Mahjas Kungs der Hausherr, wodurch in uralten Zeiten nicht der Herr des Hauses oder der Wirth, sondern der Haußgötze verstanden wurde. (S. *Zeemneeks*.)

Mahņi Geister, die viel Blendwerke machen und verführen. Ob es gleich ziemlich mit der Lateiner ihre *manes*, Geister der Verstorbenen übereistimmt, so ist es doch nicht lateinischen, sondern lettischen Ursprungs. Noch jezt heissen *mahni* so viel als Phantasien, Blendwerke. (Von *mahniht* bethören, äffen.)

Mahrkopols der Gott der Vornehmen und Reichen, *kurru mahrkas pilnas*, deren Flachstauchen voll sind, die grossen Reichthum an Flachs haben, den ihnen dieser Gott gegeben. (*mahrks* Flachstauche, von *mahrkt* anstatt *mehrkt* einweichen, und *polns* anstatt *pilns* voll.)

Mahte Mutter, hieß jede Göttin. Als:

Dahrsa mahte	Gartengöttin.
Juhras mahte	Meergöttin.
Lauka mahte	Feldgöttin.
Mescha mahte	Waldgöttin.
Puķķu mahte	Bluhmengöttin.
Ugguns mahte	Feuergöttin.
Uhdens mahte	Wassergöttin.
Wehja mahte	Windgöttin u. d. g. m.

Maitaschana, so wol *Saules maitaschana* Sonnenzerstörung, als auch *Mehnes maitaschana* Mondzerstörung. Dafür sahen die heidnischen Letten jede Sonnen- und Mondfinsterniß an, und schrieben es den Drachen, Schlangen und Hexen zu, wobey sie um die liebe Sonne oder um den lieben Mond sehr bekümmert waren. (Von *maitaht* ganz zernichten, welches von *maita* ein Aas herkommt.) Noch jezt heissen Sonnen und Mondfinsterniß also.

Mehnes der Mond, der Sonnen Ehegemahl, mit welcher er die ersten Sternen gezeuget. Weil er aber der Sonne untreu geworden, und dem Morgenstern seine verlobte Braut entführet, so hat ihn die Sonne mit einem scharfen Schwerdt zerhauen, wie es in den Mondvierteln zu erkennen ist. ef § 223. n. I.

Mehslu bahba Göttin des Auskehrlisses, für welche die Hausmütter einige Misthäuflein in den Gärten hielten. (Von *mehsli* Fehgliß und *bahba* eine alte Frau.)

Mescha Deews, Waldgott, *mehscha wihrs* Waldmann *mescha luņķis* Waldräuber. Unter diesen Ehrentitteln ward der Wolf abgöttisch verehret.

Milseņu kauli Riesenknochen, und *milsu kappi* Riesengräber. Die Letten zeigen an verschiedenen Orten dergleichen Hügel, wo Riesen begraben seyn sollen. Sie haben also von ungeheuren Riesen eben solche altfränkische Ueberlieferungen, als andere Nationen.

Murgi waren auch Luftheister und Seelen der Verstorbenen, die sich beym Nordlicht schlagen. Hier gilt alles, was oben von *Johdi* gesagt ist. Sonst heissen *murgi* eigentlich Phantasien und Bilder in Hitzkrankheiten.

Nelabbajs der Böse, wodurch die Letten den Teufel zu verstehen geben, wenn sie ihn nicht nennen wollen.

Okkupeernis der Heidnischen Lieven und Letten Gott der Stürme und Winde, von dessen Stirn sie vom Himmel auf die Erde kommen. (Von *ohka* anstatt *auka* Sturm und *peere* die Stirn.)

Peekts wakkars, siehe *Lauma*.

Peenu mahtes Milchgöttinnen, waren Schlangen und Kröttten. (S. *Brehkina*.)

Pekkols der Gott der Luftgeister, der Hölle und der Finsterniß. (Von *pekle* die Hölle.)

Pelwihks der Gott der Gewässer und Moräste, der alles bis zum Einsinken erweichet. Gleichsam *Peldwihks*, bis zum schwimmen weich. (Von *peldeht* schwimmen und *wihksts, wihks* weich, geschmeidig, nachgebend.)

Pergruhbis der Gott des Frühlings, der alle in sich verschrenkte Knospen entwickelt und gleichsam ausbrütet. Sein Fest wurde um unsere Georgenzeit gefeyert. *Pergruhbis* ist gleichsam *Perre-kruppis*, Knospenhecker, von *perreht* brüten, hecken, und *kruppis* was krumm, klein und zusammen gebogen ist. (von *krupt* verschrümpfen.)

Perkuhnis der Gott des Donners und des Feuers. Dieser war einer der berühmtesten Abgötter auch bey den Preussen und Litthauern. Noch jezt heist der Donner *Pehrkons* (gleichsam *spehrkons*, von *spehrt* ausschlagen, einschlagen). Er wurde auch *Debbes bungotajs* der Himmelspaucker genannt.

Pesteļi Zauberstücke, Hexenwerk, die ein Feind dem andern zum Verderben zustecket. Noch jezt fürchten sich abergläubische Letten sehr dafür.

Pihkols der Berggott. (Von *pi kolns* anstatt *peekalns* ein Anberg.)

Pilnitis der Gott des Ueberflusses und des Reichthums. (Von *pilns* voll.)

Pimpolis war eine sogenannte kleine Wahrsager Kugel von Wachs, die mit vielen Alfanzereyen zubereitet war, und an einem Zwirnfaden hangend in freyer Luft gehalten wurde, wenn man vermittelst derselben verborgene Dinge, besonders einen Dieb, entdecken wollte. Dieses war also gleichsam der Letten Orakel.

Potrimpus der Gott der Flüsse und der Quellen. (S. *Trimpus.*)

Puhķis der Drache, als ein Gott des Reichthums, der andern den Segen raubt und seinem Wirth zuschleppt. Er soll in Gestalt eines rothen Hahnes von seinem Wirth gehalten werden. Wenn er sich zum stehlen ausbegeben soll, soll er einen langen feurigen Schwanz haben.

Puschkeitis der Gott der grünen Hayne. (Von puschkis dim. *puschkitis* ein grüner Strauß.)

Putschkehtis der Gott der Lüfte und des Geflügels, der schnell wie ein Vogel schiest. Wenn man das überflüssige k, wegnimmt, so ist *put-schehtis* so viel, als *putn-schautis* Vogelschnell. (Von *putns* ein Vogel und *schaut* schiessen, sich schnell bewegen.)

Raggana eine fliegende Hexe, die sich in eine Katze und Hechster verwandelt, und auf einem Bock durch die Luft reitet. (Von *raggi* Hörner, vermuhtlich des Bockes.)

Ruņģis, Rudsu ruņģitis Kornalp, der Korn zubringet und beym Mahlen zuschüttet. Er soll in Gestalt einer schwarzen Katze von seinem Wirth gehalten werden. Daher er auch den Nahmen hat. Denn *runzis* ein Kater, *runtschis, runkis* und *rungis* ist fast einerley.

Sahls puhschļotajs, siehe *Kaņņuraugis*.

Şapņi Träume. Wie alle Völker, so hielten auch die Letten viel darauf, und es ist ganz natürlich, daß sie es noch thun. Ihre Traumdeutungen aber haben was eigenes und vielmal ganz was paradoxes. Z. E. Honig, soll was böses und einem Mädgen den unzeitigen Verlust ihres Kranzes, Peitsche aber, soll ihr was gutes, einen jungen Mann, bedeuten. Butter oder Speck, soll einem Weibe Prügel vom Manne, Schweine hingegen, eine baldige lustige Hochzeit, anzeigen.

Şaule die Sonne, war bey den Heidnischen Letten verheyrathet, und zwar an den Mond. Aus dieser Ehe, wären die ersten Sterne gezeugt worden. Daher hört man in den alten lettischen Liedern, *Saules meitas* Sonnen Töchter, nach welchen die *Deewa dehli* Gottessöhne gefreyet, und eine kleine Mitgabe bekommen.

Seetiņu tezzinaht den Sieb laufen lassen, heist aus dem Drehen eines an einer Schaafscheere angesteckten Siebes, verborgene Sachen, nach Art einer Wünschelruthe, entdecken wollen. Ich erinnere mich noch aus meinen Jugendjahren, daß ein unschuldiger Mann auf die fatale Anzeige eines Siebes, mißhandelt worden.

Semneeks der Feld- oder Flurengott, ein Hausgötze. (Von *semme* Land, Feld, Acker.) Heut zu tage heist *semneeks* ein Bauer oder Ackersmann.

Semlikka heidnische Seelenspeisen Opfer. (Von *semme likt* auf die Erde legen.) Siehe, *Weļļi*.

Semmes deewiņi heißen Landgötzen überhaupt.

Semmes mahte Erdgöttin, die in der Erde herrschte, und von welcher man alles verlorne forderte. Sie hatte ihre besondere Mädchens, die ihr zu Befehl stunden. (S. *Swehtas meitas*.)

Sihgenoti die Mönche des Oberpriesters, *Krihwe* und dessen Nachfolger bey den Preussen und Letten. Sie musten in den Wüsten und Wäldern, das so genannte heilige Feuer unterhalten. Vermuthlich sind sie die Urheber der uralten lettischen Bardenlieder, dazu sie bey ihrer müssigen Lebensart, Zeit genug hatten.

Sihle die Meise, der Letten Glücksvogel. Daher kommt *sihleht* wahrsagen, Glücksagen.

Sihlneeki Wahrsager, und *Sihmlehmi* Zeichendeuter, waren der heidnischen Letten Propheten, die aus dem Geschrey der Vögel, und aus andern Zeichen, Glück und Unglück, Fruchtbarkeit und Unfruchtbarkeit vorhersagten, und das abergläubige Volk äffeten.

Skahde eine nordische Meergöttin, der man alle Seeschaden zuschrieb. Noch jezt heist *skahde* ein Schade oder Verlust.

Şohbarri die Opfer, die man zur Pestzeit, dem Auskut brachte. (Von *Şohbahrt*, anstatt *şabehrt* zusammen schütten, weil sie das zusammengebrachte Korn zusammen schütteten, und daraus ein Saufopfer bereiteten.)

Swaigsnes die Sterne. Die ersten, sollen Produkte der Sonnen und des Mondes seyn, die andern aber, nach und nach aus der Verheyrathung der Sterne, unter einander entstanden seyn.

Swehtas meitas unterirdische heilige Mädgens, unter welchen die *Semmes mahte* oder Erdgöttin ihr Reich hatte. Diese Mädchen sollen für ihre Verehrer, des Nachts alles arbeiten, daß, wenn sie aufstehen, alles fertig finden.

Şwehti wahrdi heilige Worte. So nannten die abergläubischen Letten, die gemurmelten Worte der vermeinten Wahrsager und Segensprecher.

Tehws Vater, hiessen einige männliche Götter. Als:

Mescha tehws Waldgott.
Semmes tehws Landgott.

Tikla die Göttin des Segens und Gedeihens, welcher die alten Letten die Tugenden und Laster ihrer Kinder zuschrieben, und die sie anriefen, wenn ein Kind unruhig war. (Von *tikls* geschicklich, tugendhaft.)

Trimpus der heidnischen Letten Bachus oder Saufgott, dem sie ihr halbes Feld, zu Saufgelägen widmeten, und solches ihm zu Ehren und sich selbst zum besten, freudig verzehrten. (*Trimpus* ist nicht griechischen, sondern lettischen Ursprungs, von *tihrum puss* das Feld halb, contracte *trimpus*. Eine solche Versetzung des r, ist bey den Letten nicht ungewöhnlich, wie an *prims*, anstatt *pirms* zu sehen.) Diesem *Trimpus*, waren zwey andere beygeordnet: *Antrimpus* der Gott des Meeres und *Potrimpus* der Gott der Flüsse und der Quellen, daß sie als getreue Saufkameraten des *Trimpus*, zu dem Segen des halben Feldes, auch ihren segenreichen Antheil aus Meer und Flüssen, dazugeben sollten.

Tschuhskas Hausschlangen, die man heilig hielte, und denen man in den Häusern opferte, d. i. sie mit Milch mästete.

Uhpis, Uhu, der Letten Unglücksvogel.

Uhşiņşch, swehts uhşiņşch der Bienen Gott. (Von *uhsas*, der Bienen gelbe Wachshosen.)

Waideļi, Waideloti des heidnischen Hohenpriesters *Krihwe*, Mönche.

Weizgantis der Gott der Bräute, von welchem sie Gedeihen, besonders beym Flachs, erwarteten. (Von *weizahs gan*, es gedeihet wohl.)

Wels der Gott der Verstorbenen, den die heidnischen Letten heilig verehrten. Jezt aber heist *wels* der Teufel.

Weļļi der Todten Fest da man die Seelen der Verstorbenen speisete, welches 4 Wochen gröstentheils den October durch währete und sehr heilig

gehalten wurde. Diese Zeit hieß auch, *Deewa deenas* Gottes Tage. (S. *Semlika*, it. *Deews.*) Am spätesten, hat es sich bey den Litthauern erhalten.

Wazzajs Tehws der alte Vater auch schlechtweg, *wezzajs* der Alte, bedeutete vorzüglich Gott, der in dem Himmel seine Residenz hatte und auf den Wolken herumfahre, zu sehen, was die Menschen machen. Noch jetzt sagen die Letten, wenn es donnert *Wezzajs barrahs* der alte Vater keift, imgleichen *Wezzajs kahjahs* der Alte ist auf.

Wilkats ein Wehrwolf, d. i. ein Mensch, der sich in einen Wolf verwandelt und viel Schaden thut. (Von *wilks* ein Wolf.) Ein Wehrwolf, soll es einem andern in einer Kanne Bier zutrinken können. Noch schleppen sich gemeine Leute mit diesem Aberglauben, und erzählen viele Wunderhistörchens davon.

Wilks snohts, siehe *Lapsa kuhmiņa.*

Wurscheiti Opferpriester des Götzen *Pergruhb.*

Zeemneeks der Hausleute Wirthschaftsgott war ein Hausgötze über Vieh und Fasel. (Von *zeems* ein Dorf, das aus einigen Gesindern besteht.) Er hieß auch *Mahjas Kungs*. (S. oben) Man brachte ihm im Herbst, von jungem Vieh und Fasel, ein Opfer.

LATVIŲ KALBOS GRAMATIKA
1783

§ 218
Latvių mitologija

Antrimpus – jūros dievas, žr. *Trimpus.*

Auskuts – ligų ir sveikatos dievas; ištikus žmones epidemijai arba ėmus kristi gyvuliams, jam būdavo aukojamos aukos (žr. *Sobaŗi*). Šis vardas sietinas su *Auskutis* „avių kirpėjas“, kuris susideda iš žodžių *avs* „avis“ – kai kurie jį taria *aus* – ir *skust* „nukirpti“. Jeigu rytą kas nors aptikdavo avį apkramtyta ir apipešiota nugara, buvo manoma, kad tai jo darbas, o prietaringiems latviams tai reiškė, jog artėja žmonių ir gyvulių maras. Aš pats prisimenu vieną tokį kadaise kilusį avies nukirpimo triukšmą, kuris buvo labai plačiai išgarsėjęs.

Austruma zeme – rytų šalis, iš kur teke saulė ir kuri Prūsijai, Kuršui ir Livonijai buvo didžioji Rusija; pagonims latviams tai buvo labai gerbiamas ir šventas kraštas, iš kurio jie, kaip spėjama, gavę pirmąjį vyriausiąjį kunigą (žr. *krīve*). Ypač daug pasakodavo apie sidabrinį, auksinį arba deimantinį žirgą iš šio krašto.

Bērstūki – barstukai, arba vadinamieji požeminukai, ne didesni už mažus vaikus (iš žodžių *bērns* „vaikas“ ir *stūke* „vystyklinė lėlytė“). Apie juos paprasti žmonės dar tebepasakoja daug nuotykių.

Bluķu vakars – blukvakaris, tai vakaras maždaug apie mūsų Kalėdas; kadaise tą vakarą žmonės valgydavo, gerdavo ir šokdavo ir, kaip sunkaus gyvenimo simbolį, tampydavo rąstgalį (kelmą), kurį galop, kaip visų sunkiųjų vasaros ir rudens darbų pabaigos ženklą, atlikdami kažkokias juokingas apeigas, sudegindavo.

Brēķina – rėksnė; tai buvo sena bobšė namuose, kuri globojo čia laikomas gyvates bei rupūžes ir kiekvienam atėjusiajam šaukdavo, kad šis nesumindžiotų jos Pieno motės (*Pienu mātes*) (iš žodžio *brēkt* „šaukti“).

Burvis – burtininkas, kuris bendraudavęs su tikru velniu ir turėdavęs jam būdingų galių, todėl visi jo labai bijodavę (iš žodžio *burt* „burti“).

Dievs – senovės latvių dievas, kurį jie, kai turėdavo galvoje mirusiuosius, dar vadindavo *Vells*, nes *Dieva dienas* „dievo dienos“ ir *veļļi* iš *vels* „mirusiųjų dievo dienos“ jiems reiškė tą patį. Pagal pagoniškąją latvių mitologiją šis dievas buvo vedęs, turėjo vaikų ir ūkį. Todėl senosiose latvių dainose dažnai minimi žodžiai *Dieva dēli* „dievo sūnūs“, *Dieva zirgi* „dievo žirgai“, *Dieva vērši* „dievo jaučiai“ ir *Dieva putni* „dievo paukščiai“ arba „jaunikliai“. (Žodis *Dievs* kilęs ne iš lotynų *deus*, o iš latvių *devējs* „davėjas“; įvykus kontrakcijai, atsirado *Dievs*).

Dēkla – kūdikių globėja ir slaugytoja, neva teikianti jiems miegą ir gerą augimą (iš žodžio *dēt* „dėti, prižiūrėti, slaugyti“ ir ypač *pupi dēt* „duoti žįsti krūtį“).

Diza arba *Diža* – vaisingumo ir gero augimo deivė (iš žodžio *diž* „gerai išaugęs“).

Drebkuls – žemės drebėjimo dievas, kuris vargšę žemę taip smarkiai muša lazda, kad viskas dreba (iš žodžių *drebēt* „drebėti“ ir *kult* „mušti, plakti“).

Gardēts – vėjo ir orų dievas, kurio ypač šaukdavosi pajūrio žvejai. *Gardēts* sietinas su *gard-ēdis* „smaližius“, ėdantis gardumynus, o jais žvejai laikė žuvis (iš žodžių *gards* „gardus“ ir *ēst* „valgyti“, praet. *ēdis*).

Jods – laukų velnias, miško velnias, vaiduoklis. Daugiskaita *Jodi* turi kitą reikšmę – tai „oro dvasios“ ir „vėlės“. Ir dabar dar kai kurie latviai, matydami plazdančią šiaurės pašvaistę, sako: *Jodi kaujās* „oro dvasios mušasi“; kadangi į šį reiškinį žiūrėti būdavo baisu, tai jie dar sakydavo: *baigi, kas kaujās* „vaiduokliai, kurie mušasi“. Kiti dar aiškina taip: *kaŗu ļaužu dvēseles kaujās* „kare likusių kareivių vėlės kaunasi“.

Jumals – dangaus dievas. Ir dabar dar žodis *jumal* estų kalboje reiškia drauge ir dievą, ir dangų.

Jupis iš tikrųjų reiškia velnią.

Kannu rauģis – žiūrėtojas ąsotin arba *sāls pūšļotājs* – druskapūtys, būrėjas iš druskos; tai pranašautojas, kuris imdavo saują druskos, prisidėjęs ją prie

burnos, kelis kartus pūsdavo ir kažką sau po nosim murmėdavo, paskui tą druską mesdavo į ąsotį su alum ir dėdavosi iš susidariusių putų galįs kvailiems žmogeliams surasti paslėptus, ypač pamestus, daiktus. Prietaringi latviai dar ir dabar jais tiki. O mūsų pranašautojos iš kavos tirščių, ar jos šitai geriau daro?

Ķēms – mirusiojo pasirodymas; apie tokius pasirodymus senovės latviai prifantazuodavo devynias galybes. Šiais laikais šis žodis reiškia maždaug vaiduoklį arba bilduką, kuris, kaip pasakojama, vaidenasi daugiausia jaujose, klėtyse ir rūsiuose, ir tam, kuris per arti eina, nusuka sprandą. Žmonės, kurie linkę į šelmystes, dažnai prigalvoja ir pripasakoja apie tai visokių baisiausių dalykų.

Krīve – pagonių prūsų, kuršių ir lyvių vyriausiasis kunigas, arba popiežius, kurio buveinė buvo romovėje po ąžuolais Prūsijoje. Manoma, kad jis buvęs rusų kilmės, atvykęs iš šventosios rytų šalies, nes *krievs* arba, kaip taria lužitėnai aukštaičiai, *kryvs*, latvių kalboje reiškia rusą (žr. taip pat *austruma zeme*).

Kūma, Koma – pagonių latvių valgymo dievas. Kai kas linkęs jį kildinti iš lotynų *Comus*. Aš laikau jį veikiau savos, latviškos kilmės, iš žodžių *kaums*[?], *kaims* „kaimynas“, iš kur išsirutuliojo *kaimiņš*, kuris reiškė žmogų, vaišinantį kitus. Mūsų laikais vaiko tėvo iš kaimynų pakviesti krikštatėviai vadinami *kūmi* arba – šį žodį ką tik minėjome – *kaumi*[?], kurie, kaip matyti iš to žodžio reikšmės, dėl to būdavo gerai vaišinami.

Kurciemi, taip pat *kurcumi* – pagonių latvių pavasario išgertuvių šventė, per kurią jie eidavo iš vieno vienkiemio į kitą ir keldavo didžiulį triukšmą (iš žodžių *kur ciemi* „kur tik yra vienkiemių“). Tai buvo tarsi jų karnavalinė pasilinksminimų šventė.

Labdaris – geradarys, užkalbėtojas, kuris užkalbėjimais ir kitokiais triukais dėdavosi galįs patarinėti, gydyti gyvulius ir žmones; jeigu jis įgydavo gerą vardą, pas jį imdavo plaukti lankytojai iš tolimų vietovių, ir jo klientūra būdavo didelė. Mūsų laikais taip pat netrūksta tokių kvailių.

Laima – likimo deivė, kuri, vaikui gimstant, pakišdavo paklodę ir drauge lemdavo jo likimą. Jos ypač šaukdavosi gimdyvės. Ir dabar dar žodis *laima* reiškia laimę arba likimą, o kai kuriose latvių dainose ji vadinama *Laima māmiņa* „laimės motina“, arba laimės deive.

Lapsa kūmiņa – laputė kūmutė ir *vilks znots* – svainis vilkas; tai buvę senovės latvių pasakų, pagal kurias gyvuliai kadaise žmogaus balsu kalbėdavę, herojai. Neapsišvietę latviai dar ir dabar tuo tiki.

Lauma – žemės deivė, žemės valdovė; jai buvo skirtas vakaras prieš penktadienį; tas vakaras buvo vadinamas *piekts vakars*, jis buvo šventas ir jo metu moterims buvo draudžiama verpti. Ypač pavaldūs jai buvę lietus ir kruša. Dabar žodis *lauma* reiškia beveik tą patį ką ir ragana.

Lietons, taip pat ir *lietovēns* – slogutis, nakties dvasia-jojikė, kuri užsiritanti kaip sunkus maišas ir jodanti naktį moteris ir arklius taip, kad jiems prakaitas varva. Jinai galinti įlįsti net pro rakto skylutę. Kvaili žmogeliai tuo ir dabar dar tiki.

Līgo – linksmybės dievas, kurio garbei beveik visos šiaurės tautos per Kupidono šventę, t. y. mūsų Joninių naktį, prie užkurto laužo dainuodavo dainas. Ir dabar da *līgot* reiškia maždaug tai, ką pasakome žodžiu „džiūgauti".

Liktens – likimas. Jeigu senovės latviai turėjo kokią nors filosofiją, tai likimas neabejojamai sudarė jos pamatą. Iki pat šių laikų latviai tebėra visiškai persiėmę šiuo požiūriu. Kur bepasiklausytum, vis išgirsi juos sakant: *tas jau bija viņam likts* „tai jam buvo lemta, taip jam buvo iš anksto skirta".

Liksta – bloga žvaigždžių padėtis ir baisingi padangėje matomi reiškiniai: ratilai aplink saulę arba mėnulį, didžiulis spindulių ruožas virš saulės, bet visų pirma – kometos; iš to latviai pranašaudavo apie visokias nelaimes. Ir dabar dar žodis *liksta* reiškia fatališką likimą, taip pat pavojų.

Ļuļķis – pagonių latvių *spiritus familiaris**. Dabar šis žodis reiškia išlepintą telyčią (iš žodžio *luļļot*[?] „lepinti, paikinti").

Mājas kungs – namų šeimininkas, tačiau senų senovėje taip buvo vadinamas ne namų šeimininkas, o namų stabas (žr. *Ciemnieks*).

Māņi – vaiduokliai, kurie apsuka galvą ir paklaidina. Nors šis žodis labai panašus į lotynų *manes* „mirusiųjų dvasios", bet iš tikrųjų yra ne lotyniškos, o latviškos kilmės. Dar ir dabar *māņi* reiškia kažką panašaus į fantazijas, šmėklas (iš žodžio *mānīt* „apkvailinti, apmulkinti").

Mārkopols – kilmingųjų ir turtingųjų dievas, *kuŗu mārkas pilnas* „kurių linmarkos pilnos", žmonių, turinčių didžiulę daugybę linų, kurių jiems davė šis dievas (*mārks* „linmarka" iš *mārkt* vietoj *mērkt* „mirkyti" ir *polns* vietoj *pilns* „pilnas").

Māte – motina, motė, taip buvo vadinama kiekviena deivė, kaip antai:

Dārza māte – Daržo, sodo deivė,
Jūras māte – Jūros deivė,
Lauka māte – Lauko deivė,
Meža māte – Miško deivė,
Puķu māte – Gėlių deivė,
Uguns māte – Ugnies deivė,
Ūdens māte – Vandens deivė,
Vēja māte – Vėjo deivė ir t. t.

Maitāšana, buvo sakoma: *Saules maitāšana* „Saulės sugadinimas" ir *Mēnes maitāšana* „Mėnulio sugadinimas". Taip pagonys latviai įsivaizdavo saulės ir

* namų dvasia.

mėnulio užtemimus ir manė, kad tai yra slibinų, gyvačių ir raganų darbas; jie labai rūpindavosi, kad mielajai Saulei ir mielajam Mėnuliui nieko neatsitiktų (iš žodžio *maitāt* „visai sugadinti“, o šis išvestas iš *maita* „dvėsena“). Saulės ir mėnulio užtemimai iki šiol taip ir tebevadinami.

Mēnes – Mėnulis, Saulės vyras; iš šios santuokos esą gimusios pirmosios žvaigždės. Bet kadangi jis Saulei buvo neištikimas ir paveržė Auseklio sužadėtinę, tai Saulė, paėmusi aštrų kalaviją, jį sukapojo; tai matyti iš mėnulio fazių.

Mēslu bāba – šiukšlių deivė, kuriai šeimininkės darže laikydavo po kelias sąšlavų krūveles (iš žodžių *mēsli* „sąšlavos“ ir *bāba* „senė“).

Meža Dievs – Miško dievas, *meža vīrs* – miško vyras, *meža luņķis* – miško plėšikas. Šiais garbės titulais buvo stabmeldiškai pagerbiamas vilkas.

Milzeņu kauli – milžinų kaulai ir *milzu kapi* – milžinų kapai. Latviai įvairiose vietose rodinėja kalvas, kur, jų manymu, palaidoti milžinai. Vadinasi, apie nepaprastus milžinus jie turi tokių pat senovės frankų padavimų, kaip ir kitos tautos.

Murgi buvo ir oro dvasios, ir vėlės, kurių muštynes išreiškė šiaurės pašvaistė. Viskas, kas anksčiau pasakyta apie *jodi*, čia taip pat tinka. Šiaip žodžio *murgi* reikšmė išties yra fantazijos, kliedėjimas.

Nelabais – nelabasis; tai žodis, kurį sakydami latviai turi galvoje velnią, bet vartoja jį tada, kai nenori šio žodžio minėti.

Okupiernis – pagonių lyvių ir latvių audrų ir vėjų dievas, nuo kurio kaktos audros ir vėjai iš dangaus atūžia į žemę (iš žodžių *ōka*[?] vietoj *auka* „audra“ ir *piere* „kakta“).

Piekts vakars, žr. *Lauma*.

Pienu mātes – Pieno deivės; tai buvo gyvatės ir rupūžės (žr. *Brēķina*).

Pekols – oro dvasių, pragaro ir tamsos dievas (iš žodžio *pekle* „pragaras“).

Pelvīks – vandenų ir pelkių dievas, kuris viską suminkština iki suslūgimo; panašios reikšmės yra žodis *peldvīks* „toks minkštas, kad gali plaukti“ (iš žodžių *peldēt* „plaukti“ ir *vīksts*[?], *vīks* „minkštas, lankstus, susispaudžiantis“).

Pergrūbis – pavasario dievas, kuris išskleidžia visus tvirtai susiglaudusius pumpurus, tartum juos išperi. Jo šventė būdavo švenčiama maždaug apie mūsų Šv. Jurgį. Žodis *pergrūbis* yra tarsi sudėtas iš *perē-krupis* „pumpurų išperėtojas“: iš *perēt* „perėti“ ir *krupis* „tai, kas kumpas, mažas ir sulinkęs“ (iš žodžio *krupt* „susiraukšlėti, susitraukti“).

Perkūnis – griaustinio ir ugnies dievas. Tai vienas iš žymiausių ne tik latvių, bet ir prūsų bei lietuvių stabų. Dar ir dabar latviai griaustinį vadina *Pērkons* (plg. *spērkons* iš *spert* „išmušti, įtrenkti“). Šis dievas dar buvo vadinamas *Debes bungotājs* „dangaus būgnininkas“.

Pesteļi – burtai, užkerėjimai, kuriuos vienas priešas paruošia kito priešininko pražūčiai. Dar ir dabar prietaringi latviai tokių dalykų labai bijo.

Pīkols – kalnų dievas (iš *pi kolns* vietoj *piekalns* „pakalnė, kalno šlaitas, kalva“).

Pilnitis – pertekliaus ir turtingumo dievas (iš žodžio *pilns* „pilnas“).

Pimpolis buvo nedidelis, su daugybe visokių įmantrybių padarytas vaškinis pranašautojo rutuliukas, kurį, norėdami atrasti paslėptus daiktus, ypač nustatyti vagį, laikydavo už siūlo iškeltą ore. Tai buvo tarsi koks latvių orakulas.

Potrimpus – upių ir šaltinių dievas (žr. *Trimpus*).

Pūķis – aitvaras, turtingumo dievas, kuris vagia gėrybes iš žmonių ir neša savo šeimininkui. Manoma, kad šeimininkas jį laikęs raudono gaidžio pavidalu. Kai šis išsiruošdavęs vogti, turėdavęs ilgą ugningą uodegą.

Puškeitis – žalių giraičių dievas (iš žodžio *pušķis*, mžb. dkt. *pušķītis*, „žalias kuokštas“).

Pučkētis – orų ir sparnuočių dievas, kuris taip greitai lekia, tarsi paukštis šauna į orą. Jeigu iš šio žodžio išmestume nereikalingą *k*, tai susidarytų žodis *put-šētis*[?], kuris būtų artimas žodžiui *putn-šautis* „paukščio greitis“ (iš žodžių *putns* „paukštis“ ir *šaut* „šauti, greitai judėti“).

Ragana – skraidanti žiežula, kuri pasiverčia kate arba šarka ir ant ožio joja oru (iš žodžio *ragi* „ragai“, tikriausiai ožio).

Ruņģis, rudzu ruņģītis – grūdų dvasia, kuri malant atneša ir įpila grūdų. Šeimininkas jį laikydavęs juodo katino pavidalu. Dėl to ir jo vardas toks, nes žodis *runcis* reiškia katiną, o *runčis*, *ruņķis* ir *ruņģis* yra beveik tos pačios reikšmės žodžiai.

Sāls pūšļotājs, žr. *kannu rauģis.*

Sapņi – sapnai. Latviams, kaip ir kitoms tautoms, jie irgi būdavo didžiai reikšmingi, todėl visiškai suprantama, kad ir dabar jais tebetiki. Bet jų sapnų aiškinimai yra gan savotiški, dažnai ir visai paradoksiški. Pavyzdžiui, sapnuoti medų reiškia kažką negera, o merginai – pirmalaikį vainiko praradimą, bet jeigu ji susapnuoja botagą, bus gerai, tai jai reiškia jauną vyrą. Sapnuoti sviestą arba lašinius moteriai reiškia gauti nuo vyro pylos, o sapnuoti kiaules – netrukus įvyksiančias linksmas vestuves.

Saule – Saulė; latvių įsivaizdavimu, ji buvusi ištekėjusi už Mėnulio. Iš šios santuokos gimusios pirmosios žvaigždės. Todėl senosiose latvių dainose girdime žodžius *Saules meitas* „Saulės dukterys“, kurioms piršosi *Dieva dēli* „dievo sūnūs“, o vestuvių proga gavo nedidelį kraitį.

Sietiņu tecināt – sukti rėtį, reiškia, sukant ant avių kirpimo žirklių pamautą rėtį, rasti paslėptus daiktus, panašiai kaip su kokia burtų lazdele. Iš vaikys-

tės dar prisimenu, kaip, remiantis fatališku rėčio parodymu, buvo žiauriai pasielgta su vienu niekuo nekaltu vyriškiu.

Zemnieks – laukų ir pievų dievas, namų stabas (iš žodžio *zeme* „žemė, laukas, dirva“). Šiais laikais *zemnieks* reiškia valstietį arba ūkininką.

Zemlika – pagoniška vėlių maitinimo auka (iš žodžių *zemē likt* „dėti ant žemės“), žr. *Veļi*.

Zemes dieviņi vadinami apskritai žemės dievaičiai.

Zemes māte – žemės deivė; jos viešpatija buvo pati žemė, požemis, todėl iš jos būdavo reikalaujama visų pamestų daiktų. Ji turėjo ypatingas mergaites, kurios visada buvo pasirengusios vykdyti jos įsakymus (žr. *svētas meitas*).

Zīgenoti – prūsų ir latvių vyriausiojo kunigo, vadinamo *krīve*, vienuoliai ir įpėdiniai. Jie turėdavo dykvietėse ir miškuose kūrenti vadinamąją šventąją ugnį. Galimas daiktas, kad jie buvo seniausiųjų latvių dainų pirmieji kūrėjai, nes gyvendami tokį neveiklų gyvenimą tam turėjo pakankamai laiko.

Zīle – zylė, latvių laimės paukštis. Iš šio žodžio išvestas veiksmažodis *zīlēt* „pranašauti, spėti laimę“.

Zīlnieki – pranašautojai, *zīmlēmi* – ženklų aiškintojai; tai pagonių latvių pranašai, kurie iš paukščių čiulbėjimo arba klyksmo ir iš kitokių ženklų pranašaudavo laimę arba nelaimę, derlių arba nederlių ir taip mulkindavo prietaringus žmones.

Skāde – skandinavų jūrų deivė, kuriai priskirdavo bet kokią jūros padarytą žalą. Ir dabar dar žodis *skāde* reiškia žalą arba nuostolį.

Sobaŗi [Zobaŗi?] – aukos, kurios maro metais būdavo aukojamos *Auskutui* (iš žodžio *sobārt* vietoj *sabērt* „suberti, supilti“, nes suneštus grūdus supildavo į krūvą ir iš jų rengdavo aukojimo išgertuves).

Zvaigznes – žvaigždės; pirmosios žvaigždės esančios Saulės ir Mėnulio vaikai, o kitos ilgainiui atsiradusios iš pastarųjų tarpusavio vedybų.

Svētas meitas – po žeme gyvenančios šventos merginos, kurios priklausė *Zemes mātes*, arba žemės deivės, karalystei. Šios merginos turėjo savo gerbėjams naktį nudirbti visus darbus, kad atsikėlę rastų viską gatava.

Svēti vārdi – šventi žodžiai; taip prietaringi latviai vadindavo tariamų pranašautojų ir užkalbėtojų murmamus žodžius.

Tēvs – tėvas; taip būdavo vadinami kai kurie dievai vyrai, kaip antai:

Meža tēvs – Miško dievas,
Zemes tēvs – Žemės dievas ir t. t.

Tikla – sėkmės ir klestėjimo deivė, nuo kurios, senovės latvių manymu, priklausė jų vaikų dorybės ir ydos ir kurios jie šaukdavosi, kai vaikas darydavosi irzlus (iš žodžio *tikls* „tinkamas, dorybingas“).

Trimpus – pagonių latvių Bakchas, arba išgertuvių dievas; jo puotoms rengti skirdavo pusę laukų derliaus, kurį jo garbei ir į savo sveikatą su ma-

lonumu sukirsdavo. (*Trimpus* yra ne graikiškos, o latviškos kilmės, iš žodžių *tīrum pus* „pusė lauko"; įvykus kontrakcijai, pasidarė *trimpus*. Toks *r* perkėlimas latviams nėra koks neįprastas dalykas, kaip matyti iš žodžio *prims* vietoj *pirms*). *Trimpo* kompanijai priklausė dar kiti du dievai: *Antrimpus* – jūros dievas ir *Potrimpus* – upių ir šaltinių dievas, todėl jie, kaip Trimpo sugėrovai, turėdavo prie pusės laukų derliaus pridėti ir savo gausią jūros bei upių gėrybių dalį.

Čūskas – žalčiai, kurie buvo laikomi šventais ir kuriems namuose būdavo aukojamos aukos, kitaip sakant, kurie būdavo lakinami pienu.

Ūpis – apuokas, latvių nelaimės paukštis.

Ūziņš, svēts ūziņš – bičių dievas (iš žodžio *ūzas* „bičių geltonos vaškinės kelnės").

Vaideļi, vaideloti – pagonių vyriausiojo kunigo *krīve*s vienuoliai.

Veicgantis – nuotakų dievas, iš kurio jos tikėdavosi derlingumo, ypač gero linų derliaus (iš žodžių *veicās gan* „gerai auga, dera").

Vells – mirusiųjų dievas, kurį pagonys latviai garbino kaip šventą. Tačiau dabar *vells* reiškia velnią.

Veļi – mirusiųjų šventė, Vėlinės, per kurias būdavo maitinamos vėlės ir kurios trukdavo keturias savaites, dažniausiai visą spalį; ši šventė buvo laikoma nepaprastai šventa. Tas keturių savaičių laikas dar buvo vadinamas *Dieva dienas* „dievo dienos" (žr. *zemlika* ir *Dievs*). Ilgiausiai šią šventę išlaikė lietuviai.

Vacais tēvs [*Vecais Tēvs*?] – senasis tėvas arba tiesiog *vecais* – senis; taip dažniausiai būdavo vadinamas dievas, kurio buveinė buvusi danguje ir kuris važinėdavęs per debesis norėdamas pasižiūrėti, ką veikia žmonės. Dar ir dabar latviai, išgirdę griaustinį, sako: *vecais baŗas* „senasis tėvas barasi" arba *vecajs kājās* „senis yra atsikėlęs".

Vilkats – vilkatas, t. y. žmogus, kuris pasiverčia vilku ir pridaro daug žalos (iš žodžio *vilks* „vilkas"). Vilkatas galįs perduoti savo ypatybę kitam žmogui alaus ąsotyje, duodamas jam užgerti. Paprasti žmonės iki šiol dar negali šito prietaro atsikratyti ir pasakoja daug visokių stebuklingų „atsitikimų".

Vilks znots – žr. *lapsa kūmiņa*.

Vuršeiti – dievaičiui Pergrūbiui aukas aukojantys kunigai.

Ciemnieks – valstiečių ūkio dievas, naminių gyvulių ir paukščių stabas (iš žodžio *ciems* „kaimas, susidedantis iš keleto vienkiemių"). Šis dievas dar buvo vadinamas *Mājas kungs* (žr. aukščiau). Rudenį iš gyvulių ir paukščių prieauglio jam buvo aukojama auka.

Vertė *ALFONSAS TEKORIUS*

LETTISCHES LEXIKON 1789	LATVIŲ KALBOS ŽODYNAS 1789
Erſter Theil	Pirma dalis
A	
ahmeglis, Geſpenſt, Alp. *L.* [P. 2.]	šmėkla, slogutis *L.*
apdſirru ſahles, Goldwurʒ Beerlapp, Waldfarren Kraut, der Letten Brechmittel. (von **apdſirdiht**.) [P. 5.]	„apgirdomosios žolės“ – latvių vartojama sukelti vėmimui (iš žodžio **apgirdyti**)
aſſins-ſahle, ein Johanniskraut, Hyperikon genannt, iſt ein Wundkraut. [P. 7.]	„kraujažolė“ – jonažolė, dar vadinama hiperikonu, yra žolelė nuo žaizdų
augſts, **a**, hoch, *it.* vornehm	aukštas, -a; *it.* kilnus
[…]	
augſtajs Deews, der große Gott. [P. 9.]	aukštasis Dievas (*latv.*), didysis Dievas (*vok.*)
auſt, tagen, (*it.* aufleben)	aũšti; *it.* atgyti
[…]	
auſeklis, Morgenſtern. (*it.* aufgehendes Licht, Morgenlicht.	rytinė žvaigždė; *it.* brėkštanti šviesa, ryto aušra
[auſtrs, aufgehend, oſtwaerts. *L.***]**	[tekantis, kylantis *L.*]
auſtrums, Oſten	rytai
[…]	
auſtriņſch […] Morgenwind, Oſtwind. [P. 11.]	rytys, rytų vėjas
B	
bahba, altes Weib.	boba, sena moteris
[…]	
mehſlu bahba, Goettin des Auskehrliſſes. (*iron*. ein Kammerkaetʒchen.) [P. 13.]	„mėšlo/šiukšlių boba“ – sąšlavų deivė (*iron.* – kambarinė)
bahſeklis, ein vermeyntes Ʒauberſtueck, das einer dem andern ʒum Poſſen ſtecket.	kaišeklis (*latv.*), tariamas burtų pagaliukas, kurį žmonės vienas kitam išdykaudami įkiša (*vok.*)
baideklis, Schreckbild	baidyklė, pabaisa, baidas
baigi, alle fuerchterliche Ʒeichen am Himmel, als Nordlicht, Feuerkugel *etc.*	baisai (*latv.*), visi baimę keliantys ženklai padangėje, kaip Šiaurės pašvaistė, ugniniai rutuliai *etc.* (*vok.*)
baigi kaujahs, das Nordlicht flattert.	baisai kaujasi (*latv.*), Šiaurės pašvaistė plazda (*vok.*)
baiglis, wofuer man ſich ſchrecket. [P. 14.]	baidas (*latv.*), ko bijomasi (*vok.*)
balts, **a**, weiß.	baltas, -a
baltas deenas redſeht, gute Tage haben.	„matyti baltas dienas“ – gyventi laimingas dienas
ta baltaka deena, der gluecklichſte Tag.	„balčiausioji diena“ – laimingiausia diena
lihdſ ſcho baltu deenu, bis auf den heutigen Tag.	„ligi šios baltos dienos“ – ligi šios dienos

balta lihgawiņņa, ʃchoene Geliebte.	„balta mergužėlė“ – maloni, daili mergelė/mylimoji/sužadėtinė
balta mahmulite, trautes Muetterchen.	„balta motinėlė“ – mylima motinėlė
baŗŗoht, ʃpeiʃen, maeʃten, fretʒen, fuettern.	šerti, maitinti, penėti
apbaŗŗoht, befretʒen [P. 16.]	apipenėti
beedeht, ʃchrecken, aengʃtigen, bang machen.	bauginti, gąsdinti
[…]	
beedeklis, Schreckbild, Popanʒ, Scheuʃal.	baidyklė, baubas, šmėkla
nakts beedeklis, Nachtgeʃpenʃt. [P. 18.]	naktinis vaiduoklis
behre, eine Todtenbaehre.	katafalkas
behres walloda, Leichenrede.	kalba, sakoma laidojant
behres, im *pl.* Begraebniß, Leichenbegaengniß.	laidojimas, laidotuvės
[…]	
behres dʃert, Begraebnißmahl, Leichenʃchmauß halten. Auch dieʃe Redensart ʒeigt der Letten Hang ʒum Saufen an.	laidotuves gerti (*latv.*), valgyti šermenų pietus, puotauti per laidotuves. Ir šis posakis rodo latvių polinkį girtauti (*vok.*)
lahtʃcha jeb wilka behres ʃlaweht, einen Baehren oder Wolf beruffen. Iʃt ein Jagdterminus. [P. 19.]	lokio ar vilko laidotuves garsinti (*latv.*), lokį arba vilką šaukti. Tai medžioklės terminas (*vok.*)
behʃt, mit Erde beʃcharren	apžerti žemėmis
[…]	
apbehʃt, begraben. [P. 20.]	palaidoti
[beʃt, graben, begraben. *L.***]** [P. 21.]	laidoti, palaidoti *L.*
biks, *m.* Hexenmeister. *Obl.* [P. 22.]	raganius *latv. aukšt.*
Bindus deena, der Benediktustag, da alles Ungeʒiefer und die Ameiʃen aus der Erde hervorkommen ʃollen. Er heißt auch **kuʃtoņu deena**. [P. 22–23.]	[Šv.] Benedikto diena, per kurią iš žemės turi išlįsti vabzdžiai parazitai bei skruzdėlės. Ji dar vadinama **kuʃtoņu deena** ‘gyvių diena’ (*vok.*)
blehdis, […] Schalk, tueckiʃcher Menʃch, Boeʃewicht.	apgavikas, sukčius, klastūnas, piktadarys
blehʃchu tizziba, der Schandglaube, der ʃich bey der Beobachtung des aeuʃʃern Gottesdienʃtes allen Frevel erlaubet. [P. 24.]	apgaulingas tikėjimas (*latv.*), gėdingas tikėjimas, kai, nusižiūrėjus į pamaldų̃ išorinę pusę, daroma visokių neleistinų dalykų (*vok.*)
blehņas, blehņi, unnuetʒe Dinge, Poʃʃen, Fabeley, *it.* Schelmereyen, Spitʒbuebereyen.	niekai, paikiojimai (*latv.*), beprasmiški dalykai, išdaigos, prasimanymai; *it.* apgavystės, klastavimai (*vok.*)
blehņu tizziba, Aberglaube, da man nichtswuerdigen Dingen eine Kraft oder Heiligkeit ʒueignet. [P. 24–25.]	niekų/netikras tikėjimas (*latv.*), prietarai, kai nevertingiems dalykams priskiriamos galios arba šventumas (*vok.*)
bluķķis, Klotʒ, Block	trinka, rąstgalys
[…]	
bluķķôs eet, ʒum Aushauen und Ausfueren großer Staemme gehen.	trinkų eiti (*latv.*), eiti medžių genėti ir rąstų išvežti (*vok.*)

bluķķu wakkars, der Abend vor Weyhnachten. [P. 25.]	„trinkų vakaras“, blukvakaris – vakaras prieš Kalėdas, Kūčios
brahlis, […] Bruder.	brolis
wakkara brahlis, der Braut Bruder oder Fuehrer. *L.* [P. 26.]	„vakaro brolis“ – jaunosios brolis, arba pabrolys *L.*
brihnitees, brihnotees, ſich wundern. […]	stebėtis, žavėtis
apbrihnoht, bewundern.	žavėtis, reikšti susižavėjimą
nobrihnotees, ſich ganʒ wundern.	nusistebėti, labai susižavėti
pahrbrihnotees, ſich ueberwundern, (oder verruffen) d. i. laut der Letten Aberglauben, das Gedeihen benehmen.	pernelyg stebėtis, arba nugirti, t. y., pasak latvių prietaro, nuvaryti sėkmę (*vok.*)
brihnums, ein Wunder.	stebuklas
brihnuma ſihme, ein Wunderʒeichen, Wunderwerk. [P. 29.]	stebuklingas ženklas, stebuklas
bubbinaht, wiehern wie ein Pferd, wenn es Haber ſieht. (*L.* Kinder bange machen).	prunkštauti (*latv.*), krizenti kaip arklys, kuris mato avižas (*L.* vaikus gąsdinti) (*vok.*)
bubbulis, Popanʒ, als ein Schreckwort der Kinder, wie im Deutſchen den Knecht Ruprecht. [P. 30.]	baubas (*latv.*), vaikų bauginimo žodis, kaip kad vokiečių Bernas Ruprechtas (*vok.*)
buls, *m.* der Dunſtkreis um die Sonne bey heißen Tagen. *L.*	drignė (*latv.*), ūkas apie saulę karštomis dienomis. *L.* (*vok.*)
bulla laiks, Duerre, ſchwule Witterung.	karštymetis, tvankymetis
bulla ſibbens, Wetterleuchten. [P. 31.]	„kaitros žaibas“ – amalas, žaibas be griaustinio
bunga, Pauke, Trommel	būgnas
[…]	
debbes bungotajs, Donnergott [P. 31.]	dangaus būgnininkas (*latv.*), griausmo dievas (*vok.*)
ak tu debbes-bungotajs! ach mein Himmel!	o dangaus būgnininke! (*latv.*), o dangau! (*vok.*)
burmannis, Taſchenſpieler. *L.* (von **burt**)	būrikas (*latv.*), fokusininkas *L.* (iš žodžio **burt** ‘burti’)
burt, ʒaubern, hexen. […]	burti, kerėti
apburt, beʒaubern, behexen.	užburti, apkerėti
noburt, verhexen.	užburti, užkerėti
burtees, ſich hexen laſſen. *L.*	prašyti, kad paburtų *L.*
burta, Aufſatʒ, Verʒeichniß.	rašinys, sąrašas
leela burta, Generalreviſion in Liefl[and].	didysis surašymas/sąrašas (*latv.*), visuotinė Livonijos revizija (*vok.*)
burta kohks, Burtſtock, Kerbholʒ.	rentlazdė
burtneeks, Kleetenkerl, der den Burtſtock haelt.	klėtininkas, kuris turi rentlazdę (*vok.*)
burwis (burris), Ʒauberer (von **burt**.)	burtininkas (iš žodžio **burt** ‘burti’)
burweklis, Ʒauberſtueck, Hexenwerk, Hexenkram. [P. 32.]	burtininko reikmuo, burtas; raganos darbas; raganos rakandas

D

dahrs […], Garten	sodas, daržas
[…]	
dahrs apkahrt mehneʃi, Hof um den Mond. [P. 33.]	„sodas“/vainikas apie mėnulį (drignė)
deena, Tag.	diena
[…]	
nolikta deena, Termin	skirtoji, paskirta diena, terminas
labba balta deena, gluecklicher Tag.	„gera balta diena“ – laiminga diena
baltas deenas redʃeht, gluecklich ʃeyn.	„matyti baltas dienas“ – būti laimingam
ak mannu baltu deenu! o wie gluecklich!	„o mano balta diena!“ – kokia laimė!
[…]	
leeldeena, Oʃtern.	„didžioji diena“ – Velykos
leeldeenas neddeļa, Charwoche.	„Velykų savaitė“ – Didžioji savaitė
leela zettortdeena, Gruendonnerʃtag.	Didysis ketvirtadienis
leela peekdeena, Charfreytag.	Didysis penktadienis
pihragu deena, Faʃtelabend.	„pyragų diena“ – Užgavėnės
kruʃtu deena, Kreuʒerfindung, Kreuʒerhoehung.	„kryžių diena“ – Kryžiaus Atradimo šventė, Kryžiaus Išaukštinimas
leela kruʃtu deena, Chriʃti Himmelfahrtstag.	„didžioji kryžių diena“ – Kristaus Žengimo į dangų diena
ugguns deena, Laurenʒitag	„ugnies diena“ – Šv. Lauryno diena
maiʃes deena, Fronleichnahmstag	„duonos diena“ – Kristaus Kūno ir Kraujo šventė (Devintinės)
luhdʃama deena, leela luhdʃama deena, Bußtag in Kurland.	„meldžiamoji diena“, „didžioji meldžiamoji diena“ – Atgailos diena Kurše
nedeena, ungluecklicher Tag. [P. 37.]	nelaiminga diena
Deews, Gott.	Dievas
ar Deewu, mit Gott.	su Dievu
ar Deewu ʃazziht, Adjè ʃagen, Abʃchied nehmen.	sakyti su Dievu/sudie, atsisveikinti
dehl Deewu, um Gotteswillen, bey leibe.	dėl Dievo/dėl Dievo meilės, jokiu būdu
Deews gan, ʒur Gnuege.	užtektinai (*vok.*)
Deewam dohts, was ad *pias cauʃas* gegeben wird.	„Dievui duota“ – kas yra duodama su gerais ketinimais (*vok.*, *lot.*)
[…]	
Deewaredʃis, ein Schauer, der verborgene Dinge entdecken kann, (*abuʃive* ein ʒauberer.)	„dievaregys“ – regėtojas, kuris gali atskleisti slaptus dalykus (*piktžodžiaujant*, burtininkas) (*vok.*)
[…]	
Deewdeena, Allerheiligentag. *L.*	„Dievo (dievų?) diena“ – Visų Šventųjų diena *L.*
ak deewiņ deewiņ! ach Gott, ach Gott!	Dievuli Dievuli!
elkadeews, Abgott.	dievaitis, dievukas
leeki Deewi, falʃche Goetter.	netikri dievai
deewiba, Gottheit.	dievybė; dieviškumas

deeweklis […] Goetʒe, Abgott. *f.* **kle**.	dievaitis, -ė, stabas
deewatees, ſchwoeren, ſich auf Gott berufen	dievagotis – prisiekti, šauktis Dievo [vardo]
nodeewatees, Stein und Bein ſchwoeren.	pasidievagoti
Deewakohziņſch, Ambrabaeumlein, Haberraute.	„Dievo medelis“ – diemedis
Deewawehrſiņſch, Holʒbock, eine Art Ungeʒiefer ſchwarʒer Farbe. [P. 38.]	„Dievo veršelis“ – medgraužis, skaptukas, juodos spalvos vabzdys
Dehkla, eine Abgoettin. ſiehe Gramm. S. 262. [P. 39.]	Dekla, tokia deivė. Žr. *[Neue vollständigere lettische] Gramm[atik]*, p. 262
derriba, Buendniß, *it.* Verlobung	sąjunga; *it.* susižadėjimas
wezza un jauna derriba, das alte und neue Teſtament.	Senasis ir Naujasis Testamentas
derretaji, derrineeki, Verloebnißleute. *L.* [P. 41.]	piršliai – kas dalyvauja sudarant sužadėtuvių sutartį *L.*
dihwa, Ungeheuer, Meerwunder. *L.*	keistenybė, pabaisa *L.*
dihwains, **a**, wunderlich, ungeheurig.	keistas, nepaprastas
dihwaina leeta, Abentheuer, Wunderding. [P. 42.]	keistas/nepaprastas dalykas (*latv.*), avantiūra; nuostabus dalykas, stebuklas (*vok.*)
doht, geben, verleihen, beſcheren. […]	duoti, suteikti, apdovanoti
lai Deews dohd, Gott gebe, wollte Gott.	tegul Dievas duoda (*latv.*), tegul tai būna/įvyksta
lai Deews ne dohd, Gott behuete, das ſey ferne.	teneduoda Dievas (*latv.*), neduok, Dieve; tegul nebūna/neatsitinka
[…]	
Deewam dohts, Kirchengueter. *L.* [P. 44.]	„Dievui duotas“ (*latv.*), Bažnyčiai priklausantis turtas (*vok.*)
dſegguſe, Kuckuck.	gegutė
dſegguſes kummoſiņſch, etwas fuers Nuechterne. *L.*	„gegutės kąsnelis“ – koks nors užkandis [kad gegutė neužkukuotų nevalgiusio] *L.*
badda dſegguſe, Wiedhopf.	„bado gegutė“ – kukutis, tututis
dſegguſes kalps, Grasmuecke.	„gegutės tarnas“ – devynbalsė
dſegguſes linni, Gueldenwiederton Kraut. *L.*	„gegutės linai“ – gegužliniai *L.*
dſegguſes peſtiņi, Stendelwurʒ. *L.*	„gegutės …(?)“ – skiautalūpis
dſegguſes ſeetawas, Knabenkraut. [P. 48.]	„gegutės autai“ – gegužraibės
dſelſe, Eiſen.	geležis
[…]	
dſelſes wahrdi, aberglaeubiſches Beſprechen. *L.*	geležies žodžiai (*latv.*), prietaringas užkalbėjimas (*vok.*) *L.*
dſert, trinken, *it.* ſaufen, ʒechen […]	gerti; *it.* girtuokliauti, lėbauti

kahſas dſert Hochʒeit ſaufen.	anſtatt halten, ʒeigt den großen Mißbrauch der Letten.	gerti vestuves	užuot sakius vestuves ir pan. kelti; tai rodo didelį latvių nesaikingumą (*vok.*)
kriſtibas dſert, Kindtauf ſaufen.		gerti krikštynas	
behres dſert, Begraebniß ſaufen. [P. 49.]		gerti laidotuves	

dwaſcha, Athem, Hauch.	kvapas, kvėpavimas, dvasia
dwaſchaht, dwaſchu ņemt, reſpiriren.	kvėpuoti, alsuoti, dvėsuoti
dwaſchu guht, gappen.	atgauti dvasią, atsikvėpti
dwehſele, Seele. *dim.* **dwehſelite**.	siela, dvasia; *dem.* **dwehſelite**
dwehſeli wilkt, Athem holen, gappen.	„traukti dvasią“, gaudyti orą, sunkiai kvėpuoti
dwerģis, dwehrģis, ʒwerg. *L.* [P. 56.]	nykštukas *L.*

E

egle, Fichtenbaum.	eglė
[…]	
eglite, eine kleine Fichte, *it.* ein hochʒeitlich Klapperholʒ, das ſtatt der Paucken dienet. [P. 59.]	eglutė; *it.* vestuvių tarškynė, naudojama vietoj būgno (*vok.*)
ehrms, *m.* Meerkatʒe, Affe, *it.* Abentheuer, Monſtrum, Wunderding, mißgeburt, *it.* ein Narr.	keistenybė (*latv.*), beždžionė (*vok.*); *it.* nebūtas dalykas, pabaisa, išsigimėlis; *it.* kvailys
ehrms! potʒtauſend! [P. 60.]	stebuklai! kas čia dabar!
elks, *m.* Goetʒe.	stabas
elka tizziba, abgoettiſcher Glaube, wo man Bilder anbetet.	stabmeldiškas tikėjimas (*latv.*, *vok.*), kai garbinami atvaizdai (*vok.*)
elkadeews, Abgott.	dievaitis
elkadeewigs, abgoettiſch.	stabmeldiškas
elkadeewiba, Abgoetterey.	stabmeldystė
elle, Hoelle, *it.* ein abſcheulicher Moraſt.	pragaras; *it.* šiurpi pelkė, liūnas
purwê un ellê ſkreet, ʒum Henker gehen. [P. 61.]	„pulti į pelkę ir pragarą“ – eiti po velnių, trūkti sprandą
kur ellê wiņſch ees, wo ʒum Henker wird er gehen. [P. 61–62.]	„kur į pragarą jis eis“ – kur balon jis eis!/ kur, po velnių, jis eis!
elles gabbals, elles kruķķis, Hoellenbrand.	„pragaro šmotas“, „pragaro žarsteklis“ – velnio išpera, niekšas, nusidėjėlis
preekſch-elle, elles preekſchkurs, Fegfeuer. [P. 62.]	„pragaro prieangis“, „pragaro pakura“ – skaistykla

G

gailis […], Hahn. […]	gaidys
kad gaiļi blakkam dſeed, tad drihſ deena auſt, wenn die Haehne in einem Tempo ʒuſammen kraehen, ſo kuendigen ſie den nahen Tag an.	jeigu gaidžiai sykiu gieda, tai greitai išauš
gaiļôs, in der Hahnenkraehe.	„gaidžiuose“ – gaidgyste (labai anksti)
gaiļu laiks, die ʒeit wenn die Haehne kraehen.	gaidgystė, laikas, kai gaidžiai gieda
[gainiht, verfolgen, nachſetʒen.	persekioti, vytis
gainitees, atgainitees, ſich wehren. *L.***]**	gintis, atsiginti *L.*
pehrkons Johdu gaina, der Donner verfolgt den Teufel, (iſt ein uralter Aberglaube.) [P. 65.]	Perkūnas vaiko/persekioja velnią (tai labai senas prietaras *vok.*)

gars, *m.* Hitʒe in den Badʃtuben. *it.* Geiʃt.	garas, pirties garai; *it.* dvasia
ʃwehts Gars, der heilige Geiʃt.	Šventoji Dvasia
ļaunajs gars, der boese Geiʃt.	piktoji dvasia
[…]	
Garru laiks, Allerʃeelen Tag.	„dvasių laikas" – Vėlinės (*latv.*), Visų Šventųjų diena (*vok.*)
garrigs, a, geiʃtig, geiʃtlich	dvasinis, dvasiškas
gauʃa, Segen beym Eʃʃen.	skalsa
ar ʃahtu un gauʃu, maeßig, ohne Freʃbegierde. [P. 69.]	„su sotim ir skalsa" – saikingai, nerajai
negauʃa, Unʃegen.	neskalsa
[…]	
gauʃiba, Segen, Gedeihen, Sattʃamkeit, Gnuegʃamkeit.	skalsa, sotis, saikingumas
negauʃiba, Unʃegen, Ungnuegʃamkeit.	neskalsa, nepasotinamumas, godumas
gauʃeht, ʃegnen (die Speiʃe).	skalsinti (valgį)
[…]	
Deews gauʃ, Gott ʃegne, ʃo pflegt man im Oberlaendiʃchen die Eʃʃenden ʒu grueßen.	skalsink, Dieve, – taip [Latvijos] aukštaičiai įprastai sveikina valgančiuosius (*vok.*)
gauʃinaht, geʃegnen, ʒur Saettigung gedeihen laʃʃen.	skalsinti, palaiminti
gaweht, faʃten. […]	pasninkauti, gavėti
gaweņi, Faʃtenʒeit.	gavėnia
gaweņu mehneʃs, Faʃtenmonath, iʃt groeßtentheils der Maerʒ. [P. 70.]	gavėnios/gavėjimo mėnuo (*latv.*, *vok.*), didžiąja dalimi tai kovas (*vok.*)
ģiltens, Tod, Todtengerippe, *it.* der wie im Grabe gelegen ausʃiehet, (*it.* der ʃchwach auf den Beinen iʃt.) *L. Obl.*	giltinė, skeletas; *it.* toks, kuris atrodo į karstą guldytinas; (*it.* kuris menkai bepastovi *L.*) *latv. aukšt.*
glabbaht, hueten und bewahren, beʃchuetʒen, beʃchirmen, *it.* beylegen und verwahren. […]	laikyti, saugoti, globoti; *it.* sutvarkyti
apglabbaht lihķi, eine Leiche ʒur Erde beʃtatten. [P. 71.]	palaidoti kūną/lavoną

I, J

Jahnis, Johannes	Jonas
Jahņôs, us Jahņeem, auf Johannis	per Jonines, Joninėms
Jahņu ʃahles, Johannskraeuter.	Joninių žolynai (*latv.*), Jono žolės (*vok.*) [pievų gėlės, skinamos Joninių vainikui pinti ir puokštėms. – *Vert.*]
Jahņu behrni, Johannsleute, d. i. die ʒur Johannsluʃt im ʃingen kommen und Johannsgras bringen.	Joninių/Jono vaikai (*latv.*, *vok.*), t. y. kurie į Jonines ateina dainuodami ir atsineša Jono žolių (*vok.*)
jahņoht, Johannsluʃtbarkeit halten. [P. 85.]	švęsti Jonines

indewe, Gift. *E.*	nuodai *E.*
indewigs, giftig. *E.*	nuodingas *E.*
indiwa, fallende Sucht. *E.*	nuomaris *E.*
tawas indiwas, den Henker auf deinen Kopf. *E.*	kad tave nuomaris! *E.*
johds, Feldteufel, Waldteufel, Geʃpenst.	velnias (*latv.*), laukų velnias, miško velnias, vaiduoklis (*vok.*)
johdi, Nordlicht. [P. 89.]	„kipšai, velniai“ – Šiaurės pašvaistė
jummis, Doppelfrucht, als eine doppelte Nuß, eine ʒwiefache Aehre.	keimarys (*latv.*, *vok.*), kaip kad du draugėn suaugę riešutai arba dviguba varpa (*vok.*)
[…]	
jummis, ʃoll auch eine abhaengende Haut an der Stirn eines Pferdes heißen. *L.*	taip dar esą vadinama atkarusi arklio kaktos oda (*vok.*) *L.*
[juppis, Teufel. *E.***]** [P. 91.]	velnias, kipšas *E.*

K

kahpohʃts, Kohl	kopūstas
[…]	
kahpoʃtu mahre, Kohlmarien.	Kopūstų Marė
kahpt, ʃteigen. […]	lipti, kopti
pahrkahpt, uebertretten.	perlipti, peržengti
laulibu pahrkahpt, die Ehe brechen. [P. 93.]	„peržengti santuoką“ – būti neištikimam, svetimauti
kahrele, Koerbelkraut. *L.* [P. 94.]	builis *L.*
kahʃas, Hochʒeit.	vestuvės
kahʃas dʃert, Hochʒeit ʃchmauʃen, ʒeigt der Letten Saufbegierde an.	gerti vestuves (*latv.*), per vestuves puotauti; rodo latvių polinkį į girtuokliavimą (*vok.*)
atkahʃas, Nachhochʒeit nach dem Kirchengange.	atgrąžtai, pokylis po jungtuvių bažnyčioje
kahʃotees, Hochʒeit halten. *L.*	švęsti vestuves *L.*
kahʃt, durchʃeigen […]	košti
allu kahʃt, Bier faʃʃen, einfuellen.	košti alų (*latv.*), supilti, išpilstyti alų (*vok.*)
kahʃiba, die Abʃeigung, *it.* Willkomms oder Segenstrunk.	koštuvės, sutiktuvių gėrimas arba gėrìmas linkint laimės
kahʃibas dʃert, den erʃten Trunk ʒum guten Gedeihen thun. [P. 96–97.]	gerti koštuves (*latv.*), išgerti pirmą gurkšnį, kad sektųsi (*vok.*)
kahwis, *Praet.* von **kaut**.	kovęs, dalyvis iš **kaut** ‘kauti, pjauti, mušti, žudyti, skersti’
kahwejs, Schlaeger, (Todtʃchlaeger.)	„kovėjas“, mušikas (žudytojas, žudikas)
kahweji, heißt auch das Nordlicht.	kovėjai, besikaunantys (*latv.*) taip vadinama ir Šiaurės pašvaistė (*vok.*)
kaiʃls, **a**, erhitʒt. (von **kaiʃt**.)	įkaitęs, įsiaudrinęs, aistringas (iš **kaiʃt** ‘kaisti, jaudintis’)
[…]	
kaiʃla ʃahle, Beinwell, Wallwurʒ. (Steinguenʃel. *W.*) [P. 97.]	„karšta/aistringa žolė“ – taukė

kalps, ein Knecht	tarnas
Deewa kalps, Diener Gottes.	Dievo tarnas
Deewa kalpa kalps, Gottes Dieners Diener, wird ʃcherʒweiʃe der Kueʃter oder Gloeckner genannt. [P. 98–99.]	Dievo tarno tarnas (*latv.*, *vok.*), taip juokais vadinamas zakristijonas arba varpininkas (*vok.*)
kanna, eine Kanne.	ąsotis
[…]	
kaņņuraugis, Kannengucker, der aus dem Schaum des Bieres verborgene Dinge entdecken will. [P. 100.]	„žiūrėtojas į ąsotį“ (*latv.*, *vok.*), kuris iš alaus putos mano atspėsiąs nežinomus dalykus (*vok.*)
kaʃa, Ʒiege	ožka
[…]	
pehrkoņa kaʃa, Pikaʃʃin, der bisweilen in der Luft wie eine Ʒiege ʃchreyt.	„perkūno ožka“ – perkūno oželis, kuris skrisdamas protarpiais kaip ožka sumekena (*vok.*)
[…]	
kaʃa mehles, Teufelsabbiß, ein Kraut. [P. 101–102.]	„ožkos liežuviai“ – tokia žolė, pievinė miegalė
kauls, *m.* Bein, Knochen, Stengel.	kaulas; stiebas
[…]	
kaulu kambaris, Beinhaus. [P. 102.]	„kaulų kamara“ (patalpa iškastiems palaidotųjų kaulams laikyti)
ķehku, ʃo ʃingt man den Kindern vor, wenn man ʃie auf den Fueʃʃen wipt.	„kėku“ – taip dainuoja vaikams sūpuodami ant kojų
[…]	
ķehkats, Stelʒe.	kojūkai
ķehkatôs lehkt, auf Stelʒen, *it.* als ein Thier verkleidet, ʃpringen.	šokinėti ant kojūkų, *it.* šokinėti persirengus žvėrimi, gyvuliu
ķehms, ķehmis, Geʃpenʃt, Kobolt. [P. 104.]	šmėkla, vaiduoklis (*latv.*, *vok.*), kaukas, aitvaras (*vok.*)
ķehʃiht, verhunʒen und verhudeln.	teršti, dergti; gadinti
[…]	
eeķehʃiht, verhudeln, (verwuenʃchen. *L.*) [P. 105.]	išgadinti (užkerėti *L.*)
ķikkata deena, Faʃtnacht. *E.*	„persirengėlių diena“ – Užgavėnės *E.*
ķikkatôs lehkt, Faʃtnachtʃpiel treiben, ʃiehe **ķehku**.	„persirengėliais eiti/šokti/šokinėti“ – švęsti Užgavėnes. Žr. **ķehku**
ķikku kahʃas, Winkelhochʒeit. *L.*	„persirengėlių/apsimestinės vestuvės“ – netikros, negaliojančios vedybos *L.*
ķikku kaʃa, Pikaʃʃin, der in der Luft wie eine Ʒiege meckert. *L.*	„netikra/apsimetusi ožka“ – perkūno oželis, kuris skrisdamas mekena kaip ožka (*vok.*) *L.*
ķiķķuts, Mittelʃchnepf, Pikaʃʃin. [P. 107.]	„apsimetėlis“ – perkūno oželis.
kreens, kreena nauda, Geʃchenk an die Braut, *L. it.* Krongeld. *L.* [P. 116–117.]	kriena, krienos pinigai – [jaunojo šalies] dovana jaunajai (*vok.*) *L.*; *it.* mokestis *L.*
krekls, *m.* Hemd.	marškiniai
mirroņa krekls, Sterbkuettel. [P. 117.]	numirėlio marškiniai, mirties marškiniai

kriʃtiht, taufen.	krikštyti
[…]	
pahrkriʃtiht, wiedertaufen (*it.* ʃo nennen auch die Letten luederlicher weiʃe, wenn ʃie Waʃʃer ʒum Brantwein gießen.) [P. 118.]	perkrikštyti (*it.* latviai dar taip sako apgavikiškai vandeniu praskiesdami degtinę) (*vok.*)
kruʃts, *m.* Kreuʒ, *it.* Ʒeichen auf einer Weide oder Feld, daß man daʃelbʃt nicht weiden oder ackern ʃoll.	kryžius; *it.* ženklas ganykloje arba dirvoje, kad ten negalima ganyti arba arti
[…]	
kruʃta deena, Kreuʒestag, als: Kreuʒerhoehung, Kreuʒerfindung.	„kryžiaus diena“ – Kryžiaus Išaukštinimas; Kryžiaus Atradimas
leela kruʃta deena, Chriʃti Himmelfahrtstag, weil man alsdenn die Heuʃchlaege ʒu bekreuʒigen pflegt. [P. 119–120.]	„didžioji kryžiaus diena“ – Kristaus Žengimas į dangų; nes tada paprastai žegnojamos pievos (*vok.*)
kruʃtiht, kreuʒigen, *it.* mit dem Ʒeichen des Kreuʒes beʒeichnen. (*abuʃive*, taufen.)	kryžiuoti, *it.* pažymėti kryžiaus ženklu (*neteiktina reikšme* – krikštyti)
apkruʃtiht, bekreuʒigen, beʒeichnen, wo kein Fremder arbeiten ʃoll.	užkryžiuoti; pažymėti, kur niekam svetimam negalima dirbti (*vok.*)
nokruʃtiht pļawas, Heuʃchlaege bekreuʒigen.	peržegnoti/kryžiaus ženklu pažymėti pievas
[…]	
kruʃtaine, der Jordanstag oder alt h. drey Koenige.	„kryžinė“ – Trys Karaliai
kuhķi, kuhtʃchi, (*L.* **kuhze, kuhzenis**) Weiʒen und Erbʃen ʒuʃammengekocht.	kūčia – drauge išvirti kviečiai ir žirniai
kuhķu wakkars, Weihnachtabend, da man ein ʃolches Geruecht ʒu eʃʃen pflegt.	„kūčios vakaras“ (*latv.*), Kalėdų išvakarės (Kūčios), kai valgomas toks patiekalas (*vok.*)
kuhkot, Wie ein Kuckuck ʃchreihen	kukuoti
aiskuhkoht, wenn der Kuckuck einen nuechtern beʃchreyt. [P. 120.]	užkukuoti (*latv.*), kai gegutė nevalgiusį užkukuoja (*vok.*)
kuhliba, das Dreʃchel	kūlimas
apkuhliba, die Beendigung des Dreʃchens.	kūlimo pabaigtuvės
uskuhlibu dʃert, Dreʃchʃchmauß halten.	„gerti kūlimo pabaigą“ – puotauti baigus kūlimą, švęsti kūlimo pabaigtuves
kuhms, *f.* **e**, erbetener Taufʒeuge oder Pathe.	kūmas, -a, paprašytasis krikšto liudytojas, krikštatėvis/krikštamotė
[…]	
lapʃa kuhmite, der Fuchs in der Lett. Fabeln.	lapė kūmutė (*latv.*), lapė latvių pasakose (*vok.*)
kuhminʃch, heißt auch bisweilen der Fuchs. [P. 121.]	kūmutis – taip dar kartais vadinamas lapinas
kukkoht, iskukkoht, verrufen, das Gedeihen benehmen. *L.* [P. 122.]	kukuoti, užkukuoti (*latv.*), sumenkinti, nuvyti sėkmę (*vok.*) *L.*
kult, ʃchlagen, pruegeln, *it.* dreʃchen.	mušti; *it.* kulti
[…]	
apkulli, Dreʃchʃchmauß.	kūlimo pabaigtuvių vaišės

kummoʃs, auch **kummoʃis**, […] Biʃʃen, Mundvoll.
kąsnis

[…]

dʃegguʃes kummoʃiņʃch, etwas fuers nuechterne (damit der Kuckuck einen nicht nuechtern beʃchreyt.). [P. 123.]
gegutės kąsnelis (*latv.*), kas nors užkąsti (kad gegutė neužkukuotų nevalgiusio) (*vok.*)

kupt, jehʃen.
kupėti, pakilti

[…]

Deews maiʃi abrâ kuppina, Gott ʃegnet das Brod im Backtroge. So ʃagen die Letten, wenn der Teig wohl aufgehet. [P. 124.]
Dievas duoną geldoj kupina/kildo (*latv.*), Dievas laimina duoną duonkepėje. Taip sako latviai, jei tešla gerai pakyla (*vok.*)

kurt, kurʃtiht, kurrinaht, heiʒen, Feuer anmachen.
kurti, kurstyti, kūrenti

[…]

preekʃchkurs ellê, Fegfeuer
„pragaro pakura“ – skaistykla

kurzeemi, kurzumi, heidniʃche Faʃtnachtʃpiele. [P. 125.]
Užgavėnės (*latv.*), pagoniškas Užgavėnių šventimas (*vok.*)

kuʃtoņi, eine Art Ungeʒiefer, die ʒur Bremʃenʒeit sind, Muecken, die ʃich wie ein Woelklein bewegen.
gyviai (*latv.*), tam tikri vabzdžiai, pasirodantys per sparvų sezoną, uodai, skraidantys debesėliais (*vok.*)

kuʃtoņu deena, der Tag, da die Erde beginnet warm ʒu werden und das Ungeʒiefer hervorkommt. [P. 126.]
„gyvių diena“ (*latv.*), diena, kai pradeda atšilti žemė ir išlenda vabalai (*vok.*)

L

labs, **bba**, gut.
geras, -a

ne labs, ʒeigt alles ʃchlechte und garʃtige an.
negeras, nelabas (*latv.*), reiškia viską, kas bloga ir bjauru (*vok.*)

ne labbajs, der Boeʃe, der Teufel. [P. 127.]
nelabasis, velnias

[…]

labdarris, heißt *abuʃive*, ein Segenʃprecher, Ʒauberer. [P. 127.]
„geradaris“ – nederamai [taip] vadinamas užkalbėtojas, burtininkas

lahdeht, fluchen. […]
keikti, plūsti

nolahdeht, verfluchen. [P. 128.]
prakeikti

lahʃts, *m.* Fluch. (von **lahdeht**.)
prakeiksmas (iš **lahdeht** ‘keikti’)

ʃwehti lahʃti, heilige Flueche. (*cf.* Gramm. §. 211. n. 4.)
šventas prakeiksmas (žr. *[Neue vollständigere lettische] Gramm[atik]*, § 211, n. 4)

laiddeena, Mariae Heimʃuchung. *Liefl.*
„leidžiamoji diena“ (*latv.*), Marijos Apsilankymas (*vok.*). *Livon.*

laiks, *m.* Ʒeit, Friʃt, *it.* Wetter. [P. 129.]
laikas, terminas; *it.* orai

[…]

laika metti, paebʃtliche Faʃtenʒeit. *L.*
„laiko metas“ (*latv.*), popiežiškoji gavėnia (*vok.*) *L.*

laiku metti, laiku deenas, ʃelbʃterwaehlte Tage, die man feyret. *L.*
„laikų metai“, „laikų dienos“ (*latv.*), pačių pasiskirtos švenčiamos dienos (*vok.*) *L.*

[…]

laiku zeenitajs, Tagewaehler.	„laikų paisytojas“ (*latv.*), dienų nustatytojas/paskyrėjas (*vok.*)
nelaiķis, der (weiland) Verſtorbene.	„nelaikis“ – velionis, mirusysis
mans nelaiķa tehws, mein ſeliger Vater.	mano velionis („nelaikis“) tėvas
nelaiķi dſemdejuſi, es iſt ihr mißgegangen.	nelaikį pagimdė (*latv.*), jai nepasisekė (*vok.*)
laima, auch **laime**, Glueck, Schickſal.	laimė, likimas
no laimas likt[s], vom Schickſal beſtimmt.	laimės, likimo nulemta
laimas likkums, Beſtimmung der Vorſehung.	laimės lemtis (*latv.*), Apvaizdos paskyrimas (*vok.*)
zaur laimi isbehgt, gluecklich entkommen.	laimingai išbėgti/pasprukti/išvengti
nelaime, Unglueck.	nelaimė
ko nelaime tu darri, was ʒum Henker machſt du.	„ką tu, nelaime, darai?“ – ką tu, po paraliais, darai?
laimigs, **a**, gluecklich.	laimingas, -a
nelaimigs, ungluecklich.	nelaimingas
laimiba, Glueckſeligkeit.	laimė, palaima
nelaimiba, Unglueckſeligkeit, Gefahr, Elend.	nesisekimas, nelaimingumas, pavojus, vargas, skurdas
laimoht, aplaimoht, begluecken.	padaryti laimingą, suteikti laimės
laimetees, laimotees, gluecken, gelingen, gedeihen.	pasisekti, pavykti
eelaimotees, gluecklich einſchlagen.	gerai pavykti, laimingai pasibaigti
laimannis, Freybauer. *L.* [P. 130.]	„laimingasis“ – laisvasis valstietis *L.*
lappa, ein Blatt […]	lapas
lappu deena, der erſte May. *L.*	„lapų diena“ – gegužės pirmoji
lappu mehneſs, der Maymonath. [P. 133.]	„lapų mėnuo“ – gegužės mėnuo
laulaht, trauen oder ehelich ʒuſammengeben.	tuokti, vedybomis jungti
ſalaulaht, kopuliren, ʒuſammentrauen.	sutuokti, sujungti
atlaulaht, Ehe ſcheiden. *L.*	ištuokti *L.*
laulatees, ehelichen, ſich trauen laſſen.	tuoktis, susituokti
laulahts wihrs, Ehemann.	„sutuoktas vyras“ – sutuoktinis
laulata ſeewa, Eheweib.	„sutuokta moteris/žmona“ – sutuoktinė
laulati draugi, Eheleute, Ehegatten.	„sutuokti draugai“ – sutuoktiniai, vyras ir žmona
lauliba, Ehe, Eheſtand	santuoka
laulaſchana, ſalaulaſchana, Trauung, Kopulation.	tuokimas, sutuoktuvės/jungimas, jungtuvės
atlaulaſchana, Eheſcheidung. *L.*	ištuokimas, išskyrimas *L.*
laulneeki, Trauungsleute.	vestuvininkai
lauma, Hexe, fliegende Ʒauberin.	laumė (*latv.*), ragana, skraidanti burtininkė (*vok.*)
laumas ſlohta, wild Spargel. *L.*	„laumės šluota“ – laukinis šparagas *L.*
ļauns, **a**, arg, boeſe, uebel.	piktas, -a, blogas, -a, nedoras, -a
[…]	
tas ļaunajs, der boeſe Feind, der Teufel. [P. 134.]	nelabasis, piktasis, velnias

lauſkas ſitt, es friert bitterlich, daß es knallt. [P. 135.]	„šukes daužo“ – speigas pyškina
leekams, (2) ſcheinend, (von **leekahs**, er ſcheint, ſiehe **liktees**, unter **likt**.) […]	tariamas; iš **leekahs** ‘atrodo’, žr. **liktees** ‘atrodyti’, prie **likt**
leeks, **ka**, krumm, *it.* unaecht, uneigentlich, *it.* unpaar.	kreivas, -a; *it.* netikras, nebe toks; *it.* liekas, neporinis; pridėtinis
leeks ġihmis, oder **waigs**, geſchminkt Angeſicht, *it.* Maske.	„pridėtinis veidas“ – išpieštas, nugrimuotas veidas; *it.* kaukė
leeks ugguns, Irrlicht, Irrwiſch. […]	„tariama/netikra ugnis“ – žaltvykslė, klystžvakė, žiburinis
leeka tizziba, Wahnglaube, da man ſich aufs *opus operatum* verlaeßt. [P. 136.]	„netikras tikėjimas“, iliuzinis tikėjimas, kai kliaujamasi atliekamais išoriniais veiksmais
leetons, **leetowens**, Alp oder Mahr.	slogutis
leetons jahj, oder **mahz**, der Mahr reitet oder druecket. [P. 138.]	slogutis jodo arba smaugia/slegia/užgula
lehkt, huepfen, ſpringen, (*it.* Urſprung nehmen.) […]	šokti, šokinėti; *it.* kilti (*iš ko nors*)
ſaule lehk, auch **lezz**, die Sonne geht auf. […]	saulė „[pa]šoka“ – teka
atlehkt, abſpringen, *it.* entſpringen. […]	atšokti; *it.* kilti, atsirasti
atlehkt no paſaules, von der Welt ſcheiden.	„atšokti nuo pasaulio“ – atsiskirti nuo šio pasaulio
nolehkt, herunterſpringen.	nušokti (žemyn)
ſaule nolezz, die Sonne geht unter.	saulė „nušoka“ – nusileidžia
gan gŗuhti tam, kam tehws un mahte nolezz, ſchwer genug fuer den, dem die Eltern ſterben.	tai sunku tam, kieno tėvas ir motina „nušoka“ – numiršta
nolehkt noſcheijenes, von hinnen ſcheiden. [P. 139.]	nuo čia „nušokti“ – atsiskirti
lemt, beſtimmen, pruefen, ſchaetʒen, aburtheilen, […]	lemti; nustatyti, vertinti, spręsti
ſihmes lemt, ʒeichendeuten.	aiškinti ženklus
nolemt, aberkennen, verfuegen, aburtheilen.	nulemti
tas bij man nolemts, das war ueber mich verhaengt.	tai buvo man nulemta
tas bija tew nolemts, das war dir ʒugedacht.	tai buvo tau nulemta/skirta
nahkoſchas leetas nolemt, weiſſagen.	„būsimus dalykus nustatyti“ – pranašauti
ſihmlemt, Nativitaet stellen.	„ženklus nustatyti“ – sudaryti horoskopą
ſihmlemis, Ʒeichendeuter.	ženklų aiškintojas
teeſlemt, wahrſagen. [P. 140.]	„tiesą nustatyti“ – pranašauti

lihgoht, Jubilo ʃingen, jubiliren, frohlocken, *it.* ʃchaukeln, ʃchwenken, *it.* wippen, ʒ. E. einen Stein mit einem Hebebaum.	linksmai dainuoti, džiūgauti; *it.* sūpuotis, linguoti; *it.* judinti, pvz., akmenį su svirtimi
eelihgoht, ins Schwanken bringen.	įsupti, įlaiduoti
lihgotees, ʃich ʃchaukeln, ʃich ʃchwingen, *it.* ʃich ruehren, wie etwas, das nicht feʃt ʃtehet.	suptis, linguoti; *it.* siūbuoti kaip kokiam daiktui, kuris netvirtai laikosi
lihgotnis, Schockelʃtange an den Kinderwiegen. *L.*	kartais lopšiui linguoti *L.*
lihķis, Leiche.	lavonas
lihkʃte, auch **lihkʃts**, Wiegenʃtange. *E.* [P. 143.]	lopšio lingė *E.*
likʃta, ʃchlecht Schickʃal, Gefahr, Unfall.	neganda (*latv.*), blogas likimas, pavojus, nelaimingas atsitikimas (*vok.*)
kas likʃtâ dohdahs likʃtâ ais-eet, wer ʃich in Gefahr begiebt, kommt in Gefahr um.	Kas puola į pavojų, tas jame pražūva.
likt, legen, laʃʃen, ʃetʒen, ʃtellen, *it.* verordnen, beʃtimmen.	dėti; liepti; *it.* nustatyti, paskirti
[…]	
waļļu likt, geʃtatten, erlauben.	duoti valią, leisti
[…]	
tas bij wiņņam tâ jau likts, das war alʃo in ʃeinem Schickʃal ueber ihn beʃchloʃʃen.	taip jau jam buvo lemta
[…]	
nolikt, hinlegen, hinʃetʒen, niederʃetʒen, verlegen, beylegen, *it.* beʃchließen, beʃtimmen.	padėti; *it.* nulemti, nuspręsti, paliepti, paskirti
nolikta deena, beʃtimmter Tag, Termin. [P. 144.]	skirtoji, paskirta diena
likkums, Satʒ, Verordnung, Verfuegung, Stiftung.	įstatymas, potvarkis, paliepimas, įsteigimas
laimes likkums, Fatum, Fuegung, Gluecksfall.	„laimės paliepimas/nusprendimas“ – likimas; sėkmė
ʃwehti Deewa likkumi, Sakramenten.	„šventi Dievo įstatymai“ – sakramentai
liktens, Verhaengniß, Schickʃal, Fatum.	likimas, lemtis
liktajs, der die Schickʃale ordnet.	lėmėjas (*latv.*), tas, kuris tvarko likimus (*vok.*)
likts, anʃtatt **likʃta**, Gefahr. *L.* [P. 145.]	pavojus (vietoj **likʃta**) *L.*
luhdʃis, iʃt das *Præt.* von **luhgt.**	prašęs/meldęs (dalyvis iš **luhgt** ‘prašyti, melsti’)
[…]	
leela luhdʃama deena, Bußtag in Kurland. [P. 147.]	didžioji meldžiamoji diena (*latv.*), Atgailos diena Kurše (*vok.*)

M

mahkt, plagen (ueberfallen, ʃchwer fallen. *L.*)	slėgti, kankinti (užgriūti, sloginti *L.*)
[…]	
leetons mahz, der Mahr oder Alp druecket.	slogutis slogina

mahktees, ſich aufdringen.	pristoti
wirſû mahktees, als ein Plaggeiſt auf einen losgehen, anfechten.	įkyriai pristoti (*latv.*), kaip kokia negera dvasia kamuoti, neduoti ramybės (*vok.*)
apmahktees, beſchwoerken.	apsiniaukti, susitvenkti
[…]	
mahkuls, einer der ſich aufdraengt, ein ʒudraenglicher.	kuris pristoja, įkyruolis
mahkulis, mahkons, Regenwolke, Geſchwoerk.	lietaus debesis
mahns, *m.* betruegiſcher Geiſt, Geſpenſt.	„monas“, pamėnas, šmėkla
tu mahns, du Verfuehrer, Betrueger.	apgavike! sukčiau! klastūne!
mahnis, Gauckler. *L.*	apgavikas *L.*
mahņi, Gauckeleyen, Phantaſien.	apgavystės, akių dūmimas, prasimanymai
mahniht, verblenden, begauckeln. […]	klaidinti, dumti akis
apmahniht, bethoeren, verblenden, wie behext machen.	apgauti, apkvailinti, apdumti akis, padaryti kaip užburta
Mahre, Maria	Mara, Marija
mahras puķķite, Marienroeslein. *W.*	„Maros gėlytė“ – saulutė
mahras rutks, mahrrutki, Merrettich.	„Maros ridikas“ – krienas
kahpoſtu Mahri, Kohlmarien, Mariae Verkuendigungstag.	„kopūstų Marinės“ – Apreiškimo diena
leelôs Mahrôs, auf Mariae Himmelfahrt.	„per didžiąsias Marines“ – Marijos Dangun Ėmimo dieną
maſôs Mahrôs, auf Mariae Geburt. [P. 150.]	„per mažąsias Marines“ – Marijos Gimimo dieną (Šilinė)
mahte, (1) Mutter.	motina, motė
[…]	
kaŗŗa mahte, ʒaenkiſch Weib. *L.*	„karo motė“ – barninga moteris *L.*
(4) Bey den heidniſchen Letten und noch ʒum Theil heißt es auch eine Goettin, als:	pagonių latvių taip vadintos ir dabar kartais tebevadinamos ir deivės, kaip kad:
ſemmes mahte, Erdgoettin.	Žemės motė (*latv.*), žemės deivė (*vok.*)
juhras mahte, Meergoettin.	Jūros motė (*latv.*), jūros deivė (*vok.*)
meſcha mahte, Waldgoettin *etc.* [P. 151.]	Miško motė (*latv.*), miško deivė (*vok.*) ir kt.
mahzitajs, Lehrer, Prediger.	„mokytojas“ – pamokslininkas
[…]	
wiltigs mahzitajs, falſcher Lehrer, Ketʒer.	apgaulingas/klastingas pamokslininkas (*latv.*), netikras mokytojas, eretikas (*vok.*)
mahziba, Lehre, Unterricht, Uebung.	mokymas
[…]	
Deewa mahziba, Theologie.	Dievo mokymas, teologija
wiltiga mahziba, falſche Lehre, Ketʒerey. [P. 152.]	klastingas, apgaulingas mokymas, erezija
maiſe, Brod, Nahrung	duona; maistas
[…]	
maiſes deena, Frohnleichnamsfest.	„duonos diena“ – Kristaus Kūno ir Kraujo šventė (Devintinės)
Deewa maiſites, Oblaten. [P. 152–153.]	„Dievo duonelės“ – komunijos paplotėliai

maitaht, veraaſen, verderben, ʒernichten, faelſchen.	gadinti, maitoti, naikinti
ſauli maitaht, Sonne verfinſtern.	„gadinti saulę“ – užtemdyti saulę
maitaſchana, Verderbung, *it.* Hinrichtung.	gadinimas, sugadinimas; *it.* sunaikinimas, nužudymas
ſaules un mehnes maitaſchana, Sonnen- und Mondfinſterniß.	„saulės ir mėnulio gadinimas“ – saulės ir mėnulio užtemimas
maldiht, irren, fehlen. […]	klaidinti
nomaldiht, abirren.	paklaidinti; išklysti iš kelio
malditees, ſich irren	klysti
[…]	
maldams zeļſch, Irrweg	klaidingas kelias, klystkelis
malditajs, der in der Irre iſt, *it.* Schwaermer, der falſche Meinungen heget.	klaidintojas/klystantis (*latv.*), kas klysta, yra paklydęs; *it.* svaičiotojas, puoselėjantis klaidingas mintis
malditajs ugguns, Irrlicht. *L.* [P. 153.]	„klaidintoja ugnis“ – žaltvykslė, klystžvakė, žiburinis *L.*
meeſa, Leib, *it.* Fleiſch.	kūnas; *it.* mėsa
[…]	
meeſmeſſi, paebſtliche Faſten. [P. 158.]	„atsisakymas mėsos“ (*latv.*), popiežiška/-s gavėnia/pasninkas (*vok.*)
mehnes, *f.* Mond. […]	mėnuo, mėnulis
mehnes aug, der Mond nimmt ʒu.	„mėnulis auga“ – mėnulis pilnėja, krypsta į pilnatį
mehnes dilſt, der Mond nimmt ab.	„mėnulis dyla“ – mėnulis krypsta į delčią, delčia
mehnes greeſchi, (*L.* **mehnes ſtrihķi**) Veraenderung des Lichts (nehmlich des Mondes)	mėnulio grąža (*L.* „mėnulio pustyklė“) (*latv.*), mėnulio šviesos pakitimas (*vok.*) – mėnulio fazė
mehnes puntê, im erſten Viertel. *L.*	„mėnulis su gumbu“ *L.* – mėnulio pirmoji fazė
mehnes maitaſchana, Mondfinſterniß. [P. 159.]	„mėnulio gadinimas“ – mėnulio užtemimas
[…]	
meſch, […] Wald, Busch, Hoelʒung.	miškas; medžiai; skynimas
[…]	
meſcha luņķis, meſchaputnis, iſt gemeiniglich ſoviel als Wolf. [P. 161–162.]	„miško nedorėlis“, „miško paukštis“ (*latv.*), paprastai tai reiškia vilką (*vok.*)
meſt, werfen, ſchmeiſſen.	mesti
[…]	
kad jel Deews ſiltumu meſtu, wenn doch Gott warme Zeit gaebe. [P. 162–163.]	kad tik Dievas šilumą [nu]mestų (*latv.*), kad tik Dievas duotų šiltą metą (*vok.*)
atmeſt, verwerfen, von ſich ſtoſſen, fahren laſſen, (*it.* einem andern ʒuwerfen, ʒuwenden. *L.*)	atmesti, numesti šalin, pamesti (atsisakyti) (*it.* kitam primesti *L.*)
[…]	

ko Deews atmett, was Gott beʃcheret, zuʃchicket.	ką Dievas „numeta“ (siunčia, duoda)
Deews ʃiltu atmette, Gott hat warmes Wetter beʃcheret oder gegeben. [P. 163.]	Dievas šilumą „numetė“ (atsiuntė, davė)
[metteeni, katholiʃche Faʃten.**]** [P. 164.]	Užgavėnės (*latv.*), katalikiška/-s gavėnia/pasninkas (*vok.*)
milʃu wihrs, milʃis, milʃenis, Rieʃe.	milžiniškas vyras, milžinas
milʃeņu kappi, Rieʃengraeber. [P. 167.]	milžinų kapai
murgi, Phantaʃien in Hitzkrankheit, *it.* Nordlicht.	kliedesys; svaičiojimas; *it.* Šiaurės pašvaistė
murga, Traeumer, Phantaʃt.	svaičiotojas, svajotojas, fantazuotojas
murgoht, phantaʃiren.	kliedėti; svaičioti; fantazuoti
[murʃcha, ein unʃauberer Geiʃt. *L.***]**	murza (*latv.*), nešvari dvasia (*vok.*) *L.*
murʃe, *m. et f.* Schmierpeʃel. [P. 172.]	murza, kas išsitepęs

N

nahtres, (**ņahtri**, *Obl.*), Neʃʃeln.	dilgėlės
[…]	
ʃwehtas nahtres, Brennneʃʃeln. [P. 174.]	„šventos dilgėlės“ – piktosios dilgėlės
nahwe, der Tod.	mirtis; giltinė
pee nahwes, in aeuʃʃerʃter Gefahr, *it.* heftig.	„prie/arti mirties“ – mirtiname pavojuje; *it.* smarkiai
jau nahwe ʃohbu gallâ, der Tod iʃt ʃchon auf der Zunge, es iʃt zum letzten Abdruck.	„jau mirtis ant dantų galų“ – mirtis jau ant nosies (*kam*), leidžia paskutinį kvapą (*kas*)
[…]	
nahwes zelliņʃch, das Blaue ueber der Naʃe, welches man bey Kindern fuer ein fatales Zeichen haelt. [P. 174–175.]	mirties takelis (*latv.*), mėlynas [brėžis] per nosį, kuris vaikui laikomas fataliu ženklu
neʃtunda, unglueckliche Stunde.	nelaiminga valanda
nedeena, ungluecklicher verwuenʃchter Tag.	nelaiminga, prakeikta diena
nelaiķis, ʃiehe **laiks**. [P. 176.]	„nelaikis“ (velionis) žr. **laiks** ‘laikas’
nihkt, zu nicht gehen, quienen, verderben, verarmen.	nykti, gesti, menkti; vargti
[…]	
nihkons, Ruin, Verweʃung, *it.* Tod. *L.*	nykimas, irimas, dūlėjimas; *it.* mirtis *L.*
nihkoņa bedre, das Grab, wo alles aufhoeret. *L.*	dūlėjimo duobė (*latv.*), kapas, kur viskas baigiasi (*vok.*) *L.*
nihkʃchis, Verderber, boeʃe Feind. *L.* [P. 181.]	„netikšas, gadintojas“ – velnias *L.*

P

pagans, Heide, Unchriʃt.	pagonis, nekrikščionis
pagaņu tautas, Heidenthum.	pagoniškosios tautos
paganiʃks, heidniʃch. [P. 184.]	pagoniškas
paldeews, **paldees**, großen Dank. [P. 186.]	„padėkdieve, padėkdie“ – labai ačiū

pamehglis, Geſpenſt, *E.* Alp. *L.*	vaiduoklis, pamėklė *E.*; slogutis *L.*
zittam pamehglam buht, einem ʒum Unglueck auf dem Halſe seyn, einen Plagegeiſt abgeben, ueberlaeſtig ſeyn. [P. 187.]	kitam būti pamėkle (*latv.*), sėdėti kam nors ant sprando, neatstoti, įkyrėti (*vok.*)
peekts, **ta**, d. d. d. fuenfte.	penktas, -a
[…]	
peekts wakkars, der Abend vor Freytag wird von faulen Weibern und Maedchens vor heilig gehalten, um nicht ſpinnen ʒu duerfen. [P. 190.]	penktas vakaras (*latv.*), vakaras prieš penktadienį tingių moterų ir merginų laikomas šventu, kad nereikėtų verpti (*vok.*)
pehrkones, Hederich, Ruebſaat, Afterſenf.	„perkūnės" – svėrės; garstukai
pehrkons, *m.* Donner.	perkūnas, griaustinis
pehrkons duhz, auch **rihb**, der Donner rollt, es donnert.	„perkūnas dūzgia", taip pat „darda" – perkūnas griaudžia, perkūnija, griaustinis
pehrkons ſperr, der Donner ſchlaegt.	„perkūnas spiria" – perkūnas trenkia
pehrkons eeſpehre, der Donner ſchlug ein.	„perkūnas įspyrė" – perkūnas įtrenkė
pehrkoņa kaſa, oder **ahſis**, Pikaſſin, die wie eine Ʒiege in der Luft meckert. [P. 191.]	„perkūno ožka", arba „ožys" – perkūno oželis, kuris skrisdamas mekena kaip ožka
pekle, Hoelle, moraſtiger Weg. *Obl.* [P. 192.]	pragaras; šlapias, klampus kelias *latv. aukšt.*
pelle, Maus	pelė
[…]	
pelles, Viehkrankheit, da die Maeuſe oder Drueſen lebendig werden. [P. 192–193.]	„pelės" (*latv.*), gyvulių liga, kai atgyja pelės arba liaukos (*vok.*) – pažandės/geležuonys
peſteļi, alles was man fuer Ʒauberſtuecke haelt.	visa, kas laikoma burtais (*vok.*)
appeſteleht, behexen	užburti, apkerėti
eepeſteleht, ein Ʒauberſtueck eintragen.	atlikti būrimą
pihrags, Speckkuchen, *it.* Kuchen ueberhaupt.	pyragas (*latv.*), bandelė su lašinukais; *it.* pyragaitis/bandelė apskritai (*vok.*)
pihragu deena, Faſtelabend. [P. 194.]	„pyragų diena" – Užgavėnės
pimpolis, Ʒauberkugel von Wachs. *L.* [P. 195.]	bumbulas, vaškinis burtininko rutuliukas *L.*
pirtize, Abbadung eines neugebohrnen Kindes. *L.* [P. 196.]	naujagimio kūdikio numaudymas, pirtynos *L.*
prauls, *m.* Feuerbrand, *it.* ein vermodertes Stueck.	nuodėgulis; *it.* trūnėsis
ellespraulis, Hoellenbrand.	„pragaro nuodėgulis" – nusidėjėlis
praweets, Prophet, (*iron.* Inſpirirter. *L.*)	pranašas, *iron.* apšviestasis *L.*
praweeſchu mahziba, Weiſſagung.	„pranašų mokymas" – pranašavimas
praweeſchu mahzibu ſluddinaht, weiſſagen.	„skelbti pranašų mokymą" – pranašauti
praweeſchôs eet, Konventikula halten, in der Lehre fanatiſchen Dingen nachgehen. *L.*	„eiti į pranašus" – rengti slaptus susirinkimus; būti fanatiškų pažiūrų *L.*

praweeſôs ko redſeht, Inſpiration haben. *L.*	„būnant pranašu ką matyti" – būti apšviestam *L.*
praweetiſks, prophetiſch. [P. 206.]	pranašiškas
puhḳis, Drache.	aitvaras
duſmu puhḳis, ʒornſuechtiger. [P. 208.]	„pykčio aitvaras" – pikčiurna
puhſchļoht, blaſen und dabey allerhand Gemurmel nach Art der ʒauberer machen. (von **puhſt**.)	pūsti ir drauge visaip murmėti, kaip tai daro burtininkai (*vok.*; iš **puhſt** 'pūsti')
ſahli puhſchļoht, mit Salʒblaſen hexen.	kerėti pučiant druską (*vok.*)
uspuhſchļoht, durch Salʒblaſen anhexen.	užkerėti pučiant druską (*vok.*)
puhſchļotaju ſahls, Hexenſalʒ.	kerėtojų/burtininkų druska
ſahls puhſchļotajs, auch **puhſchelneeks**, Salʒblaeſer, der mit Salʒblaſen ʒauberpoſſen macht.	druskos pūtikas, druskapūtys, kuris, pūsdamas druską, keri/buria
puhſt, blaſen, wehen, hauchen	pūsti, dvelkti, kvėpti
[…]	
uspuhſt, aufblaſen, blaehen, anhauchen.	užpūsti, užkvėpti; išpampti
wella uspuhſta ſirds, teufeliſches Herz. [P. 209.]	velnio pripūsta/užkvėpta širdis (*latv.*), velniška širdis (*vok.*)
[…]	
puhtejs, Blaſer.	pūtikas; kerėtojas
kurſch puhtejs tohs wiſſus tè irr ſapuhtis, welcher Teufel hat ſie alle mit einander hergefuehrt. *L.* [P. 210.]	koks pūtikas/kerėtojas juos visus čia supūtė (*latv.*), koks velnias juos visus čia suvedė (*vok.*) *L.*
pundurs, (**punders**), Korduppel, der kurʒ und dick iſt wie ein ʒwerg, (einer mit einem ledern Schurʒfell. *L.*)	neūžauga (*latv.*, *vok.*), kas žemas ir storas kaip nykštukas (dėvintis trumpą kailinį drabužį *L.*) (*vok.*)
punte, Auswachs an Baeumen, *it.* harte Beule, Knolle.	gumbas (medžio išauga); *it.* guzas; šakniagumbis
mehnes punte, ʒunehmender Mond. *L.* [P. 211.]	„mėnulio gumbas" – į pilnatį krypstąs mėnulis *L.*
purns, *m.* Schnauʒe, Rueſſel, **(**Schnabel.**)**	snukis, knyslė, (snapas)
sumpurs, **sumpurnis**, der ein Hundemaul hat, wie ein wilder Kalmuecke oder Barbar, (*it.* Vielfraß, *E.* Mohr. *L.*)	šuniasnukis/šunburnis (*latv.*), kas su šuns snukiu, pvz., laukiniai kalmukai arba barbarai (*it.* rajūnas *E.*; mauras *L.*) (*vok.*)
ſumpurnu ſemme, Barbarey.	šuniasnukių žemė (*latv.*), laukinių/barbarų kraštas (*vok.*)
purris, auch **purwis**, **purwe**, Moraſt, Sumpf.	pelkė, raistas
purwê un ellê, ʒum Moraſt und ʒur Hoellen, dahin verweiſen die Letten alle Greuel. [P. 212.]	į pelkę/raistą ir į pragarą (*latv.*, *vok.*), tenai latviai siunčia visas baisenybes (*vok.*)
putns, *m.* Vogel	paukštis
[…]	
ſwehts putns, Storch. [P. 213.]	šventas paukštis (*latv.*), gandras (*vok.*)
putteht, ſtaeuben, ſtuehmen.	dulkėti; pustyti.
[…]	

isputteht, ʒerſtaeuben.	išdulkėti, išsisklaidyti kaip dulkės
kà tu isputtetu, daß du verſtaeuben oder verſchwinden moegeſt, iſt ein gewoenlicher Baurfluch. [P. 214.]	kad tu išsisklaidytum kaip dulkės, kad tu pranyktum (*latv.*, *vok.*), tai įprastas kaimiečių keiksmas (*vok.*)
R	
radſiņſch, Hornchen, der Letten Schnupftobackdoſe. (*dim.* von **rags**.)	ragelis (*latv.*, *vok.*), latvių tabokinė uostomajam tabakui laikyti (*vok.*; *dim.* iš **rags** ‘ragas’)
[…]	
ſaules radſiņi, Sonnenſtrahlen. *L.*	„saulės rageliai“ – saulės spinduliai *L.*
raggana, Hexe, (die auf einem Bock ʒum Blocksberge reitet.)	ragana (*latv.*, *vok.*), kuri ant ožio joja į rąstkalnį (*vok.*)
rags, *m.* Horn	ragas
[…]	
ſaules raggi, Sonnenſtrahlen um die Sonne. [P. 215.]	„saulės ragai“ – spinduliai aplinkui saulę
rahwis, *Præt.* von **raut**.	traukęs, dalyvis iš **raut** ‘traukti’
rahwejs, Reiſſer, Raeuber.	kuris traukia; grobikas
lai rahwejs ŗauj, heißt im Affekt eben ſo viel, als hol der Teufel. [P. 216–217.]	tegul traukikas/grobikas traukia/griebia (*latv.*), afekto būsenoj [ištarta] reiškia ne ką kita, kaip „trauk velniai“ (*vok.*)
rakt, graben. […]	kasti
mirroņu rakt, eine Leiche begraben. [P. 217.]	užkasti numirėlį
rammiht, (**ramdiht**) **aprammiht**, begraben. *E.*	raminti, ramdyti, apraminti – palaidoti *E.*
raſma, (**e**) das Gedeihen, Ausgiebigkeit und Verſchlagſamkeit des Korns, **(***L.* Treflichkeit**)**.	javų augimas, derlumas, branda, (*L.* puikumas, gerumas) (*vok.*)
raſigs kohks, ein Baum, der leicht Wurʒel faſſet und gut fortkommt.	medis, kuris lengvai įsišaknija ir gerai auga (*vok.*)
[…]	
raſtigs, **a**, gedeilich, verſchlagſam, **(**treflich. *L.***)**	derlus, brandus, (puikus *L.*)
rats, *m.* Rad, *pl.* **ratti**, Raeder, Wagen	ratas, tekinis; *dgs.* ratai, vežimas
[…]	
ratti (pee debbes) der große Baer oder das große Nordiſche Siebengeſtirn. [P. 218.]	ratai (danguje) – Didieji Grįžulo Ratai
raudaht, weinen	verkti, raudoti
[…]	
raudu nams, Trauerhaus	raudų namas (*latv.*), gedulo namas/namai (*vok.*)
raudawa, wilde Ente	„raudotoja“ – kryklė, laukinė antis
raugs, *m.* was ʒum Gaehren bringt, als: Sauerteig.	raugas; mielės
[…]	

kur weenreiſ raugu eeleek, tur ikdeenas ruhgſt, wo einmal Haß entſtanden, da iſt taeglich Zank *etc. Prov.* [P. 219.]	Kur kartą raugo įdėta, ten kasdien rūgsta (*latv.*, pat[arlė]), kur kartą kyla neapykanta, ten kasdien barniai ir kt. (*vok.*)
ŗaut, ziehen, reiſſen, ſchleppen, zucken, raufen […]	traukti, rauti, plėšti, vilkti, tempti, pešti
lai wels ŗauj, hol der Teufel.	lai velnias rauna, trauk velniai
[…]	
atŗaut, entziehen, zurueck ziehen, entwenden.	nutraukti, atgal atitraukti, pagrobti
atŗauj wiņņu wels, hol ihn der Teufel.	tegu jį velnias rauna/neša
redſeht, ſehen.	matyti
[…]	
noredſeht, erſehen	pramatyti, nu(si)žiūrėti
no Deewa noredſehts, von Gott erſehen, verordnet, beſtimmt.	Dievo numatyta, paskirta, nuspręsta
paredſeht, vorherſehen, zum vorausſehen, wahrſagen.	numatyti, pramatyti, pranašauti
redſejs, Seher, Schauer.	matytojas, žiūrėtojas, regėtojas
Deewa redſejs, Enthuſiaſt. [P. 220.]	Dievo regėtojas (*latv.*), įkvėptasis (*vok.*)
reeteht, (**aht**) herfuerkommen, herfuerbrechen.	rastis, kauptis, tvinkti, tvenktis; pasirodyti
gaiſma reete, das Licht bricht herfuer.	„šviesa randasi“ – švinta
maſa gaiſmiņa reete, es daemmert.	„menka šviesele randasi“ – brėkšta
[…]	
manna laima reete, mein Glueck faengt an zu bluehen.	mano laimė kaupiasi/tvenkiasi
[…]	
ſaule noreetejuſi, die Sonne iſt untergegangen. [P. 222.]	saulė nusileidusi, nusileido
rihbeht, drehnen, beben, poltern.	dundėti, bildėti, trinksėti, dardėti
pehrkons rihb, es donnert. [P. 224.]	„perkūnas dunda/darda“ – griaudžia
rihts, *m.* der Morgen, *it.* Oſten.	rytas; *it.* rytai
[…]	
rihta wehjſch, Oſtwind	„ryto vėjas“ – rytys
[…]	
rihtenis, Morgenwind, Oſtwind.	rytys, rytų vėjas
puſſrihtenis, Nordoſtwind. [P. 225.]	„pusiau rytys“ – šiaurės rytų vėjas
rohka, die Hand.	ranka
[…]	
rohkâ nahkt, oder **eet**, zu ſtatten kommen.	„eiti į rankas/eiti prie rankos“ – tikti, praversti
[…]	
labbi rohkâ eet, gluecklich einſchlagen, gute Nahrung haben. [P. 227.]	„gerai eiti į rankas/prie rankos“ – gerai sektis; tukti
ruddens, *ſubst.* Herbſt	ruduo
ruddinaht, im Herbſt ſchmauſen, iſt eine gewohnheit im Oberlauziſchen.	rudenį puotauti, tai latvių aukštaičių papročiai

ruhķis, kleiner Erdwurm. *L.*	„nykštukas“ – maža žemėje gyvenanti kirmėlė *L.*
ŗuhkt, brauſen, ſauſen, rauſchen.	urgzti, burgzti, ūžti
[…]	
pehrkons ŗuhz, der Donner rollt.	perkūnas dunda/griaudžia
ruhķis, Brummkater, Sauertopf, ein finſterer und ſaurer Menſch, der immer vor ſich allein iſt, Miſanthrop, Menſchenfeind. [P. 229–230.]	niurgzlys, surūgėlis; niūrus, užsidaręs žmogus, mizantropas
ruņģis, **rudſu ruņģitis**, Kornalp der das Korn einem abnehmen und dem andern ʒubringen, oder im Mahlen ʒuſchuetten ſoll. [P. 230.]	aitvaras, rugių aitvarėlis (*latv.*), aitvaras, iš vieno grūdus paimantis ir kitam nunešantis arba malant į girnas juos beriantis (*vok.*)
runnaht, reden, ſprechen	kalbėti, šnekėti
[…]	
pahrrunnaht, ueberreden, *it.* wider einem andern auf der Kanʒel reden, der ʒ. E. dieſen ʒum Ʒauberer macht. [P. 231.]	perkalbėti/nukalbėti (*latv.*); *it.* atsišnekėti prieš kalbantįjį iš sakyklos, kuris jį daro burtininku (*vok.*)
rutks, *m.* Rettig.	ridikas
ſwehts rutks, Meerrettig.	„šventas ridikas“ – krienas

S, Z

ſagt, ſtehlen.	vogti
[…]	
eeſagtas bittes ne isdohdahs, Bienenſtoecke, die einmal beſtohlen ſind, gedeihen nicht. [P. 232.]	apvogtos bitės nebesiseka (*latv.*), aviliai, kurie yra buvę apvogti, nebeklesti (*vok.*)
ſahle, Gras, Kraut, *pl.* Gras, Kraeuter, *it.* Gewuerʒ, Arʒeney.	žolė, žolynas; *dgs.* žolė, žolės; *it.* prieskoniai; vaistai
nikna ſahle, Unkraut	„pikta žolė“ – piktžolė
[…]	
mihleſtibas ſahles, Liebestrunk. *L.* [P. 233.]	„meilės vaistai“ – meilės gėrimas *L.*
ſahpigs, peinlich, ſchmerʒhaft	skaudus, skausmingas
ne ſahpiga biſſe, eine Buechſe, die nicht toedtet.	„neskaudus šautuvas“ – šautuvas, kuris nenušauna
[ein Gewehr beſprechen, **ar dſelſu wahrdeem biſſi neſchahwigu, (neſahpigu) darriht.** (gehoert ʒum Aberglauben der Jaeger.) – Lettisches Lexikon, II. Theil, p. 128]	užkalbėti šautuvą (*vok.*), geležies žodžiais šautuvą padaryti nešaunantį (neskaudų) (*latv.*). – Iš medžiotojų prietarų (*vok.*)
ſahrtotees, erroethen, ſich verfaerben. *L.*	rausti; rausvintis *L.*
[…]	
ſahrtoſchanas deena, gewiſſer Tag, da ſich die Letten (vermuthlich bey Bier und Brandtwein) rothe Geſichter ʒulegen. *L.*	raudonavimo diena (*latv.*), tam tikra diena, kai latviai (manytina, nuo alaus ir vyno) būna įraudusiais veidais (*vok.*) *L.*

ʃahta, Seegen beym Eʃʃen und Trinken, Sattʃamkeit.	skalsa (*latv.*), palaiminimas valgant ir geriant, sotis
lai Deews ʃahtu un gauʃu dohd, Gott laß es wohl bekommen. [P. 234.]	te Dievas skalsą ir gausą duoda (*latv.*), te Dievas visko duoda užtektinai (*vok.*)
ʃahtinaht, gedeihen geben. *L.*	„sotinti“ – gausinti, teikti klestėjimą *L.*
ʃahtans, Satan	šėtonas
ʃahtaniʃks, ʃataniʃch	šėtoniškas
ʃaķķis, Haaʃe	kiškis, zuikis
[…]	
ʃaķķa paʃtalas, Haaʃenpanier.	„zuikio naginės“ – bailys, bėglys
ʃaķķu mehles, Teufels Abbiß. *W.* [P. 235.]	„zuikių liežuviai“ (*latv.*), „velnio kañdis“ (*vok.*) – pievinė miegalė
ʃalktis, Hausʃchlange.	žaltys (*latv.*), naminė gyvatė (*vok.*)
ʃalna, Froʃt, Reif […]	šalna
ʃalnas wehjʃch, Nordoʃtwind. [P. 236.]	„šalnos vėjas“ – šiaurės rytų vėjas
ʃals, *m.* Froʃt.	šaltis
ʃalla mehneʃs, November	„šalčio mėnuo“ – lapkritis
ʃaltis […], eine Art Schlangen.	žaltys (*latv.*), gyvačių rūšis (*vok.*)
ʃapnis, Traum	sapnas
ʃapni isʃtahʃtiht, Traum erklaeren.	sapną išaiškinti
ʃapnoht, traeumen.	sapnuoti; svajoti
ʃapnotajs, Traeumer.	kas sapnuoja; svajotojas
ʃarri, Schweinsborʃten, *it.* Pferdehaare vom Schweif oder auch vom Kamm, *it.* die Miteʃʃer, eine Kinderkrankheit. [P. 237.]	šeriai – kiaulių, taip pat arklio uodegos ar karčių plaukai; *it.* „šeriai“, kirmėlės – vaikų liga
ʃaule, Sonne	saulė
ʃaule lezz, die Sonne geht auf	„saulė šoka“ – saulė pateka
ʃaule laiʃchahs oder **noreete**, die Sonne geht unter.	saulė leidžiasi
ʃaule jau labbi patezzejuʃi, die Sonne iʃt ʃchon ʒiemlich hoch.	saulė jau „gerokai pabėgėjusi“ – gerokai pakilusi
[…]	
tannî ʃaulê, bey dieʃem Sonnenʃchein.	„šitoje saulėje“ – šiame pasaulyje
wiņņâ ʃaulê, in jener Welt, in jenem himmliʃchen Licht. [P. 238.]	„anoje saulėje“ – aname pasaulyje; „anoje, dangiškoje šviesoje“ (*vok.*)
lihdʃ ʃaulei, bis ans Ende der Welt, bis auf die ʃpaete Nachwelt. [P. 238–239.]	„ligi kol saulė“ – kolei bus pasaulis, iki pasaulio pabaigos
ʃaules greeʃchi oder **wehrʃumi**, Sonnenwende.	saulėgrįža
ʃaules maitaʃchana, Sonnenfinʃterniß.	„saulės gadinimas“ – saulės užtemimas
ʃaules buls, der Dunʃtkreis um die Sonne.	drignė, ūkas aplink saulę
[…]	
ʃauliti ʃwehtiht, bey Sonnenuntergang die Arbeit aus der Hand legen, iʃt ein lettiʃcher Aberglaube.	švęsti saulelę (*latv.*), saulei leidžiantis dėti darbą į šalį yra latvių prietaras (*vok.*)
ʃaules bittes, Goldkaefer, glaenʒende Fliegen, wie die ʃpaniʃchen.	„saulės bitės“ – blizgančios musės, panašios į ispaninius skaudvabalius

ʃaulgreeʃchi, Sonnenblumen.	saulėgrąžos
ʃaules weeʃchi, **ʃaules ʃwezze**, Neumannskraft, ein Kraut.	„saulės regėtojai/pranašai“, „saulės žvakė“ – tūbė, toks augalas
ʃaweht, hexen, ʒaubern.	žavėti, kerėti, burti
ʃawatneeks, Zauberer.	žavėtojas, kerėtojas, burtininkas
ʃawekle, Hexe, Zauberin. [P. 239.]	žavėtoja, kerėtoja, ragana
ʃchaut, ʃchieʃʃen	šauti
[…]	
zaurʃchaut, durchʃchieʃʃen.	peršauti (kiaurai)
zaurʃchauts ʃirgs, ein Pferd ʃo ʃich vom Winde verfangen und den Drachenʃchuß bekommen. [P. 241–242.]	„peršautas arklys“ – vėjo pertrauktas ir lumbagu susirgęs arklys
ʃchehl, leid	gaila
[…]	
Deewam ʃchehl, **deem ʃchehl**, leider. [P. 243.]	„Dievui gaila“ – deja
ʃchibt, ʃchnell benommen, betaeubt, dueslich werden, *it.* wie vom Blitʒ oder eiligen Licht geblendet werden. […]	ištikti, pritrenkti, apkvaitinti; *it.* kaip kad apakina žaibas ar staigi šviesa (*vok.*)
ʃchibbigs, geblendet, *it.* ʃchwaechlich. *L.*	apakintas; *it.* silpnas, liguistas *L.*
ʃchibbigs behrns, ein ʃchwaechlich Kind. *L.* [P. 244.]	„apakintas vaikas“ – silpnas, liguistas vaikas *L.*
ʃchķihdis, *Prt.* von **ʃchķihʃt**	skydęs, būtojo l. dalyvis iš **ʃchķihʃt** ‘skysti’, ‘tirpti’, ‘dužti’, ‘ištikšti’
ʃaʃchķihdis, was ganʒ ʒergangen iʃt.	suskydęs, ištirpęs
kà tu isʃchķihdis, daß du vergehen moegeʃt, iʃt ein Baurfluch. [P. 246.]	kad tu praskystum! [t. y. kad tu ištikštum! žr. žemiau] – toks kaimiečių keiksmas (*vok.*)
ʃchķihʃt, ʒerʃchellen, ʒergehhen, wie ein Ey, (*it.* in kleine Theile ʒerfallen. *L.*) [P. 247.]	dužti, tikšti kaip kiaušinis (*it.* subyrėti į smulkias daleles *L.*) (*vok.*)
ʃchķirme, Fortgang und guter Erfolg einer Sache. *L.*	sėkmė, sekimasis *L.*
ʃchķirmigs, gedeylich. *L.*	sėkmingas *L.*
ʃchķirt, ʃcheiden, trennen, abʃondern, aus einander ʃettʒen.	skirti, paskirti; atskirti, perskirti; atversti; išspręsti, nuspręsti
[…]	
lai Deews juhʃu zeļļu ʃchķirr, Gott laß eure Reiʃe gelingen.	tegu Dievas jums tiesia/kloja kelią (*latv.*), tegul Dievas jums duoda sėkmingą kelionę (*vok.*)
aisʃchķirt, vorbeugen, verhueten, abwenden.	užversti, uždengti (*latv.*), išvengti, apsaugoti, nukreipti (*vok.*)
lai Deews aisʃchķirr, das wolle Gott nicht ʒulaʃʃen. [P. 248.]	tegu Dievas šito neleidžia
ʃchķirtees, ʃich ʃcheiden, *it.* gelingen, einen Ausgang nehmen	skirtis; *it.* sektis, pavykti
labbi ʃchķirtees, wohl von ʃtatten gehen, gedeihen.	gerai sektis

ne labbi ſchķirtees, uebel gelingen, nicht von ſtatten gehen.	prastai sektis, nesisekti
[…]	
atſchķirribas, die Entwoehnung, (eines Kindes.) *L.* [P. 249.]	kūdikio nujunkymo diena/proga *L.*
ſeeds, *m.* Bluethe, Blume […] *it.* der Stamm von Vieh und Faſel	žiedas, gėlė; *it.* veislė, veisliniai gyvuliai
[…]	
ſeedam dohts, ʒur Art gegeben.	veislei (įveisimui) duota (kad neišnyktų/rastųsi kas)
par ſeedu doht, ʒum guten Gedeihen geben.	duoti, kad sektųsi
ſeedu nauda, heißt eigentlich dasjenige Geld, welches man den aberglaeubiſchen Letten geben muß, wenn ſie etwas von Erſtlingen ʒum Geſchenk bringen, damit ſie ferner in dieſer Art gut Glueck haben moegen. [P. 254.]	padermės/veislės pinigai (*latv.*), taip ir vadinami tie pinigai, kuriuos reikia duoti prietaringiesiems latviams, kai jie atneša bent kiek iš pirmojo derliaus, kad ateityje šis dalykas sektųsi (*vok.*)
ſeema, Winter.	žiema
[…]	
ſeemas ſwehtki, Weihnachtfeſt.	„žiemos šventė“ – Kalėdos
ſeeriſcha, Ceremonie. *Rig.*	apeiga *Rygos apyl.*
ſeeriſches, Hoeflichkeitsbeʒeugungen beym Beſuch. *L.*	mandagumo reiškimas atėjus į svečius *L.*
ſeers, *m.* Kaeſe.	sūris
[…]	
ſeereht, ſpaʒieren und ſeine Nachbaren beſuchen, wo man ſich einander gemeiniglich mit friſch Kaeſe traktirt.	pasivaikščiojant lankyti kaimynus; paprastai tada vaišinamasi šviežiu sūriu (*vok.*)
eet isſeereht, ausſpaʒieren gehen.	eiti pasivaikščioti
ſeet, binden, knuepfen.	rišti, [su]megzti
[…]	
ſeetees labbi, ſich gut auf die Beine helfen, wohl beſpicken. *L.*	„gerai megztis“ – gerai prasigyventi, prasikurti *L.*
ſeets, *m.* Sieb […]	sietas, rėtis
ſeetiņſch, Siebchen […] *it.* Siebengeſtirn, welches wie ein heller Flecken ſchimmert.	sietelis; *it.* Sietynas, kuris šviečia kaip šviesi dėmė (*vok.*)
ſeetiņu tezzinaht, Sieb laufen laſſen, iſt ein aberglaeubiſches Stueck etwas verborgenes ʒu entdecken. [P. 255.]	ridenti, paleisti rėtelį (*latv.*), tai prietariškas būdas atskleisti/sužinoti ką slapta (*vok.*)
ſemlikka mehneſs, hieß ʒur Heidenʒeit der Oktober. [P. 259.]	„aukojimo/vėlinių mėnuo“ – pagonybės laikais taip vadintas spalis (*vok.*)
ſeſdeena, Sonnabend.	šeštadienis
ſeſtala, eine Kuh oder Kalb, das am Sonnabend gebohren. [P. 260.]	**ſeſtala** – taip vadinama šeštadienį atvesta karvė ar veršelis (*vok.*)

ſihle, Meiſe, eine Art kleiner Vogel.	zylė
ſihlite, Gluechskind, iſt ein Schmeichelwort. [P. 261.]	„zylelė“ – laimės kūdikis, meilikaujamas žodis (*vok.*)
ſihleht, aus dem Vogelgeſchrey wahrſagen, Glueck ſagen.	burti – iš paukščių balsų pranašauti, spėti laimę (*vok.*)
eeſihleht darbu, ein Werk gluecklich oder ungluecklich anfangen, (*it.* ein Werk verpfuſchen. *L.*)	sėkmingai arba nesėkmingai pradėti darbą (*it.* darbą sužlugdyti *L.*) (*vok.*)
ſihlneeks, Wahrſager, Glueckſager.	pranašautojas, laimės būrėjas
ſihme, Ʒeichen, Merkmahl […]	ženklas, žymė
brihnuma ſihme, Wunderʒeichen, Wunderwerk.	stebuklingas ženklas, stebuklas
ſihme ar ko apdſimmis, Mahl am Leibe.	žymė, su kuria gimęs (*latv.*), žymė ant kūno (*vok.*) – apgamas
ſihmeht, ʒeichnen, bilden, formiren.	piešti, ženklinti
noſihmeht, abʒeichnen, *it.* wahrnehmen, bedeuten, fuerbilden.	nupiešti; užžymėti; *it.* nurodyti, reikšti
ko ļaunu noſihmeht, ein boeſes Anʒeichen geben.	reikšti ką bloga
[…]	
ſihmalis, **ſihmelis**, der ein Abʒeichen oder Mahl am Leibe hat.	„paženklintas“ – kas turi ant kūno ženklą, arba žymę (apgamą)
ſihmlemt, aus gewiſſen Ʒeichen wahrſagen.	pranašauti iš tam tikrų ženklų
ſihmlehmis, Ʒeichendeuter. [P. 262.]	ženklų aiškintojas
ſinnaht, wiſſen. […]	žinoti
ſintineeks, Schwarʒkuenſtler. *L.* [P. 264–265.]	žynys (*latv.*), kas užsiiminėja juodąja magija (*vok.*) *L.*
ſiſlis, Stock, Stab, Stecken. [P. 266.]	lazda, lazdelė (valdžios, galios simbolis)
ſkauģis, Neider, Abguenſtiger.	pavyduolis
[…]	
ſkauģ-azs, Neidhart.	nužiūrėtojas (kas turi blogas akis)
ſkauſt, neiden, mißgoennen.	pavydėti, nekęsti
[…]	
noſkauſt, abguenſtig ſeyn, beneiden. *L.* [P. 270.]	pavydu, nepalankumu pakenkti *L.*
ſkunſte, Kunſt	menas, meistriškumas, gebėjimas
[…]	
ſkunſteneeks, Kuenſtler, *it.* Schwarʒkuenſtler.	menininkas, meistras; *it.* kas užsiima juodąja magija, magas, burtininkas
ſkunſteht, mit Kuenſten umgehen, gemeiniglich mit boeſen. [P. 273.]	naudoti gebėjimus, pasitelkti magiją (paprastai – piktam)
ſlohta, Beſen, Quaſt.	šluota
[…]	
wehja ſlohta, ein gewiß Kraut, wovon man Kehrbeſen macht. *L.*	„vėjo šluota“ – tam tikras augalas, iš kurio daro šluotas *L.* (laumės šluota, amalas)

ohʃola wehja ʃlohta, Eichenmiʃtel. *E.* **(***cf.* Jablonski allg. Lex. der Kuenʃte und Wiʃʃ.**)**	„ąžuolo vėjo šluota“ – ąžuolo amalas *E.* (plg. Jablonski, *Allg[emeines] Lex[ikon] der Kuenʃte und Wiʃʃ[enʃchaften]*)
laumas ʃlohta, Beʃen, darauf die Hexen reiten.	laumės šluota (*latv.*), šluota, ant kurios raganos joja (*vok.*)
ʃluddinaht, verkuendigen, kund thun.	skelbti, pranešti
papreekʃch paʃluddinaht, vorher verkuendigen, prophezeyen. [P. 277.]	„iš anksto skelbti“ – pranašauti
ʃnohts, Schwiegerʃohn, *it.* Schwager oder Schweʃter Mann.	žentas; *it.* svainis, arba sesers vyras
Einiger Orten nennen ʃich die Bauren, wenn ʃie ʃich begegnen, **ʃnoht** anʃtatt **brahl**. Ja bisweilen wird auch der Wolf **ʃnohts** genannt.	Kai kuriose vietovėse kaimiečiai susitikę vienas į kitą kreipiasi **ʃnoht** ‘svaini’ vietoj **brahl** ‘brolau’. Kartais ir vilkas būna vadinamas [žodžiu] **ʃnohts** ‘svainis’ (*vok.*)
ʃohbars, ehemals Peʃtopfer. Heut zu Tage ein Kamerad, Kompagnon, *it.* Baurhaendler in Staedten. *L.*	kadaise – maro metų auka. Šiais laikais – bendras, kompanionas; *it.* su kaimiečiais prekiaujantis asmuo miestuose (*vok.*) *L.*
ʃohbarri, Uebermaaß an dem Korn, daß die Bauren im Hofe abgeben. *L.*	perviršis grūdų, kuriuos kaimiečiai atiduoda dvarui *L.*
ʃohbs, *m.* Zahn	dantis
[…]	
ʃohbu nauda, Ammengeʃchenk, (*L.* Pathengeʃchenk.) [P. 281.]	„dantų pinigai“ – žindyvės dovana (*L.* krikštatėvių dovana)
ʃowahrdis, Namensgenannter. *L.* [P. 282.]	turintis kalbančiojo vardą, pavadintasis tokiu pat vardu
ʃpahri, **ʃpahrni**, heißen auch die Miteʃʃer, eine gewoehnliche Kinderkrankheit. [P. 283.]	taip vadinamos ir „kirmėlės“, dažna vaikų liga (*vok.*)
ʃpehris, *Præt.* von **ʃpert**	spyręs, dalyvis iš **ʃpert** ‘spirti’
ʃpehreens, Pferdeʃchlag, *it.* Donnerʃchlag.	spyris (*latv.*), arklio spyris; *it.* perkūno trenksmas (*vok.*)
ʃpert, ausʃchlagen, wie ein Pferd, ʃchlagen wie ein Donner, *it.* zerreiʃʃen wie ein Raubvogel	spirti (*latv.*), spirti kaip arklys, trenkti kaip perkūnas; *it.* pulti kaip plėšrus paukštis
[…]	
pehrkons ʃperr, der Donner knallt, ʃchlaegt.	perkūnas „spiria“ – trenkia
[…]	
eeʃpert, einʃchlagen wie das Gewitter. [P. 285.]	įspirti (*latv.*), trenkti kaip perkūnija (*vok.*)
ʃpihdeht, ʃcheinen, leuchten, glaenzen	spindėti, žibėti, šviesti
[…]	
ʃpihganis, Irrlicht, Irrwiʃch. *L.*	„mirgulys“ – žiburinis, žaltvykslė, klystžvakė *L.*
ʃpihguls, **maǵǵajs ʃpihguls**, glaenzend Johannswuermlein. (Einige ʃagen **ʃpigguļs**.) [P. 286.]	„žibulys, mažasis žibulys“ – jonvabalis (kai kas sako **ʃpigguļs**)

ſpulgoht, funkeln wie die Sterne oder ſonſt, was einen fernen Schein giebt.	spindėti kaip žvaigždės ar kas kita, kas šviečia iš tolo
auſtriņſch aisſpulgo zittas ſwaigſnes, der Morgenſtern blickt vor andern Sternen hervor. [P. 291.]	Aušrinė „peršviečia“ – nustelbia kitas žvaigždes, šviečia ryškiau
ſtabs, *m.* Pfoſten, Saeule, Pfeiler	stulpas, kolona, piliastras
[…]	
atſpihdes ſtabs, Strahl.	„atspindžio stulpas“ – spindulys
stabbi pret ſaules, breite Strahlen gegen die Sonne	„stulpai priešais saulę“ – platūs spinduliai
ſaule ſtabbôs ſtahw, die Sonne ʒieht Regen. [P. 292.]	saulė stovi stulpais (*latv.*), saulė traukia lietų (*vok.*)
ſtahrks, *m.* Storch	gandras
ſtahſtiht, erʒaehlen, vermelden	pasakoti, pranešti
[…]	
ſapni isſtahſtiht, Traum deuten. [P. 293.]	sapną paaiškinti
ſtebbetees, fuer Verwunderung erſtaunen. *L.*	stebėtis *L.*
ſtebbekls, Wunderwerk. *L.* [P. 295.]	stebuklas *L.*
ſtrihķis, Streichholʒ, ʒ. E. die Senſe ʒu ſtreichen.	pustyklė, pvz., dalgiui pustyti
[…]	
mehnes irr ſtrihķî, der Mond iſt im erſten oder letʒten Viertel. *L.* [P. 299.]	„mėnulis kaip pustyklė“ – pirmas arba paskutinis mėnulio ketvirtis *L.*
ſtunda, Stunde	valanda
neſtunda, unglueckliche Stunde, Unfall. [P. 301.]	nelaiminga valanda, nelaimė
[ſubrs, ſubburs, Nachbar. *L.***]** [P. 301.]	kaimynas *L.*
ſumpurns, **ſumpurnis**, der ein Hundemaul hat, wie ein wilder Kalmuecke *etc.* ſiehe **purns**.	šunsnukis, šuniasnukis (*latv.*), kas su šuns snukiu, kaip laukinis kalmukas ir kt., žr. **purns** ‘snukis’ (*vok.*)
ſuns, *m.* Hund	šuo
[…]	
ſuņņu purnis, *contr.* **ſumpurns**, Kalmueck, Mohr *etc.* ſiehe **purns**.	šuniasnukis (*latv.*), kalmukas, mauras ir kt., žiūrėk **purns** ‘snukis’
ſunniht, **isſuniht**, ausſchelten, ausfilʒen. [P. 303.]	išplūsti, išdėti į šuns dienas
ſwaigalis, *f.* **e**, ein Stueck Hornvieh, ſo einen weiſſen Flecken oder Stern vor der Bruſt hat. *L.*	„žvaigždulis, -ė“ – raguotis, turintis ant krūtinės baltą dėmę (žvaigždę) *L.*
ſwaigſne, Stern.	žvaigždė
[…]	
ſwaigſnu raudſitajs, Sterngukker.	kas žiūri į žvaigždes, žvaigždžiūrys
ſwaigſnu zeenitajs, Sterndeuter.	žvaigždžių pažinėjas, aiškintojas (astrologas)
ſwans, *m.* Glockenklang. *L.*	varpai *L.*
[…]	
apſwanniht, belauten.	paskelbti (*ką*); skambinti (*kam mirusiam*)

eeʃwanniht, den Anfang mit Lauten machen, fuer einen Verʃtorbenen lauten.	ką nors pradėti skambinimu; skambinti mirusiajam
[…]	
ʃwannama nauda, Glockengeld. [P. 305.]	pinigai už skambinimą varpais
ʃweeʃt, ʃchwingend werfen, wornach ʃchlagen	mesti, sviesti
[…]	
ʃwieʃtees, ʃich herumwerfen.	suktis, gręžtis, pulti (*kur*)
aisʃweeʃtees, ʒum Vorʃchein kommen. *L.*	atsirasti, pasirodyti *L.*
mehnes jau irr aisʃweeduʃees, der Mond iʃt ʃchon aufgegangen. *L.*	mėnulis jau patekėjęs *L.*
ʃwehreht, ʃchwoeren, Eid thun	prisiekti
[…]	
ʃwehretees, ʃich verʃchwoeren.	prisiekti, apsiimti (*ko nedaryti*)
noʃwehretees, ʃich verfluchen und vermeʃʃen. [P. 306.]	akiplėšiškai piktžodžiauti, prakeikti save (*vok.*)
ʃwehtas, Hundskuemmel. *L.*	„šventos" – builiai *L.*
ʃwehts, heilig, ʃelig, *it.* theuer und hoch, *it.* das Beʃondere ʃo gar im Boeʃen.	šventas, palaimingas; *it.* brangus ir aukštas, didus; *it.* ypatingas – net kalbant apie ką bloga (*vok.*)
at [= **ar**] **ʃwehteem wahrdeem apʃtiprinaht**, mit einem Eide betheuren.	„šventais žodžiais patvirtinti" – prisiekti, priesaika patvirtinti
ʃwehti wahrdi, Gottes Wort, *abuʃive* das aberglaeubiʃche Beʃprechen, *it.* wenn ein Prediger auf der Kanʒel brav flucht, welches ehemals Mode war.	„šventi žodžiai" – Dievo žodis; *piktžodžiaujant* – prietariškas užkalbėjimas; *it.* taip sakoma, kai pamokslininkas iš sakyklos stipriai keikia, kadaise tai buvo mada (*vok.*)
[…]	
ʃwehts putns, Storch.	„šventas paukštis" – gandras
ʃwehts rutks, Meerrettich.	„šventas ridikas" – krienas
ʃwehts naʃis, ein Meʃʃer, deʃʃen Schnitt ʃehr ʃchmerʒet.	„šventas peilis" – peilis, kuriuo įpjovus labai skauda
ʃwehts kohdums, unheilbarer Biß.	„šventas įkandimas" – negyjantis įkandimas
atʃwehte, der achte Tag nach den hohen Feʃttagen.	„atšventis" – aštuntoji diena po didelės šventės
ʃeemas ʃwehtku atʃwehte, Neujahr.	Kalėdų atšventis – Naujieji metai
leeldeenas atʃwehte, Sonntag nach Oʃtern, *Quaʃimodogeniti* genannt.	Velykų atšventis – taip vadinamas sekmadienis po Velykų, pirmasis sekmadienis po metinės šventės
waʃʃaras ʃwehtku atʃwehte, Trinitatisfeʃt.	Sekminių atšventis – Švč. Trejybės šventė
atʃwehtes, heißen bey den Bauren auch die Feʃttage nach dem alten Kalender	atšvenčiais vadina kaimiečiai ir švenčių dienas pagal senąjį kalendorių (*vok.*)
pahrʃwehta, eines gewiʃʃen Heiligen Feʃt.	nedidelė, nesvarbi šventė
pahrʃwehtas, ʃelbʃterwaehlte Tage, die man feyret. [P. 307.]	pačių pasiskirtos švenčiamos dienos

ſwehtiht, heiligen, ſegnen, *it.* feyren, weihen […]	šventinti, laiminti; *it.* švęsti, pašventinti
ſauliti ſwehtiht, Sonnenuntergang feyren und alsdann die Arbeit aus der Hand legen, iſt lettiſcher Aberglaube.	švęsti saulelę (*latv.*) – švęsti saulėlydį atidedant darbą į šalį yra latvių prietaras (*vok.*)
[…]	
atſwehtiht, von neuen feyren.	atšvęsti – iš naujo švęsti
[…]	
pahrſwehtiht, von neuen einſegnen und ueber jemand beten.	atšventinti – iš naujo įšventinti (*latv.*, *vok.*) ir už ką nors pasimelsti (*vok.*)
ſwehtki, Feſt, Feyertage	šventė, šventadieniai
ſwehtku mehneſs, der Monath, darin das Weihnachtsfeſt einfaellt, iſt groeßtentheils der December	„šventės mėnuo“ – mėnuo, į kurį įeina Kalėdų šventė, – dažniausiai gruodis
ſwehteklis, eingebildetes Heiligthum, womit man Aberglauben treibt, dahin der Katholicken Heilige, ihre Reliquien *etc.* gehoeren, *it.* ein Werkheiliger.	tariama šventenybė, naudojama prietaringiems veiksmams, tai gali būti ir katalikų šventieji, jų relikvijos ir kt.; *it.* pramanytas šventasis (*vok.*)
ſwehtelis, Storch. *Thm.*	„šventuolis“ – gandras *tamn.*
ſwehtala, Kuh, die am Sonntage gebohren. [P. 308.]	karvė, atvesta sekmadienį („šventą dieną“) (*vok.*)
ſwezze, Kerʒe, Licht.	žvakė
[…]	
ſwetſchu deena, Lichtmeß.	„žvakių diena“ – Grabnyčios
ſwetſchu mehneſs, Februarius. [P. 309.]	„žvakių mėnuo“ – vasaris
ſwinneht, feyren. [P. 310.]	švęsti

T

tahrps, *m.* Wurm, *it.* Schlange.	kirmėlė, vikšras; *it.* gyvatė
tahrpenis, **tahrpu wehjſch**, Suedwind, auch Suedoſt und Suedweſt, welcher machen ſoll, daß in den Gaerten viel Ungeʒiefer gebruetet werden.	„kirmėlinis, kirmėlių vėjas“ – pietys, taip pat ir iš pietryčių bei pietvakarių pučiąs vėjas, kuris esą padarąs, kad daržuose ir soduose įsiveisia daug vabzdžių kenkėjų
taiſiht, machen, verfertigen	daryti, rengti
[…]	
ſataiſiht, ʒurechtmachen, ʒubereiten.	pataisyti; surengti
ſataiſama deena, Rueſttag. [P. 311.]	„parengiamoji diena“ – švenčių išvakarės
taiſns, **a**, gerecht, billig, wahr, *it.* gerade, was ſich paſſet.	teisingas, -a, teisėtas, -a, tikras, -a; *it.* tiesus, tinkamas
[…]	
ak mana taiſna dwehſele, ach meine gerechte und unſchuldige Seele, ſo pflegt gemeiniglich der Groeſte Boeſewicht ʒu ſagen. [P. 312.]	„O mano teisioji/nekaltoji siela!“ (*latv.*, *vok.*), dažniau taip sako didžiausi piktadariai (*vok.*)
[…]	
(tapt) ſatapt, **ſaſtapt**, begegnen.	sutikti, susitikti

no Deewa ſaſtapts, von Gott beſchert. [P. 313.]	„Dievo sutiktas“ – Dievo apdovanotas
teeſ, **teeſa**, **teeſi**, *adv.* wahr, wahrhaftig, recht.	tikrai, teisingai
[…]	
teeſa, (1) Recht, Gericht, Urtheil.	1. teisė, teismas, sprendimas, nuosprendis
[…]	
(2) Theil, Antheil, Gebuehr, Abgabe.	2. dalis, duoklė, prievolė
teeſu lemt, wahrſagen. *L.*	pranašauti *L.*
[…]	
teeſlemt, wahrſagen.	pranašauti
teeſlehmis, Wahrſager. [P. 314–316.]	pranašautojas
tezzeht, laufen, *it.* fließen, rinnen	bėgti; *it.* tekėti, srūti
[…]	
patezzeht, ein Stueck laufen	kiek nors pabėgėti
ſaule irr jau labbi patezzejuſi, die Sonne iſt ſchon ʒiemlich hoch. [P. 318.]	saulė jau „gerokai pabėgėjusi“ – gerokai pakilusi
tizziba, Glaube, Treue, Religion	tikyba, tikėjimas, religija
[…]	
leeka mahņu tizziba, eitler Wahnglaube, da man ſich aufs *opus operatum* der gottesdienſtlichen Handlungen verlaeßt.	netikras, apgaulingas tikėjimas (*latv.*), tuščias, iliuzinis tikėjimas, kai kliaujamasi per pamaldas atliekamais išoriniais veiksmais (*vok.*, *lot.*)
blehņu tizziba, aberglaube, da man nichtswuerdigen Dingen eine Heiligkeit ʒueignet, und altvetteliſchen Sagen trauet.	netikras, niekų tikėjimas (*latv.*), prietarai, kai nevertingiems dalykams priskiriamas šventumas ir tikima bobučių pasakomis (*vok.*)
elka tizziba, abgoettlicher Glaube, da man Bilder anbetet. Die Letten haben manche *rudera* ihrer ehemaligen heidniſchen Abgoetterey.	stabmeldiškas tikėjimas (*latv.*, *vok.*), kai garbinami atvaizdai. Latviai yra išlaikę kai kurių savo buvusios stabmeldystės liekanų (*vok.*)
blehſchu tizziba, Schandglaube, da man ſich bey der Beobachtung des aeuſſern Gottesdienſtes allen Frevel erlaubet und ein Boeſewicht bleibet. [P. 323.]	apgavikų/piktadarių tikėjimas (*latv.*), gėdingas tikėjimas, kai nusižiūrėjęs į pamaldų išorinę pusę kas nors drįsta daryti neleistinus dalykus ir tampa nedorėliu (*vok.*)
tſchibbeht, ʒiſchen, wenn ſich etwas ruehrt	šnarėti, kai juda kas nors
[…]	
kà tu istſchibbetu, geh du Schmeichler, daß du verſchwinden moegeſt. *L.* [P. 329.]	kad tu prasmegtum! (*latv.*) eik sau, pataikūne, kad tu pranyktum! (*vok.*) *L.*
tſchuhſka, Schlange	gyvatė
ſarkana tſchuhſka, Kupferſchlange.	raudona gyvatė (*latv.*), varinė gyvatė (*vok.*)
tſchummurs, Packchen, ʒ. E. Nueſſe, die an einem Stiel gewachſen, (*it.* Staude, Hecke. *L.*)	kekė, keimarys (*latv.*), žiupsnelis, gniužulėlis, pvz., keli riešutai ant vieno kotelio (*it.*: gūžė; paukščių vada *L.*)
tſchuppis, Haarwiſch, Haarʒopf, Buſchgen, Straeußchen *etc.*	kuodas, plaukų kuokštas, supinta kasa; kupstas, keras, krūmas ir pan.
[…]	

tʃchuppis reekʃchu, ein Paeckchen Nueʃʃe, die ʒuʃammen gewachʃen.	kekė riešutų – krūvon suaugę riešutai
kohks ar tʃchuppu, Baum, der oben einen Buʃch hat. [P. 330.]	medis „su kuokštu“ – medis, turintis sutankėjimą šakose ar viršūnėje

U

ugguns, *m.* […] Feuer	ugnis
[…]	
ugguns teek waļļâ, es entʃteht eine Feuersbrunʃt.	„ugnis gauna laisvę, ištrūksta į laisvę“ – kyla gaisras
ugguns-grehks, Feuerʃchade.	„ugnies (ugninė) nuodėmė“ – gaisras
wiltigs ugguns, Irrwiʃch, Irrlicht.	„apgaulinga, klastinga ugnis“ – žaltvykslė, žiburinis
uhdens, *m.* […] Waʃʃer	vanduo
uhdens wehjʃch, Suedweʃtwind. *L.*	„vandens vėjas“ – pietvakarių vėjas *L.*
uhdens wehrʃis, Rohrdommel. [P. 334.]	„vandens veršis“ – baublys (*paukštis*)
uhpis, der Uhu, der Letten Unglueckʃvogel.	apuokas, latvių nelaimės paukštis (*vok.*)
uhʃiņʃch, der Bienengott	Ūsinis, bičių dievas
ukkâ eet, verlohren gehen. *L.*	„į dugną nueiti“ – prapulti, pražūti *L.*
uppuris, Opfer, *it.* Klingbeutel, *pl.* Kollekten. [P. 335.]	auka; *it.* piniginių aukų kapšelis (bažnyčioje); *dgs.* aukų rinkimas (*bažnyčioje*)

W

waddiht, fuehren, geleiten. […]	vesti, lydėti
lihķi waddiht, eine Leiche fuehren, ʒur Leiche gehen. [P. 336.]	lydėti numirėlį, eiti į budynes
wahrds, *m.* Wort, *it.* Name	žodis; *it.* vardas
[…]	
wiņņam ʃwehti wahrdi, heißt bey aberglaeubiʃchen Letten ʃoviel, als: er hat kraeftige Worte, was er flucht, trift ein.	jis turi/moka/žino šventus žodžius (*latv.*), šis pasakymas prietaringų latvių suprantamas maždaug taip: jo žodžiai stiprūs, kai jis keikia, pildosi (*vok.*)
dʃelʃu-wahrdi, eiʃerne Worte, **kaulu-wahrdi**, knoecherne Worte, **graiʃu-wahrdi**, schneidende Worte, ʃind aberglaeubiʃche Beʃprechungen. [P. 338–339.]	„geležies žodžiai“, „kaulų žodžiai“, „pjūvių žodžiai“ – tai prietariški užkalbėjimai
apwahrdoht, aberglaeubiʃch beʃprechen. [P. 339.]	užkalbėti
waina, Schuld, Urʃache, Raiʃon, *it.* Verdacht, *it.* Schade, Wunde, Fehler am Leibe, *it.* Verbrechen.	kaltė, priežastis, yda; *it.* įtarimas; *it.* pažeidimas, žaizda, kūno yda; *it.* nusikaltimas
[…]	
ugguns-waina, Brandmaal. [P. 341.]	„ugnies kaltė/priežastis“ – įdagas; apgamas, įgimta dėmė
waļļâ […] (3) offen	(3) ãtvira
[…]	
ugguns waļļâ tizzis, das Feuer iʃt ausgebrochen. [P. 344.]	„ugnis ištrūko, išsiveržė, išėjo į laisvę“ – kas užsidegė

wannags, Habicht, Geyer, Falke	vanagas, maitvanagis, sakalas
[…]	
leetu wannags, Froʃchhabicht, ʃoll ein Regenprophet ʃeyn. [P. 346.]	lietaus vanagas (*latv.*), gyvatėdis (?), kuris esąs lietaus pranašas (*vok.*)
warrwehrʃe, (**is**), wilder Menʃch. *E.*	laukinis žmogus (*vok.*) *E.*
warʃchu azzis, Froʃchaugen, eine Art Kraeuter.	„varlių akys" – tam tikras augalas
warʃchu kahjas, Hungerʒitʒen im Maul eines Rindviehes.	„varlių kojos" (*latv.*), „bado speneliai" galvijo snukyje (*vok.*)
waʃʃara, Sommer	vasara
waʃʃaras ʃwehtki, Pfingʃten. [P. 347.]	„vasaros šventė" – Sekminės
waʃtlahwje, Faʃtelabend.	Užgavėnės
waʃtlahwiņņi, Faʃtnachtmeʃʃe. *L.*	Užgavėnių šventimas *L.*
weddejs, Fuehrer.	„vedlys" – svotas
weddeji, Brautgefolge von Braeutigams Freunden.	„vedliai" – pabroliai, jaunosios palyda iš jaunojo draugų
weddejôs eet, als ein Freund des Braeutigams im Brautgefolge gehen.	eiti į pabrolius, būti jaunosios palydoje kaip jaunojo draugui
weddeja mahte, Brautmutter, Brautfuehrerin.	„vedlė" – jaunosios motina, svočia
weegle, fliegende Hexe, die mit dem Winde fortfliegt. *L.*	skraidanti ragana, kuri skrieja vėjo nešama (*vok.*) *L.*
weegls, **a**, leicht. [P. 348.]	lengvas, -a
weeʃulis, Wirbelwind, *it.* ungewoehnlicher ʃtarker Wind oder Windʃtoß.	viesulas; *it.* nepaprastai smarkus vėjas ar vėjo gūsis
weeʃula maitahts ʃirgs, ein Pferd, das ʃich verfangen oder den Drachenʃchuß bekommen.	„viesulo pagadintas/pakenktas arklys" – arklys, apsirgęs lumbagu
wehģenize, die Brautfuehrerin. *Obl.*	vėdlautoja, svočia *latv. aukšt.*
wehģinaht, lueften, auswettern.	vėdinti
wehja kaņepes, Salepkraut. *L.*	„vėjo kanapės" – mažoji gegužraibė
wehja ʃlotiņas, Miʃtelkraut. *L.*	„vėjo šluotelės" – amalai, vėjašluotės *L.*
wehjʃch […] Wind. [P. 350.]	vėjas
wehleʃchana, Wunʃch, Gunʃt, *it.* Verordnung.	noras, malonė; *it.* skirtis, paskyrimas
zaur Deewa wehleʃchanu, durch goettliche Fuegung. [P. 351.]	Dievui paskyrus
wehrʃums, Lenkung.	pakrypimas, pokrypis
ʃaules wehrʃums, Sonnenwende. [P. 352.]	„saulės pokrypis, pasisukimas" – saulėgrįža (solsticija)
wehrtiht, wenden.	keisti, kaitalioti
[…]	
pahrwehrtiba, Veraenderung.	pakitimas, pasikeitimas
mehnes pahrwehrtiba, Mondeswechʃel. [P. 353.]	„mėnulio pasikeitimas" – nauja mėnulio fazė
(welka) tahrpa nowelka, Schlangenbalg.	kirmėlės (gyvatės, žalčio) išnara

wels, welns, Teufel.	velnias
wella mehneſs, **wellu laiks**, hieß ʒur Heidenʒeit der Oktober, da ʃie die Seelen ʃpeiʃeten.	„velnio mėnuo, velnių (vėlių – **weļļu**?) metas (*latv.*), pagonybės laikais taip buvo vadinamas spalio mėnuo, kai jie maitindavo vėles (*vok.*)
wella mahte, eine Xantippe.	„velnio močia“ – vaidinga moteris
wella ſinnatajs, einer, der mit dem Boeʃen ein Verʃtaendniß hat.	„velnio pažinėjas“ – kas su nelabuoju turi ryšį
welliſks, **a**, teufeliʃch. [P. 355.]	velniškas, -a
weſſeri, Waʃʃernymphen, verfluchte Jungfern, ʃind eine Art Ungeʒiefer. [P. 356.]	vandens nimfos, užkeiktos mergelės – tai smulkūs gyvūnėliai (*vok.*)
wezs, **zza**, alt […]	senas, -a
wezzajs tehws, Altvater, Großvater. Bisweilen verʃtehen die Letten auch unʃern Herrn Gott darunter. [P. 357.]	„senasis tėvas“ – senolis, senelis. Kartkartėmis latviai taip sakydami turi galvoje ir Viešpatį mūsų Dievą.
wilks, *m.* Wolf	vilkas
[…]	
wilku mehneſs, Wolfsmonath, December.	„vilkų mėnuo“ – gruodis
wilku ſtrehķis, die Ʒwoelften, Wolfeʒeit.	„vilkų tarpsnis“ – dvylikadienis (tarp Kalėdų ir Trijų Karalių), vilkų metas
wilka zeppets, Rabenaas	„vilko kepsnys“ – netikėlis, nedorėlis
[…]	
wilkats, Wahrwolf, Wehrwolf [P. 360.]	vilkatas, vilkolakis
wiļļaht, **willinaht**, betruegeriʃch locken, ʒu verfuehren ʃuchen	vilioti, bandyti suvedžioti
wiļļama deena, der erʃte April [P. 361.]	„apgaudinėjama diena“, balandžio pirmoji
wiſſ, *f.* **wiſſa**, alles, ganʒ.	viskas, visas, -à, vìsa
[…]	
wiſſſchķirris, der alles ʒum Guten lenkt. *L.*	visa teikiąs (*latv.*), kas visa pakreipia į gera (*vok.*) *L.*
wiſſſchķirra wehjſch, guter Wind ʒum Segeln, *it.* ʒum Saeen und anderer Landarbeit. *L.*	palankus vėjas, patogus buriuoti; *it.* tinkamas sėti ir kitiems žemės darbams (*vok.*) *L.*

Z

zeeniht, ehren, wuerdigen, verehren, hochachten, *it.* etwas gern haben oder thun.	gerbti, vertinti, garbinti; ką nors mėgti arba mielai daryti
[…]	
laiku zeeniht, Tage waehlen.	parinkti dienas
ſihmes zeeniht, Ʒeichen deuten. *bibl.*	aiškinti ženklus *bibl.*
ſapņus zeeniht, auf Traeume bauen.	tikėti sapnais
ſihleſchanu zeeniht, auf Vogelgeʃchrey achten.	burti – spėti ateitį (*latv.*), laikyti reikšmingu paukščių klyksmą (*vok.*)
zeeriſchas, Ceremonien. *L.*	apeigos *L.*

zelt, heben, *it.* ʃtellen, ʃetʒen, verordnen, ʃtiften, *it.* verurʃachen.	kelti; *it.* [pa]statyti, duoti potvarkį, steigti; *it.* būti priežastimi
jaunu kungu zelt, einen neuen Herrn haben und ihn dafuer erkennen. [P. 368.]	įgyti, pripažinti naują poną/šeimininką
zerroklis, ein nachdenklich Stueck Arbeit, daher einige Letten, Fiʃchers groʃʃen Katechismus also nennen, weil er ihnen lauter ʃchwere Sachen enthaelt. *L.* [P. 370.]	keblus darbas; užtat pagal tai kai kurie latviai taip vadina Fišerio Didįjį katekizmą, nes ten yra jiems tikrai sunkių dalykų (*vok.*) *L.*
zettorts, **a**, d.d.d. vierte.	ketvirtas, -a
[…]	
zettortdeena, Donnerʃtag	ketvirtadienis
leela zettortdeena, Gruendonnerstag.	Didysis ketvirtadienis
[…]	
zettorkʃnis, Mondviertel. [P. 371.]	„ketvirtis“, mėnulio fazė
zirzens, Heimchen, Grille.	svirplys
zirzenu nauda, ʃollen einige Schillinge ʃeyn, ʃo die Verloebnißleute hinwerfen. *Liefl. L.* [P. 373.]	„svirplių pinigai“ – tai turėtų būti keletas smulkių, kuriuos meta sužadėtiniai *Livon. L.*

badda dʃegguʃe, Widehopf.	„bado gegutė“ – kukutis, tututis
dʃegguʃes kalps, Grasmuecke.	„gegutės tarnas“ – devynbalsė
juhŗas wehrʃis, Rohrdommel.	„jūros jautis“ – baublys (*paukštis*)
ķiķķu kaʃa, Pikaʃʃin, der in der Luft wie eine Ʒiege mekkert. [P. 387.]	„netikra, apsimetėlė ožka“ – perkūno oželis, kuris skrisdamas kaip ožka mekena
pehrkona kaʃa, Pikaʃʃin, der in der Luft wie eine Ʒiege meckert.	„perkūno ožka“ – perkūno oželis, kuris skrisdamas kaip ožka mekena
raudawa, wilde Ente	„raudotoja“ – kryklė, laukinė antis
ʃwehtelis, **ʃwehts putns**, Storch. *Thm.* [P. 388.]	„šventuolis, šventas paukštis“ – gandras *tamn.*
uhdens wehrʃis, Rohrdommel.	„vandens jautis“ – baublys (*paukštis*)
leetu wannags, Froʃchhabicht, wenn er ʃich ʒeigt, ʃoll es auf Regen deuten.	„lietaus vanagas“ – gyvatėdis (?), jo pasirodymas turi reikšti [būsiant] lietų
juhŗas bullis, ein Dorʃchaehnlicher Seefiʃch.	„jūros bulius“ – į menkę panaši jūros žuvis
juhŗas wehrʃis, Meerochʃe, eine Art Seequappen mit Stacheln und Hoernern. [P. 389.]	„jūros jautis“ – tam tikra jūrų vėgėlė, dygliuota ir su ragais
Deewa wehrʃiņʃch, ʃchwarʒer Holʒbock. [P. 390.]	„Dievo jautelis“ – juodas medgraužis, skaptukas
ʃaltis […], Hausʃchlange. [P. 391]	žaltys (*latv.*), naminė gyvatė (*vok.*)
wilka ʃihlites, rothe kleine Kaefer. [P. 392.]	„vilko karolėliai“ (*latv.*), raudoni maži vabalėliai (*vok.*)
wilku ahbele, ein Baum mit ʃtinkenden Beeren.	„vilkų obelis“ (*latv.*), medis su dvokiančiomis uogomis (*vok.*) – gudobelė
wilku drihzekle, Hagbutten […] [P. 393.]	„vilkų erškėtis“ – erškėtrožė

deewakohzinſch, Haberraute, Ambrakraut	diemedėlis, diemedis
dewiņu wihru ſpehks, Neunmannskraft	„devynių vyrų jėga“ (*latv.*, *vok.*) – tūbė
dſegguſes linni, Gueldenwiederton, (gemein Haarmoos)	gegužliniai
dſegguſes lappas, **dſegguſes peſtiņi** Stendelwurʒ.	„gegutės lapai, gegutės „?“ – skiautalūpis
dſegguſes ſeetawas, Knabenkraut, Kuckuckskraut.	„gegutės autai“ – gegužraibė
dſelſe ſahle, Schaafgarben. [P. 394.]	„geležinė žolė“ – kraujažolė
Jahņa paparſchi, Chriſtwurʒ.	jonpaparčiai
Jahņu ohgas, Johannsbeeren	„Jonų/Joninių uogos“– raudonieji serbentai
Jahņu ſahles, Johannskraeuter, ſind mancherley.	Joninių žolynai (*latv.*), Jono žolynai, [jie] būna įvairūs (*vok.*)
idri, judras, Leindotter, Filʒkraut, ſoll bey den Letten ein Opiatum ſeyn.	judra, latviams tai esąs opiatas (*vok.*)
kaſu ſahle, Loewenfuß.	„ožkų žolė“ – rasakila
kaſu rohſes, Weidenkraut. *L.*	„ožkų rožės“ – ožrožės *L.*
kaſu ķiplohki, Sandlauch, wild Knoblauch. [P. 395.]	„ožkų česnakai“ – laukiniai česnakai
mahras puķķite, Marienroeslein.	„Maros gėlytė“ – saulutė
mahtes ſahle, Erdrauch. [P. 396.]	„motinos žolė“ – širdažolė
papardi, (**es**) **paparſchi**, Farrenkraut.	paparčiai
pehrkones, Hederich, Ruebſaat, Wegſenf	„perkūnės“ – svėrės; garstukai
pehtera ſahles, Leberkraut. [P. 397.]	„Petro žolės“ – žibuoklės
raggana kauli, ein beſonderes Johannskraut.	„raganos kaulai“ – tam tikra jonažolė
ſaules raſſenes, blau Schwertelkraut, (Waſſerſchwertel.)	„saulės rasažolės“ – mėlynžiedis vilkdalgis
ſaules ſwezze, **ſaules weeſchi**, Neunmannskraft. [P. 398.]	„saulės žvakės“, „saulės regėtojai/pranašai“ – tūbės, dievanos
ſwehtiņi, Knoblauch.	„šventuoliai, šventučiai“ – česnakai
wella kohſtiņi, Teufelsabbiß.	„velnio kandžiukai“ – pievinė miegalė
wella rutki, Wueterich. [P. 400.]	„velnio ridikai“ – nuokana
wilku ahboļi, Stachelkraut	„vilkų obuoliai“ – dagiai
wilka kuhla, **wilku kuhli**, hartes duerres Gras, hart duerr Heidekraut	„vilko pernykštis plaukas“, „vilkų pernykščiai plaukai“ – šiurkšti sausa žolė, šiurkštūs išdžiūvę viržiai (*vok.*)
wilku mehle, Wolfsʒunge, Teufelsabbiß	„vilkų liežuviai“ – pievinė miegalė
wilku ſohbins, Biſtorta, Entian, Bitterwurʒel, (Natterwurʒ.)	„vilkų kardai“ – gencijonas

Vertė *LILIJA KUDIRKIENĖ* ir *ALFONSAS TEKORIUS*

TRUMPINIMAI
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

AB – *Acta Borussica*, Bd. 1–2, Königsberg, Leipzig, 1730–1731.

ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie*, hrsg. durch die Historische Commission bei der Königl. Akad. der Wissenschaften, Bd. 4, Leipzig, 1876, S. 345–347.

BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė N. Vėlius, t. 1–3, Vilnius, 1996–2003.

EW – *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, opr. L. Grzebień SJ, Kraków, 1996.

LB – *Lietuvos TSR bibliografija*, A serija: *Knygos lietuvių kalba*, ats. red. A. Ulpis, t. 1 (1547–1861), Vilnius, 1969.

LE – *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 1–10, Kaunas, 1933–1944.

LIŠ – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, vyriaus. red. J. Žiugžda, t. 1, Vilnius, 1955.

LLI – *Lietuvių literatūros istorija*, red. K. Korsakas, t. 1, Vilnius, 1957.

LLV – *Latviešu literatūras vēsture*, atb. redaktors E. Sokols, sēj. 1, Rīgā, 1959.

LNB – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.

LTR – Lietuvių tautosakos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštynas.

LTT – *Latviešu tautas ticējumi*, sakrājis un sakrātojis prof. P. Šmits, sēj. 1–4, Rīga, 1940–1941.

MABR – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius.

MLeLG – *Magazin herausgegeben von der Lettisch-Litterärischen Gesellschaft*, Bd. 1–20, Mitau, Riga, 1828–1913; Bd. 21, 1936.

MLLG – *Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft*, Bd. 1–20, Mitau, Riga, 1828–1913; Bd. 21, 1936.

PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–42, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1931–2005.

VUI, 1976 – *Vilniaus universiteto istorija*, t. 1, Vilnius, 1976.

VUB – Vilniaus universiteto biblioteka.

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

ŽLJ – *Žymūs Lietuvos jėzuitai* (*Iš Lietuvos jėzuitų istorijos*, sąs. 3), Valkenburgas, 1935 (rankraštis LNB, sign. RB F 47–305).

* * *

Adamovičs, 1940 – L. Adamovičs, „Pūķis latviešu folklorā un senlatviešu mitoloģijā“, *Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komitejas Rakstu Krājums*, A: *Humanitāri raksti*, kr. 23, Rīgā, 1940, lpp. 246–362.

Aleksandrov, 1886 – A. Aleksandrov, *Sprachliches aus dem Nationaldichter Litauens Donalitius*, Dorpat, 1886.

Arnoldt, 1777 – D. H. Arnoldt, *Kurzgefasste Nachrichten von allen seit der Reformation an der Lutherischen Kirchen in Ostpreussen gestandenen Predigern*, Bd. 1–2, Königsberg, 1777.

Ārons, 1921 – M. Ārons, „Jēkabs Lange“, *Izglītības ministrijas mēnešraksts*, 1921, sēj. 4, lpp. 335–345.

Auning, 1891 – R. Auning, „Ueber den lettischen Drachen-Mythus (Puhkis)“, *MLeLG*, 19, S. 1–128.

Auning, 1905 – R. Auning, „Beiträge zum Uhsin-Mythus“, *MLeLG*, 20, S. 1–30.

Balašaitis, 1984 – A. Balašaitis, *Žodžiai ir žodynai*, Vilnius, 1984.

Balys, 1929 – J. Balys, „Ar senovės lietuviai turėjo stabų?“, *Jaunoji Lietuva*, (Kaunas), 1929, nr. 8, p. 33–37; nr. 9, p. 44–46; nr. 10, p. 40–45.

Balys, 1937 – J. Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, t. 3, (Kaunas), 1937, p. 149–238.

Balys, Biezais, 1965 – J. Balys, H. Biezais, „Baltische Mythologie“, in *Wörterbuch der Mythologie*, hrsg. von H. W. Haussig, Abt. 1, Lief. 7, Stuttgart, (1965), S. 373–454.

Baranowski, 1952 – B. Baranowski, *Procesy czarownicze w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Łódź, 1952, s. 26–27.

Basanavičius, 1921 – J. Basanavičius, *Iš trakų ir lietuvių mytologijos*: *Smulkmenos*, Vilnius, 1921.

Beresnevičius, 2001 – G. Beresnevičius, *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius, 1981.

Bertuleit, 1924 – H. Bertuleit, „Das Religionswesen der alten Preussen mit litauisch-lettischen Parallelen“, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, H. 25, Königsberg, 1924, S. 9–113.

Biezais, 1954 – H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, Uppsala, 1954.

Biezais, 1955 – H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala, 1955.

Biezais, 1975 – H. Biezais, „Baltische Religion“ in A. V. Ström, H. Biezais, *Germanische und Baltische Religion*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1975, S. 309–384.

Biezais, 1976 – H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm, 1976.

Biržiška, 1918 – M. Biržiška, *Duonelaičio gyvenimas ir raštai*, Vilnius, 1918 (2-a laida 1921).

Biržiška, 1927 – M. Biržiška, *Duonelaičio gyvenimas ir raštai: su kalbos paaiškinimais*, Kaunas, 1927.

Biržiška, 1963 – V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2: *XVIII–XIX amžiai*, Čikaga, 1963 (fotogr. leid. Vilnius, 1990).

Brückner, 1886 – A. Brückner, „Mythologische Studien“, *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 9, 1886.

Brodowskÿ, 1740 – J. Brodowskÿ, *Lexicon Germanico-Lithvanicvm et Lithvanico-Germanicvm*, apie 1740.

Brzostowski, 1710 – K. Brzostowski, *Epistola pastoralis*, Vilnae, 1710.

Buch, 1961 – T. Buch, *Die Akzentuierung des Christian Donelaitis*, Wrocław, 1961.

Buddensieg, 1965 – H. Buddensieg, *Die Dichtung „Die Jahreszeiten“ von Kristijonas Donelaitis*, Heidelberg, 1965.

Būga, 1958–1961 – K. Būga, *Rinktiniai raštai*, sudarė Z. Zinkevičius, t. 1–3, Vilnius, 1958–1961.

Clavis, 1680 – *Clavis Germanico-Lithvana*: *Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*, faksim. leidinys, t. 1–4, Vilnius, 1995–1997.

Danckelmannus, 1708 – F. Danckelmannus, *De habitu, victu, lingua, cultu et indole veterum Borussorum*, Leyden, 1708.

Danckelmannus, 1731 – F. Danckelmannus, „De habitu, victu, lingua, cultu et indole veterum Borussorum“, *Acta Borussica*, Bd. 2, Königsberg, Leipzig, 1731, S. 804–816.

Daukantas, 1976 – S. Daukantas, *Raštai*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys, t. 1, Vilnius, 1976.

Decreta, 1717 – *Decreta, sanctiones et universa acta synodi dioecesarae ab* [...] *Constantino Casimiro Brzostowski* [...], episcopo Vilnensi. Vilna, 1717.

Donelaitis, 1897 – K. Donelaitis, *Rasztai*, Kasztais A. Burbos ir A. Miluko, Shenandoah, 1897.

Donelaitis, 1909 – K. Donelaitis, *Raštai* [...], sutaisė J. Šlapelis, Vilnius, 1909 (2-a laida 1914).

Donelaitis, 1977 – K. Donelaitis, *Raštai*, Vilnius, 1977.

Drotvinas, 1984 – V. Drotvinas, „Kada parašytas vadinamasis Krauzės žodynas“, *Baltistica*, t. 20(2), 1984, p. 163–167.

Drotvinas, 2000 – V. Drotvinas, „Kristijonas Gotlibas Milkus žodynininkas“, *Gimtasis žodis*, 2000, nr. 11, p. 2–6.

Dundulienė, 1969 – P. Dundulienė, „Senovės lietuvių religijos klausimu“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai*: *Istorija*, t. 10, Vilnius, 1969, p. 181–207.

Endzelīns, 1914 – J. Endzelīns, „Vecā Stendera latviešu gramatika un vārdnīca“, *Druva*, 1914, sēj. 9, l. 907–911.

Epistola pastoralis, 1737 – *Epistola pastoralis ad clerum dioecesis Samogitiensis* [...], D. Josaphati Michaelis Karp [...], episcopi Samogitiensis, Vilnae, 1737.

Falkenhahn, 1964 – V. Falkenhahn, „Zu den Anfängen der Baltistik“, *Beiträge zur Geschichte der Slawistik*, Berlin, 1964, S. 239–266.

Fijałek, 1914 – J. Fijałek, „Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę“, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa etc., 1914, s. 37–333.

Gimbutas, 1958 – J. Gimbutas, *Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje*, New York, 1958.

Gineitis, 1954 – L. Gineitis, *Kristijono Donelaičio „Metai"*, Vilnius, 1954.

Gineitis, 1962 – L. Gineitis, „Pirmoji polemika lietuvių raštijos klausimais", *Literatūra ir kalba*, t. 6, Vilnius, 1962, p. 244–256.

Gineitis, 1964 – L. Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius, 1964.

Gineitis, 1966 – L. Gineitis, „Krystian Donełajtis – klasyk literatury litewskiej", *Rocznik Białostocki*, t. 6, Białystok, 1966, s. 335–360.

Gineitis, 1972 – L. Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1972.

Gottesidee, 1870 – *Gottesidee und Cultus bei den alten Preussen*: *Ein Beitrag zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1870.

Gray, 1964 – L. H. Gray, „Baltic mythology", *The mythology of all races*, vol. 3, New York, 1964, p. 317–361.

Greimas, 1979 – A. J. Greimas, *Apie dievus ir žmones*: *Lietuvių mitologijos studijos*, Chicago, 1979.

Grienberger, 1896 – Th. R. Grienberger, „Die Baltica des Libellus Łasicki: Untersuchungen zur litauischen Mythologie", *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 18, Berlin, 1896, S. 1–86.

Haack, 1730 – *Vocabularivm Litthvanico-Germanicvm et Germanico-Litthvanicvm, darin alle im Neuen Testament und Psalter befindliche Woerter nach dem Alphabeth enthalten sind* [...], ausgefertiget von F. W. Haack, Halle, 1730.

Hallesches Wörterbuch, 1728 – *Das Hallesche deutsch-litauische Wörterbuch von 1728*, Textkritische Edition der Handschrift AFSt/H J 84, hrsg. von Ch. Schiller, U. Strätes, Halle, 2005.

Hartknoch, 1684 – Ch. Hartknoch, *Alt und Neues Preussen, oder Preussischen Historien*, zwey Theyle, Frankfurt, Leipzig, 1684.

Holzman, Bohatta, 1907 – M. Holzman, H. Bohatta, *Deutschen Anonymen Lexicon 1501–1850*, Bd. 4, Weimar, 1907.

Ivinskis, 1938 – Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, Kaunas, 1938.

Jablonskis, 1939 – K. Jablonskis, „Die offizielle Urkundensprache des Litauischen Grossfürstentums als kulturgeschichtliche Quelle", in *Pirmā Baltija vēsturnieku konference*, Rīgā, 1939, p. 269–275.

Jablonskis, Jasas, 1987 – *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė K. Jablonskis, R. Jasas, Vilnius, 1987.

Jaroszewicz, 1844 – J. Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jei cywilizacyi, od czasów najdawneijszych do końca weku XVIII*, cz. 1, Wilno, 1844.

[Jaskaudas], 1770, 1847 – [J. Jaskaudas], *Krikszćioniszkas Katalikiszkas Katekizmas arba trumpas, bet tikkras Davadas apie Wierą* [...], [Karaliaučius], 1770; Wilniuj, 1847.

Johansons, 1964 – A. Johansons, *Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten*: *Studien über Orts-, Hof- und Hausgeister*, Stockholm, Göteborg, Uppsala 1964.

Jonynas, 1984 – A. Jonynas, *Lietuvių folkloristika*: *Iki XIX a.*, Vilnius, 1984.

Jucewicz, 1842 – *Wspomnienia Żmudzi* przez Ludwika Adama Jucewicza, Wilno, 1842.

Jucevičius, 1959 – L. A. Jucevičius, *Raštai*, vertė D. Urbas, įvadas M. Lukšienės, komentarai M. Lukšienės, Z. Slaviūno, Vilnius, 1959.

Jurginis, 1976 – J. Jurginis, *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976.

Jurginis, 1984 – J. Jurginis, *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984.

Jurginis, 1987 – J. Jurginis, „Raganų teismai", in *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė K. Jablonskis ir R. Jasas, Vilnius, 1987, p. 11–23.

Kabelka, 1964 – J. Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius, 1964.

Karłowicz, 1887 – J. Karłowicz, „Czary i czarownice w Polsce", *Wisła*, t. 1, Warszawa, 1887, s. 14–20, 56–62, 93–99, 136–143, 172–178, 213–222.

Kiela, 1935 – K. Kiela, „Raganų deginimas Lietuvoje", *Diena*, 1935, liepos 7.

Klimas, 1919 – P. Klimas, *Lietuvių senobės bruožai*, Vilnius, 1919.

Kojałowicz, 1650 – *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Litvaniae Ducatu pertinentium* [...], collecta ab Alberte Wiiuk Kojałowicz, Vilnae, 1650.

Korsakas, 1961 – K. Korsakas, „Halė – lituanistikos židinys demokratinėje Vokietijoje", *Literatūra ir menas*, 1961, rugs. 30.

Konwikcye, 1860 – „Konwikcye w sprawach kryminalnych", *Volumina legum*, t. 8, Petersburg, 1860, p. 546–547.

Krauzė, XVIII a. – A. Krauzė, *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*: rankraštis, LTR, sign. f. 1–5792.

Kunzmann, 1747–1755 – *Auszüge aus Herrn Pfarer Kunzmanns geschriebenen Lexicon zu Completirung dsj.*: N. (?) Ruhigs: rankraštis, MABR, sign. f. 1–5791.

Kupke, 1899 – G. Kupke, „Beiträge zur Geschichte des katholischen Mission in Tilsit im vorigen Jahrhundert", *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, t. 1, Rom, 1899.

Kurtz, 1924 – E. Kurtz, „Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland", *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, Bd. 22, H. 2, Rīgā, 1924, S. 47–119.

Kuzmickas, 1983 – V. Kuzmickas, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius, 1983.

Lange, 1772 – [J. Lange], *Volständiges Lettisches Lexicon, samt angezeigten verschiedenen Prouinzialdialekten in Lief- und Kurland*, Schloß Ober-Pahlen, 1772.

Lange, 1773 – [J. Lange], *Lettisch Deutscher Theil des volståndigen Lettischen Lexici* [...], Schloß Ober-Pahlen, 1773.

Lange, 1777 – [J. Lange], *Vollståndiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon* [...], ausgefertigt von Jacob Lange, Mitau, 1777.

Lebedienė, 1964 – E. Lebedienė, *Kristijono Donelaičio bibliografija*, Vilnius, 1964.

Lebedys, 1956 – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.*: *Priežodžiai, patarlės, mįslės*, parengė J. Lebedys, Vilnius, 1956.

Lebedys, 1963 – J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963.

Lebedys, 1976 – J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976.

Lebedys, 1977 – J. Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1977.

Liber, 1711–1773 – *Liber fructuum spiritualium Collegii Academici Vilnensis Societatis Jesu* [...]: rankraštis, VUB RS, f. 2, DC5.

Lietuvių etnografijos bruožai, 1964 – *Lietuvių etnografijos bruožai*, red. A. Vyšniauskaitė, Vilnius, 1964.

Mannhardt, 1875 – W. Mannhardt, „Die lettischen Sonnenmythen“, *Zeitschrift für Ethnologie*, Berlin, 1875, Jg. 7, H. 6, S. 73–104, 209–244, 281–330.

Mannhardt, 1880 – W. Mannhardt, „Die Mater Deum der Aestier“, *Zeitschrift für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur*, Bd. 24, Berlin, 1880, S. 159–168.

Mannhardt, 1936 – W. Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre*, Rīgā, 1936 [repr.: Hannover, Dören, 1971].

Mielcke, 1800 – *Littauisch-deutsches und Deutsch-litauisches Wo̊rter-Buch*, worinn das vom Pfarrer Ruhig [...] vermehret und verbeſſert worden von Ch. G. Mielcke, Ko̊nigsberg, 1800.

Mierzyński, 1900a – A. Mierzyński, „Die Samländische Gottheit Auszautis“, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, Bd. 21, [Königsberg, 1900], S. 41–50.

Mierzyński, 1900b – A. Mierzyński, *Romowe*: *Rozprawa archeologiczna*, Poznań, 1900.

Narbutt, 1835; 1838 – T. Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 1: *Mitologia Litewska*, Wilno, 1835; t. 3, Wilno, 1838.

Nesselmann, 1869 – *Christian Donalitius. Litauische Dichtungen* [...], hrsg. von G. H. F. Nesselmann, Königsberg, 1869.

Neuland, 1977 – L. Neuland, *Jumis – die Fruchtbarkeitsgottheit der alten Letten*, [Diss.], Stockholm, 1977.

Olszewski, 1753 – *Broma atwerta ing Wiecznasti* [...], par Kuniga *Mikoła Olszewski*, Wilniuy, 1753.

Ostermeyer, 1775 – G. Ostermeyer, *Kritischer Beytrag zur altpreussischen Religionsgeschichte*, Marienwerder, 1775.

Ostermejeris, 1996 – G. Ostermejeris, *Rinktiniai raštai*, vertė L. Citavičiūtė, Vilnius, 1996.

Ozols, 1965 – A. Ozols, *Veclatviešu rakstu valoda*, Rīga, 1965.

Passarge, 1894 – *Christian Donalitius* [...] *Litauische Dichtungen*, hrsg. von L. Passarge, Halle, 1894.

Pawlik, 1915 – *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, wyd. dr. S. Pawlik, Kraków, 1915

Pisani, 1950 – V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano, 1950.

Poška, 1959 – D. Poška, *Raštai*, surinko V. Laurynaitis, tekstą paruošė D. Urbas, Vilnius, 1959.

Przyjaciel ludu, 1835 – *Przyjaciel ludu*, 1835, t. 2, nr. 16–18.

Rhesa, 1818 – L. Rhesa, *Das Jahr in vier Gesängen* [...], Königsberg, 1818.

Rhesa, 1824 – L. Rhesa, Aisópas arba Pásakos [...] Su Pridėjimù kellû naujû Pásakû, Karaláuczuje, 1824.

Rostowski, 1768, 1877 – *Litvanicarum Societatis Jesu Historiarum provincialium*, pars prima, auctore Stanislao Rostowski, Vilnae, 1768; Parisiis, 1877.

Ruhig, 1747 – *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* [...], gesammelt von Phillipp Ruhig, Koenigsberg, 1747.

Sabaliauskas, 1979 – A. Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*: *Iki 1940 m.*, Vilnius, 1979.

Sabaliauskas, 1984 – A. Sabaliauskas, *Kaip tyrinėta lietuvių kalba*, Vilnius, 1984.

Sadauskienė, 2000 – J. Sadauskienė, „M. Olševskio „Bromos, atvertos ing viečnastį...“ santykis su tradicine kultūra“, *Tautosakos darbai*, t. 12(19), Vilnius, 2000, p. 87–105.

Sawicki, 1948 – J. Sawicki, *Concilia Poloniae*: *Żródła i studia krytyczne*, t. 2, Warszawa, 1948.

Schleicher, 1853 – A. Schleicher, *Lituanica*, Wien, 1853.

Schleicher, 1857 – A. Schleicher, *Litauisches Lesebuch und Glossar*, Bd. 2, Prag, 1857.

Schleicher, 1865 – *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, hrsg. von A. Schleicher, St. Petersburg, 1869.

Synodus Samogitiae 1636 – *Synodus dioecesana cleri duc. Samogitiae,* per Georgium Tyszkiewicz [...], episcopum Mednicensem seu Samogitiensem in ecclesia cathedrali celebrata 13 Januarii, [Vilnae], 1636.

Synodus Vilnensis, 1602 – *Synodus dioecesana Episcopatus Vilnensis*, celebrata Vilnae per [...] Benedictum Woynam, episcopum Vilnensem, Vilnae, 1602.

Synodus Mednicensis, 1752 – *Synodus dioecesana Mednicensis seu Samogitiae,* sub auspicius [...], Antoni Dominici Tyszkiewicz, Vilnae, 1752.

Slaviūnas, 1947 – Z. Slaviūnas, „Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose“, in *Senoji lietuviška knyga*, Kaunas, 1947, p. 165–214.

Slaviūnas, 1965 – Z. Slaviūnas, *Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose*, Vilnius, 1965.

Specht, 1935 – F. Specht, „Das Litauische Seminar an der Universität Halle“, *Archivum Philologicum*, Bd. 1, Kaunas, 1935, p. 36–53.

Stanevičius, 1967 – S. Stanevičius, *Raštai*, parengė J. Lebedys, Vilnius, 1967.

Stanevičius, Donelaitis, 1829 – *Szeszes pasakas Symona Stanewiczes żemaycze. Yr antras szeszes Kryżża Donałayczia lituwynyka prusa*, Vylniuje, 1829.

Stender, 1761 – *Neue vollständigere lettische Grammatik, nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten*, verf. von G. F. Stender, Braunschweig, 1761.

Stender, 1783 – *Lettische Grammatik*, verf. von G. F. Stender, Zweyte Auflage, Mitau, 1783.

Stender, 1789 – *Lettisches Lexicon*. In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet, von G. F. Stender, Mitau, [1789].

Šliūpas, 1932 – J. Šliūpas, *Lietuvių, latvių bei prūsų, arba baltų, ir jų prosenių mythologija*, Šiauliai, [1932].

Šinkūnas, 1930 – P. Šinkūnas, „Lietuviški žavėtojai ir raganos“, *Mokykla ir gyvenimas*, Kaunas, 1930, nr. 6(79), p. 293–301.

Šmits, 1926 – P. Šmits, *Latviešu mitoloģija*, 2. izd., Rīgā, 1926.

Tereškinas, 1992 – A. Tereškinas, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1: *Senosios literatūros žanrai*, Vilnius, 1992, p. 104–163.

Tetsch, 1743–1769 – C. L. Tetsch, *Kurlaendische Kirchengeschichte*, Bd. 1–3, Riga, Königsberg, 1743–1769.

Tetzner, 1914 – F. Tetzner, „Zum Zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitius“, *Altpreussische Monatsschrift*, Bd. 51, Königsberg, 1914.

Thunmann, 1772 – J. Thunmann, *Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischer Völker*, Berlin, 1772

Tumas, 1921 – J. Tumas, „Kalbamieji žmonės“, *Švietimo darbas*, (Kaunas), 1921, nr. 3/4, p. 116–120; nr. 5/6, p. 3–11.

Usener, 1896 – H. Usener, *Götternamen*: *Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*, Bonn, 1896.

Valančius, 1848 – *Żemajtiu wiskupistę*, aprasze K. Motiejus Wołonczewskis, d. 1–2, Wilniuj, 1848.

Valančius, 1972 – M. Valančius, *Raštai*, t. 1–2, Vilnius, 1972.

Vanagas, 1961 – V. Vanagas, „Gotfridas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas“, *Literatūra ir kalba*, t. 5, Vilnius, 1961, p. 395–432.

Vanagas, 1981 – V. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologijos žodynas*, Vilnius, 1981.

Vėlius, 1977 – N. Vėlius, *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*: *Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Vilktakiai*, Vilnius, 1977.

Vėlius, 1983 – N. Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*: *Struktūros bruožai*, Vilnius, 1983.

Vėlius, 1986 – N. Vėlius, „Senovės lietuvių religija ir mitologija“, in *Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*, Vilnius, 1986, p. 9–42.

Vėlius, 1987 – N. Vėlius, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*: *Folklorinio velnio analizė*, Vilnius, 1987.

Voigt, 1827–1839 – J. Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 1–9, Königsberg, 1827–1839.

Wermke, 1933 – E. Wermke, *Bibliographie der Geschichte Ost- und Westpreussen*, Königsberg, 1933.

Wolter, 1899 – E. Wolter, „Zur Geschichte des litauischen Hexenwesens (žinawimas)“, *MLLG*, Bd. 4, Heidelberg, 1899, S. 375–382.

Załęski, 1901–1905 – S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 2–4, Lwów, 1901–1905.

Zemzare, 1961 – D. Zemzare, *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*, Rīgā, 1961.

* * *

Гуковская, 1900 – М. Л. Гуковская, *Колдовство на Литве*, Ковна, 1900.

Довнар-Запольский, 1909 – М. В. Довнар-Запольский, *Исследования и статьи*, издание А. П. Сапунова, т. 1, Киев, 1909.

Иванов, Топоров, 1974а – В. В. Иванов, В. Н. Топоров, „Балтийская мифология в свете сравнительно-исторических реконструкций индоевропейских древностей“, *Zeitschrift für Slavistik*, Bd. 19, N. 2, (Berlin), 1974, S. 144–157.

Иванов, Топоров, 1974б – В. В. Иванов, В. Н. Топоров, *Исследование в области славянских древностей: лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов*, Москва, 1974.

Иванов, Топоров, 1980 – В. В. Иванов, В. Н. Топоров, „Балтийская мифология“, in *Мифы народов мира*: *Энциклопедия*, Москва, 1980, т. 1, с. 153–159.

Киркор, 1882 – А. Г. Киркор, „Литовский язык и литовская мифология“, in *Живописная Россия*, т. 3, ч. 1, (Санкт-Петербург, Москва), 1882, с. 27–42.

Ларин, 1957 – Б. А. Ларин, „Краткий исторический обзор литовской лексикографии“, *Лексикографический сборник*, вып. 2, Москва, 1957, с. 119–144.

Теобальд, 1890 – Теобальд (В. А. фон Роткирх), *Литовско-языческие очерки*: *Исторические исследования Теобальда*, Вильна, 1890.

Топоров, 1972 – В. Н. Топоров, „Заметки по балтийской мифологии“, in *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

Rodyklę sudarė *TERESĖ PAULAUSKYTĖ*

TAUTŲ IR GENČIŲ RODYKLĖ

Rodyklę sudarė *TERESĖ PAULAUSKYTĖ*

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklę sudarė *GINTAUTAS KLIMAVIČIUS*

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklę sudarė *GINTAUTAS KLIMAVIČIUS*

Ba 318 **Baltų** religijos ir mitologijos šaltiniai = Sources of Baltic religion and mythology = Quellen der baltischen Religion und Mythologie / sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996–2005.
ISBN 5-420-01487-4
T. 4: XVIII amžius = 18th century = 18. Jahrhundert / [tekstų įvadai ir komentarai: Alfredas Bumblauskas, Vincentas Drotvinas, Leonas Gineitis… [et al. – 2005. – 282 p. – Tekstas liet., latv., lenk., lot., vok. – Bibliogr.: p. 246–254. – R-klės: p. 255–282. – ISBN 5-420-01579-X

Šiame tome skelbiami XVIII amžiaus baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Jokūbo Brodovskio, Pilypo Ruigio, Jakobo Langės, Gothardo Fridricho Stenderio ir kt. žodynų, Gotfrido Ostermejerio, Stanislovo Rostovskio ir kt. veikalų ištraukos, Livonijos bažnyčių vizitacijų protokolai ir kt. raštai.

UDK 29+398](=88)

Aplanko iliustracija:
Prūsų krivis ir krivūlės iš Mato Pretorijaus rankraščio
Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne,
XVII a. antroji pusė.

Priešlapiuose:
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapio, sudaryto
R. ir J. Ottensų (Amsterdamas, apie 1735), fragmentas.

BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS
ŠALTINIAI IV

Sudarė Norbertas VĖLIUS

Redaktorė Aldona Bendorienė
Dailininkas Jonas Pocius
Meninis redaktorius Albertas Broga
Techninė redaktorė Elvyra Volkienė
Korektorės: Laima Balaikienė,
Danguolė Baliukynienė
Maketuotojas Darius Šimkūnas

2005 12 05. 16,02 apsk. leid. l. Tiražas 2000 egz. Užs. 5.1191. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės g. 23, LT-04315 Vilnius, www.meli.lt. Spaudė AB spaustuvė „Spindulys“, Gedimino g. 10, LT-44318 Kaunas, www.spindulys.lt.